

Vizyoner

d e r g i s i

CİLT:9 SAYI: 22 YIL:2018 ISSN:1308-9552

Suleyman Demirel University
visionary
j o u r n a l

VOLUME:9 ISSUE: 22 YEAR: 2018

Derginin Sahibi / Owner of the Journal

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI
(Süleyman Demirel Üniversitesi Adına)

Editör / Managing Editor

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÖZKUL

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi Aykut SEZGİN
Dr. Öğr. Üyesi Erdal EKE

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Onur DEMİREL

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin YILDIRIM
Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. İlker Hüseyin ÇARIKÇI
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Şeref KALAYCI
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Erdal EKE
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Durmuş ACAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Murat Ali DULUPÇU
Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Aykut SEZGİN
Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÖZKUL
Süleyman Demirel Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Dilaver TENGİLİMOĞLU
Atılım Üniversitesi

Prof. Dr. Kürşat ÖZDAŞLI
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Metin DURGUT
Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi

Prof. Dr. Murat KAYALAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Prof. Dr. Neşe KUMRAL
Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR
Bandırma Onyedinci Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Şenol BABUŞCU
Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Hayrettin USUL
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Levent AYTEMİZ
Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Murat BASKICI
Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa SAKAL
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Yalçın KARATEPE
Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa LAMBA
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Vural ÇAĞLIYAN
Selçuk Üniversitesi

Amaç ve Kapsam / Aim & Scope

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi ISSN 1308-9552, Süleyman Demirel Üniversitesine bağlı Meslek Yüksekokullarının İktisadi ve İdari programları tarafından 2009 yılında çıkarılmaya başlayan uluslararası hakemli bir e-dergidir. Derginin amacı, İktisadi ve idari programları kapsayan tüm alanlarla ilgili bilimsel çabalara öncülük etmektir. Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere yılda üç sayı olarak yayınlanan Vizyoner Dergisi, İktisadi ve idari programlar ile ilgili tüm konularda Türkçe ve İngilizce makale kabul etmektedir. Dergiye gönderilen makalelerden değerlendirme ücreti ve başvuru ücreti alınmamaktadır. Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarlarına aittir. Yazarlara nakit olarak telif ücreti ödenmez. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Süleyman Demirel University Visionary Journal (ISSN 1308-9552) is an international refereed e-journal that begun to be issued in 2009 by the Economics and Administrative Science programs of Vocational Schools, Süleyman Demirel University. The aim of the journal is to lead a scientific struggle in all fields covering economic and administrative programs. The journal that is published three times in a year, namely in January, May and September accepts Turkish and English articles in all fields of economics and administrative programs. Evaluation fee and application fee are not charged from the articles sent to the journal. The opinions in articles published in the journal are not the views of the journal. All responsibility belongs to the authors. The journal does not pay any royalties to authors. Süleyman Demirel University Visionary Journal are indexed in the following data bases/bibliographies/indices:

EBSCOHOST (2011)

Academic Resource Index
(ResearchBib) (2016)

MIAR (2016)

Scientific Indexing Services (SIS)
(2016)

Index Copernicus (2017)

CiteFactor (2017)

Asos Index (2014)

Journal Factor (2016)

Sosyal Bilimler Atf Dizini
(SOBIAD) (2017)

Arastirmax (2017)

İletişim Adresi / Contact Info

Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi
Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doğu Kampüsü, 32260, Çünür, İSPARTA

<http://dergipark.gov.tr/vizyoner>

vizyoner@sdu.edu.tr

+90 246 21 10548

Hakem Kurulu / Referee Board

Prof. Dr. Ayşe İRMİŞ
Pamukkale Üniversitesi	Prof. Dr. Mehmet FİDAN
Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA
Süleyman Demirel Üniversitesi	Prof. Dr. Murat KAYALAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup ALTAN
Süleyman Demirel Üniversitesi	Doç. Dr. Ali Murat ALPARSLAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir Sami OĞUZTÜRK
Süleyman Demirel Üniversitesi	Doç. Dr. Dilek ÇETİN
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Harun KIRILMAZ
Sakarya Üniversitesi	Doç. Dr. Hüseyin Güçlü ÇİÇEK
Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail ÇELİK
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	Doç. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR
Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Zekiye TAMER GENCER
Cumhuriyet Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt TOYGANÖZÜ
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Elif Ayşe ŞAHİN İPEK
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Elif Türkan ARSLAN
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdal EKE
Süleyman Demirel Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice BAŞKALE
Pamukkale Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YİĞİT
Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Osman Kürşat ACAR
Süleyman Demirel Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Pınar GÖKTAŞ
Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turan KOCABIYIK
Süleyman Demirel Üniversitesi	Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÇİÇEK
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Liste dergimizin bu sayısında yayınlanan makaleleri değerlendiren hakemlerden oluşmaktadır. Hakemlerimize dergimize yapmış oldukları katkıdan dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

This list constitutes of the referees that evaluate the articles published in this volume of our Journal. We thank all the referees for their priceless contributions to our Journal.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi / Research Article

Prof. Dr. Lutfiye ÖZDEMİR

Öğr. Gör. Dr. Berkant DULKADİR

Dr. Öğr. Üyesi Sevtap SARIOĞLU UĞUR

Kurumsal Kaynak Planlamasının (ERP) İnsan Kaynakları Yönetimine Etkisi: Turizm Sektöründe Bir Araştırma
The Effects of Enterprise Resource Planning (ERP) on Human Resource Management: A Research in the Tourism Sector

1-12

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Funda ERDUGAN

Dr. Öğr. Üyesi Serap YÖRÜBULUT

Yatan Hastalar İçin Probit Regresyon Analizi İle Hastanenin Tekrar Tercih Edilebilirliğinin İncelenmesi
The Examination of the Re-Preference of Hospital by Probit Regression Analysis for Inpatients

13-20

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Süha ÇELİKKAYA

Habibe YAMAN

İbrahim DAĞLI

Eser ÇAPIK

Bölgesel Politikaların Kalkınma Planlarındaki Yeri ve Zamana Bağlı Dönüşümü
The Place of Regional Policies in the Development Plans and Its Time-Dependent Conversion

21-31

Araştırma Makalesi / Research Article

Dr. Öğr. Üyesi Şefika Eda ÇİÇEK

Nazım SÖĞÜT

Sağlık Sektöründe E-Devlet Uygulamalarının Etkinliği Üzerine Bir Araştırma: Isparta İli Örneği
A Study on the Efficiency of E-Government Applications in the Health Sector: The Case of the Province of Isparta

32-59

Araştırma Makalesi / Research Article

Öğr. Gör. Muhammet Hamdi MÜCEVHER

Prof. Dr. Ramazan ERDEM

X Kuşağı Akademisyenler İle Y Kuşağı Öğrencilerin Birbirlerine Karşı Algıları
The Perceptions of X Generation Academician and Y Generation Students against Each Other

60-74

Araştırma Makalesi / Research Article

Arş. Gör. Hasan RENÇBER

Prof. Dr. Ümit ARKLAN

Alternatif Medyada Farklı Bir Boyut: 4chan.org Örneği

A Different Dimension in the Alternative Media: Example of 4chan.org

75-100

Araştırma Makalesi / Research Article

Elvan ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR

İnovasyon Etkinliği ve Finansal Kısıtlar: Borsa İstanbul'da Ampirik Bir Analiz

Innovation Efficiency and Financial Constraints: An Empirical Analysis in Borsa Istanbul

101-116

Araştırma Makalesi / Research Article

Hasan Hüseyin YİĞİT

1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Gerçekleşen Genel Seçim Sonuçları Üzerine Mekânsal Bir Analiz

A Spatial Analysis of the General Election Results Realized in Turkey between 1980-2000

117-137

Araştırma Makalesi / Research Article

Özden ŞEN

Doç. Dr. Yunus DEMİRLİ

Ücretlerin Kaynakta Vergilendirilmesi: Farklı Vergi Sistemi Uygulayan OECD Ülkelerine İlişkin Bir İnceleme

Taxation of Wages at Withholding Method: An Analysis on OECD Countries Applied to Different Tax Systems

138-160

Derleme Makalesi / Review Article

Dr. Öğr. Üyesi Hıfzı Fatih YAKUT

Kaos Teorisi ve Yönetimde Yeni Arayışlar

Chaos Theory and New Approaches in Management

161-168

YAYIN İLKELERİ

1. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere yılda üç kez yayımlanan uluslararası hakemli bir e-dergidir.
2. Dergiye iktisadi ve idari programlar ile ilgili tüm konularda hazırlanmış araştırma makaleleri, derleme makaleler ve olgu sunumları gönderilebilir.
3. Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
4. Makaleler Türkçe veya İngilizce dillerinde yazılmış olmalıdır.
5. Makaleler yazım kurallarımıza uygun bir şekilde hazırlanarak DergiPark sistemi üzerinden gönderilmelidir. Makaleler ile birlikte tüm yazarlar tarafından imzalanarak hazırlanmış Makale Başvuru Formunun da sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Yazarlar; unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, iletişim bilgilerini ve Orcid ID bilgilerini sisteme eksiksiz bir şekilde eklemelidir. DergiPark sistemi üzerinden makale gönderemeyen yazarlar vizyoner@sdu.edu.tr adresine mail atarak teknik destek alabilirler.
6. Çalışmalarını gönderen yazarlar; makalede hiçbir şekilde intihal yapmadığını, intihalden doğan tüm sorumlulukların kendilerine ait olduğunu, bu konuda derginin hiçbir sorumluluğunun olmadığını beyan etmiş olmaktadır.
7. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmış olmalıdır.
8. Dergide yayımlanmak üzere gönderilen makaleler ilk olarak intihal programından geçirilmektedir. Benzerlik indeksi oranı yüksek olan makaleler değerlendirme sürecine alınmadan reddedilmektedir.
9. Makaleler içerik ve biçim açısından incelenmek üzere en az iki hakeme gönderilmektedir. Makaleyi değerlendiren hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmemektedir. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, editör makaleyi üçüncü hakeme gönderilebilir veya hakem raporları çerçevesinde nihai kararı verebilir.
10. Hakemlerden gelen değerlendirme raporları doğrultusunda makalenin yayınlanmasına, yazardan düzeltme istenmesine ya da makalenin geri çevrilmesine karar verilecektir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç üç ay içinde yapılarak dergimize ulaştırılması gerekmektedir.
11. Yazım yanlışlarının çok fazla olması, bilimsellik şartlarına uyulmaması makalenin geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.
12. Yayımlanmayan makaleler yazarına geri gönderilmeyecektir.
13. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler derginin görüşleri değildir. Tüm sorumluluk yazarına aittir.
14. Dergide yayınlanan makalelerin yazarlarına nakit olarak telif ücreti ödenmez.
15. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakem değerlendirme sürecine alınmayacaktır.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır ve uzunluğu dergi formatında 30 sayfayı geçmemelidir.
2. Sayfa düzeni; Üst: 4,5 cm, Alt: 2,5 cm, Sol: 2,5 cm ve Sağ: 2,5 cm olmalıdır.
3. Makaleler 10 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.
4. Paragraflarda başlangıç girintisi kullanılmamalı, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.
5. Makalenin ilk sayfasında 12 punto olarak Türkçe ve İngilizce başlık, 10 punto olarak en az 120 en fazla 200 kelimeden oluşan Türkçe ve İngilizce özet ile en az 3 en fazla 5 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır.
6. Dergimiz 2016 yılından itibaren JEL (Journal of Economic Literature) sınıflandırma kodu uygulamasına geçmiş olduğundan gönderilecek makalelerde yazarların en fazla 5 tane olmak üzere JEL sınıflandırma kodlarını da belirtmesi gerekmektedir.
7. Makalede ana başlıklar ve alt başlıklar kalın (bold) ve sola yaslı (girintisiz) olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Başlıklar en çok 5 düzeye kadar bölümlendirilmelidir. Ana başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır. Alt başlıkların ise hem öncesinde hem de sonrasında herhangi bir satır boşluğu bırakılmamalıdır.
8. Makale içindeki tüm tablo, şekil ve grafikler metnin uygun yerlerinde ardışık olarak numaralandırılmış bir şekilde sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo, şekil veya grafiğe bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo, şekil veya grafiğin üstünde, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde ve 10 punto olarak yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik içindeki metin 8-10 punto aralığında olmalıdır. Tablo, şekil veya grafikler yukarıda verilen sayfa düzenine uygun ve kolaylıkla okunacak biçimde olmalıdır.
9. Dergiye gönderilen makaleler; referans sistemi, dipnot gösterme biçimi ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) stilinde hazırlanmalıdır. Bu bağlamda atıflar metin içerisinde bağlaç yöntemi kullanılarak yapılmalıdır. Açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde ve 8 punto olarak ifade edilmelidir.
10. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır.
 - **Tek yazarlı yayınlarda atıf:** (Dulupçu, 2001:28).
 - **İki yazarlı yayınlarda atıf:** (Acar ve Tetik, 2013:60).
 - **Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf:** (Çarıkçı vd., 2010:55).
 - **Birden fazla kaynağa atıf:** (Schumpeter, 1934:66; Wood, 2005:36).
 - **Kaynağın tamamı için atıf:** (Drucker, 1995).
 - **Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf:** (DPT, 2003:45).
11. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayınlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır.
 - **Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf:** (Bebbington ve Song, 2004).
 - **Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf:** (Rekabet Kurumu, 2008).

12. Bir yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir.
- (Kirzner, 1973a:30).
 - (Kirzner, 1973b:45).
13. Yazarın adı cümle içinde geçiyorsa aşağıdaki gibi atıf yapılmalıdır.
- Moran'a (1994:36) göre,
14. Makalede kullanılan her türlü kaynak kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri "en yeni tarihli" olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça aşağıda belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.

Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Kitabın Adı, Basım Yeri: Yayınevi.

Erol, E. (2008). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul: Beta Basım Yayım.

Acar, D. ve Tetik, N. (2013). Genel Muhasebe, Ankara: Detay Yayıncılık.

Korkmaz, A., Dulupçu, M.A., Gövdere, B. ve Songur, H. (2013). İnsani Ücret, İstanbul: İGİAD Yayınları.

Çeviri Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Kitabın Adı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. Çevirmenin Soyadı (Çev.), Basım Yeri: Yayınevi.

Drucker, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, B.Çorakçı (Çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Editörlü Kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). "Bölümün Adı", Editörün Adının Baş Harfi. Editörün Soyadı (Ed.), Kitabın Adı, içinde (Bölümün Sayfa Aralığı), Basım Yeri: Yayınevi.

Okçu, M., Aktel, M. ve Kerman, U. (2007). "İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve Avrupalılaştırma", A.Yılmaz, ve Y.Bozkurt (Ed.), Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, içinde (43-67), Ankara: Gazi Kitabevi.

Makaleler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). "Makalenin Adı", Derginin Adı, Cilt(Sayı), Sayfa Aralığı.

Özkul, G. (2007). "Kapitalist Sistemin Sürükleyici Aktörleri: Ekonomik Teoride Girişimciler", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(3), 343-366.

Çelikkaya, S. ve Sezgin, A. (2014). "Kamu Harcamalarının Kalkınmaya Olan Etkileri: Türkiye Örneği", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 40-59.

Akçakanat, T., Çarıkçı, İ.H. ve Dulupçu, M.A. (2011). "Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencilerinin Isparta'daki Yaşam Kalitesi Ve Isparta Halkına İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3(4), 1-18.

Tezler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Tez Başlığı, Yüksek Lisans Tezi / Doktora Tezi, Üniversitenin Adı.

Eke, E. (2014). Neoliberal Devlet Döneminde Sağlıkta Dönüşüm Programı Uygulamalarına Yönelik Sektördeki Paydaşların Algısı, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Sempozyum/Konferanslar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). “Bildirinin Adı”, Sempozyum/Konferans Adı, Düzenleyen Kurum, Düzenlenme Tarihi, Düzenlenme Yeri, Sayfa Aralığı.

Karaatlı, M., Demirci, N., Aksoy, E. ve Ömürbek, N. (2014). “Borsa Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Karşılaştırılması”, 15. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi, 22-25 Mayıs 2014, Isparta, 673-689.

Çalışma Metinleri (WorkingPaper):

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yıl). Çalışma Metninin Adı, Çalışma Metni, Yayın Yeri.

Öztek, M.F. ve Öcal, N. (2013). Financial Crises, Financialization of Commodity Markets and Correlation of Agricultural Commodity Index with Precious Metal Index and S&P500, Çalışma Metni, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ekonomik Araştırma Merkezi.

Gazeteler:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Tam Yayın Tarihi). “Makalenin Adı”, Gazetenin Adı, Varsa Sayfa Aralığı.

Gökçe, D. (15 Mart 1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet.

İnternet Kaynakları:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfi. (Yayınlanma Tarihi). Başlık, İnternet Adresi. (Erişim Tarihi: Tarih).

Bebbington, J. ve Song, E. (2004). The Adoption of IFRS in the EU and New Zealand, <http://www.europe.canterbury.ac.nz/>, (Erişim Tarihi: 14 Temmuz 2008).

Rekabet Kurumu (2010). Rekabet Hukukunun Esasları, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, (Erişim Tarihi: 17 Mart 2010).

15. Yazım konusunda belirtilmeyen durumlarda bilimsel yazımlarda benimsenen hususlar dikkate alınmalıdır.

PUBLICATION PRINCIPLES

1. Süleyman Demirel University Visionary Journal is an international peer reviewed e-journal and published three times a year in January, May and September.
2. All scientific and original articles on any subject related to economics and administrative programs could be submitted to the Journal.
3. The articles which are sent to the Journal should not be published or offered to be published elsewhere.
4. The articles should be written either in Turkish or in English.
5. The articles should be prepared in accordance with the spelling rules and should be uploaded to the DergiPark system. Together with the article(s) the Article Application Form that is signed by all the authors should be uploaded to the system. The authors should add their titles, institutions where they work/study, contact information and Orcid ID information to the system. Those authors who cannot upload their papers through the system may take technical support by e-mailing to vizyoner@sdu.edu.tr.
6. The authors who submit their papers are accepted to have declared that they do not plagiarize; they accept any sanction caused by any plagiarism; and they admit that the Journal have no responsibility on such situations.
7. The articles submitted for publication in the Journal should be prepared in accordance with the rules of research and publication ethics.
8. The articles submitted for publication in the Journal are first checked with a plagiarism software. Articles with a high similarity index are rejected without being evaluated.
9. The papers are sent to two separate referees to be evaluated for their content and style. The review process is double blind. In case of a favourable opinion from one referee and an unfavourable from the other, editor may send the paper to a third referee or may give the final decision in the light of two evaluation reports.
10. In accordance with the evaluation reports from the referees, the paper may be published, may be re-sent to the author(s) for correction, or may be rejected. In case of a correction all correction(s) should be made within at the latest 3 months and sent to the Journal.
11. Having too many spelling errors and/or a failure to comply with the requirement of a scientific article is sufficient for the rejection of an article.
12. Rejected articles are not re-sent to the author(s).
13. The opinions in the articles published in the Journal are not the opinions of the Journal. All the responsibility belongs to the author(s).
14. The Journal does not pay any royalties to the author(s) of the articles published.
15. The articles that could not meet the publication principles would not be taken into the peer review process.

SPELLING RULES

1. The papers should be prepared through MS Office - Word processor in A4 paper size and be less than 30 pages with the following spelling rules.
2. Page margins should be as follows: Top: 4.5 cm, Bottom: 2.5 cm, Left: 2.5 cm and Right: 2.5 cm.
3. The articles should be written with 10 font size in "Times New Roman" and with "single" line spacing. There should be one space after points and commas.
4. No indents should be used for the paragraphs and 6 nk spaces should be left before and after the paragraphs. Between the paragraphs no extra blank lines should be used.
5. In the first page of the article, there should be the title, written in Turkish and English with 12 font size; the abstract, written in both Turkish and English in 10 font size and the abstract should have 120 to 200 words; and 3 to 5 keywords, written in Turkish and English.
6. As the Journal adopted the JEL (Journal of Economic Literature) classification code application in 2016, the papers to be submitted should contain at most JEL classification codes.
7. The headings and subheadings should be appeared in 10 font size, bold and left justified and also numbered decimally such as 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. The headings should be written in capital letters and subheadings should appear in lower case (initial words capitalized). The headings should be partitioned no more than 5 levels. There should be one blank line before the headings; no blank line should be given after the headings. There should be no blank line before and after the subheadings.
8. All the tables and figures, and graphs in the paper should be cited in numerical order and center aligned. Each table, figure, and graph should be given a title. Table title should be placed above the table, figure, and graph, with 10 pt, centered aligned, and only initial letters capitalized. Table, figure and graph text should be no smaller than 8 pt and no larger than 10 pt. All tables, figures, and graphs should be clear and can be easily readable and also compatible with the page layout.
9. The in text-references, footnotes and reference lists in the papers should be prepared according to American Psychological Association (APA) style. The in text references should be given with author-date-page method. The explanatory notes should be given at the end of the page as a foot note and should be 8 pt.
10. References inside the text should be like surname of the author(s), year of the source, and page number. If there isn't the name of the author then institution name should be given instead of author's name.
 - **Works by a single author:** (Dulupçu, 2001:28).
 - **Works by two authors:** (Acar and Tetik, 2013:60).
 - **Works by multiple authors:** (Çankıcı et al., 2010:55).
 - **Citing more than one source:** (Schumpeter, 1934:66; Wood, 2005:36).
 - **Citing whole source:** (Drucker, 1995).
 - **Citing publications without the name of the author:** (DPT, 2003:45).
11. If the reference is taken from a web site and the author is known, reference should be made like periodic publications. If the date of the downloaded source is not given, access date should be used. If the date of the downloaded source is not given, date of access should be used. Also if no publisher name is available, use the name of website and data of Access.
 - **If the author's name and publication year is known:** (Bebbington and Song, 2004).
 - **If the author's name and publication year is not known:** (Rekabet Kurumu, 2008).

12. If you are citing more than one work by the same author in the same year, put the letters a, b, c next to the year.
- (Kirzner, 1973a:30).
 - (Kirzner, 1973b:45).
13. If the name of the author is used in the text, the reference should be given as follows:
- According to Moran (1994:36),
14. All sources used in the text should be ordered alphabetically by author last name. Order the works from the same author by publication date. All the sources that are cited in the text must appear in the reference page. The reference page should be prepared according to example shown below:

Books:

Surname, First Letter of the Name of the Author(s). (Year). Name of the Book, Place of Publication: Publisher.

Erol, E. (2008). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası, İstanbul: Beta Basım Yayım.

Acar, D. and Tetik, N. (2013). Genel Muhasebe, Ankara: Detay Yayıncılık.

Korkmaz, A., Dulupçu, M.A., Gövdere, B. and Songur, H. (2013). İnsani Ücret, İstanbul: İGİAD Yayınları.

Translated Books:

Surname, First Letter of the Name of the Author(s). (Year). Name of the Book, First Letter of the Translator. Surname of the Translator (Çev.), Place of Publication: Publisher.

Drucker, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, B.Çorakçı (Çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Edited Books:

Surname, First Letter of the Name of the Author(s). (Year). "Section Title", First Letter of the Editor. Surname of the Editor (Ed.), Title of the Book, in (Pages of the Section), Place of Publication: Publisher.

Okçu, M., Aktel, M. and Kerman, U. (2007). "İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve Avrupalılaştırma", A.Yılmaz, and Y.Bozkurt (Ed.), Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, in (43-67), Ankara: Gazi Kitabevi.

Articles:

Surname, First Letter of the Name of the Author(s). (Year). "Title of the Article", Journal Title, Vol(No), Pages.

Özkul, G. (2007). "Kapitalist Sistemin Sürükleyici Aktörleri: Ekonomik Teoride Girişimciler", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(3), 343-366.

Çelikkaya, S. and Sezgin, A. (2014). "Kamu Harcamalarının Kalkınmaya Olan Etkileri: Türkiye Örneği", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1), 40-59.

Akçakanat, T., Çarıkçı, İ.H. and Dulupçu, M.A. (2011). "Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencilerinin Isparta'daki Yaşam Kalitesi Ve Isparta Halkına İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3(4), 1-18.

Thesis:

Surname, First Letter of the Name of the Author(s). (Year). Thesis Title, Master's Thesis/ Ph.D. Dissertation, Name of the University, Place.

Eke, E. (2014). Neoliberal Devlet Döneminde Sağlıkta Dönüşüm Programı Uygulamalarına Yönelik Sektördeki Paydaşların Algısı, Ph.D. Dissertation, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Symposiums/Congresses:

Surname, First Letter of the Name of the Author(s). (Year). “Title of the Paper”, Symposiums/Congresses Name, Organizing Institute, Date of Organization, Place of Organization, Pages.

Karaatlı, M., Demirci, N., Aksoy, E. and Ömürbek, N. (2014). “Borsa Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Karşılaştırılması”, 15. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu, Süleyman Demirel Üniversitesi, 22-25 May 2014, Isparta, 673-689.

Working Paper:

Surname, First Letter of the Name of the Author(s). (Year). Title of the Paper, Working Paper, Place of Publication.

Öztek, M.F. and Öcal, N. (2013). Financial Crises, Financialization of Commodity Markets and Correlation of Agricultural Commodity Index with Precious Metal Index and S&P500, Working Paper, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ekonomik Araştırma Merkezi.

Newspapers:

Surname, First Letter of the Name of the Author(s). (Full Date of Publication). “Title of Article”, Name of Newspaper, Page (if it exists).

Gökçe, D. (15 Mart 1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet.

Internet Sources:

Surname, First Letter of the Name of the Author(s). (Date of Publication). Title, Internet Address. (Last Access: Date).

Bebbington, J. and Song, E. (2004). The Adoption of IFRS in the EU and New Zealand, <http://www.europe.canterbury.ac.nz/>, (Last Access: 14 July 2008).

Rekabet Kurumu (2010). Rekabet Hukukunun Esasları, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, (Last Access: 17 March 2010).

15. For the cases not mentioned in spelling, scientific publication rules will be taken into consideration.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

KURUMSAL KAYNAK PLANLAMASININ (ERP) İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNE ETKİSİ: TURİZM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA*

THE EFFECTS OF ENTERPRISE RESOURCE PLANNING (ERP) ON HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: A RESEARCH IN THE TOURISM SECTOR

Prof. Dr. Lutfiye ÖZDEMİR¹

Öğr. Gör. Dr. Berkant DULKADİR²

Dr. Öğr. Üyesi Sevtap SARIOĞLU UĞUR³

ÖZ

Kurumsal kaynak planlaması, coğrafi olarak birbirinden uzak ama birbirine bağlı olan tüm birimlerdeki ve işletme içindeki bilgileri tek bir çatı altında toplayarak ve böylece departmanların birbiri ile olan iletişimlerini kolaylaştırarak işletmelere önemli faydalar sağlamaktadır. Bu şekilde yöneticiler, doğru bilgiye doğru zamanda daha kolay bir şekilde ulaşabilmektedirler. Bu çalışmada kurumsal kaynak planlamasının (ERP) insan kaynakları yönetimi (İKY) üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu bağlamda çalışmada kurumsal kaynak planlamasının tanımı, önemi, kullanım nedenleri, insan kaynakları yönetiminin fonksiyonları ve kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışma Antalya bölgesinde faaliyet gösteren otel işletmeleri üzerinde yapılmıştır. Araştırma otel işletmelerinde çalışan ve yöneticileri kapsayan 221 örneklem ile gerçekleştirilmiştir. Regresyon analizi sonucunda ERP'nin İKY'nin anlamlı bir yordayıcısı olduğu ve ERP'nin İKY'deki değişimin %57'sini açıkladığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Kaynak Planlaması, İnsan Kaynakları Yönetimi, Turizm, Konaklama İşletmeleri, Regresyon Analizi.

JEL Sınıflandırma Kodları: O15, M51, Z32.

ABSTRACT

Enterprise resource planning (ERP) combines the information in all business units and geographically distant but interconnected units under one roof. ERP provides great benefits to business by facilitating communication between units. In this way, managers are able to access the right information more easily at the right time. In this study, the effects of enterprise resource planning on human resources management (HRM) are investigated. In this context the definition, the importance, the reasons of use of enterprise resource planning, the functions of human resources management, and the effects of enterprise resource planning on human resources management are explained in the study. The study is conducted on the hotel enterprises operating in the Antalya region. The study

* Bu makalenin özeti '17. Uluslararası Katılımlı İşletmecilik Kongresi'nde Tebliğ olarak sunulmuştur.

¹ İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, lutfiye.ozdemir@inonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4660-1816>

² Adıyaman Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Tekstil Bölümü, bdulkadir44@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6074-9473>

³ Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sevtap.ugur@usak.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7872-1110>

consists of a sample of 221 managers. In conclusion, it is revealed that ERP is a significant predictor of HRM and ERP explained 57% of the change in HRM.

Keywords: Enterprise Resource Planning, Human Resource Management, Tourism, Accommodation Establishments, Regression Analysis.

JEL Classification Codes: O15, M51, Z32.

1. GİRİŞ

Ekonomik olarak sınırların kalktığı, sınırların sadece askeri ve siyasi olarak kaldığı Dünya’da işletmelerin değişen çevre koşullarına ayak uydurarak rekabet edebilmesi kaçınılmaz bir gerçektir. İşletmelerin kalite, zaman ve maliyet gibi rekabet becerilerine bilişim teknolojisi ve unsurları da eklenmiştir. Bunlardan en önemlilerinden biri de kurumsal kaynak planlaması diğer adı ile ERP yazılımlarıdır. Kurumsal kaynak planlaması sistemleri tüm işletme fonksiyonlarını tek çatı altında toplayarak bunlar arasında koordinasyon sağlamaktadır. Bu sistemleri etkili şekilde kullanan işletmeler özellikle zaman konusunda büyük tasarruf sağlayabilmektedir. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak kurumsal kaynak planlaması sistemleri işletmelerin en önemli fonksiyonu olarak sayılabilecek insan kaynakları yönetimini etkilemektedir. Çünkü kurumsal kaynak planlaması sistemleri ile çalışanların takibinin yapılması çeşitli şekillerde analiz edilerek daha da kolaylaşmaktadır.

Bu çalışmada kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. İşletmelerin insan kaynakları yönetimi konusunda kurumsal kaynak planlamasından daha fazla yararlanmaları amaçlanmaktadır. İşletmeler, insan kaynaklarını kurumsal kaynak planlaması ile daha etkili kullanarak daha güçlü bir konuma gelebilmektedirler. Çalışmada hem kurumsal kaynak planlaması hem de insan kaynakları yönetimi için faktör analizleri yapılmış olup, kurumsal kaynak planlamasının tek boyutta toplandığı insan kaynakları yönetiminin ise üç boyut altında sınıflandırıldığı saptanmıştır. Bu bağlamda kurumsal kaynak planlamasının öncelikle insan kaynakları yönetimi akabinde onun alt boyutları olan işgücü değerlendirme fonksiyonu, bilgi sağlama ve sunma fonksiyonu ve son olarak kariyer yönetimi fonksiyonu üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, kurumsal kaynak planlamasının; insan kaynakları yönetiminin, onun alt boyutu olan “bilgi sağlama ve sunma fonksiyonunun” ve “kariyer yönetimi fonksiyonunun” anlamlı bir yordayıcısı oldukları buna karşılık “işgücü değerlendirme fonksiyonunun” anlamlı bir yordayıcısı olmadığı saptanmıştır.

2. KURUMSAL KAYNAK PLANLAMASI

Bilişim teknolojisindeki (BT) hızlı gelişmeler karşısında, kurum ve kuruluşların bu teknolojileri kullanmanın lüks olduğunu ileri sürmeleri ve konunun karmaşıklığını gerekçe göstererek bunlara direnme şansları artık pek kalmamıştır. Bu durumda esas sorun, BT kullanıp kullanmamak olmaktan çıkmış, bu teknolojilerin gereklerine nasıl uyum sağlanabileceğine ve bundan nasıl en iyi biçimde yararlanılabileceğine dönüşmüştür (Özdemir, 2009: 49). Bunlardan birisi olan kurumsal kaynak planlaması diğer adı ile ERP sistemleri, işletmelerin kaynaklarının etkin kullanılmasını, müşteri isteklerinin en uygun şekilde karşılanabilmesini, tedarik zinciri yönetiminin verimli şekilde planlanmasını, koordinasyonunu ve kontrolünü sağlayan bir yazılım sistemi olarak tanımlanmaktadır (Acar, 2001: 201). Kurumsal kaynak planlaması sistemlerindeki temel amaç; işletmelerin muhasebe, finans, pazarlama, üretim, stok kontrolü, satın alma, insan kaynakları, bakım-onarım yönetimi gibi fonksiyonları arasında işbirliği ve etkileşimi sağlamaktır. Farklı sektörlerde giderek yaygınlaşmakta olan kurumsal kaynak planlaması sistemleri uygulamasının hedefi işletme içerisinde tüm süreç entegrasyonunun sağlanmasının ötesinde, işletme dışı bağlantıları geliştirmek ve firmanın değer zinciri faaliyetlerini desteklemeyi amaçlamaktadır (Nicolaou, 2004: 27). Bu nedenle kurumsal kaynak planlaması sistemlerinin etkinliğini artırmak, iş süreçlerinin hızlandırılmasını sağlamak ve daha iyi enformasyon sağlayarak karar kalitesini yükseltmek vb. birçok faydaları bulunmaktadır (Wall ve Seirfet, 2002: 27). Organizasyonlar çeşitli fonksiyonlardaki iş süreçlerini entegre etmek için kurumsal kaynak planlaması paketlerini uygulamaktadır ve bu sistemler, yalnızca bazı fonksiyonel birimler yerine organizasyondaki tüm iş süreçlerini bir bütün olarak otomasyona dönüştürmede işletmelere yardımcı olur. Kurumsal kaynak planlaması sistemleri; işletme ile yöneticilerin performans izleme ve değerlendirme faaliyetlerine kadar tüm işlemler için kesintisiz şekilde bütünleştirme işlemlerini yazılım platformlarıyla uygun hale getirmektedir (Palaniswamy ve Frank, 2000: 38).

3. İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Günümüzde sosyal sermaye olarak nitelendirilen insan kaynağı işletmelerin en önemli kaynağı durumuna gelmiştir. Sadece bu güçlü kaynağı, yani insan kaynağını, doğru yerde, doğru zamanda ve doğru şekilde kullanabilen işletmeler rekabet şansı ve üstünlüğü elde etmekte başarılı olabilmektedirler. İşletmelerde çalışan insan kaynağının potansiyel performansının ancak yarısının kullanılmakta olduğu bir gerçektir. İnsan kaynaklarına önem veren bilinçli işletmeler, ellerindeki entelektüel sermayelerini pozitif enerjiye dönüştürebileceklerdir (Tüfekçi vd., 2017: 29).

İnsan kaynakları yönetiminin temel hedefleri, verimliliğin artması ve iş yaşamı kalitesinin iyileştirilmesi olarak belirtilebilir. Bu hedeflere ulaşılmasında, her iki hedef bağlamında oluşturulan kriterler kullanılmaktadır. Söz konusu kriterler, işgören performansı, işgören tatmini ve işgören sağlığı gruplarında toplanabilir. Kriterler kendilerini göstergeler aracılığıyla ifade etmektedir. Bu göstergelerden bazıları şunlardır: Devamsızlık, iş kazaları, meslek hastalıkları, vd. Göstergelerdeki yüksek oranlar, maliyetlerin yükselmesine ve verimliliğin düşmesine yol açabilir. İnsan kaynakları yönetimi kapsamında, bu oranlara yol açan nedenler araştırılmalı ve giderilmelerine yönelik gerekli çalışmalar gerçekleştirilmelidir (Yılmaz, 2007: 161).

İnsan kaynakları yönetimi, işletmelerin faaliyetlerini yerine getirirken yasalar çerçevesinde; insan kaynaklarının bireye, işletmeye ve çevreye faydalı olabilecek biçimde verimli bir şekilde yönetimini sağlayan işlevlerin ve çalışmaların tamamı olarak tanımlanabilir (Laura vd, 1998: 39).

İnsan kaynakları yönetimi, işletmelerde üst düzey yöneticilerden en alt konumda uygulayıcı olarak çalışan vasıfsız personele kadar tüm çalışanları kapsayan bir yönetim şeklidir. Her işletmede çeşitli eğitim düzeylerine sahip, farklı görev, statü ve yetkilere sahip çok sayıda insan çalışmaktadır. Eğitim düzeyi, görevi ve statüsü ne olursa olsun, hangi bölümde çalışırsa çalışsın, her birey insan kaynakları yönetiminin çalışma konusu içerisine giren bir alt sistem olarak görevini yerine getirmektedir.

4. KURUMSAL KAYNAK PLANLAMASININ İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNE ETKİSİ

İnsan kaynakları yönetiminin etkin kullanımı açısından değerlendirildiğinde, kurumsal kaynak planlaması sistemleri, işletmelere büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Kurumsal kaynak planlaması içinde yer alan insan kaynakları bileşeni, bir işletmenin çalışanları hakkında verileri toplayan, depolayan, koruyan, değerlendiren ve güncelleyen bilgisayar tabanlı bir metot olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemlerin önemli ve farklı karakteristikleri veri tabanı yaklaşımı, verimli, doğru ve zamanlı veri girişi ve esnek formatlar kullanılarak bilginin hızlı bir şekilde bulunmasını sağlamaktır (Harris, 1986: 49). Ayrıca kurumsal kaynak planlaması sistemleri içerisinde yer alan insan kaynakları bileşeni, işletmenin işleyişini sağlayan çalışanların yönetimi, eğitim durumları, kişisel bilgileri, ödemeleri, çizelgelemeleri, işe alım ve işten çıkartılmaları ile ilgili başka imkânları sunmaktadır. Bunların dışında, karlılık yönetimi, aday bilgi yönetimi, personel gelişim planlaması, işgücü planlaması, çizelge ve vardiya planlaması, zaman yönetimi, çalışma süreleri, sendika durumları gibi bilgileri içermektedir (Nancy, 1998: 32). İnsan kaynakları bileşeni yönetim süreçlerinin ve bilgisayar sistemlerinin birleşmesidir (Ceriello ve Freeman, 1991: 7). Kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi modülünün kullanımı sonucunda; insan kaynakları biriminin işlerinin kolaylaştığı, bilgi sistemi vasıtasıyla rutin işlerin daha hızlı yapıldığı ve insan kaynakları personelinin stratejik nitelikli işlere daha çok odaklandığı söylenmektedir (Haines ve Petit, 1997: 263). İnsan kaynakları bileşeni; gerekli olan insan kaynakları hizmetlerinin geleneksel insan kaynakları departmanı olmaksızın sunulduğu ve değişik içsel ve dışsal faktörlerin bir araya gelerek oluşturdukları, teknolojik ağırları ifade etmektedir (Strohmeier, 2007: 20).

5. TURİZM SEKTÖRÜNDE KURUMSAL KAYNAK PLANLAMASI KULLANIMI

Turizm, günümüzde döviz girdisini artırıcı ve istihdam sağlayıcı özellikleriyle ulusal ekonomiye katkıda bulunan, uluslararası kültürel ve sosyal iletişimi sağlayıcı etkisi ile dünya barışının korunmasında büyük payı olan bir sektördür. Türk ekonomisinin de vazgeçilmez temel taşlarından birisi olan turizm, bugünkü dış ticaret açığına, enflasyona ve işsizliğe çare arayan hükümetlerin önemle üzerinde durdukları bir konudur (Çımat ve Bahar, 2003: 2). Türkiye’de turizm endüstrisinin algısı yıllarca güneş, kum, deniz gibi doğal güzelliklere dayalı faaliyet gösteren bir alan olmuştur. Turizm endüstrisi ekonomik sıkıntıların aşılmasında beklentiyi gidermeye çalışarak Türkiye’nin ekonomik kalkınmasında önemli bir sorumluluk üstlenmiştir (Bilgiçli ve Altıkaynak, 2016: 599).

Bilişim teknolojisi unsurlarından kurumsal kaynak planlaması sistemleri günümüzde turizm işletmeleri için, turistik ürünlerin tanımlanması, tanıtımı, dağıtılması ve bir araya getirilmesi, organize edilerek tüketiciye sunulmasında sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmede stratejik bir silah haline gelmiştir (Buhalis ve Main; 1998: 199). Turizm işletmelerinin, potansiyel tüketiciler için büyük miktarlarda bilgi toplama ve yayma ihtiyacı, bu işletmeleri kurumsal kaynak planlaması kullanmada en önemli aday haline getirmektedir. Bu işletmelerin heterojen doğası, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının sektörden sektöre ve sektör içindeki işletmeden işletmeye değişim göstermesi anlamına gelmektedir (Mutch, 1995: 535). Günlük faaliyetlerin temel olduğu işletmelerde bilginin yaratılması, toplanması, işlenmesi ve iletilmesinin hayati önem taşımasından dolayı; bilişim teknolojileri beklenmedik bir şekilde turizm işletmelerinin en önemli elemanlarından biri haline gelmiştir. Böylece; hem turizm arzının hem de turizm talebinin hızlı gelişimi, kurumsal kaynak planlaması endüstrinin zorunlu bir ortağı haline getirmiştir. Bu nedenle kurumsal kaynak planlaması, turizm pazarlaması, dağıtım, promosyonu ve koordinasyonunda artan bir şekilde önemli bir rol oynamaktadır (Coşkun ve Yüksek, 2010: 58).

6. YÖNTEM

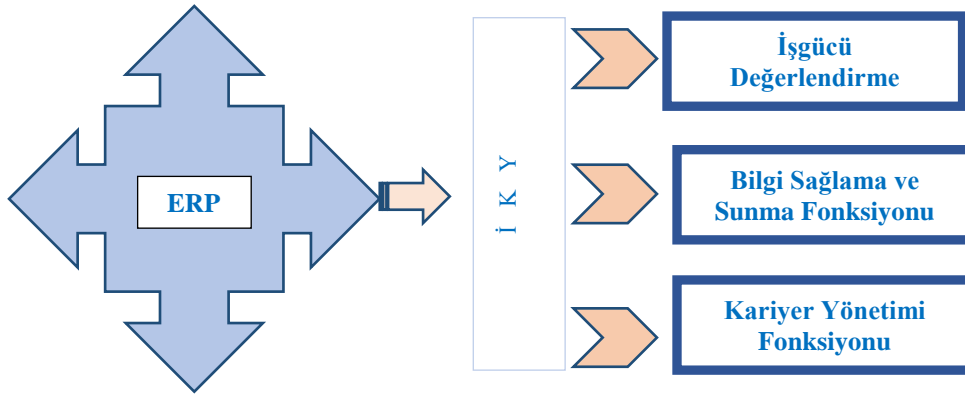
Kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlayan bu araştırmada nicel araştırma yöntemini kullanmak amacıyla anket uygulaması yapılmıştır. Araştırma, TÜİK sınıflandırması esas alınarak TR611 bölgesi olarak ifade edilen Antalya’da uygulanmıştır. Evrenin belirlenmesinde turizm sektöründe faaliyet gösteren ve dört ya da beş yıldızlı konaklama işletmeleri esas alınmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 2017 verilerine göre, TR611 bölgesinde turizm sektöründe faaliyette bulunan toplam 490 (196 tanesi dört, 294 tanesi beş yıldızlı) konaklama işletmesi bulunmaktadır. Evreni temsil edebilen 221 konaklama işletmesinde anket uygulanmıştır.

Araştırmada üç bölümden oluşan bir anket kullanılmış; birinci bölüm anketi dolduranlar ve işletmeler hakkında bilgi elde etmeyi amaçlamaktadır, ikinci bölümde kurumsal kaynak planlaması ile ilgili sorular yer almakta, son bölümde insan kaynakları yönetimi ile ilgili sorular bulunmaktadır. Anket soruları hem kurumsal kaynak planlaması hem de insan kaynakları yönetimi hakkında yapılan kapsamlı literatür taraması sonucunda teorik bilgilere dayanarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda çok sayıda ifadelerden oluşan bir soru havuzu oluşturulmuştur. Uzman öğretim üyelerinin de görüşleri alınmak suretiyle kurumsal kaynak planlaması ile ilgili toplam 17 sorudan oluşan ve insan kaynakları yönetimi ile ilgili olarak da toplam 32 sorudan oluşan bir anket geliştirilmiştir.

6.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

ERP’nin insan kaynakları yönetimi üzerindeki etkisini değerlendirebilmek amacıyla oluşturulan modelde öncelikle EPP’nin genel olarak İKY üzerindeki etkisi ele alınmış ardından ERP’nin İKY’nin alt boyutları olan işgücü değerlendirme fonksiyonu, bilgi sağlama ve sunma fonksiyonu ve kariyer yönetim fonksiyonu üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda araştırma modeli Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Şekil 1’de görüldüğü gibi, oluşturulan bu model bağlamında literatürdeki teorik bilgiler esas alınmak suretiyle hipotezler geliştirilmiştir. Kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi üzerine etkisiyle ilgili olan çalışmalar kısıtlıdır. Bu çalışmalar, kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları bileşeninin işletme performansına etkisi ve elektronik insan kaynakları yönetimi konularıyla ilgilidir. Araştırmalar sonucu elde edilen

bulgular incelendiğinde, kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları bileşenin doğru kullanılması durumunda işletme performansını artırdığını göstermiştir. Elektronik insan kaynakları yönetiminde ise, insan kaynakları yönetiminde İnternet'in personel bulma konusunda faydasının olduğu ortaya çıkmıştır. Kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi üzerine etkisiyle ilgili teorik çalışmalar da dikkate alınarak, H1 hipotezi geliştirilmiştir.

H1: Kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Kurumsal kaynak planlaması yazılımına dayalı olarak işletme bünyesinde oluşturulan sistemdeki bilgiler vasıtasıyla işgücü değerlendirilmekte, uygun işgücü potansiyeli sağlanarak personel kalitesi artırılmakta; işi daha iyi yapabilmek için iş eğitimi verilerek mesleki yetkinlik artırılmakta, işe daha uygun kişilerin alınmasıyla ve eğitilmesiyle kurum içi eğitim ve geliştirme programları uygulanmakta ve nitelikli personel elde tutulabilmektedir (Oktay ve Mızrak, 2016: 60). Kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi ile ilgili bu uygulamaları nedeniyle H2 hipotezi geliştirilmiştir.

H2: Kurumsal kaynak planlamasının işgücü değerlendirme fonksiyonu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Bilgi çağında hem bilgi üreticisi hem de kullanıcı olarak insan kaynakları yönetimi departmanı insan kaynaklarının yönetimi sürecinde etkinliği artırabilmek amacıyla kurumsal kaynak planlaması sistemini kullanmaktadır. Bu sistemler, işletmelerde insan kaynaklarına yönelik bilgiler depolamak, kullanmak, irdelemek ve bilgi paylaşımını sağlamak için oluşturulmaktadır. Bu bağlamda kurumsal kaynak planlamasından faydalanarak bilgiyi işlemek, insan kaynaklarının etkin kullanımı açısından önemli bir rol oynamaktadır (Demir ve Çavuş, 2010: 7). İşte bu sebepten dolayı, H3 hipotezi oluşturulmuştur.

H3: Kurumsal kaynak planlamasının bilgi sağlama ve bilgi sunma fonksiyonu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Kurumsal kaynak planlaması kariyer hedefleri ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde önceliklerin neler olduğu konusunda kararların alınmasına yardımcı olarak personelin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Sistemde kariyer değerlendirme testleri düzenlenmekte ve test sonuçları değerlendirilerek personelin potansiyeli ve gelişimi hakkında bir profil oluşturmaktadır (Ceriello ve Freeman, 1992: 536). Ayrıca işletmelerin kurumsal kaynak planlaması vasıtasıyla oluşturdukları insan kaynakları bilgi sistemlerini kullanmaları, kariyer yönetimi faaliyetlerinde pekçok kolaylıklar sağlayabilmektedir. Yetenek ve becerilerle ilgili envanter oluşturulması sağlanmakta ve düzgün işleyen bir kariyer yönetimi sistemi oluşturmaktadır (Walker, 1982: 213). Bu bağlamda H4 hipotezi oluşturulmuştur.

H4: Kurumsal kaynak planlamasının kariyer yönetim fonksiyonu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

7. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma bulguları; demografik niteliklere ilişkin bulgular, keşfedici faktör analizine ilişkin bulgular ve hipotezlerin testine ilişkin bulgular olmak üzere üç başlık altında irdelenmektedir.

7.1. Demografik Nitelikler

Demografik nitelikler kapsamında katılımcıların cinsiyetleri, işletme içindeki pozisyonları, işletmelerin faaliyetlerini kaç yıldır sürdürdükleri, kaç yıldızlı oldukları ve işletmelerin ERP yazılımını kaç yıldır kullandıkları soruları bağlamında elde edilen bulgular yer almaktadır. Tablo 1'de bu bulgulara ilişkin sonuçlar bulunmaktadır.

Tablo 1. Demografik Nitelikler

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Pozisyon	Frekans	Yüzde
Erkek	157	71	Bölüm Müdürü	13	5,9
Bayan	64	29	Bölüm Şefi	84	38
Toplam	221	100	Bölüm Sorumlusu	124	56,1
			Toplam	221	100
ERP'nin Kul. Süresi	Frekans	Yüzde	Faaliyet Süresi	Frekans	Yüzde
5-8 yıl	5	2,3	5-8 yıl	5	2,3
9-12 yıl	54	24,4	9-12 yıl	52	23,5
13-16 yıl	149	67,4	13-16 yıl	148	67
17 yıl ve üstü	13	5,9	17 yıl ve üstü	16	7,2
Toplam	221	100	Toplam	221	100

Tablo 1'de görüldüğü gibi, %71'i erkek, %29'u kadınlardan oluşan katılımcıların işyerindeki pozisyonlarına bakıldığında, %94'ünün bölüm sorumlusu ve şefi olduğu saptanmıştır. İşletmelerin faaliyet sürelerine göre dağılımları incelendiğinde, en yüksek oranla %67'sinin 13-16 yıl arasında faaliyette bulunduğu ortaya çıkmıştır. Şirketlerin çoğunluğu (%83.7) beş yıldızlı işletme olup, %16'sı ise dört yıldızlı işletmelerden oluşmaktadır. Kurumsal kaynak planlamasının kullanım süresi bağlamında; çoğunluğunun (%91) kurumsal kaynak planlamasını 9-16 yıl arasında kullanmakta oldukları görülmüştür.

7.2. Keşfedici Faktör Analizi ve Güvenilirlik

İnsan kaynakları yönetimi ile ilgili ankette yer alan değişkenlerin katılımcılar tarafından kaç boyutta algılandığını ortaya çıkarabilmek amacıyla keşifsel faktör analizi yapılmıştır. Keşifsel faktör analizi hem kurumsal kaynak planlaması hem de insan kaynakları yönetimi için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

Öncelikle verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını test edebilmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Bartlett küresellik testi uygulanmıştır. Analizler bağlamında insan kaynakları yönetimi için KMO değerinin -çok iyi bir değer- 0,897 ve Bartlett testinin de keşfedici faktör analizi için 0.001 önem derecesinde anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda veri dizisine faktör analizinin uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tavşancıl, 2002: 47).

Araştırmada maddenin bir faktörde gösterilebilmesi için bazı kriterler dikkate alınmıştır: Her faktörün özdeğerinin en az bir olması, her faktörün madde yüklerinin en az .45 değerinde olması, her faktöre yüklenen maddelerin anlam ve içeriğinin tutarlı olması ve her maddenin bulunduğu faktördeki yük değerleri ile diğer faktördeki yük değerleri arasındaki farkın en az .10 (binişik olmaması) olmasıdır. Bu şekilde faktörler arasındaki bağımsızlığın artırılmasına çalışılmıştır (Özdemir, 2009).

Ölçeğin boyutlarını belirleyebilmek amacıyla temel bileşenler analizi (principal component analysis), Kaiser kriteri (özdeğeri 1'den büyük olan faktörler) (Lester ve Bishop, 2000) ve her faktöre düşen yüksek ağırlıklı değişkenleri minimize etmek için de Varimax dik döndürme tekniği uygulanmıştır.

Kurumsal kaynak planlaması ile ilgili toplam 17 değişken esas alınarak faktör analizi yapılmış; analiz sonucunda maddelerin tek boyut altında toplandığı saptanmıştır. İnsan kaynakları yönetimi ile ilgili toplam 32 değişken ele alınmış ve kriterler dikkate alınarak beş defa faktör analizi uygulanmıştır. Uygulama sonucunda binişik olan toplam 19 madde analizden çıkarılmış ve insan kaynakları yönetimi fonksiyonları üç boyut altında toplanmıştır. Bu üç boyutu oluşturan faktörlerin her biri için madde silindiğinde katsayıdaki değişmeye bakılarak güvenilirlik analizi yapılmıştır. Üç faktörü oluşturan her maddenin ölçekten çıkarılmaları durumunda, güvenilirlik katsayılarının yükseltmedikleri görülmüştür. Bu analizler sonucunda hiçbir maddenin faktör yüklerinin .45'in altında olmadığı, binişik değişkenlerin bulunmadığı ve madde silindiğinde elde edilen güvenilirlik katsayısının ölçeğin tümü için hesaplanan güvenilirlik katsayısından yüksek olmadığı görülmüştür. Faktör analizi ile ilgili bulgular, Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Faktör Analizi Sonucuna Göre İnsan Kaynakları Yönetiminin Boyutları

Maddeler	Faktör Yükleri	Madde-Toplam Korelasyon	Öz Değerler	Varyanslar	Cronbach's Alpha
İşgücü Değerlendirme Fonksiyonu			6.268	23.344	.83
1.Performansı yeterli olmayan çalışanın işten çıkarılmasından fayda sağlar	.849	.792**			
2.İşe başvuran adayların ön elenmesinde fayda sağlar	.734	.745**			
3.Çalışanlara eğitim verilmesinde fayda sağlar	.681	.777**			
4.Çalışanların bilgi, beceri, vb. özelliklerinin incelenmesinde fayda sağlar	.654	.652**			
5.Çalışanların eğitim ihtiyacının belirlenmesinde fayda sağlar	.579	.764**			
6.Çalışanların kadro planlamasının oluşturulmasından fayda sağlar	.498	.715**			
Bilgi Sağlama ve Sunma Fonksiyonu			1.448	22.134	.85
7.Çalışanlara hukuki konularda bilgi verilmesi konusunda fayda sağlar	.861	.867**			
8.Çalışanlardan geri besleme (şikâyet, iletişim, anket vs.) yapılması için fayda sağlar	.840	.861**			
9.Çalışanların özlük haklarının (izin, terfi, sözleşme, rapor vs.) takibinde fayda sağlar	.720	.836**			
10. Çalışanların vizite işlemlerinin (revir, hastalık vb.) takibinde fayda sağlar	.610	.759**			
Kariyer Yönetim Fonksiyonu			1.054	17.167	.75
11. Çalışanların gelişim sürecinin takip edilmesinde fayda sağlar	.786	.730**			
12. Çalışanların eğitim takibinin yapılmasında fayda sağlar	.681	.783**			
13. Çalışanların kariyerlerinin geliştirmesinde bilgi, beceri vs. kazanımında fayda sağlar	.651	.757**			
14. Çalışanların performans değerlendirmelerinin yapılmasında fayda sağlar	.514	.771**			
Toplam Varyans				62.645	
Toplam Cronbach's Alpha					.90

P< .000

Tablo 2’de görüldüğü gibi, analizlerin sonucunda, öz değeri (eigen value) birden büyük olan üç faktör saptanmıştır. Bu üç faktörün açıkladıkları toplam varyans, %62.645 olup; bunun %23.344’ü birinci faktörden, %22.134’ü ikinci faktörden ve %17.167’si de üçüncü faktörden kaynaklanmaktadır. Birinci faktörün yük değerlerinin .85 ile .50 arasında, ikinci faktörün yük değerlerinin .86 ile .61 arasında ve üçüncü faktörün ise .79 ile .51 arasında değiştiği görülmüştür. Madde-toplam korelasyonları incelendiğinde, korelasyonların .65 ile .87 arasında değiştiği görülebilir. Alpar’a göre (2001) eğer herhangi bir değişkene ilişkin; madde-toplam korelasyon katsayısı düşük ise o değişkenin ölçeğe olan katkısının da düşük olduğu söylenebilir. Madde-toplam korelasyon katsayısının eksi işaretli olmaması ve en az .20 olması beklenir (Tavşancıl, 2002). Bu koşulu sağlayamayan maddelerin ölçekten çıkarılması önerilir. Bu analiz sonucunda korelasyon katsayılarının eksi işaretli olmadığı ve .20’den büyük olduğu bulunmuştur. Bu durumda her bir değişkenin ölçeğe olan katkısının yüksek olduğu söylenebilir. Varimax eksen döndürme tekniği sonucunda birinci faktörün altı maddeden, ikinci faktörün dört maddeden ve üçüncü faktörün dört maddeden oluştuğu belirlenmiştir. Maddelerin içeriklerinin incelenmesi sonucunda birinci faktöre “işgücü değerlendirme fonksiyonu”, ikinci faktöre “bilgi sağlama ve sunma fonksiyonu” ve üçüncü faktöre de “kariyer yönetim fonksiyonu” isimleri verilmiştir. Ayrıca faktörlerin güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık katsayıları (Cronbach alpha) hesaplanmış olup; altı maddeden oluşan işgücü değerlendirme fonksiyonunun iç tutarlılık katsayısı alpha: .83, dört maddeden oluşan bilgi sağlama ve sunma faktörünün iç tutarlılık katsayısı alpha: .85, dört maddeden oluşan kariyer yönetim fonksiyonunun iç tutarlılık katsayısı alpha: .75 ve son olarak 14 maddelik tüm ölçek için iç tutarlılık katsayısı alpha: .90 bulunmuştur.

7.3. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Değişkenler olarak başta insan kaynakları yönetimi ve kurumsal kaynak planlaması arasındaki ilişkiye ardından kurumsal kaynak planlaması ile insan kaynakları yönetimi ve onun alt boyutları olarak işgücü değerlendirme fonksiyonu, bilgi sağlama ve sunma fonksiyonu ile son olarak kariyer yönetimi fonksiyonu arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişkiler, Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Pearson Korelasyon	-1	-2	-3	-4	-5
İKY (1)	1				
ERP (2)	.757**	1			
İşgücü Değerlendirme Fon. (3)	.864**	.747**	1		
Bilgi Sağlama ve Sunma Fon. (4)	.859**	.598**	.602**	1	
Kariyer Yönetim Fon. (5)	.860**	.599**	.603**	.636**	1

**p<.001

Tablo 3'te görüldüğü gibi, değişkenler arasındaki ilişkiye bakıldığında, kurumsal kaynak planlaması ile insan kaynakları yönetimi arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde ilişkinin ($r=76$, $p<.001$) olduğu; Kurumsal kaynak planlamasının işgücü değerlendirme fonksiyonu ile ilişkisinin ise yine aynı şekilde pozitif yönlü ve yüksek düzeyde ($r=75$, $p<.001$) olduğu; Kurumsal kaynak planlamasının bilgi sağlama ve sunma işlevi ile olan ilişkisinin de pozitif yönlü ancak orta düzeyde ($r=60$, $p<.001$) olduğu ve son olarak kurumsal kaynak planlamasının kariyer yönetimi ile olan ilişkisinin pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r=60$, $p<.001$) olduğu saptanmıştır.

7.4. Hipotezlerin Testine İlişkin Bulgular

Korelasyon analizi bağlamında ulaşılan pozitif yönlü anlamlı ilişkiler sonucunda kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi ve alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Bu bağlamda kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi üzerindeki etkisine ilişkin bulgular, Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Kurumsal Kaynak Planlamasının İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Anlamlılık	F	R - Kare
	B	Standart Hata	Beta				
Sabit	.343	.097		3.535	.000	293.184	.572
ERP	.821	.048	.757	17.123	.000		

a. Bağımlı Değişken: İKY

Tablo 4'te görüldüğü gibi, istatistik analizler sonucunda kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetiminin anlamlı bir yordayıcısı ($R=757$, $R^2=572$, $F(1,219)=293.184$, $p<.001$) olduğu ortaya çıkmıştır. İnsan kaynakları yönetimine ilişkin toplam varyansın %57'sinin teknolojik bir gelişme olan kurumsal kaynak planlaması ile açıklanmakta olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda regresyon denklemi: "İnsan kaynakları yönetimi= $.343 + .821$ (ERP)" olarak hesaplanmış ve "**H1**: Kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi üzerinde anlamlı bir etkisi vardır" hipotezi kabul edilmiştir. Kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetiminin alt boyutu olan işgücü değerlendirme fonksiyonu üzerindeki etkisini saptamak amacıyla yapılan regresyon analizi bulguları, Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Kurumsal Kaynak Planlamasının İşgücü Değerlendirme Fonksiyonu Üzerine Etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Anlamlılık	F	R - Kare
	B	Standart Hata	Beta				
Bağımsız Değişkenler							
Sabit	.173	.096		1.812	.071	277.272	.559
ERP	.786	.047	.747	16.651	.000		

a. Bağımlı Değişken: İşgücü Değerlendirme Fonksiyonu

Tablo 5’te görüldüğü gibi, kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetiminin bir alt boyutu olan işgücü değerlendirme fonksiyonunun anlamlı bir yordayıcısı ($R= .747$, $R^2= .559$, $F(3, 217)= 277.272$, $p> .05$) olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda “**H2:** Kurumsal kaynak planlamasının işgücü değerlendirme fonksiyonu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi reddedilmiştir. Kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetiminin alt boyutu olan bilgi sağlama ve sunma fonksiyonu üzerindeki etkisini saptamak amacıyla yapılan regresyon analizi bulguları, Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Kurumsal Kaynak Planlamasının Bilgi Sağlama ve Sunma Fonksiyonu Üzerine Etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Anlamlılık	F	R - Kare
	B	Standart Hata	Beta				
Bağımsız Değişkenler							
Sabit	.419	.155		2.702	.007	121.675	.357
ERP	.844	.077	.598	11.031	.000		

a. Bağımlı Değişken: Bilgi Sağlama ve Sunma Fonksiyonu

Tablo 6’da görüldüğü gibi, kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetiminin ikinci boyutu olan bilgi sağlama ve sunma fonksiyonunun anlamlı bir yordayıcısı ($R= .598$, $R^2= .357$, $F(1, 219)= 121.675$, $p< .01$) olduğu saptanmıştır. Bilgi sağlama ve sunma fonksiyonuna ilişkin toplam varyansın %36’sının kurumsal kaynak planlaması ile açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda regresyon denklemi: “Bilgi sağlama ve sunma fonksiyonu= $.419 + .844(ERP)$ ” olarak hesaplanarak “**H3:** Kurumsal kaynak planlamasının bilgi sağlama ve bilgi sunma fonksiyonu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir. Kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetiminin üçüncü alt boyutu olan kariyer yönetim fonksiyonu üzerindeki etkisini saptamak amacıyla yapılan regresyon analizi bulguları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Kurumsal Kaynak Planlamasının Kariyer Yönetim Fonksiyonu Üzerine Etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Anlamlılık	F	R - Kare
	B	Standart Hata	Beta				
Bağımsız Değişkenler							
Sabit	.523	.156		3.363	.001	122.786	.359
ERP	.851	.077	.599	11.081	.000		

a. Bağımlı Değişken: Kariyer Yönetim Fonksiyonu

Tablo 7’de görüldüğü gibi, kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetiminin son boyutu olan kariyer yönetimi fonksiyonunun anlamlı bir yordayıcısı ($R= .599$, $R^2= .359$, $F(1, 219)= 122.786$, $p< .01$) olduğu saptanmıştır. Kariyer yönetimi fonksiyonuna ilişkin toplam varyansın %36’sının kurumsal kaynak planlaması ile açıklandığı bulgusu elde edilmiştir. Bu bağlamda regresyon denklemi: “Kariyer yönetim fonksiyonu= $.523 + .851(ERP)$ ” olarak hesaplanarak “**H4:** Kurumsal kaynak planlamasının kariyer yönetim fonksiyonu üzerinde anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

8. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bilişim teknolojisi alanında yaşanan hızlı değişme ve gelişmelerin etkisi, küreselleşme süreciyle birlikte neredeyse tüm dünya ülkelerine yayılmıştır. İşletme faaliyetlerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen teknolojik gelişmelerden biri de kurumsal kaynak planlamasıdır. Kurumsal kaynak planlaması (ERP), işletmelerdeki tüm birimler arasında bilgilerin bütünleştirilmesi açısından koordinasyona katkı sağlamakta ve dış çevredeki ilgili kişi ve kurumlarla olan bağlantıların sağlanması açısından önem arz etmektedir. Kurumsal kaynak planlamasının özellikle işletme fonksiyonlarının gerçekleştirilmesi açısından sağladığı faydalar düşünüldüğünde, bu yazılımın kullanılmasının ve teknolojik değişmeler bağlamında bu yazılımdaki gelişmelerin takip edilmesinin rekabet üstünlüğünün sağlanması açısından da önemi vardır.

Turizm sektöründe konaklama faaliyetinde bulunan işletmeler, sürekli olarak insanlarla etkileşimde bulunmakta ve hizmet sunmaktadırlar. Bu nedenle turizm sektöründe hem dış hem de iç çevreyi temsil eden insan kaynaklarının yönetiminde kurumsal kaynak planlamasının önemi artmaktadır. Bu bağlamda “kurumsal kaynak planlaması ile insan kaynakları yönetimi arasındaki ilişki” konusunda ilgili literatür tarandığında, bu alanla ilgili mevcut araştırmaların kısıtlı olduğu ve var olan çalışmaların da daha çok kurumsal kaynak planlamasının işletme performansı üzerindeki etkisiyle ve elektronik insan kaynakları yönetimiyle ilgili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşte bu sebepten dolayı araştırmamız, kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamıştır. Bu amaca yönelik olarak dört ve beş yıldızlı konaklama işletmelerinden 221 yönetici üzerinde anket çalışması yapılmıştır. Veri setinin değerlendirilmesi sonucunda kurumsal kaynak planlamasının tek boyutta toplandığı, insan kaynakları yönetiminin ise “işgücü değerlendirme fonksiyonu”, “bilgi sağlama ve sunma fonksiyonu” ve “kariyer yönetim fonksiyonu” olmak üzere üç boyuttan oluştuğu bulgusu elde edilmiştir. Kurumsal kaynak planlaması, insan kaynakları yönetimi ve bu üç boyut arasındaki ilişkilere bakıldığında, beklendiği gibi, kurumsal kaynak planlamasının hem insan kaynakları yönetimi ile hem de “işgücü değerlendirme fonksiyonu” ile pozitif yönlü ve yüksek düzeyli ilişkisinin bulunduğu, buna karşılık kurumsal kaynak planlamasının yine hem “bilgi sağlama ve sunma fonksiyonuyla” hem de “kariyer yönetimi fonksiyonuyla” pozitif yönlü ve orta düzeyde ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Bu durum, kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimi ve fonksiyonlarıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda, kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetiminin etkisine bakıldığında, yapılan regresyon analizi sonucunda kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetiminin anlamlı bir yordayıcısı olduğu ve kurumsal kaynak planlamasının insan kaynakları yönetimindeki değişimin %57’sini açıkladığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda işletmelerin kurumsal kaynak planlamasını işgücü planlaması, iş programlama, eğitim ve geliştirme, bordrolama, iş tanımları, iş akış şemaları vb. uygulamalardan daha fazla yararlanmaları ve bu yazılımla ilgili olarak teknolojik gelişmeleri takip etmeleri önerilebilir. Beklenenin aksine, kurumsal kaynak planlamasının işgücü değerlendirme fonksiyonunun anlamlı bir yordayıcısı olmadığı saptanmıştır. Böyle bir bulgunun elde edilmiş olmasının nedeni işgücü değerlendirmede personel ile yapılan fiziksel görüşmelerin ve beşeri ilişkilerin iyi ya da kötü olmasının etkili olabileceği düşünülmüştür. Ayrıca kurumsal kaynak planlamasının bilgi sağlama ve sunma fonksiyonunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu da bulunmuştur. Bu bağlamda, kurumsal kaynak planlamasının bilgi sağlama ve sunma fonksiyonundaki değişmelerin %36’sını açıkladığı ortaya çıkmıştır. Kurumsal kaynak planlaması, içinde bulunduğumuz bilgi çağına uygun olarak bilgi üretebilen önemli bir yazılımdır. İşletmeler, bu yazılımı kullandıklarında, hem birimler arasında hem de insan kaynakları yönetimi birimi içinde var olan verilere dayanarak yeni bilgilerin üretilebilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda üretilen bu bilgiler işletmelerin etkinlik ve verimliliğinin artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca dış çevreye bağlı olarak üretilen bilgiler vasıtasıyla işletmeler dışarıdan gelebilecek fırsat ve tehditleri önceden sezebilmekte ve fırsatları değerlendirerek tehditler için önlemler alabilmektedirler. Bunun dışında rakipler karşısında rekabet üstünlüğü sunabileceği faydası da dikkate alındığında, işletmelerin bu yazılımı bünyelerine aktarmalarının kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Son olarak, kurumsal kaynak planlamasının kariyer yönetiminin anlamlı bir yordayıcısı olduğu ve kurumsal kaynak planlamasının kariyer yönetimindeki değişimin %36’sını açıkladığı ortaya çıkmıştır. Kurumsal kaynak planlamasının kariyer yönetimine etkisi dikkate alındığında, işletmelerin bu yazılımı kullanmaları durumunda çalışanlarının bilgi, beceri ve yeteneklerinin gelişimine daha fazla katkıda bulunabilecekleri, daha nitelikli bir eğitim verebilecekleri, personelin kariyer gelişimini sağlayabilecekleri söylenebilir. Bu bağlamda kariyer yönetiminde kurumsal kaynak planlamasının imkânlarından daha fazla yararlanılması önerilebilir.

Araştırmanın sadece turizmin yoğun olduğu Antalya’da dört ve beş yıldızlı işletmeler üzerinde yapılmış olması bir kısıt olarak kabul edilirse, bu kısıtın kaldırılabilmesi için hem Antalya’da yıldız sayısı daha az olan konaklama

işletmelerinde hem de Türkiye genelinde turizmin önemli olduğu illerde başka çalışmaların yapılması gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, N. (2001). Üretim Planlaması Yöntem ve Uygulamaları, Ankara: MPM Yayınları.
- Alpar, R. (2001). Spor Bilimlerinde Uygulamalı İstatistik, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bilgiçli, İ. ve Altınkaynak, F. (2016). "Turizm Endüstrisinin Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri Ve Önemi; Ekonomi Paradigmasıyla Yaklaşım", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi ICAFR 16 Özel Sayısı, 560-580.
- Buhalis, D. ve Main, H. (1998). "Information Technology in Peripheral Small and Medium Hospitality Enterprises: Strategic Analysis and Critical Factors", International Journal of Contemporary Hospitality Management, 10(5), 198-202.
- Ceriello, V. F. (1991). Human Resource Management Systems, New York: VRC Consulting Group Inc.
- Coşkun, İ.O. ve Yüksek, G. (2010). Turizm İşletmelerinde Bilgi Teknolojileri, Ankara: TÜROFED Yayınları.
- Çımat, A. ve Bahar, O. (2003). "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri Ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme" Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (6), 2-12.
- Demir, Y. ve Çavuş, M. F. (2010). "İnsan Kaynakları Planlamasının Etkinliğinde İnsan Kaynakları Bilgi Sistemleri (İKBS)", Akademik Bakış Dergisi, (20), 1-17.
- Haines, Y.V. ve Petit, A. (1997). "Conditions For Successful Human Resource Information Systems", Human Resource Management, 36(2), 261-275.
- Harris, D. (1986). Beyond The Basics: New HRIS Developments, Personnel January.
- Lester, P., Bishop, E. ve Lloyd, K. (2000). Handbook of Tests and Measurement in Education and the Social Sciences, The Scarecrow Press Inc (Second Edition), Lanham: Maryland.
- Laura, H., Torrington, D. ve Taylor, S. (1998). Human Resource Management, London: Prentice Hall.
- Mutch, A. (1995). "IT and Small Tourism Enterprises: A Case Study of Cottage- Cottage Letting Agencies", Tourism Management, (16)7, 533-539.
- Nancy, H. B. (1998). Henning Seip Andrea Sprengel Implementing SAP R/3, Greenwich: Manning Publications.
- Nicolaou, A.I. (2004). "Quality Of Postimplementation Review For Enterprise Resource Planning Systems", International Journal Of Accounting Information Systems, 5(1), 25-49.
- Oktay, K. ve Mızrak, M. (2016). "Üretim İşletmelerinde İnsan Kaynakları Bilgi Sistemlerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Örnek Olay", Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 10(1), 57-70.
- Özdemir, L. (2009). Yönetimde Bilişim Teknolojisi Etkinlik Sistemi Üzerine Bir Araştırma, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Palaniswamy, R. ve Frank, T. (2000). "Enhancing Manufacturing Performance With ERP Systems", Information Systems Management, 17(3), 37-41.
- Strohmeier, S. (2007). "Research In E-HRM: Review And Implications. Human Resource Management Review", 17(1), 19-37.
- Tavşancıl, E. (2002). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tüfekçi, Ö.K., Erdoğan, A. ve Tüfekçi, N. (2017). "İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım: Burçlara Yönelik Tutumun Ölçülmesi", Electronic Journal of Vocational Colleges, 7(2), 28-34.
- Wall, F. ve Seifert, F. (2002). Does the Structure of An Organization Influence the Success Of Its ERP-System? Results Of An Empirical Study. European Accounting Information Systems Conference Copenhagen Business School, 23 April 2002, Copenhagen, 316-323.

- Walker, A.J. (1982). HRIS Development A Project Team Guide to Building an Effective Personnel Information System, New York: Van Nostrand Reinhold Company Inc.
- Yılmaz, Y. (2007). “İnsan Kaynakları Yönetiminde E-dönüşüm”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi, (9)1, 159 -168.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

YATAN HASTALAR İÇİN PROBIT REGRESYON ANALİZİ İLE HASTANENİN TEKRAR TERCİH EDİLEBİLİRLİĞİNİN İNCELENMESİ

THE EXAMINATION OF THE RE-PREFERENCE OF HOSPITAL BY PROBIT REGRESSION ANALYSIS FOR INPATIENTS

Dr. Öğr. Üyesi Funda ERDUGAN¹

Dr. Öğr. Üyesi Serap YÖRÜBULUT²

ÖZ

Hastane açısından hastaları tarafından tekrar tercih edilmek oldukça önemlidir. Aynı hastanenin tekrar tercih edilmesi, hastanın sosyo-demografik özellikleri gibi pek çok özelliğinin yanı sıra sunulan hizmetin kalitesi ile ilişkilidir. Bu çalışma ile hastanenin tekrar tercih edilmesinde hizmetin kalitesinin göstergesi olarak düşünülen “doktor”, “fiziki olanak”, “yemek” ve “diğer personelden” duyulan memnuniyet düzeylerinin ikametgah durumuna göre probit regresyon analizi ile açıklanması hedeflenmiştir. Araştırmanın örnekleme Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi servislerinde yatan 397 hasta dahil edilmiştir. Hastalar tabakalı rasgele örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Yapılan probit regresyon analizinde oluşturulan genel modelde; hastaların hastaneyi tekrar tercih etmesinde “doktor” faktöründen duyulan memnuniyet istatistiksel olarak önemli bulunurken “yemek”, “diğer personel” ve “fiziki olanak” faktörlerinden duyulan memnuniyet istatistiksel olarak önemsiz bulunmuştur. Ancak bu faktörlerin tek başına hastanenin tekrar tercihindeki etkisini görmek için elde edilen probit modellerde yemek dışında diğer faktörlerin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, yatılı olarak tedavi gören hastaların “doktor” faktöründen duydukları memnuniyet arttıkça hastaneyi tekrar tercih etme eğiliminin arttığı görülmüştür. Ayrıca ikametgah durumuna göre ise il merkezinde ikamet eden hastaların il merkezi dışında ikamet edenlere göre daha yüksek olasılıkla hastaneyi tekrar tercih edebilecekleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hastanenin Tekrar Tercih Edilmesi, Hasta Memnuniyeti, Sağlık Hizmetleri.

JEL Sınıflandırma Kodları: I10, I11, I19.

ABSTRACT

In terms of hospitals to be preferred again by the patients is quite crucial. The re-preference of the same hospital is related to the quality of the service offered as well as its various features such as the socio-demographic characteristics of the patient. In this study, the satisfaction factors such as “physician”, “physical facility”, “catering” and “other employees” factors which are thought to be effective on the re-preference of the hospital are aimed to be explained by the probit regression analysis according to residential status. The sample of the study consists of 397 inpatients in Kırıkkale University Medical Faculty Hospital. Patients are determined by stratified random sampling method. In the general model estimated by the probit regression analysis, the satisfaction attained related to the “doctor” factor is found to be statistically significant while the satisfaction due to the factors of “catering”, “other employees” and “physical facility” is found to be statistically insignificant. However, when the

¹ Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, ferdugan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>

² Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, siybulut@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0781-4405>

univariate model is established with these factors, it is found that all the factors except catering in the probit models are significant. As a result of this study, it is determined that inpatients tend to re-prefer the hospital as the satisfaction of the "doctor" factor increases. Also according to the residential status, it is determined that the patients residing in the city center would re-prefer the hospital with a higher probability compared to the patients residing elsewhere.

Keywords: Re-preference of the Hospital, Patient Satisfaction, Health Care.

JEL Classification Codes: I10, I11, I19.

1. GİRİŞ

Hastaneler son yıllarda kaliteyi sürekli iyileştirmeye yönelik yeni stratejiler geliştirme çabası içindedir. Sağlık hizmeti sunan kurumlar açısından hasta memnuniyeti ile ilgili yapılan araştırma çalışmaları kalite geliştirme aracı olarak kullanılmaktadır. Kaliteyi geliştiren hasta memnuniyeti kurumsal başarı için hastanın yeniden hastaneyi tercih etmesinde önemli bir etkidir. Hastanın bakış açısından elde edilen bilgilerin, sağlık kurumlarının alacağı kararlarda değerlendirilmesi önemlidir.

İçinde bulunduğumuz teknoloji ve bilişim çağında, farkındalığı artan hastaların sağlık kuruluşlarını tekrar tercih edebilme durumu her geçen gün çeşitli etkenlere bağlı olarak değişmektedir. Pek çok hastanın önem verdiği bu etkenlerin bazıları tıbbi bakımın yeterliliği, hizmetin hızlı, yeterli ve güvenilir olmasıdır. Bu açıdan hastaya beklentileri doğrultusunda hizmet veren kurumların tekrar tercih edilebilirliği yüksek olmaktadır.

Literatürde hasta bağlılığı olarak da ifade edilen, hastanın tekrar aynı hastaneyi tercih etmesi üzerine çalışmalar mevcuttur. Erdem vd. (2008) çalışmasında Elazığ il merkezinde biri üniversite üçü Sağlık Bakanlığı hastanesi olmak üzere dört hastane üzerinde hasta memnuniyetinin hasta bağlılığı üzerinde etkili olduğunu hem korelasyon analizi hem de çoklu regresyon analizi ile belirlemiştir. Aynı zamanda hasta bağlılığını etkileyen memnuniyet boyutlarını sırasıyla ilgi ve nezaket, idari hizmetlerden memnuniyet ve tıbbi hizmetler şeklinde bulmuştur.

Anbori vd. (2010) Yemen'de özel hastanelerde gerçekleştirdikleri çalışmada, hastanın tekrar aynı hastaneye gelmesini etkileyen faktörleri cinsiyet, güvenilirlik, güvence, empati ve maliyet olarak bulmuştur.

Şişe ve Altinel (2012) çalışmasında Afyon Kocatepe Üniversitesi Ahmet Necdet Sezer Araştırma ve Uygulama Hastanesinin çeşitli birimlerinde yatan hastaların, servislerdeki fiziki durum, doktor, hemşire, temizlik ve yemek hizmetleri hakkındaki memnuniyet durumlarını incelemiş olup, hastaların genel memnuniyet derecesi ile ileride tekrar aynı hastaneyi tercih etme durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulmuştur.

Kavas vd. (2016) Sivas Devlet Hastanesi'nde yatarak sağlık hizmeti alan ve taburcu olmuş hastalar üzerinde yaptığı çalışmada, hastaların hangi hizmetlerden memnun olup olmadığı; aynı hastaneyi tekrar tercih etmelerini ve başkalarına tavsiye etmelerini etkileyen faktörlerin neler olduğu ile birlikte Toplam Kalite Yönetimi'nin sağlık hizmeti süreçlerine uyarlanıp uyarlanmadığını belirlemeye çalışmıştır. Yatan hastaların hastaneyi tekrar tercih etmesinde öncelikli olarak "Tedavi ve Bakım" faktörünün etkili olduğunu belirlemiştir.

Meesala and Paul (2018) hasta memnuniyetinin doğrudan hastaneye olan bağlılıkla ilgili olduğunu belirtip, ayrıca kurulan regresyon modelinde medeni durum ve yaş faktörlerinin önemli olmadıklarını ancak cinsiyetin önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Mahendrayana vd. (2018) Bali Siloam hastanesinde hizmet kalitesinin hastane bağımlılığı üzerindeki etkisinin önemli olduğunu bulmuştur.

Hasta bağlılığının üzerinde etkili olan faktörlerin neler olduğunu belirleyebilmek kaliteyi istenen düzeyde tutmak için önemlidir. Bu çalışmada, yatan hastaların tekrar aynı hastaneyi tercih etmesine etki eden değişkenlerin probit regresyon analizi ile belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda bir uygulama çalışması gerçekleştirilmiş olup, elde edilen veriler istatistiksel analiz yöntemleri ile değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi hastanesi poliklinik servislerinde yatarak sağlık hizmeti alan hastalar bu çalışmanın araştırma kitlesini oluşturmaktadır. Örneklem sayısı, olasılıksal örnekleme yöntemlerinden tabakalı

rasgele örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Araştırmaya 397 hasta katılmış olup, hastalara yüz yüze anket yapılarak veri toplama süreci tamamlanmıştır. Elde edilen veriler oluşturulan veri tabanına aktarılmış, yanlış veya eksik veri girişi olup olmadığı kontrol edildikten sonra, istatistiksel değerlendirme aşamasında ise Statistical Package for the Social Sciences (SPSS, version 20.0; SPSS, Chicago, ABD) paket programı kullanılmıştır.

Yapılan istatistiksel analizlerde kategorik ölçümler sayı ve yüzde olarak, sürekli ölçümlerse ortalama, standart sapma olarak özetlenecektir.

2.1 İstatistiksel analiz

Hastanenin tekrar tercihini açıklayacak değişkenlerin neler olduğunun belirlenmesi için istatistiksel yöntemlerden regresyon analizi kullanılabilir. Burada açıklanan değişken iki kategorili olarak ele alınacağından lineer regresyon analizi kullanmak yerine sağ-özü, evet-hayır, başarılı-başarısız gibi iki kategorili olduğu durumlarda yaygın olarak kullanılan probit regresyon ve lojistik regresyon modelleri tercih edilebilir. Açıklanan değişkenin ölçek türü yapılacak olan analizi belirleyen temel kriterdir.

Çok değişkenli bir modelde bağımlı değişken nominal ya da kategorik ölçekli ve bağımsız değişkenlerde de aynı tip ölçek mevcutsa, bu veri setine en uygun model tipi probit, lojistik, doğrusal olasılık veya tobit modelleridir. Probit analizi lojistik regresyona alternatif kullanılan bir model olup, her iki analizde birbirlerine oldukça benzer ve her iki yöntem ile elde edilen olasılık tahminleri birbirlerine yakın değerdedir. Lojistik regresyon analizinde log odds (bahis oranları) kullanılırken, probitte kümülatif normal dağılım kullanılmaktadır (Borooah, 2002; Freese ve Long, 2006; Topcu, 2008; Arı ve Önder, 2013).

Hesaplama zorluğu ve özel tablolara ihtiyaç duyulmaması bakımından logit modelin probit modeline göre kolaylığına rağmen, normal olasılık yoğunluk fonksiyonunun gerek teoride gerekse uygulamada daha çok kullanılan model olması biyolojik verilerin bazı özelliklerine ilişkin dağılımlarının normal olasılık yoğunluk fonksiyonuna uyum göstermesi, hesaplamada normal kümülatif dağılım fonksiyonunu kullanan probit modelin uygulama çalışmasında kullanılmasını özendirir (Özarıcı, 1996).

Gauss dağılımı olarak da bilinen normal dağılım istatistiğinin hem uygulama hem de teori alanında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bunun nedeni olarak ise birçok deneyin, gözlemin, insan ve doğa davranışı sonucunda elde edilen verilerin sayısının yeterli büyüklüğe ulaşması durumunda dağılımının normal dağılım eğrisine benzemesidir. Birden çok açıklayıcı değişken olması durumunda, iki düzeyli kategorik açıklanan değişkenin gerçekleşme olasılığı

$$P(Y = 1 | X_1, X_2, \dots, X_k) = \phi(\beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k)$$

gerçekleşme olasılığı ise,

$$P(Y = 0 | X_1, X_2, \dots, X_k) = 1 - \phi(\beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k)$$

şekindedir. Burada $\phi(t) = \int_{-\infty}^t \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{z^2}{2}} dz$ birikimli standart normal dağılım fonksiyonu, $\beta_0, \beta_1, \dots, \beta_k$

probit katsayıları ifade eder.

Bu çalışmada, Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi hastanesi servislerinde yatarak tedavi gören hastaların, tekrar aynı hastaneyi tercih etme durumu probit regresyon analizi ile açıklanmıştır. Analizde hastaların hastaneyi tekrar tercih etmeyi isteyip istememesi açıklanan değişken olarak ele alınmıştır. Bu değişken nominal ölçekli iki kategorili bir değişkendir. Erdugan ve Yörübulut (2017) çalışmasında aynı veri grubu için hasta memnuniyet düzeylerinin belirlenebilmesi amacıyla 1: Çok Kötü, 2: Kötü, 3: Orta, 4: İyi ve 5: Mükemmel şeklinde derecelendirilmiş 5'li Likert ölçeği kullanılarak “doktor”, “diğer personel”, “fiziki şartlar” ve “yemek” faktörleri elde edilmiş olup, bu faktörlerin hastanenin tekrar tercih edilme olasılığı üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. İstatistiksel anlamlılık sınırı $p < 0,05$ olarak kabul edilecektir.

3. BULGULAR

Bu bölüm araştırma bulgularının sonuçlarından oluşmaktadır. Araştırma grubunun %46,1'i kadın, %87,7'si evli, %36'sı ilköğretim mezunu, %64,99'u il merkezinde ikamet etmekte olup, yaş ortalaması $57,15 \pm 17,59$ 'dur. Katılımcıların %73,6'sı gelirinin orta ve daha az gelir grubuna ait olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların kişisel özelliklerine ait bazı sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Hastaların Kişisel Özelliklerinin Sıklık Dağılımı

Özellik	Düzye	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	183	46,1
	Erkek	214	53,9
Medeni Durum	Evli	348	87,7
	Bekar	49	12,3
Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	104	26,2
	Okur-yazar	34	8,6
	İlköğretim	143	36,0
	Lise	84	21,2
	Yükseköğretim	14	3,5
Gelir Düzeyi	Üniversite	18	4,5
	Çok kötü	12	3,0
	Kötü	40	10,1
	Orta	240	60,5
	İyi	103	25,9
İkamet yeri	Çok iyi	2	0,5
	İl merkezi	258	64,99
	Diğer	139	35,01

Açıklayıcı değişken olarak ele alınacak olan memnuniyet faktörlerine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 2 ile verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde hastaların “doktor”, “diğer personel”, “fiziki şartlar” ve “yemek” faktörleri için memnuniyet düzeyinin olumlu (iyi) yönde olduğu söylenebilir. Ortalama değerler kendi içinde değerlendirildiğinde, doktorların hizmetlerinden ve uygulamalarından memnuniyet düzeyinin yüksek olduğu, diğerlerinde en düşük memnuniyet düzeyinin yemek hizmeti olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Açıklayıcı Değişkenlere İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Açıklayıcı değişken	\bar{x}	S
Doktor	3,9612	0,778
Diğer Personel	3,9395	0,801
Fiziki şartlar	3,7808	0,705
Yemek	3,5032	0,997

Probit analizi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Tabloda değişkenlere ilişkin probit katsayı tahminleri ve önem düzeyleri verilmiştir. Analiz sonucunda doktordan duyulan memnuniyet istatistiksel olarak önemli iken, yemek, diğer personel ve fiziki olanaklardan duyulan memnuniyet önemsiz olarak bulunmuştur.

Tablo 3. Probit Regresyon Analiz Sonucu

Değişken	Katsayı	Önem düzeyi	
Doktor	0,437	0,025	
Yemek	0,029	0,744	
Fiziki Olanak	0,038	0,845	
Diğer Personel	-0,213	0,282	
İkametgah	İl merkezi	-0,346	0,011
	Diğer	-0,798	0,452

Hastaların doktorlardan duydukları memnuniyet arttıkça hastaneyi tekrar tercih etme eğilimi artmaktadır. İl merkezi ve il dışı olarak iki kategorili olan ikametgah değişkeninin tekrar tercih edilmede önemli olduğu görülmüştür.

Y : Hastanenin tekrar tercih edilmesi (0:Hayır, 1:Evet)

X_1 : Doktordan duyulan memnuniyet düzeyi

X_2 : Yemek hizmetlerinden duyulan memnuniyet düzeyi

X_3 : Fiziki olanaktan duyulan memnuniyet düzeyi

X_4 : Diğer personelden duyulan memnuniyet düzeyi

İl merkezinde yaşayan hastalar için elde edilen tahmini probit model:

$$\hat{Y} = -0,346 + 0,437X_1 + 0,029X_2 + 0,038X_3 - 0,213X_4$$

İl merkezi dışında yaşayan hastalar için elde edilen tahmini probit model:

$$\hat{Y} = -0,798 + 0,437X_1 + 0,029X_2 + 0,038X_3 - 0,213X_4$$

şeklinde. Örneğin Kırıkkale il merkezinde yaşayan bir hastanın tüm memnuniyet faktörlerinden duyduğu memnuniyet düzeyi en üst seviyede olduğu varsayımı altında hastaneyi tekrar tercih etme olasılığı yaklaşık 0,82 dir. Bu olasılık hasta il merkezi dışında yaşıyor ise yaklaşık 0,37 olarak bulunur. Buradan hastanın duyduğu memnuniyet tüm faktörlerde en üst seviyede olsa da ikametgah durumunun hastaneyi tekrar tercihinde önemli olduğu saptanmıştır.

Bu çalışmada dört faktör olarak ele alınan memnuniyet faktörlerinin hastanenin tekrar tercihinde önemli olması beklenmesine rağmen yalnızca doktor faktörü probit regresyon modelinde anlamlı çıkmıştır. Bu analiz sonucunda istatistiksel olarak önemsiz olan diğer faktörlerin de tek başına önemliliğini test etmek için faktörler ile ayrı ayrı modeller kurulmuş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 4. Doktordan Duyulan Memnuniyet Değişkeninin Etkisi

Değişken	Katsayı	Önem düzeyi	
Doktor	0,304	0,00	
İkametgah	İl merkezi	-0,314	0,023
	Diğer	-0,658	0,067

Tablo 4’de sadece doktordan duyulan memnuniyet değişkeni ile oluşturulan probit regresyon modelinin önemli olduğu bulunmuştur. Kırıkkale il merkezinde yaşayan bir hastanın doktordan duyduğu memnuniyet düzeyinin en üst seviyede olduğu varsayımı altında hastaneyi tekrar tercih etme olasılığı yaklaşık 0,90 iken il merkezi dışında yaşamaması durumunda bu olasılık 0,56 dır.

Tablo 5. Yemekten Duyulan Memnuniyet Değişkeninin Etkisi

Değişken	Katsayı	Önem düzeyi	
Yemek	0,054	0,481	
İkametgah	İl merkezi	0,576	0,037
	Diğer	0,342	0,25

Tablo 5’de sadece yemekten duyulan memnuniyet değişkeni ile oluşturulan probit regresyon modelinin önemli olmadığı görülmüştür.

Tablo 6. Fiziki Olanaklardan Duyulan Memnuniyet Değişkeninin Etkisi

Değişken	Katsayı	Önem düzeyi
Fiziki olanak	0,231	0,00
İkametgah	İl merkezi	0,04
	Diğer	0,434

Tablo 6’da fiziki olanaklardan duyulan memnuniyet değişkeninin tek başına önemli olduğu bulgusuna rastlanmıştır. İl merkezinde yaşayan bir hasta için fiziki olanaklardan duyulan memnuniyet düzeyinin en üst seviyede olduğu varsayımı altında hastaneyi tekrar tercih etme olasılığı yaklaşık 0,81 olup, il merkezi dışında yaşaması durumunda bu olasılık 0,60 dır.

Tablo 7. Diğer Personelden Duyulan Memnuniyet Değişkeninin Etkisi

Değişken	Katsayı	Önem düzeyi
Diğer personel	0,214	0,004
İkametgah	İl merkezi	0,01
	Diğer	0,235

Tablo 7’den diğer personelden duyulan memnuniyet değişkeninin tek başına önemli olduğu görülmektedir. İl merkezinde yaşayan bir hastanın diğer personelden duyulan memnuniyet düzeyinin en üst seviyede olduğu varsayımı altında hastaneyi tekrar tercih etme olasılığı yaklaşık 0,68 olup, il merkezi dışında yaşaması durumunda bu olasılık 0,44 dür.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Sağlık sektöründe rekabetin artması ile tekrar tercih edilmek kurumların etkin stratejiler geliştirmesini zorunlu hale getirmiştir. Hastanelerin yeniden tercih edilmesi, hastanın nezdinde olumlu bir imaj bırakmasına bağlıdır. Bu imajı belirleyen ise hastanın aldığı hizmetten duyduğu memnuniyetle doğru orantılıdır. Bu doğrultuda hasta memnuniyetini etkileyen faktörleri belirleyebilmek önemli bir problemidir.

Erez vd. (2011) Erciyes Üniversitesi Hastanesinde yatarak tedavi edilen erişkin hastalar kapsamında yaptığı çalışmada yatan hasta memnuniyetini belirleyen faktörlerden hangilerinin öncelikli ve önemli faktörler olduğunu, regresyon yaklaşımı kullanılarak incelemiştir. Modele en fazla katkısı bulunan değişkenleri sırası ile tedavi ve bakım hizmetleri, fiziki koşullar, hekimlik hizmetleri, hemşirelik hizmetleri, tekrar tercih ve tavsiye etme konusundaki memnuniyet, hasta yakını ve ziyaretçi ile iletişim memnuniyeti, hasta kabul konusundaki memnuniyet ve yemek hizmetleri olarak belirlemiştir. Bu çalışmaya benzer şekilde Erdugan ve Yörübulut (2017) çalışmasında Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinde yatarak tedavi edilen hastalar üzerinde yapılan çalışmada memnuniyet faktörleri doktor, fiziki olanak, yemek ve diğer personel olarak bulunmuştur. Gökkaya vd. (2018:145) çalışmasında Isparta Şehir Hastanesinde hizmet alan hastaların memnuniyet düzeylerini belirleyen faktörleri fiziksel ortam, genel memnuniyet, personel memnuniyeti ve zaman boyutu şeklinde bulmuştur.

Hasta memnuniyeti ise hasta bağlılığını doğuracaktır. Bu konu ile ilgili mevcut çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir.

Gülmez ve Kitapçı (2008) Cumhuriyet Üniversitesi Hastanesinde yatan hastalar üzerinde yaptıkları çalışmada hastanenin tercih edilmesini etkileyen faktörleri bulmak amacıyla regresyon analizi yapmış, en önemli faktörleri sırası ile uzman doktor hizmeti, hemşire hizmeti ve oda hizmetlerinin olduğunu belirlemiştir.

Akbolat vd. (2017) Sakarya Üniversitesi Eğitim Araştırma Hastanesinden hizmet almış olan hastalar üzerinde yaptığı çalışmada hastaların kurumsal imaj algıları ile hastane bağlılıkları arasında pozitif yönlü çok kuvvetli ilişki olduğu saptanıp, bu ilişki kurulan regresyon modeli ile de doğrulanmıştır.

Tüfekçi ve Asıgbulmuş (2016) hastane tercihinde etkili olan faktörleri bulmuş ve önem derecesine göre sıralamıştır. En çok etkili olan ilk üç faktörü sırasıyla güven, uzman doktor tercihi ve memnuniyet olarak belirlemiştir. Tercih etmemede ise etkili olan üç özellik sırası ile doktor ilgisizliği, yetersiz muayene ve hoşgörü olmaması şeklindedir.

Korkmaz ve Çuhadar (2017) yaptıkları çalışmada hizmet kalite boyutları ile hastaneyi tekrar tercih etme niyeti arasındaki ilişkiyi korelasyon analizi ile incelemiştir. Bu analiz sonucunda ise fiziksel varlıklar, güvenilirlik, cevap verebilirlik, güven, özdeşleştirme şeklinde isimlendirilen hizmet boyutları ve genel hizmet kalitesi ile hastaneyi tekrar tercih etme niyeti arasında anlamlı ilişkiler bulunmuş olup, algılanan hizmet kalitesi arttıkça hastaların hastaneyi tekrar tercih etme niyetinin de artmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma kapsamında memnuniyet düzeylerinin, tekrar tercihte ne derece etkili olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan probit regresyon analizleri ile hastanın tekrar tercihini yemek faktörü dışında diğer faktörlerin açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır. Memnuniyet düzeyinin en üst seviyede olduğu durumda, tekrar tercih edilme olasılıkları doktor için %90, fiziki olanak için %81 ve diğer personel için ise %68 dir.

Sonuç olarak yatan hasta için tekrar tercihte doktorun payı önemlidir. Ancak diğer etkenlere de önem vererek hasta bağlılığı sürekli hale getirilmeye çalışılmalıdır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, Kırıkkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi tarafından (Proje No: 2015/40) desteklenmiştir. BAP koordinasyon birimine, Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi başhemşire yardımcısı Elçin Şahin'e araştırma verilerinin toplanması aşamasında gösterdiği destekten ötürü, ayrıca bilgisayar ortamına anket verilerinin girişi konusunda destek veren Kırıkkale Üniversitesi İstatistik Bölümü öğrencilerine teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

- Akbolat, M., Durmuş, A., Ünal, Ö., Amarat, M. ve Fazla, İ. (2017). "Hastaların Kurumsal İmaj Algılarının Hastane Bağlılıklarına Etkisi", *European Journal of Educational & Social Sciences*, 2(2), 67-76.
- Anbori, A., Ghani, S.N., Yadav, H., Daher, A.M. ve Su T.T. (2010). "Patient Satisfaction and Loyalty to the Private Hospitals in Sana'a, Yemen", *International Journal for Quality in Health Care*, 22(4), 310-315.
- Arı, A ve Önder, H. (2013). "Farklı Veri Yapılarında Kullanılabilecek Regresyon Yöntemleri", *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 28(3): 168-174.
- Borooah, V.K. (2002). *Logit and Probit: Ordered and Multinomial Models*, Sage.
- Erdem, R., Rahman, S., Avcı, L., Demirel, B., Köseoğlu, S., Fırat, G. ve Kubat, C. (2008). Hasta Memnuniyetinin Hasta Bağlılığı Üzerine Etkisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 95-110.
- Erdugan, F. ve Yörübulut, S. (2017). "Kırıkkale Üniversitesi Hastanesi İçin Yatan Hasta Memnuniyeti: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması", *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 19(3), 139-148.
- Erez, R., Özyurt, Ö. ve Kayabaşı, A. (2011). "Yatan Hasta Memnuniyetini Belirleyen Faktörlerin Multivariate Yaklaşımla Değerlendirilmesi", III. Uluslararası Sağlıkta Performans ve Kalite Kongresi Bildirileri, 24-26 Kasım, Ankara.
- Freese, J. ve Long, J.S. (2006). "Regression models for categorical dependent variables using Stata", College Station: Stata Pres.
- Gökkaya, D., İzgüden, D. ve Erdem, R. (2018). "Şehir Hastanesinde Hasta Memnuniyeti Araştırması: Isparta İli Örneği", *Vizyoner Dergisi*, 9(20), 136-148.
- Gülmez, M. ve Kitapçı, O. (2008). "Hastane Hizmet Kalitesi ve Bir Uygulama", *H.U. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 165-186.
- Kavas, H.G., Gultekin, M.C. ve Emek, O.F. (2016). "Patient Satisfaction in the Context of Total Quality Management: an Example of Sivas State Hospital", *PressAcademia Procedia*, 2(1), 1-9.
- Korkmaz, S ve Çuhadar, U. (2017). "Sağlık Hizmet Kalitesi ve Sağlık Kurumunu Tekrar Tercih Etme Niyeti Arasındaki İlişki: Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği", *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*; 3(1), 72-87.

- Mahendrayana, I.M.A., Yasa, P.N.S. ve Indiani L.P. (2018). “The Effect of Service Quality on Patient Loyalty Mediated by Patient Satisfaction in Bali Siloam Hospital”, JAGADITHA: Jurnal Ekonomi & Bisnis, 5(1), 1-7.
- Meesala, A ve Paul, J. (2018). “Service quality, consumer satisfaction and loyalty in hospitals: Thinking for the future”, Journal of Retailing and Consumer Services, 40, 261-269.
- Özarıcı, Ö. (1996). Farklı Not Sistemlerinde Öğrencilerin Başarılı Olma Olasılığının Probit Regrasyon Analizi ile Değerlendirilmesi, Osmangazi Üniversitesi FBE, İstatistik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Şişe, Ş. ve Altınel, E.C. (2012). “Bir Üniversite Hastanesinde Yatan Hasta Memnuniyeti”, Selçuk Tıp Dergisi, 28(4), 213-218.
- Topcu, Y. (2008). “Çiftçilerin Tarımsal Destekleme Politikalarından Faydalanma İstekliliğinde Etkili Faktörlerin Analizi: Erzurum İli Örneği”, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 21(2), 205–212.
- Tüfekçi, N. ve Asıgbulmuş, H. (2016). “Hasta Memnuniyeti ve Hastane Tercihinde Etkili Olan Faktörler: Isparta İli Örneği”, Journal of Current Researches on Health Sector, 6(2), 71-92.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

BÖLGESEL POLİTİKALARIN KALKINMA PLANLARINDAKİ YERİ VE ZAMANA BAĞLI DÖNÜŞÜMÜ

THE PLACE OF REGIONAL POLICIES IN THE DEVELOPMENT PLANS AND ITS TIME-DEPENDENT CONVERSION

Dr. Öğr. Üyesi Süha ÇELİKKAYA¹

Habibe YAMAN²

İbrahim DAĞLI³

Eser ÇAPIK⁴

ÖZ

Cumhuriyetin ilk yıllarında kamu kaynaklarının ve sanayi yatırımlarının dağıtılması amacıyla düzenlenen sanayi planları, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ile boyut değiştirmiştir. Sosyal, ekonomik ve kültürel bir kalkınma amaçlayan bu planlarda bölgesel politikalar da artan bir öneme sahip olmuştur. Nitekim bölgeler arasındaki dengesizliğin giderilmesine yönelik uygulanan politikalarda da özellikle küreselleşme-yerelleşme eğilimlerine bağlı olarak bölge kavramına ve bölgesel politikalara bakış açısında da değişiklikler meydana gelmiştir. Bu bağlamda çalışmada; meydana gelen bu değişikliklerin kalkınma planlarına ne ölçüde yansıdığı ele alınmakta ve Türkiye'de 1960'larla beraber başlayan Planlı Kalkınma Döneminde uygulanan bölgesel politikaların dönüşümünü göstermek amaçlanmaktadır. Bölge kavramındaki meydana gelen değişimi gösterebilmek adına Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından başlayarak Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planına kadar hazırlanan planlarda yer alan bölge, bölgesel gelişme ve bölgesel kalkınma kavramlarındaki yaşanan değişim çalışmada incelenmiştir. Çalışma sonucunda; planlı dönem öncesinde etkin bir şekilde uygulanamayan bölgesel kalkınma politikalarının planlı dönem sonrasında daha çok önemsendiği ve bu hususun kalkınma planlarına etkin bir şekilde yansıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bölge, Bölgesel Politika, Planlı Kalkınma Dönemi, Kalkınma Planları.

JEL Sınıflandırma Kodları: O21.

ABSTRACT

Industrial plans, which were prepared for the purpose of distributing public resources and industrial investments in the first years of the Republic, have changed dimension with the establishment of the State Planning

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, suhacelikaya@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4104-1680>

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, habibeyaman32@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9212-3264>

³ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, mribrahimdagli@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8199-821X>

⁴ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, hakimeser@windowslive.com, <https://orcid.org/0000-0002-2754-023X>

Organization. On these plans aspired to social, economic and cultural development, regional policies have also had increasing importance. As a matter of fact some changes have occurred in the policies applied to iron out the imbalance among the regions, also on the concept of region and the point of view of regional politics, particularly depending on the trends of globalization and localization. In this context, in the study, the extent to which these changes have been reflected in the development plans is addressed and it is aimed to show the transformation of regional policies applied during the Planned Development period which started with the 1960s. In the study, the changes in the concepts of region, regional progress and regional development in the plans prepared from the First Five Year Development Plan to the Tenth Five Year Development Plan are examined in order to show the change in the concept of region. As a result; it is found that regional development policies that could not be effectively implemented before the Planned Period has been considered to be more important after the Planned Period and this issue has been reflected effectively in the development plans.

Keywords: Region, Regional Policy, Planned Development Period, Development Plans.

JEL Classification Codes: O21.

1. GİRİŞ

İktisadi kalkınmanın sağlanması, devletler açısından başlıca amaç olarak görülmekle birlikte aynı zamanda devletlerin karşılaştığı sorunların da önceliklilerindedir. 1950’li yıllardan itibaren ise sosyo-ekonomik dengeyi sağlayacak en önemli araçlardan birisi olan kalkınma konusunun giderek popülerleştiği görülmektedir. Kalkınma iktisadının bir bilim dalı olarak ortaya çıkışı da bu süreçlere denk gelmektedir. 1970’li yılların ikinci yarısında bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan değişimlerle birlikte kalkınma kavramında yaşanan dönüşüm bölge kavramının önemini ortaya çıkartmıştır. Kalkınma alanında meydana gelen dönüşümler bölgesel kalkınma alanına da yansımıştır.

Türkiye örneği incelendiğinde ülkenin kalkınma sürecinin İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlarla özel sektör eli ve sanayileşmeyle başlaması arzu edilmiştir. 1930’larla beraber devletçi politikalar ekonomide hâkim olurken kalkınma alanında ulusal politikalar güdülmüştür. İlk yıllardaki bölgesel politikalar incelendiğinde ise ana stratejinin; milli bir ekonomi oluşturulması, nüfusun ülkenin farklı bölgelerine aktarılması, sanayileşmenin ise Orta Anadolu ve İç Ege’de inşa edilerek bu bölgeleri birbirine bağlayan bir demiryolu ağı ile geliştirilmesi olduğu gözükmektedir (Göymen, 2005: 1) .

1961 anayasasında yer alan 41. Madde, Türkiye’de planlı dönemin habercisi olarak yer almaktadır. “*İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği öncelikleri yöneltmek ve kalkınma plânlarını yapmak Devletin ödevidir*”. Bu maddeye binaen 1962 senesinde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1963 yılından itibaren ise ilk 5 Yıllık Kalkınma Planı uygulanmaya başlanmıştır. Planlı dönem Türkiye’deki bölgesel politikalar bakımından da önemlidir. Bölgeler arasındaki farklılıkları gidermeye yönelik uygulamalar, kalkınma planları aracılığıyla uygulanmıştır.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’deki bölgesel politikaların kalkınma planlarındaki rolünü ve zamana bağlı olarak bu politikaların öneminde yaşanan değişimi göstermektir. Bu çerçevede 1963- 2018 yıllarını kapsayacak şekilde ilk 10 Kalkınma Planı incelenmiştir. Çalışma bölge kavramının tanımı ve süreç içerisindeki gelişimi ile başlamakta olup sonrasında Türkiye’de bölgesel politikaların dönemlere bağlı ayrımı ile sürmektedir. Planlı dönem öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılan bu kısım Türkiye’deki bölgesel politikaların esas şekillendiği süreç olan planlı dönem sonrasına yoğunlaşmaktadır. Son olarak: kalkınma planı metinlerinde bölge ve bölgesel kalkınma kavramlarının hangi sıklıkla kullanıldığı ele alınmıştır. Çalışma sonuç kısmı ile sona ermektedir.

2. BÖLGE KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Tanımlama, analiz, yönetim ve planlama açısından bakıldığında çoğunlukla coğrafi bir alan olarak ifade edilen bölge kavramı literatürde çeşitli şekillerde tanımlara maruz kalmıştır (Sinemillioğlu, 2009: 246). Türk Dil Kurumu bölgeyi “*idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası, mıntıka*” ve “*Vücut yüzeyinde sınırları belli herhangi bir bölüm, nahiye*” olarak tanımlamıştır (TDK, 2018). Çimen’e göre de bölge “*bazen nüfus, ortak dil, etnik veya kültürün yoğunlaştığı belirli bir yerleşim yeri*” olarak ifade edilmektedir (Çimen, 2012: 51). “*Bölge en*

genel anlamda, kentten büyük, fakat ülke topraklarının bütününden daha küçük olan ve kendine özgü birtakım özellikleri olan bir ülke parçasıdır. Bölgeyi bir bütünün parçası, yani bağımsız bir ülkenin fiziki bir parçası olarak nitelendirmek mümkündür.” (Özkök, 2009: 17).

Bölge kavramı genellikle “*ekonomik yapı açısından bölgeler*” ve “*ekonomik gelişmişlik açısından bölgeler*” olmak üzere iki temel ayrıma tabi tutulmuştur. Ekonomik yapı açısından bölgeler çoğunlukla Fransız ekolüne ait bir yaklaşım olmakla birlikte bu ayrımda homojen (türdeş), polarize (kutup) ve plan bölge şeklinde sınıflandırma yapılmıştır. Ekonomik gelişmişlik sınıflandırması ise az gelişmiş bölge ve gelişmiş bölge şeklinde kategorize edilmiştir (Ersungur, 2016: 112-117).

Diğer yandan tarihsel olarak irdelendiğinde sanayi devrimi sonrası ulus devletlerin ortaya çıktığı süreçte birlikte devletlerin bütünlüklerinin ana koşulu eşitsizliklerin giderilmesi olarak değerlendirilmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde kalkınma kavramının giderek popülerleşmesi de bölgesel politikalara ve planlara verilen önemin artmasına yol açmıştır (Eraydın, 2004: 127). 20. Y.Y.’ın ikinci yarısında dahi pek çok iktisatçının iktisadın mekan boyutunu ele almamasından kaynaklı eksiklik iktisat da bölge biliminin doğmasının gerekçelerinden olmuştur (Yavan, 2007: 109-111).

3. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL POLİTİKALAR

Türkiye’de uygulanan bölgesel politikalar incelendiğinde; bu politikaların Türkiye’nin kendi iç koşullarına göre şekillenmesinin yanı sıra özellikle Avrupa ülkelerinin yaşamış olduğu deneyimler ve bölgesel kalkınma paradigmasındaki değişimlerin de etkisi altında kaldığı ifade edilebilir. Türkiye’nin bölgesel politikaları açısından milat ise Devlet Planlama Teşkilatının kurulmasıdır. Devlet Planlama Teşkilatı ile beraber planlı kalkınma hamlesine başlayan Türkiye’de süreç; 1980’lere kadar ulusal kalkınma odaklı, 1980’lerden sonra ise bölgesel kalkınma odaklıdır.

3.1. Planlı Dönem Öncesi Türkiye’de Bölgesel Politikalar

Türkiye’de bölgesel politikalar planlı dönem öncesinde iki döneme ayrılmaktadır. 1923-1950 dönemi devletçilik ve 1950-1960 dönemi liberal dönem olarak tanımlanmaktadır (Kıratoğlu, 2015: 73). Yazgan’a göre Cumhuriyetin kurulmasından planlı döneme kadarki süreçte uygulanan bu politikalar; plansız dönem politikaları olarak ifade edilmektedir (Okur, 2017: 41).

1923-1950 döneminde; Cumhuriyetin de kuruluşuyla devlet ekonomide varlığını daha çok hissettirmiştir. Devletçi bakış açısı ekonomi alanında atılan adımlara da yansımıştır. Gelişmekte olan bir ülke durumundaki Türkiye’de gerek coğrafi konum ve şartlar gerekse Osmanlı dönemindeki dışa bağlı politikalar bölgesel gelişmede önemli değişimler yaşanmasına sebep olmuştur. Cumhuriyet Döneminde giderek artan doğu ve batı arasındaki gelişme farklılıkları bu dönemde göz ardı edilen bir konu olmuştur. Odaklanılan nokta bölgesel kalkınmadan ziyade ulusal kalkınmadır. Bu anlamda atılan adımlardan biri de 17 Şubat 1923 İzmir İktisat Kongresi’dir. Kongrede ulusal ekonominin özel ve Türk girişimcilerin desteğiyle geliştirilmesi amaçlanmış, öncelikle ekonomik bağımsızlık hedeflenmiştir. Daha çok liberal ekonomik politika modeli benimsenen bu kongrede temel olarak yerli üretimi teşvik, ekonomik gelişmeye katkı sağlamak koşuluyla yabancı sermayeye izin gibi ekonomik konulara yer verilirken doğu batı bölgesel gelişim farklılıkları konusuna hiç değinilmemiştir (Ersungur, 2016: 174-175). 28 Mart 1927 yılında ise Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış, özel sektörün gelişimi için uygun ortam sağlama çabası içerisine girilmiştir. Fakat bu kanunda dengeli yatırım dağılımına ilişkin konulara yer verilmemiştir (Dinler, 2014: 200). 1929 Krizi ile birlikte ekonomide devletin etkin rolü artmış, kamu müdahaleleri ve devletçilik Türkiye’de daha çok önem kazanmıştır (Takım, 2010: 264). Cumhuriyetin ilk yıllarında liberal politikalar ile arzu edilen büyüme rakamlarının yakalanamaması da liberal politikaların terk edilerek yerine devletçi politikaların geçmesine neden olmuştur. Devletçiliğin hâkim olduğu 1933-1939 yılları arası Sanayi Planları Dönemi olarak adlandırılmış ve bu dönemde beşer yıllık olmak üzere iki sanayi planı hazırlanmıştır. Sovyetler Birliği destekli Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1933’te hazırlanıp 1934’ten itibaren uygulanmış, fakat İngiltere’nin teknik ve mali yardımlarıyla hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı İkinci Dünya Savaşı sebebiyle uygulanamamıştır. Söz konusu bu planlarda sadece devlet tarafından kurulması istenen endüstriyel işletmelerle ilgili yatırım projeleri bulunmakta ve sonraki yıllar için yayılma politikası benimsenerek gelişmişlik düzeyleri minimize edilmeye çalışılmaktadır (Dinler, 2014: 201). Birinci planda planlı sanayileşme hedeflenmiş ve sadece sanayi sektörüne odaklanılmışken ikinci planda ara mallar ve yatırım malları üretimine öncelik tanınmıştır (Ersungur, 2016: 178-180). Özetle, 1923-1950 döneminde “*yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bölge ayrımına gidecek ve bölgesel kalkınma politikası*

uygulayacak durumda değildir. Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında nüfusun ve yatırımların ülke içinde yayılması ve belli merkezlerde toplanması politikaları denenmiştir.” Ankara'nın başkent yapılması, devletin sanayi tesislerinin İstanbul ve Marmara Bölgesi dışında, İç Ege ve İç Anadolu bölgelerine kayması bunun bir göstergesidir (İncekara ve Kılınç Savrul, 2011: 95).

1950-1960 dönemi; müdahaleci yaklaşımdan liberal yaklaşıma geçildiği, politikalarda piyasa ekonomisinin hedef alındığı bir dönemdir. Kamu yatırımlarını büyük yerleşim yerleri dışına yönelterek genel bir kalkınma amaçlanmıştır. Fakat bu dönemde sanayileşme ve sınıai yatırımların dağılımında ulusal plana yer verilmeyip kamu yatırımları kuruluş seçimlerinde siyasi tercihler dikkate alınmış ve hatalı yer seçimleriyle birlikte kaynakların etkin kullanılmaması ekonomiyi daha da zora sokmuştur (İlhan, 2016: 54-55). Bu dönemde mevcut yatırımlar başta İstanbul olmak üzere batıya kaymış, bölgesel dengesizlik de bu süreçte giderek artmıştır (Takım, 2010: 264). Ayrıca, kamu müdahalesinde de azalma olmamış, devletin ekonomideki payı azaltılmamıştır. 1950-1953 yıllarında yeni KİT kurulmamış, mevcut KİT'lerin sermaye yapıları güçlendirilmiştir. 1960'lı yıllara kadar KİT'lerin bazıları çeşitli bölgelere dağılıp faaliyetine devam etse de kuruluş seçiminde bölgesel gelişmeden çok hammadde ve güvenlik faktörleri önemsenmiştir (Ersungur, 2016: 181-182). Bu sebeple planlı dönem öncesinde etkin bir bölgesel politika uygulanamamıştır.

3.2. Planlı Dönem Sonrası Türkiye'de Bölgesel Politikalar

1960 öncesinde yürütülen bölgesel kalkınma politikalarının çok etkili olmaması esas itibarıyla mevcut politik ve ekonomik şartlardan kaynaklanmaktadır (Sevinç, 2011). 1960 sonrasında ise bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi ülkemizin en önemli politikalarından biri haline gelmiştir. 30 Eylül 1960 tarihinde kurulan Devlet Planlama Teşkilatı ile birlikte bölgesel politikalar hız kazanmış ve beş yıllık kalkınma planları ile beraber yeni bir döneme girilmiştir. Bu planlı dönemde ilki 1963 yılında yayınlanan beş yıllık kalkınma planlarının, 2019-2023 yıllarını kapsayan on birincisi ise yayınlanma aşamasındadır.

Planlarda bölgesel politikalarındaki ortak amaç, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması ve dengeli bir bölgesel kalkınma uygulanması olmuştur. 1960'dan günümüze uygulanan bölgesel politikalarda başlıca araçlar; kalkınma planları, entegre bölgesel kalkınma planları, kırsal kalkınma projeleri, yatırım teşvikleri, kalkınmada öncelikli yöreler, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Keskin & Sungur, 2010). Beş yıllık kalkınma planlarında yer alan bölgesel politikaların değişimi aşağıda her plan için ayrı ayrı ele alınmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının VIII. Bölümünde tamamen bölge planlaması ve kalkınmasına yer verilmiştir. Bu bölümün giriş kısmında “*kalkınmanın bölgeler arası dengesizlikleri önleyici bir yönde olmasını, aşırı şehirleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesini, kamu hizmetlerinin gelir dağılımını düzeltici bir şekilde dağıtılmasını, potansiyel kaynakları olan firelerin düzenli bir şekilde gelişmesini sağlayacağı*” belirtilmiştir (DPT, 1963). Bölge politikasının hedefleri olarak nüfusun dengeli dağılımının bölgesel kalkınma için göz önüne alınması, büyüme noktalarına öncelikle erişimle genel verimliliğin yükseltilmesi, bölgelerarası dengesizlikleri gidermek ve geri kalmış bölgelerin daha hızlı kalkınmalarını sağlamak sayılmıştır. Bölge planlamalarının başlangıç aşamasında bulunulduğundan, bölge politikalarının üç açıdan değerlendirilmesi esas alınmıştır: Bunlar; potansiyel gelişme bölgeleri, geri kalmış bölgeler ve büyükşehir bölgeleri (metropoliten bölge) olarak belirlenmiştir. Geri kalmış bölgelerdeki programların takip edilebilmesi için bakanlıklar arası bir kurul kurulması planlanmıştır. Ayrıca bu bölgelerdeki kamu görevlilerinin teşviki için personel politikalarının geliştirilmesi ve özel sektör yatırımlarının artırılmasına yönelik vergi teşvik politikaları uygulanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Antalya bölgesi, potansiyel bir gelişme bölgesi olarak ele alınmıştır. Aşırı şehirleşme ve merkezleşmenin önüne geçebilmek adına Doğu Marmara Projesine yer verilmiştir. Zonguldak bölgesi de sanayi dönüşümü açısından değerlendirilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgesel politikalara “*Toplumun Yurt Üzerinde Yerleşmesi ve Barınması*” bölümünde yer verilmiştir. Geri kalmış bölgelerin kalkınması için, kamu yatırımlarının iktisadi özelliğini kaybetmeden mümkün mertebe bu bölgelerdeki farklı merkezlere yapılması planlanmıştır. Şehirleşmeden itici bir güç olarak faydalanılması ve şehirleşmenin teşvik edilmesi gereği ifade edilmiştir. Birinci plan döneminde uygulanan dengeli şehirleşmenin, bölgelerarası eşitsizlikleri giderici politikalar için kısıtlayıcı olduğuna dair eleştirel bir yaklaşım getirilmiştir (DPT, 1968). Bu planda şehirleşme üzerinde yoğunlaşıldığı görülmüştür. Az gelişmiş bölgeler içinde yatırımların şehirleşme hızı yüksek olması beklenen merkezlere kaydırılması planlanmıştır. Ayrıca şehirselleşmeyi düzenleyici bölge yerleşme planlarının hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bölgesel planlamaların milli planlara uygun ve uyumlu olması gerektiği, çeşitli bölgeler için milli plandan

bağımsız özel planlar hazırlanmaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu ifade, bölge politikalarının milli politikalarla uyumlu olması ve ülke olarak kalkınmaya katkıda bulunacak şekilde belirlenmesi gerektiğini göstermiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında bölge kavramı yerine “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” kavramı öne çıkarılmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak kırk il bu kapsama alınmıştır. Kalkınmada öncelikli yörelere dahil olan bu illerin listesi zamanla değişikliklere uğramıştır. Bu planla birlikte bölgesel kalkınma politikalarında farklı bir yol izlenmeye başlanmıştır. Kalkınmada öncelikli yörelere gelişme potansiyellerinin kendi özellerinde değerlendirilerek doğal ve beşeri kaynaklarının saptanması ve bu yörelere aşamalı programlara dayalı olarak kalkındırılması öngörülmüştür (DPT, 1973).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında daha önceki planların başarılı olmadığı ve bölgesel dengesizliklerin daha çok arttığı ifade edilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise bu dengesizliğin daha fazla olduğu vurgulanmıştır. Daha önceki planlarda istenilen sonuçlar alınamamış olmasına rağmen “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” uygulaması bu plan döneminde de sürdürülmüştür. Planlama kararlarının mekan boyutuna indirilmesi öngörülmüş, hizmetlerin, sanayinin ve altyapının ülke düzeyinde dengeli dağılımının sağlanması kararlaştırılmıştır. Bölgelerarası etkin ulaşım ağlarının olmasının bölgesel farklılıkların giderilmesine katkı sağlayacağı düşünülerek ulaşım ağlarının kurulması planlanmıştır (DPT, 1979).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da Üçüncü ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarında uygulanan “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” uygulamasının devam ettirildiği görülmüştür. Türkiye’de yerleşme bölgelerinin kademeli olarak uygulanmasına geçilmiş ve bu kapsamda on altı bölge ayrımına gidilmiştir. Çok göç veren bölgelerde istihdam imkânlarının geliştirilerek nüfusun dengeli dağılımına katkıda bulunulması kararlaştırılmıştır. Bölgeler arası farklılıkların giderilmesinde en önemli faktörlerden biri olan sanayileşmenin yaygınlaştırılması ve bu yapılırken her bölgenin şartlarına duyarlı sektörlerin tespit edilerek planlamaların bu doğrultuda yapılması öngörülmüştür. Bu planda ayrıca kırsal kalkınma projelerinin ele alınmasına değinilmiştir. Az gelişmiş bölgelerde kurulacak imalat sanayileri için çeşitli ekonomik teşvikler getirilmesi ve bu şekilde o bölgelerin de kalkındırılması planlanmıştır. Bölgesel Gelişme Şemaları dikkate alınarak kurulacak Organize Sanayi Bölgelerinde yer alacak sektörlerin seçiminde de bölgesel özelliklere dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kalkınmada öncelikli yörelere büyük ölçekli sanayi yatırımları ile birlikte küçük ölçekli ve emek yoğun sanayinin de teşvik edilmesi planlanmıştır. Ayrıca yapılacak yatırımlarda özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde taşıma maliyetinin dikkate alınması üzerinde durulmuştur (DPT, 1985).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgesel politikalara “Bölgesel ve Yöresel Gelişme” başlığında yer verilmiştir. Burada ilk göze çarpan unsur bölge planlama kavramı yerine bölgesel gelişme kavramının kullanılmasıdır. Bu gelişmenin de refahı artırıcı ve yaygınlaştırıcı olması temel ilke olarak kabul edilmiştir. Metropolitan alan ilerlemesini sağlamak üzere metropolitan alan idarelerinin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Daha önceki planlarda bahsedilen organize sanayi bölgeleri uygulamasına devam edilmesi ve yeni kurulacak sanayi bölgelerinde bölge gelişme şemalarından faydalanılması gerektiği belirtilmiştir. Kamu kaynaklarının kullanılmasında kalkınmada öncelikli yörelere lehine uygulamalara yer verilmesi istenilmiştir. Kalkınmada öncelikli yörelere ilgili araştırmalar için bölgedeki üniversitelerden birinde bir araştırma enstitüsü kurulması planlanmıştır. Bu planda, daha önceki on altı bölge ayrımı politikasından bahsedilmemiş, uygulanacak bölgesel politikalarda kalkınmada öncelikli yörelere dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bölgesel kalkınma politikalarında Avrupa Birliği’nde gözetilen amaç ve uygulamaların dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir (DPT, 1990). Bu şekilde ilk defa bölgesel politikaların Avrupa Birliği politikalarına uyumu söz konusu olmuştur.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgesel kalkınmanın ulusal birliği artıracak biçimde olması amaçlanmıştır. Sektörel politikalara; sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal politikaların karşılıklı etkileşimi ele alınarak mekânsal boyut kazandırılması gerektiği ifade edilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere geri kalmış yörelere için bölgesel gelişme projeleri üretilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için onarım projeleri hazırlanması ve bu bölgedeki istihdam sorununun çözülmesi amacıyla hayvancılık ve konut gibi hızla gelişebilen sektörler için de çalışmalar yapılması planlanmıştır. Tüm plan ve projelerin sürdürülebilir kalkınma anlayışında hazırlanması gerektiği vurgulanarak, kalkınma planlarının bölgesel politika metinlerinde ilk defa sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmiştir (DPT, 1996).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ayrıca kalkınmada öncelikli yörelere gelişmesi için; tarımsal gelişme projeleri hazırlanması, hayvancılık, meyve-sebze ve yüksek sınıflı bitkilerin yetiştirilmesi, bununla birlikte kırsal sanayilerin kurulması ve konut gibi emek yoğun projelerin uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Nüfus artışı fazla olan bölgelerde aile planlamasına dikkat çekilmiştir. Bölgesel çalışmalarda arazi kullanımı ve mülkiyet

konularında çalışmalar yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Yatırımlar planlanırken özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yatırımların seçilecek bölge merkezlerine yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bölgelerde kırsal alan yerleşim düzeni planlamasında köy grup merkezlerinin merkez köyler olarak desteklenmesi planlanmıştır. Ayrıca bu bölgelerin gelişmiş pazarlarla bütünleşmesi adına ulaşım altyapısının iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Daha önceki planlarda süregelen Organize Sanayi Bölgesi uygulamalarına hız kazandırılması, Ar-Ge faaliyetlerinin ve Üniversite-Sanayi işbirliğinin geliştirilmesi yönünde adımlar atılması gerektiği ifade edilmiştir. Kalkınmada öncelikli yörelerin dış pazarlara ihracat imkânlarının geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kalkınmada öncelikli yörelerde yürütülen projelerde yerel unsurların desteklenmesine devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Bölge Planlama kararları doğrultusunda “İl Gelişme Planları” hazırlanarak hizmetlerin halka ulaştırılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır (DPT, 1996).

2001-2005 döneminde ele alınan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının ilanı ile beraber, Türkiye'deki bölgesel politikaların yeni amaçlar belirlediği görülmüştür. Bu amaçlar arasında yapısal reformların bitirilmesi, bilgi toplumunun gerektirdiği temel dönüşümlerin gerçekleştirilmesi ve toplumsal yapının güçlendirilmesi yer almaktadır. Bu bağlamda sekizinci planın temel amaçlarını, bölgesel yakınsama, sürdürülebilir kalkınma, kültürel gelişme ve katılım oluşturmaktadır.

Sekizinci Kalkınma Planında, bölgesel anlamdaki politikaların Avrupa Birliğinin bu alandaki politikalarına uyumuna ehemmiyet verilmiştir. Gelişme sürecinde ekonomik, kültürel ve sosyal yönleri ile bir bütünlük teşkil ederek bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltacak politika uygulamaları hız kazanmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yanı sıra, Doğu Anadolu Projesi başta olmak üzere başka bölgesel kalkınma projelerine de başlanacağına değinilmiştir. Bölgesel çalışmalar; Güneydoğu ve Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz, Marmara ve Doğu Akdeniz bölgesel gelişme planları başta olmak üzere, komşu ülke potansiyelleri de dikkate alınarak hızlandırılmıştır.

2000 yılı itibariyle Kalkınmada Öncelikli Yörelerin (KÖY) 49 il ve 21 ilçeyi kapsamakta olup ülke yüzölçümünün %55'ini, ülke nüfusunun ise %36'sını oluşturduğu belirtilmektedir. Bu plan döneminde, geri kalmış bölgelerin geliştirilmesinde ve bölgeler arası kalkınmışlık farklarının azaltılmasında pozitif gelişmeler sağlanmasına rağmen arzulanan düzeye ulaşılmadığı ifade edilmektedir. Bu sebepten KÖY'ün daha hızlı gelişmesini sağlamak için yatırım ve personel politikalarına özellikle ehemmiyet verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında mevcut sorunların giderilmesi amacıyla KÖY'lerin teşvik belgeli yatırımlar, gümrük ve fon muafiyeti, katma değer vergisi istisnası ve yatırım indirimi gibi teşvik araçlarından yararlandırılmaları da öngörülmüştür (DPT, 2004).

2007-2013 yılları arasında kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, diğer planların aksine beş yıl yerine yedi yıllık olarak hazırlanmıştır. Bu plan AB'ye üyelik sürecine katkı sağlayacak temel strateji dokümanı olarak tasarlandığı için, AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak şekilde yedi yıl olarak belirlenmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının ardından, hazırlanacak yeni Planın Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulması bir yıl ertelendiğinden dolayı Dokuzuncu Kalkınma Planının 2007 yılında başlanmasına karar verilmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planında teoride yer alan yeni bölgesel kalkınma araçlarına sıkça vurgu yapılmıştır. Planda, bölgesel gelişme konusundaki amaçlar ve uygulanacak politikalar, dört ayrı eksenle ele alınmaktadır. Bunlar; bölgesel gelişme politikalarının merkezi düzeyde etkinleştirilmesi, yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması, yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanmasıdır (DPT,2007).

Dokuzuncu kalkınma planında kırsal kalkınma projelerine verilen önem artmış ve Bölgesel Kalkınma Ajansları giderek etkin hale getirilmiştir. Sanayi ve teknoloji bölgelerinin kurulması için uygun koşullar sağlanmış yerel ve kurumsal kapasitelerin artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması amaçlanmıştır. Dokuzuncu Planda, bölgeler arasındaki dengesizliğin önemi ve bölgeler arasındaki mevcut eşitsizliğin giderilmesi konusu üzerinde durulmuştur. Bölgesel kalkınma ajanslarının, bölgeler arasında mevcut olan eşitsizliğin giderilmesinde kullanılacak etkili bir araç olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.

İlk sekiz planda olduğu gibi Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı da beş yıl olarak düzenlenmiştir. Bu plan döneminde bölgesel gelişme alanında önemli ve somut adımlar atılmıştır. Planın temel amacı Türkiye'nin mutlak yoksulluk sorununu çözen, yüksek gelir düzeyine sahip bir ülke konumuna gelmesidir. Bu plan ile beraber bölgesel politikaları geliştirmek, mali ve kurumsal alanları güçlendirmek amacıyla önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu amaca yönelik ise “Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu” ve “Bölgesel Gelişme Komitesi”

kurulmuş, yerel düzeyde 26 Düzey 2 bölgesinin tamamında kalkınma ajansları faaliyete geçirilmiş, ayrıca GAP dışında da üç bölge kalkınma idaresi teşkil edilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Tüm bölgelerde kalkınma ajanslarının koordinasyonunda bölge planları hazırlanmış, ajanslar tarafından mali ve teknik destek programları uygulanmıştır. Güney Doğu Anadolu Projesinin hızlandırılması amacıyla “GAP Eylem Planı” hazırlanmış, 2008-2012 döneminde sulama yatırımları başta olmak üzere önemli ilerleme kaydedilmiştir. Plan döneminde, rekabet edebilirlik politikaları bölgelere göre farklılaştırılarak geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bölgesel gelişme politikalarıyla, bölgesel gelişmişlik farkları azaltılarak refahın ülke geneline daha dengeli yayılması sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca tüm bölgelerin potansiyeli değerlendirilip rekabet güçleri artırılarak ulusal büyümeye ve kalkınmaya sağlanacak katkılar azami seviyeye çıkarılacaktır (Kalkınma Bakanlığı, 2013) .

Bölgesel gelişme ve bölgesel rekabet edebilirlik açısından ulusal düzeyde öncelik ve hedefleri belirlemek, mekânsal gelişme ve sosyo-ekonomik kalkınma politikaları arasındaki uyumu güçlendirmek amacıyla Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) yürürlüğe konulacaktır. Orta gelirli bölgelerde üretim yapısının dönüşümü, sektörel çeşitliliğin artırılması, ve yeni istihdam alanlarının oluşturulması sağlanacaktır. Şehirlerin alt ve üst yapısının iyileştirilmesiyle bu bölgelerin yaşam ve yatırım koşulları bakımından cazibesi artırılabilecektir. Bu doğrultuda planın uygulanabilirliğini ve etkinliğini arttırmak gayesiyle daha önceki planlarda yer almayan "Öncelikli Dönüşüm Programları" adında 25 adet özel uygulama programı Onuncu Kalkınma Planında bulunmaktadır. Bu programlar sayesinde plan hedeflerine daha rahat ulaşılması beklenmektedir. (Kalkınma Bakanlığı, 2013)

2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Kalkınma Planı vatandaşlardan sivil toplum kuruluşlarına, kamudan özel kesim temsilcilerine kadar toplumun önemli bir bölümünün katkı vermesi açısından önem taşımaktadır. Türkiye'nin 2023 hedefleriyle aynı döneme denk gelen planın, kalkınmanın ana unsuru olarak görülen insan sermayesinin dönüşümü ve gelişimine yönelik eğitim ve istihdam politikalarını içermesi planlanmaktadır. On birinci Kalkınma Planı döneminde Türkiye de yenilikçi, yerli ve milli üretime dayalı yüksek teknoloji üretir hale gelerek güçlü bir ekonomik yapının oluşturulmasını hedeflemektedir. Bu yapıyla katma değeri yüksek pek çok sektörde söz sahibi olunması en önemli hedef olarak gösterilmektedir. Böylece dünya pazarlarında daha rekabetçi bir konuma gelineceği düşünülmektedir. Plan 2023 yılına kadar ekonomik ve sosyal büyümeyi, kalkınmayı ve gelişmeyi yönlendirecek temel belge olarak yürürlüğe girecektir. Yapısal dönüşüm alanlarını ve bunlara ilişkin hedef ve stratejileri de ortaya koyacak temel politika belgesi olacaktır. Plan kapsamında alınacak tedbirlerle bir yandan milli gelirin artırılması, bir yandan da yaratılan hasılanın toplum kesimleri ve bölgeler arasında daha dengeli bir biçimde paylaşılması sağlanacaktır.

4. KALKINMA PLANLARINDA BÖLGE KAVRAMI VE BÖLGESEL KALKINMANIN SEYRİ

Kalkınma Planlarının seyri incelendiğinde ilk planla beraber bölge kavramının ele alınmaya başladığı görülmektedir. Nitekim, 1. Beş Yıllık Kalkınma Planının 8. Bölümü “Bölge Planlaması ve Kalkınması” adını taşımaktadır. Daha sonra hazırlanan planlar incelendiğinde de bölge kavramının dönemlere bağlı olarak kimi zaman daha yoğun, kimi zaman ise daha az yoğun olacak şekilde planlarda ele alındığı görülmektedir. Bölge, bölgesel gelişme ve bölgesel kalkınma kavramlarının D.P.T. tarafından hazırlanan kalkınma planı metinlerinde hangi sıklıkla kullanıldığı çalışmanın bu kısmında incelenmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Bölge, Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Kalkınma Kavramlarının Kalkınma Planlarındaki Seyri

Kalkınma Planları	Bölge	Bölgesel Gelişme	Bölgesel Kalkınma
<i>1. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	316	-	-
<i>2. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	1	-	-
<i>3. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	-	-	-
<i>4. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	323	9	-
<i>5. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	141	3	-
<i>6. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	81	6	1
<i>7. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	157	20	3
<i>8. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	326	23	2
<i>9. Kalkınma Planı</i>	111	26	8
<i>10. Beş Yıllık Kalkınma Planı</i>	80	24	3

Kaynak: Kalkınma Planlarından faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de 1979-1983 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren “bölgesel gelişme” kavramının D.P.T. tarafından ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte “bölgesel kalkınma” kavramı ise ilk kez 1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında yer almaktadır. Kalkınma Planlarında “bölgesel gelişme” ve “bölgesel kalkınma” kavramlarının ele alınma süreçlerine bakıldığında 24 Ocak Kararları sonrası döneme denk gelmektedir. Bu süreçte ticaretin liberalleşmesi, dövizin serbest bırakılmasına paralel olarak firmalar ve bölgeler arası rekabette yükseliş kaydetmiştir. Altıncı plan döneminde ise G.A.P. 1970’lerdeki halinden ayrılarak bölgenin sosyo-ekonomik bir kalkınma programına dönüşmüştür (Göymen, 2005: 3-4).

Diğer yandan 1980’lerden itibaren ortaya çıkan küreselleşme eğilimleri ticaretin sınırlarını ortadan kaldırarak, bölgenin önemini azaltması beklenirken kimi sanayi alanlarında beklenilenin aksi bir durumla bölgenin öneminin daha da arttığı görülmüştür. Bu süreç ile birlikte ülkelerdeki iktisadi kalkınma politikaları ulusal boyuttan bölgesel boyuta taşınmıştır (Keskin & Sungur, 2010: 2). Bu bağlamda değerlendirildiğinde Devlet kanalıyla bölgesel politikaların yürütüldüğü Kalkınma Planlarının dünyadaki dönüşümün gecikmeli de olsa çok da dışında kalmadığı görülmektedir.

Tablo 2. Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Gelişme Kavramlarının Kalkınma Planlarındaki Yeri ve Önemi

Kalkınma Planları	Bölgesel Kalkınma	Bölgesel Gelişme
1. Kalkınma Planı	Bu planda bölgesel kalkınma kavramına yer verilmemiştir. Fakat; planın kalkınma hamlesinde sosyal adalet çerçevesinde bölgelerarası bir denge kurulmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Dolayısıyla planda dengeli bir kalkınma sağlanması amaçlanmıştır.	Bu planda bölgesel gelişme kavramına yer verilmemiştir. Fakat bölgeleri geliştirmek için tedbirler alınacağından bahsedilmiştir (Diğer bölgelerden sermaye ve müteşebbis akımını sağlamak vs.).
2. Kalkınma Planı	Bu planda bölgesel kalkınma kavramına yer verilmemiştir.	Bu planda bölgesel gelişme kavramına yer verilmemiştir.
3. Kalkınma Planı	Bu planda bölgesel kalkınma kavramına yer verilmemiştir.	Bu planda bölgesel gelişme kavramına yer verilmemiştir.
4. Kalkınma Planı	Bu planda bölgesel kalkınma kavramına değinilmemiştir.	Yapılan bölgesel gelişme planları bölgelerin ve sektörlerin bütününe kapsamamıştır.
5. Kalkınma Planı	Bu planda bölgesel kalkınma kavramına değinilmemiştir.	Bölgesel gelişmeyi hızlandırmak için Organize Sanayi Bölgelerinin yer seçimi ve kırsal kalkınma projeleri önemlidir.
6. Kalkınma Planı	Bölgesel kalkınmada AT'nın bölgesel politikalarında gözetilen amaçlar ve uygulamaların dikkate alınacağından bahsedilmiştir.	Çalışmaların refahını artırıp yaygınlaştırmak bölgesel gelişmenin temel ilkesi olarak görülmüştür. Bölgesel gelişme çalışmalarının, bölge tanımları geliştirilerek yürütüleceğinden bahsedilmiştir.
7. Kalkınma Planı	Bölgesel kalkınmanın temel taşları olan mahalli idarelerin yeni yapı ve çalışma düzenine kavuşturulması, çok amaçlı bir bölgesel kalkınma projesi olarak yürütülen Güneydoğu Anadolu Projesi çalışmalarının devamı ve sadece eko-sistemleri değil, aynı zamanda kültür ve tabiat varlıklarını da koruyan ve sürdürülebilir kalkınma anlayışını temel alan ve bu amaçla yerel kaynakları harekete geçirebilen bir bölgesel kalkınma yaklaşımı geliştirilmesinden bahsedilmiştir.	Bölgesel gelişme ve fiziki planlama çalışmalarına önem verilmiştir. Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah düzeylerinin yükseltilmesi, göç eğilimlerinin istikrarlı bir dinamığa kavuşturulması ve bölgede katma değer yaratacak olan tesislerin ve kırsal sanayilerin kurulması amaçlanmıştır. Bu süreçte ekolojik dengenin korunmasına da değinilmiştir.
8. Kalkınma Planı	AB'ye uyum ve Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarında bölgesel kalkınma amaçlı sübvansiyonların etkin bir şekilde kullanımının sağlanacağından bahsedilmiştir.	Yerel ekonomilerin küresel rekabet içerisinde geliştirdiği strateji ve politikalar, bölgesel gelişme politikalarının temelini oluşturmaktadır. Bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında; sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımçılık ilkeleri esas alınacağından bahsedilmiştir. Bölgesel gelişmenin başarılı ve hızlı bir şekilde sağlanabilmesi için, kamu ve özel sektörün dış kaynakların harekete geçirilmesi gereğine değinilmiştir.
9. Kalkınma Planı	Az gelişmiş bölgelerden başlamak üzere sivil toplum kuruluşlarının yerel ve bölgesel kalkınma çabalarına katkıları özendirilmiştir.	Bölgesel gelişme ve yerel kalkınma uygulamalarında yerindeliğin esas alınacağı, destek politikaları gözden geçirileceği, kalkınma ajanslarıyla işbirliği içinde olunacağı, tüm bölgelerin gelişme stratejileri ve planların finansmanla destekleneceği, ulusal düzeyde bölgesel gelişme stratejisi hazırlanacağı, çevreyi ve sosyal dengeleri gözetilen bir yaklaşımın esas alınacağı ele alınmıştır.
10. Kalkınma Planı	Turizm de bölgesel kalkınmada öncü bir sektör haline gelmesi temel amaçtır. Türkiye'ye Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracıyla (IPA) bölgesel kalkınma ve insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik yaklaşık 2,2 milyar avro kaynak tahsis edilmiştir. STK'ların yerel ve bölgesel kalkınmaya katkılarını artırmak üzere gelişimleri sağlamak amaçlanmıştır.	Kentsel ve kırsal alanda yaşam kalitesi standartlarının sağlanması amaçlanmıştır. Gelişmişlik farklarının azaltılması hedefiyle birlikte, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bölgesel gelişme politikalarıyla, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, refahın dengeli yayılması, tüm bölgelerin rekabet güçleri artırılarak ulusal büyümeye ve kalkınmaya katkılarının azami seviyeye çıkarılması amaçlanmıştır.

Kaynak: Kalkınma Planlarından faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2'de "Bölgesel Kalkınma" ve "Bölgesel Gelişme" kavramlarının Kalkınma Planlarında yer alan ana temaları aktarılmıştır. Planlar incelendiğinde özellikle ithal ikameci dönemde hazırlanan planların doğrudan ulusal kalkınma planı şeklinde olup bölgesel politikalara yeterince değinilmediği görülmektedir. 1980 sonrası hazırlanan planlarda ise gerek iç dinamiklerin, gerekse de dış dinamiklerin etkisiyle birlikte bölge kavramına ve yerel politikalara çok daha fazla yer verilmiştir.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren bölgesel kalkınma politikalarının planlar içerisinde önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir. Nitekim bu plandan itibaren hazırlanan planlarda bölgesel kalkınmayı artıracak şekilde farklı araçlar ve politikalar yer almaktadır.

5. SONUÇ

Bölgeler arası dengesizlik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne kadar en önemli kalkınma problemlerinden biri olmuştur. Milli kalkınma ile yeknesak yürütülmesi gerekli olan bölgesel kalkınma politikalarının planlı dönem öncesinde etkin bir şekilde uygulanmadığı ve özellikle planlı dönem sonrasında bu konunun üzerinde durulduğu görülmektedir.

Planlı dönem de DPT'nin kurulması ve kalkınma planlarının uygulanması ile bölgesel politikalara belirgin bir şekilde önem verilmektedir. 1960'lardan günümüze kadar olan bu süreçte bölgesel kalkınma politikalarında farklı uygulamalara başvurulduğu görülmektedir. Özellikle ilk dönem kalkınma planlarında gösterilen tüm gayretlere rağmen bölgesel dengesizlikler azalmamış, aksine artış yaşanmıştır.

Çalışmada kalkınma planlarında adı sıkça geçen bölge kavramının ilk üç planda kalkınma ve gelişme açısından yeterince ele alınmadığı saptanmıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı sonrasında bölgesel kalkınma kavramına değinildiği, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı sonrasında ise bölgesel gelişme kavramları üzerinde durulduğu görülmektedir.

1980'li yıllarda geçmiş politikaların yeterince etkin olmadığı eleştirilmiş ve bölgesel gelişmeye daha fazla ağırlık verilmiştir. 1980 sonrası dönemde ise kalkınma planlarında daha ön planda yer alan bölgesel politikalara rağmen bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesinde istenen ölçüde başarıya ulaşılamamıştır. 1980 sonrası yürütülen bölgesel politikalarda kamunun ve özel sektörün işbirliği içerisinde hareket etmesini sağlayacak projeler benimsenmiştir. Bu projelerin yürütülmesinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) planlayıcı ve aynı zamanda yönlendirici rol üstlenmiştir. Bununla birlikte özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde geliştirilen projelerin bölgenin kalkınmasına bir ivme kazandırdığı ve istihdamı artırarak göçü azaltıcı yönde fayda sağladığı da gözlenmiştir. Diğer yandan, devletin bölgesel politikalara dair bakış açısının dünyadaki değişimleri takip edecek düzeyde olduğu ve mevcut gelişmelerin kalkınma planlarında da yerini aldığı ifade edilebilir. Örneğin, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte bölgesel politikaların Avrupa Birliği bölgesel politikalarına daha uyumlu olmasına önem verilmiştir. Sonuç olarak, yaşanan planlarda kaydedilen bu gelişimin etkisini ne ölçüde ve ne kadar zamanda göstereceği ise belirsizdir.

KAYNAKÇA

- Çimen, A. (2012). "Avrupa Birliği (AB) Bölgesel Kalkınma Politikalarının Avrupalılaşması", AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(20), 47-79.
- Dinler, Z. (2014). Bölgesel İktisat, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- DPT (1963). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), Ankara.
- DPT (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Ankara.
- DPT (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Ankara.
- DPT (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Ankara.
- DPT (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Ankara.
- DPT (1996). Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Ankara.
- DPT (2001). Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005), Ankara.
- DPT (2001). Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Kahramanmaraş.
- DPT (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), Ankara.

- DPT (2007). Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Ankara, 59-70.
- Eraydın, A. (2004). “Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler”, Kentel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, 1, 126-143.
- Ersungur, M. (2016). Bölgesel İktisat Teori, Politika ve Uygulama, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Göymen, K. (2005). “Türkiye’de Bölgesel Politikaların Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, Yerel Kalkınma İçin Ortaklıklar içinde, İstanbul Politikalar Merkezi Yayını.
- İlhan, M. (2016). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Kalkınma Ajanslarının Rolü ve İstihdama Etkisi: Zafer Kalkınma Ajansı Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- İncekara, A. ve Kılınç Savrul, B. (2011). “Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, Sosyoloji Konferansları Dergisi, 1, 91-132.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Ankara .
- Keskin, H. ve Sungur, O. (2010). Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye’de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (21), 271-293.
- Kıratoğlu, E. (2015). “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Kalkınma Ajanslarının Önemi: Karacadağ Kalkınma Ajansı”, Yüksek lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Okur, U. (2017). “Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Ağrı İlinin İktisadi Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Özkök, Y. (2009). “Türkiye’de Yatırım Teşviklerinin Bölgesel Gelişmişlik Bazında Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Sevinç, H. (2011). “Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları” Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(2), 35-54.
- Sinemillioğlu, O. (2009). “Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8(27), 245-268.
- Takım, A. (2010). “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Planlarının İktisat Politikalarının Performansına Etkisi: Zonguldak- Bartın ve Karabük Örneği”, E-Journal Of New World Sciences Academy, 5(3).
- TDK (2018). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ae710290305-21.23324700.
- Yavan, N. (2007). “Bölge Bilimi’nin Gelişiminde Coğrafyacıların Rolü”, Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi, Bölge Biliminde Yeni Yaklaşımlar.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE E-DEVLET UYGULAMALARININ ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ISPARTA İLİ ÖRNEĞİ*

A STUDY ON THE EFFICIENCY OF E-GOVERNMENT APPLICATIONS IN THE HEALTH SECTOR: THE CASE OF THE PROVINCE OF ISPARTA

Dr. Öğr. Üyesi Şefika Eda ÇİÇEK¹

Nazım SÖĞÜT²

ÖZ

Çalışmada, kamusal hizmet üretimi ve yurttaşlara sunumu sürecinde bilgi ve iletişim teknolojilerinde faydalanmak şeklinde tanımlanan e-Devlet kavramının ortaya çıkışı, kapsamı ve mahiyeti hakkında dünya ve Türkiye ölçeğinde kısaca bilgi verilmiştir. Ardından sağlık sektöründe e-Devlet uygulamaları incelenmiş ve etkinliği hakkında Isparta il merkezi ölçeğinde bir alan araştırması yapılarak değerlendirmelere yer verilmiştir. Araştırmada literatür taraması ve mevzuat incelemesi yöntemleri kullanılmış, ayrıca telefon, e-posta ve yüz yüze görüşmelerle Sağlık Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatı çalışanlarından mevcut uygulamaların işlerliği ve etkinliği hakkında bilgi toplanmıştır. Uygulama kısmında da yöntem olarak saha araştırması, veri toplama aracı olarak ise yüz yüze anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket çalışması sonucunda, Sağlık Bakanlığı ve hastanelerin vatandaşlara sundukları e-Sağlık uygulamaları hakkında vatandaşların yüksek düzeyde bilgi sahibi oldukları, ancak bu hizmetleri düşük düzeyde kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. MHRs'nin en sık kullanılan e-Sağlık hizmeti olduğu, e-Nabız ve e-Laboratuvar hizmetlerinin ise çok düşük kullanım oranlarına sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: E-Devlet, e-Sağlık, e-Nabız, e-Laboratuvar, MHRs.

JEL Sınıflandırma Kodları: I10, I18, O38.

ABSTRACT

In this study, information about e-government concept which is described as utilization of information and communication technologies in the process of production and presentation of public services to citizens, the emergence of the concept, the scope, components and principal of the concept in the global and Turkey scale has been given. Then e-government applications in the health sector are examined and a field study on their effectiveness in the Isparta city center scale is made and assessed. In the research, literature review and legislative review methods are used and information are collected about the current practices and their effectivity by telephone, e-mail and face-to-face interviews from central and provincial organizations of the Ministry of Health. In the case study part, field survey is used as a method and data collection tool. As a result of the survey, it is seen that citizens have high level of knowledge on the e-Health applications offered by the Ministry of Health and the

* Bu çalışma 23.08.2017 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans programında kabul edilmiş olan "Sağlık Sektöründe E-Devlet Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma: Isparta İli Örneği" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, edacicek@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0839-1475>

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu, nazimsogut@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9274-7272>

hospitals, but they use these services at a low level. It is also seen that MHRS is the most frequently used e-Health service and e-Nabiz and e-Laboratory services have the least usage rates.

Keywords: E-government, e-Health, e-Nabiz, e-Laboratory, MHRS.

JEL Classification Codes: I10, I18, O38.

1. GİRİŞ

Küreselleşme her alanda olduğu gibi bilim ve teknoloji alanında da ülkeleri bir değişim ve dönüşüme zorlamıştır. Bu dönüşüm bilim ve teknolojiyi ekonomik ve sosyal faydaya dönüştürebilme noktasında kendini göstermiştir. Bunu sağlamak için eldeki en uygun araç, bilgisayarlar ve haberleşme kanalları ile bunların bir bileşimi olan ağ teknolojilerinden oluşan bilgi ve iletişim teknolojileridir. Bilgi iletişim teknolojilerinin yoğun kullanımı ile kendini gösteren bilgi çağı, öncelikle özel kesimi içine almış ve sonra da kamu kesimine ulaşmıştır (İnce, 2001:72).

Özellikle 1980 sonrası dönemde tüm dünyada Keynesyen ekonomik yaklaşım ve refah devleti anlayışı büyük eleştiriler almış, devletin işlevleri, örgütsel yapısı ve harcamaları sorgulanır hale gelmiştir. Bu sorgulama, kamu yönetiminin yapısında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Artık “Yeni Kamu İşletmeciliği” yaklaşımı dünyanın gündemindedir. Aşırı merkeziyetçi, katı hiyerarşik yapılı, verimsiz, etkin olmayan, hantal, kırtasiyecilik ve kapalı bir yapıda olan kamu yönetimi anlayışı yerine küçük ama etkin, rekabetçi, sonuç odaklı, müşteri odaklı, girişimci, adem-i merkeziyetçi, şeffaf, hesap verebilir ve verimli bir yönetsel yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Her şeyi yapan ve üstlenen devlet anlayışı yerine düzenleyici, denetleyici ve oyunun kurallarını belirleyici bir devlet anlayışı benimsenmiştir. Özel sektör tarzıyla hareket eden, rekabete önem veren, vatandaşları müşteri gibi gören vatandaşların memnuniyetini sağlamaya çalışan, güç ve yetki devriyle yerelleşmeyi ön planda tutan bir anlayış tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu anlayış değişikliğinin ortaya çıkmasında ekonomik sebeplerin yanında sosyal, politik ve ideolojik faktörler de rol oynamıştır. Zihinlerde böyle bir anlayış değişikliğinin olduğu dönemde, teknolojik gelişmelerin de imkân vermesiyle birlikte, verimli, kaliteli ve etkin kamu hizmeti sunmak, vatandaş-devlet iletişimini artırarak devletin meşruiyet temelini güçlendirmek, devlet kurumlarını daha şeffaf ve hesap verebilir hale getirmek, açık bir devlet ve toplum idealini gerçekleştirmek arayışlarına getirilen çözümlerden biri de bilgi iletişim teknolojileri ve otomasyonun kamu yönetimiyle bütünleşmesidir (Yıldırım, 2007:554).

Tarihsel süreç içerisinde toplumların geçirdiği sosyo-ekonomik ve kültürel evrim, vatandaşların mutluluğunu sağlamayı amaç edinen gerek demokratik gerekse antidemokratik tüm devletlerin devlet yapısında ve kamu yönetimi anlayışında değişimi gerçekleştirmelerini zorunlu kılmıştır. Devletler bu amaç için sunulan kamu hizmetlerine erişim ve katılımın olabildiğince kolaylaştırıldığı elektronik devlet anlayışı benimsemeye yönelmişlerdir. E-Devlet hakkında pek çok yazar farklı ifadelerle vurgu yapmışlardır. Costake, e-Devleti sosyoekonomik sistemin uygulayıcı otoritesi tarafından vatandaşlara ve organizasyonlara sunulan e-hizmetler olarak tanımlarken; Seifert ve Relyea daha geniş bir yaklaşımla devletin web tabanlı internet uygulamalarını ve diğer bilgi teknolojilerini hem kamusal bilgi ve hizmetlerin vatandaşlara, sivil kuruluşlara ve diğer kamu kurumlarına sunulabilmesi için hem de kamusal alana verilen hizmetlerin daha etkin, etkili ve kaliteli olması için kullanması olarak tanımlamışlardır (Seifert& Relyea, 2008:161). En yalın biçimiyle e-Devlet; "devletin vatandaşlara karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetler ile vatandaşların devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesidir"(Türkiye Bilişim Şurası, 2002:4). En dar kapsamlısından en genişine kadar tüm e-Devlet tanımlamalarında dikkati çeken husus, e-Devletle etkileşim içinde bulunan üç unsurun olduğudur. Bunlar, vatandaşlar, iş dünyası ve bizzat devletin kendi kurumlarıdır ve bu unsurlar e-Devletin tarafları olarak açıklanabilir.

Dünyada özellikle 90'lı yıllardan sonra teknolojik gelişmelerin de hızını artırmasıyla gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde de e-Devlet uygulamalarına büyük önem verilmeye başlanmıştır. Fakat gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin e-Devlete geçiş nedenleri birbirinden farklıdır. Bir Afrika ülkesinde yolsuzluğu önleme amaçlı e-Devlet girişimi başlatılırken, batılı ülkelerde devletler/eyaletler arası rekabette öne çıkmak, devletin halkına ileri teknoloji sunarak itibar artırmak amaçları e-Devlet girişimlerini yönlendirmektedir (Apaydın, 2013:44).

Türkiye’de ise bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu yönetimine yansımaları 1983 yılında kurulmuş olan Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu ile başlamıştır. BTYK bilim ve teknoloji politikalarının oluşturulduğu en üst düzeydeki karar alma mekanizmasıdır. Şubat 2001’de, Avrupa Komisyonu, Kıbrıs ve Malta ile birlikte Türkiye’yi de “E-Avrupa 2002”nin aday ülke sürümü sayılan ve “E-Avrupa + Eylem Planı” adıyla anılan plana katılmaya davet etmiştir. Türkiye daveti kabul etmiş ve bu plana uyum sağlayıp gereklerini yerine getirmek üzere, 2001 sonlarında,

Başbakanlık Müsteşarlığının eşgüdümünde, “E-Dönüşüm Türkiye” adıyla anılan bir eylem planı hazırlama çalışmalarını başlatmıştır (Akın, 2006:3). Türkiye’nin bilgi toplumuna geçiş sürecinde önemli bir adım olan e-Devlet Kapısı ise 18 Aralık 2008 tarihinde hizmete açılmıştır. E-Devlet Kapısı, kamu hizmetlerinin tek bir kimlik doğrulaması ile tek kapıdan sunulmasını ve kullanıcıların devlet hizmetlerine elektronik ortamdan güvenli ve etkin bir şekilde erişimini amaçlayan, “www.turkiye.gov.tr” adresi üzerinden hizmet veren bir platformdur (<http://www.turksat.com.tr/tr/e-Devlet-kapisi-nedir>). Altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu kalkınma planlarında e-Devlet kavramına da değinilerek, ülke içerisindeki ilgili tüm kanunlarda ve Anayasa’da e-Devlet kavramına yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

2. TÜRKİYE’DE SAĞLIK SEKTÖRÜNDE E-DEVLET UYGULAMALARI

Bilgisayar ve internet teknolojisi başta olmak üzere teknolojik gelişmeler, küreselleşme, uluslararası ticaret, bölgesel sağlık ağları, elektronik sağlık kayıtları ve elektronik sağlık kartlarının kullanılmaya başlanması ile birlikte e-Sağlık tüm dünyada kaçınılmaz olan bir dinamik ve içselleştirilmesi gereken bir süreç olarak gündemin ön sıralarında yer almaya başlamıştır. Türkiye açısından bakıldığında da elektronik sağlık uygulamaları, genel anlamda sağlıkta dönüşüm projesi çerçevesinde oluşturulmaya başlanmıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından Avrupa e-Sağlık hedeflerini gerçekleştirmek üzere Ocak 2003 itibarı ile sektörler arası işbirliği ile ülke genelinde sağlık bilgi sistemi alt yapısını kurmak amacıyla "Türkiye Sağlık Bilgi Sistemi" (TSBS) çalışmaları başlatılmış ve önemli bir birikim sağlanmıştır (Çolak, 2008:2-3). “Sağlıkta Dönüşüm Projesi” 06.03.2003 tarihinde yayınlanmış olup sağlık bilgi sistemlerinin mevcut durumu ile ilgili önemli tespitlerde bulunmuştur: "Türk sağlık sisteminin parçalı yapısı sağlık bilgi sistemlerinin de dağınık ve her kurumun kendi sistemini oluşturmaya çalıştığı ve böylece zaten kısıtlı olan kaynakların verimsiz bir şekilde kullanıldığı bir sonucu yaratmaktadır. Sağlık Bakanlığı sektörün bütününe bilgi sağlamak yerine, sadece kendi kurumları ile ilgili istatistik üretmektedir. Bireylerin sağlık kayıtlarının tutulacağı bir sistem olmadığı gibi, epidemiyolojik verileri toplayıp analiz edecek bir hastalık kayıt ve bildirim yapısı da oluşturulamamıştır. Hastane otomasyonunda temel standartlar geliştirilmemiş olup, farklı uygulamalar entegre bir veri analizini mümkün kılmamaktadır.” Şeklinde (Hacettepe Üniversitesi, 2005:5).

Türkiye’de sağlık sektörünün giderek kronikleşen sorunları dikkate alınarak üzerinde çalışılması gereken on temel konu belirlenmiş ve bu çerçevede TSBS çalışmalarını yürütmek üzere çalışma grupları (Sağlık Bakanlığı, Tıp Bilişimi Derneği, Hacettepe Üniversitesi, Türk Tabipleri Birliği, Telekom, TÜBİTAK, YÖK ve DPT) oluşturulmuştur. Türkiye’nin sağlıkta dönüşüm programının temel çıkış noktası niteliğindeki TSBS altyapısının kurulması amacıyla oluşturulan çalışma gruplarının faaliyet alanları; veri sözlüğü, norm ve standartların oluşturulması, tek numaraya dayanan kişisel sağlık tanımlayıcısının oluşturulması, minimum sağlık veri setinin oluşturulması, kayıtların gizliliği ve güvenliğinin sağlanması, erken uyarı sistemlerinin oluşturulması, sağlık özel ağının kurulması, tele-tıp uygulamalarının hayata geçirilmesi, eğitim, genel izleme ve koordinasyon olarak belirlenmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2004:7). Çalışma gruplarının yukarıda sayılan çalışmaları tamamlamalarıyla birlikte sağlıkla ilgili tüm verilerin ülkenin tamamını kapsayacak bir sağlık ağı üzerinden paylaşımı amacı gerçekleşecek ve bir e-Sağlık altyapısı oluşturulmuş olacaktır (Sağlık Bakanlığı, 2004:40). Ocak 2004’te eylem planı yayınlanan TSBS’nin, “E-Dönüşüm Türkiye Projesi”nin 2003–2004 yıllarını kapsayan “Kısa Dönem Eylem Planı’na (KDEP), 2005 yılını kapsayan ikinci eylem planına ve “Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı’na” (2006–2010) temel teşkil ettiği görülmektedir. 2005 Eylem Planında yer alan hususlar; sağlık hizmeti veren ve ödeme yapan kurumlar arasında klinik ve idari verilerin değişimi, aile hekimliği bilgi sistemi (AHBS), hastane yönetim bilgi sistemi, elektronik hasta kayıtları (EHK) ve sağlık kayıtları mahremiyetinin korunmasıdır (DPT, 2005: 13).

Türkiye’de e-Devlet tarafları arasında yürütülen e- sağlık hizmetlerini devletten devlete, devletten iş dünyasına ve devletten vatandaşa olarak gruplandırabiliriz. Devletten devlete sunulan e- sağlık hizmetleri; Sağlık-Net, Medikal Ulak (MEDULA), Aile Hekimliği Bilgi Sistemi (AHBS), Hastane Bilgi Yönetim Sistemi (HBYS), Halk Sağlığı Yönetim Sistemi (HSYS), İlaç Takip Sistemi (İTS), Elektronik Belge Yönetim Sistemi (EBYS) – E-İmza, Çekirdek Kaynak Yönetim Sistemi (ÇKYS), Temel Sağlık İstatistikleri Modülü (TSİM), Muayene Bilgi Yönetim Sistemi (MBYS), E-Reçete ve diğer bilgi sistemleri iken devletten iş dünyasına yönelik olan İhale ve Alım İlanları, Kayıt ve Tescil Bilgi Sistemi (KTS) ve diğer web hizmetleri olarak uygulamada yer almıştır.

Devletten devlete ve devletten iş dünyasına yönelik olan e-Devlet uygulamalarının kamu personelinin kullanımına sunulmuş olması ve çeşitli yasal düzenlemelerle kullanılmasının mecbur tutulması sebebiyle, sağlık sektöründe e-Devlet uygulamalarının etkinliği araştırması sadece devletten vatandaşlara yönelik e-uygulamalarla sınırlı

tutulmak zorundadır. Bu kapsamda, çalışmanın ana amacını oluşturan memnuniyet düzeyini belirlemeye yönelik olan sağlık alanındaki e-Devlet uygulamaları, devletten vatandaşa olan uygulamaları kapsamaktadır. Çalışmanın ana konusunu oluşturan devletten vatandaşa olan e-Devlet uygulamaları, E-Nabız Sistemi, Tele-tıp, Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS), E-Laboratuvar, Hasta Hakları Şikâyet Başvurusu ve diğer web hizmetlerini kapsamaktadır.

E- Nabız sistemi, genelde kişinin kimlik bilgilerini, hastalığının sınıflamasını ve demografik faktörler çerçevesinde kayıtların indekslenmesini içeren tüm bilgilerin bilgisayar ortamında toplanmasına ve gerektiğinde kullanılmasına imkân veren bir sistemdir (<http://saglik.gov.tr/DH/belge/1-29721/ehr-electronic-health-record---esk-elektronik-saglik-ka-.html>).

Tele-tıp, bir kişinin tıbbi geçmişi, tahlil ve tetkik verileri gibi medikal bilgilerinin danışma veya uzaktan inceleme amacıyla telefon, internet veya diğer ağlar aracılığıyla iletilmesidir (<http://saglik.gov.tr/DH/belge/1-35299/tele-tip.html>).

MHRS; vatandaşların Sağlık Bakanlığına bağlı ikinci ve üçüncü basamak hastaneler ile ağız ve diş sağlığı merkezleri için istedikleri doktordan merkezi hekim randevu sistemini Alo 182 hattından veya web üzerinden www.mhrs.gov.tr adresinden randevu alabilecekleri bir uygulamadır. MHRS ile hastanelerde daha iyi bir kaynak planlanması yapılarak kuyrukların azaltılması ve vatandaş memnuniyetinin artırılması, sağlık hizmeti sunum, kalite ve verimliliğin artırılması amaçlanmaktadır (<https://www.mhrs.gov.tr/Vatandas/hakkimizda.jsp>).

E-Laboratuvar hizmeti ile tüm kamu ve özel hastaneler, kendi internet sitelerinden açtıkları giriş ekranları vasıtasıyla vatandaşlara kan tahlil sonuçlarını istedikleri yerden ulaşabilme, yazdırabilme imkânı sunabilmektedir.

Hasta hakları şikâyet başvuru sistemi ile vatandaşlar aldıkları sağlık hizmeti ile ilgili olarak görüş, öneri, teşekkür, sorun çözme ve şikâyet başvurularını hasta başvuru bildirim sisteminden <https://hastahaklari.saglik.gov.tr/> yapabilirler ve başvurularının sonuç bilgisine ulaşabilirler. Başvuruyu alan Sağlık Bakanlığı şikâyetin muhatabı kurum veya personelle ilgili gerekli girişimleri başlatmaktadır “<https://hastahaklari.saglik.gov.tr/>”.

Bunların dışında Sağlık Bakanlığı bilgi edinme, aile hekimi sorgulaması, sağlıkta buluşma noktası (SBN), bilgi sunma amaçlı web sayfalarından örnekler başlıklı bir takım hizmetler de vermektedir.

3. ISPARTA İL MERKEZİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. Alan Araştırmasının Konusu, Amacı, Önemi

Alan araştırmasının konusu, Isparta halkının sağlık alanında e-Devlet uygulamalarına karşı genel tutumunun tespiti ve belirlenmiş bazı e-Sağlık uygulamalarının etkinliğinin ölçülmesidir.

Araştırmayla e-Sağlık uygulamalarına ilişkin farkındalık düzeyinin, kullanım sıklığının, yeterlilik ve memnuniyet düzeyinin tespit edilmesi ve bu tutumlarla katılımcıların demografik ve kişisel özellikleri arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuçlar, son yıllarda ülkemizin e-Sağlık alanında sarf ettiği çabaların Isparta özelindeki etkinlik düzeyinin bir göstergesi olması bakımından önemlidir. E-Sağlık uygulamalarının etkinlik düzeyinin tespit edilmesi, yetkili mercilerin bundan sonraki süreçte nasıl bir politika izleneceğine ilişkin kararların erişilmesine yardımcı olacaktır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Isparta il merkezinde ikamet eden ve ikinci ve/veya üçüncü basamak sağlık kurumlarından en az bir kez sağlık hizmeti almış vatandaşlar oluşturmaktadır. Sağlıklı bir yaşam sürdürüp herhangi bir şekilde yukarıda bahsedilen kurumlardan sağlık hizmeti almamış vatandaşlara e-Sağlık ile ilgili sorular yöneltilmesi objektif olmayacaktır. Ancak il merkezinde ikamet eden vatandaşlardan kaç kişinin en az bir kez sağlık hizmeti aldığı tespit oldukça güçtür. Fakat genel kaniya göre bu sayı çok yüksektir ve %100'e yakındır.³ Bu yüzden

³ 2014 yılında Akdeniz Bölgesinde bir kişi ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumlarına ortalama 5,3 kez müracaat etmiştir. 2014 yılında sadece Isparta ilinde ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumlarına müracaat sayısı 2.788.812'dir. (Bkz. Sağlık Bakanlığı, *2014 Yılı İstatistikleri*, Ankara, ss. 105, 135. <http://www.saglik.gov.tr/TR/dosya/1-101702/h/yilliktr.pdf>, E: 23.03.2016). Isparta il nüfusu 2014-2015 döneminde TÜİK raporlarına göre 421.766'dır. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1595, E: 23.03.2016). Bu veriler Isparta il genelinde her bir kişinin ortalama 6,6 kez ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumlarına müracaat ettiğini göstermektedir. Üçüncü

araştırma evreni Isparta il merkezinde ikamet eden tüm bireyleri kapsamaktadır. Bu sayı 2015 verilerine göre 235.456'dır. (<http://www.yerelnet.org.tr/iller/il.php?iladi=ISPARTA> (E: 23.03.2016)

Bu denli büyük ana kütlede tam ölçüm yapılması olanaksız olduğundan örneklem hesaplaması yapılmıştır.

Evrendeki eleman sayısının bilindiği durumlarda kullanılan formül şöyledir (Üstün, 2015)

$$n = \frac{N t^2 p q}{d^2 (N-1) + t^2 p q}$$

N= Evrendeki birey sayısı

n= Örnekleme alınacak birey sayısı

p= İncelenecek olayın görülüş sıklığı (olasılığı)

q= İncelenecek olayın görülmeşiş sıklığı (1-p)

t= Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değer (0.05 serbestlik derecesinde tablo değeri 1,96'dır)

d= Olayın görülüş sıklığına göre kabul edilen örnekleme hatasıdır.

Anket, her ne kadar araştırılan olaya ilişkin kesin sonuçlar elde etmek için yapılsa da, örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde p ve q tahmini değerlerine ihtiyaç vardır. Bu değerler örneklemin homojen olduğu (anket konusu ile ilgili benzer özellikler gösterdiği) durumlarda p=0.9 / q=0.1 veya p=0.1 / q=0.9 olarak alınırken, heterojen olduğu durumlarda p=0.5 / q=0.5 olarak alınır. (Yıldız, 2016)

Bu formülle yapılan hesaplamada %5 hata payı ile %95 güven aralığında örneklem büyüklüğü şöyle hesaplanır:

$$n = \frac{234456 \cdot (1,96)^2 \cdot (0,5) \cdot (0,5)}{(0,05)^2 \cdot 234455 + (1,96)^2 \cdot (0,5) \cdot (0,5)}$$

Buradan n değerinin en az 384 olması gerektiği anlaşılmıştır. Ancak bazı firelerin de olabileceği göz önüne alındığından 400 anketin uygulanması uygun görülmüştür. Örnekleme ulaşmanın kolay olması ve sorulan soruların niteliği açısından katılımcılar, Isparta il merkezinde bulunan ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumlarında, muayene olmak için veya tahlil, tetkik vs. için bekleyen hastalardan seçilmiştir. Böylece çok düşük bir ihtimal de olsa ikinci veya üçüncü basamakta hiç muayene olmamış bir katılımcıya rastlama hatası ortadan kaldırılmıştır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi, Ölçekler, Veri Toplama Süreci

Araştırmanın amacını gerçekleştirmek üzere e-Devletle ilgili daha önce yapılan araştırmalar incelenmiş ve belirli sayıda hipotez test edilmek üzere saptanmıştır. Hipotezleri test etmek için gerekli olan ampirik veriyi sağlamak için araştırmacı tarafından dizayn edilen likert ölçekli sorular hazırlanmış ve tesadüfi şekilde belirlenen katılımcılara kantitatif araştırma tekniklerinden "yüz yüze anket" yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemin seçiminde soruları yanıtlamama oranının çok düşük olması ve katılımcıların düştüğü tereddütlere anketör tarafından açıklık getirilebilmesi etkili olmuştur.

Anket formu üç grup çoktan seçmeli ve katılımcıların eklemek istediği görüşleri yazabileceği açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Birinci grupta demografik ve kişisel özellikler ölçülmüştür. İkinci grupta genel olarak e-Sağlık uygulamalarına yönelik tutumlar belirlenmeye çalışılmıştır. Son kısımda ise seçilmiş bazı e-Sağlık uygulamalarıyla ilgili spesifik sorular yer almıştır. Bu kısım e-hizmete özel ölçüm ve değerlendirme yapabileme imkânı kazanmak amacıyla oluşturulmuştur.

Araştırmada olabildiğince az soruyla en fazla veriyi toplayabilmek amacıyla yanıtı tanımlı çoktan seçmeli ve üçlü likert ölçeğinde sorular hazırlanmıştır.

basamak sağlık kurumunun sadece il merkezinde olduğu ve genel nüfusun %55'inin il merkezinde ikamet ettiği göz önüne alındığında, il merkezinde ikamet edenlerin 6,6 kezden daha fazla müracaatta bulunduğu sonucu çıkarılabilir.

Hazırlanan sorular katılımcılara uygulanmadan önce Isparta Devlet Hastanesi İdaresi ve Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Başhekimliği'nden izin alınmıştır. Anketler genellikle yüz yüze uygulanmıştır. Ancak kendisi doldurmak isteyen katılımcılara da olumsuz cevap verilmemiştir. Katılımcı seçiminde basit rastgele örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Anketlerin hastane ortamında uygulanması dolayısıyla katılımcıların yaklaşık tamamının psikolojik durumlarının kötü olması, istekli katılımcılar bulmayı zorlaştırmıştır. Bazı katılımcılar anketleri yarıda bırakmış, bazıları soruları hiç düşünmeden hızlı ve rastgele cevaplandırmışlardır. Bu anketler işaretlenmiş ve araştırma sonunda tüm anketlerin %12-13'üne tekabül eden sayıya ulaşılmış olduğundan tekrar başka katılımcılara uygulanmıştır.

Öte yandan SDÜ Tıp Fakültesi Hastanesi MHRS sisteminde bulunmadığından, MHRS ile ilgili soruların objektif bir şekilde ölçülebilmesi için Tıp Fakültesi Hastanesindeki katılımcılara "daha önce hiç ikinci basamak hastanede muayene oldunuz mu?" sorusu sorulmuş, evet yanıtı verenlere anket uygulanmıştır.

3.4. Sınırlılıklar

Sağlık sektöründe e-Devlet uygulamaları devletten devlete, devletten özel sektöre ve devletten vatandaşa olmak üzere üç grupta sınıflandırılmıştır. Devletten devlete olan uygulamalar, adından da anlaşılacağı üzere kamu personelinin kullanımına sunulmuş ve çeşitli yasal düzenlemelerle kullanılması mecbur tutulmuştur. Örneğin; bir aile hekimi AHBS'yi kullanıp kullanmamakta özgür değildir. Her aile hekimi bu sistemi kullanmak ve Sağlık Bakanlığının istediği verileri, bu sistem üzerinden bakanlığın veri tabanına aktarmak zorundadır. Ya da resmi yazışma işlerini yürüten bir memur EBYS sistemini kullanmayarak klasik yöntemle işleri yürütmeye serbestisine sahip değildir. Ayrıca her kurumda sadece birkaç kullanıcısı olan uygulamaların tamamının zamandan, emekten ve paradan tasarruf edilmesini sağladığı da bir gerçektir. Aynı husus devletten iş dünyası sınıfına giren e-hizmetler için de geçerlidir. Örneğin; Sağlık Bakanlığıyla ticari bir ilişki içine girmek isteyen her firma KTS üzerinden bilgilerini göndermek zorundadır. Ayrıca bu sistem işlemleri hızlı yürütmeleri açısından firmaların işini de kolaylaştırmaktadır. Bu sebeplerden dolayı sağlık sektöründe e-Devlet uygulamalarının etkinliği araştırması sadece devletten vatandaşlara yönelik e-uygulamalarla sınırlı tutulmuştur. Vatandaşların bu uygulamaları kullanıp kullanmamayı seçme hakları vardır. Bunları ne sıklıkla kullandıkları, beğenip beğenmemeleri, işlevsel olup olmadığını düşünmeleri, beklentilerinin neler olduğu ölçülebilir kistaslardır.

Devletten vatandaşlara e-Sağlık uygulamalarından bazıları henüz proje aşamasında olduğundan ankette değerlendirme dışı bırakılmıştır. Burada en sık kullanıldığı düşünülen ve Sağlık Bakanlığının üzerinde en çok durduğu hizmetler değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.5. Hipotezler

Çalışmada 4 adet alternatif hipotez, 22 adet sıfır hipotez test edilmiştir. Bunlar:

H_{A1}: Vatandaşların Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olma oranı yüksektir.

H_{A2}: Vatandaşların hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olma oranı yüksektir.

H_{A3}: Vatandaşların genel olarak Sağlık Bakanlığı ve hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden faydalanma oranı yüksektir.

H_{A4}: Vatandaşlara göre Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerin kullanımı kolay ve basittir.

H₀₅: Eğitim durumu ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₆: Eğitim durumu ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₇: Eğitim durumu ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₈: Yaş ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₉: Yaş ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁₀: Yaş ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₁₁: Cinsiyet ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₁₂: Cinsiyet ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₁₃: Cinsiyet ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₁₄: Meslek ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₁₅: Meslek ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₁₆: Meslek ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₁₇: Gelir durumu ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₁₈: Gelir durumu ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₁₉: Gelir durumu ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₂₀: Bilgisayar kullanmayı bilme ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₂₁: Bilgisayar kullanmayı bilme ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₂₂: Bilgisayar kullanmayı bilme ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₂₃: Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₂₄: Hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₂₅: Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₀₂₆: Hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

3.6. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

3.6.1. Güvenirlik Analizi

Yapılan bir ölçmede, zamana göre değişmezlik (süreklilik), bağımsız gözlemciler arası uyum ve iç tutarlık olmak üzere üç tür güvenirlilik ölçütü aranabilir. "Test-tekrar test" (test-retest) tekniği olarak da bilinen süreklilik ölçütü, herhangi bir şeyin aynı koşullar altında ve belli bir zaman aralığı ile ölçümleri sonucu elde edilen veri grupları arasındaki ilişkiyi ifade eder. Bu ölçüt için en az iki ölçüm gereklidir. Bağımsız gözlemciler arası uyum ölçütü, birden çok gözlemcinin, birbirinden bağımsız olarak, aynı şeyleri ölçmeye çalıştıkları durumlarda uygulanır. İç tutarlılıkta ise her ölçme aracının belli bir amacı gerçekleştirmek üzere, birbirinden deneysel olarak bağımsız ünitelerden (örneğin; anket sorularından) oluştuğu ve bunların bütün içinde birbirlerine eşit ağırlıklara sahip olduğu varsayımı ölçülmektedir. Güvenirlilik analizi uygulayabilmek için soru sayısının (cinsiyet, gelir veya evet/hayır cevabı verilen sorular gibi nominal özelliktekiler hariç) en az 30, rastgele seçilen katılımcı sayısının en az 50 olması beklenir. (Şentuna, 2017)

İç tutarlılık testi için en yaygın kullanılan metotlardan Kuder - Richardson güvenirliliği (KR-20), bir testin veya ölçeğin maddelerinin homojen olduğu ve sadece doğru/yanlış gibi iki seçeneğin olduğu testlerde kullanılırken Cronbach'ın alfa katsayısı ikiden fazla cevap seçeneği bulunan testlerde kullanılabilen bir iç tutarlılık bulma formülüdür (Bademci, 2006:438-439).⁴

Çalışmada soru sayısı 30'dan büyük ve katılımcı sayısı 50'den fazla olduğundan, ölçüm güvenirliliği Cronbach'ın alfa katsayısı ile hesaplanmıştır.

Tablo 1. Güvenirlilik Analizi

	Güvenirlilik Analizi	
	Cronbach's Alpha	N of Items
B BÖLÜMÜ	0,678	11
C BÖLÜMÜ	0,766	21

⁴ Bademci, makalesinde Bulduk'tan ve Öncü'den aktardığı bu görüşe kısmen katılmadığını, Cronbach Alpha katsayısının iki seçenekli ölçümlerde de kullanılabileceğini ispat etmeye çalışmıştır. Ayrıca güvenirliliğin, testin ya da ölçeğin bir özelliği olmadığını, çünkü güvenirliliğin testin kendisinin değil, o testten elde edilen ölçümlerin bir özelliği olduğunu, dolayısıyla "testin güvenirliliği" veya "ölçeğin güvenirliliği" ifadelerinin yerine "ölçüm güvenirliliği" ifadesinin kullanılması gerektiğini sık sık vurgulamaktadır.

- $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir,
 - $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir,
 - $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilirlidir,
 - $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir (Şentuna, 2017).
- Çalışmada B ve C Bölümü için yapılan ölçümlerin alfa değerleri oldukça güvenilir aralığında çıkmıştır.

3.6.2. Frekans Analizleri

3.6.2.1. Demografik Özelliklere İlişkin Frekanslar

Tablo 2. Cinsiyet, Yaş ve Eğitim Durumu

	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)		Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)	
Cinsiyet	Kadın	213	53,2	Eğitim Durumu	Okuryazar Değil	41	10,2	
	Erkek	187	46,8		İlköğretim	58	14,5	
	Toplam	400	100,0		Lise	132	33,0	
Yaş	20'den az	33	8,2		Ön Lisans	70	17,5	
	21 - 30	75	18,8		Lisans	73	18,2	
	31 - 40	69	17,2		Yüksek Lisans	20	5,0	
	41 - 50	76	19,0		Doktora	6	1,5	
	51 - 60	75	18,8		Toplam	400	100,0	
	61 ve üzeri	72	18,0					
	Toplam	400	100,0					

Tablo 2'ye göre, katılımcılar, cinsiyet değişkenine göre %53,2'ü (213) kadın, %46,8'i (187) erkek olarak dağılmaktadır. Yaş değişkenine göre ise dengeli bir dağılım görülmektedir. 30 yaş altı kişilerin oranı %27, 30-60 yaş arası kişilerin oranı %55, 61 ve üstü yaşta kişilerin oranı %18 olarak ölçülmüştür. Eğitim durumuna bakıldığında katılımcıların 1/3'lük kısmının lise mezunu olduğu görülmektedir. İkinci üçte birlik kesimin ön lisans ve lisans mezunu olması (%35,7) dikkat çekicidir. Böyle bir dağılımın sebebi olarak bu eğitim seviyesinde olanların ankete katılıma daha istekli oldukları söylenebilir.

Tablo 3. Meslek ve Aylık Gelir

	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)		Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)	
Meslek	Ev Hanımı	53	13,2	Aylık Gelir	1000 TL'den az	110	27,5	
	Öğrenci	46	11,5		1001 - 1500	87	21,8	
	İşçi	44	11,0		1501 - 2000	51	12,8	
	Emekli	73	18,2		2001 - 2500	24	6,0	
	Memur	87	21,8		2501 - 3000	69	17,2	
	Serbest Meslek	40	10,0		3000 TL üzeri	59	14,8	
	İşsiz	22	5,5		Toplam	400	100,0	
	Esnaf	22	5,5					
	Çiftçi	13	3,2					
	Toplam	400	100,0					

Tablo 3'e göre katılımcıların meslek değişkenine göre homojen bir dağılım gösterdiği söylenebilir. En yüksek oranda memurların olması, hastanelere daha çok başvuru yapmalarından ziyade, ankete katılıma istekli olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum eğitim durumları ile ilgili dağılımla da örtüşmektedir. Çiftçilerin oranının en düşük oran olması, anket uygulamasının yaz aylarında yapılmasına ve emekli çiftçilerin emekli kategorisine sokulmasına bağlanmıştır. Gelir durumu dağılımından anlaşıldığı üzere, katılımcıların yarıya yakını (%49,3) 1500 TL altında gelir elde eden kesimden oluşmaktadır. Bu, düşük gelir grubunun sağlık hizmetlerine daha çok ihtiyaç duyduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca öğrencilerin, ev hanımlarının, işçilerin (anketin yapıldığı tarihlerde asgari ücret 1500 TL'nin altındaydı) ve işsizlerin toplam oranının %41,2 olması ve emekli kesimin büyük oranda 1500 TL altında gelir elde ediyor olması bu durumu açıklamaktadır. 1501-3000 TL arası gelir elde eden kesim %36, 3000 TL üzeri geliri olan kesim %14,8 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4. Bilgisayar ve İnternet Kullanabilme, İnternete Erişim Yolları ve Amaçları

İfadeler		Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
Yeterlilik	Bilgisayar Kullanmayı Bilme	Evet	305	76,2
		Hayır	95	23,8
		Toplam	400	100,0
	İnternet Kullanmayı Bilme	Evet	313	78,2
		Hayır	87	21,8
		Toplam	400	100,0
İnternete Erişim Kanalları	İnternete Cep Telefonundan, Tabletten Bağlanırım	Evet	243	60,8
		Hayır	157	39,2
		Toplam	400	100,0
	İnternete Evden Bağlanırım	Evet	189	47,2
		Hayır	211	52,8
		Toplam	400	100,0
	İnternete İşyerinden Bağlanırım	Evet	88	22,0
		Hayır	312	78,0
		Toplam	400	100,0
	İnternete İnternet Kafelerden Bağlanırım	Evet	43	10,8
		Hayır	357	89,2
		Toplam	400	100,0
İnterneti Kullanma Amaçları	Bilgi Edinme, Haber, Gazete Okuma	Evet	260	65,0
		Hayır	140	35,0
		Toplam	400	100,0
	Oyun, Eğlence, Sosyal Medya (Facebook, Twitter Vs.)	Evet	232	58,0
		Hayır	168	42,0
		Toplam	400	100,0
	Alışveriş, Ticari İşlemler	Evet	190	47,5
		Hayır	210	52,5
		Toplam	400	100,0
	İletişim (e-posta, görüntülü görüşme vs.)	Evet	182	45,5
		Hayır	218	54,5
		Toplam	400	100,0
	E-Devlet Hizmetlerinden Faydalanma	Evet	181	45,2
		Hayır	219	54,8
		Toplam	400	100,0
	Bankacılık İşlemleri	Evet	162	40,5
		Hayır	238	59,5
		Toplam	400	100,0

Tablo 4'e göre, katılımcıların %76,2'si (305) bilgisayar kullanmayı bilmekte, %23,8'i (95) ise bilmemektedir. Bununla beraber internet kullanmayı bilme değişkenine göre dağılım %78,2 (313) "evet", %21,8 (87) "hayır" şeklinde ölçülmüştür. İnterneti kullanmayı bilenlerin oranının bilgisayar kullanmayı bilenlerin oranından fazla olması, internete bilgisayar olmadan da girilebilmesinden kaynaklanmaktadır. "internete evden bağlanırım" değişkenine %47,2 (189) oranında, "cep telefonundan - tabletten bağlanırım" değişkenine göre %60,8 (243) oranında "evet" yanıtı verilmesi, interneti kullanmayı bilenlerin oranının bilgisayar kullanmayı bilenlerin oranından fazla olmasını da açıklamaktadır. İnternet kafe kanalıyla internete erişim %10,8 ile en düşük oran olarak ölçülmüştür.

Tablodan anlaşıldığı üzere katılımcılar internete en çok (%65) bilgi edinme, haber, gazete okuma amacıyla bağlanmaktayken en az (%40,5) bankacılık işlemleri için bağlanmaktadır. E-Devlet hizmetlerinden faydalanmak

amacıyla bağlananların oranının %45,2 olması, vatandaşların bu konuya alışveriş, sosyal medya kadar dahi önem vermediğini göstermektedir. Ayrıca bu durum, katılımcıların devletle olan işlerinde yüz yüze görüşmeyi tercih etmelerinin bir sonucu olarak da açıklanabilir.

3.6.2.2. E-hizmetlere İlişkin Frekanslar

Tablo 5. E-hizmetlere İlişkin Bulgular

İfadeler	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
E-Devlet Kavramını Daha Önce Duydum	Katılıyorum	321	80,2
	Kararsızım	11	2,8
	Katılmıyorum	68	17,0
	Toplam	400	100,0
Sağlık Bakanlığının Kendi İnternet Sitesi üzerinden E-Devlet Hizmetleri Sunduğunu Biliyorum	Katılıyorum	218	54,5
	Kararsızım	51	12,8
	Katılmıyorum	131	32,8
	Toplam	400	100,0
Hastanelerin Kendi İnternet Siteleri üzerinden E-Devlet Hizmetleri Sunduğunu Biliyorum	Katılıyorum	191	47,8
	Kararsızım	71	17,8
	Katılmıyorum	138	34,5
	Toplam	400	100,0
Devletle Olan İşlerimde (Eğer Varsa) Öncelikle İlgili E-hizmeti Kullanmayı Tercih Ediyorum	Katılıyorum	139	34,8
	Kararsızım	47	11,8
	Katılmıyorum	214	53,5
	Toplam	400	100,0
Devletle Olan İşlerimde Yüz Yüze Görüşme İlk Tercihimdir	Katılıyorum	247	61,8
	Kararsızım	34	8,5
	Katılmıyorum	119	29,8
	Toplam	400	100,0
Genel Olarak Sağlık Bakanlığının ve Hastanelerin Sunduğu E-hizmetlerden Faydalanıyorum	Katılıyorum	140	35,0
	Kararsızım	75	18,8
	Katılmıyorum	185	46,2
	Toplam	400	100,0
Sağlık Bakanlığının ve Hastanelerin Sunduğu E-hizmetleri Kullanmak Kolay Ve Basittir	Katılıyorum	146	36,5
	Kararsızım	218	54,5
	Katılmıyorum	36	9,0
	Toplam	400	100,0
Sağlık Bakanlığının ve Hastanelerin Sunduğu E-hizmetleri Yeterli Buluyorum	Katılıyorum	127	31,8
	Kararsızım	215	53,8
	Katılmıyorum	58	14,5
	Toplam	400	100,0
Genel Olarak Devletin E-Devlet Konusuna Yeterince Önem Verdiğini Düşünüyorum	Katılıyorum	146	36,5
	Kararsızım	196	49,0
	Katılmıyorum	58	14,5
	Toplam	400	100,0
Sağlık Bakanlığı ve Hastanelerin Sağlıkla İlgili E-hizmetlere Yeterince Önem Verdiğini Düşünüyorum	Katılıyorum	138	34,5
	Kararsızım	197	49,2
	Katılmıyorum	65	16,2
	Toplam	400	100,0
Genel Olarak E-hizmetlerin Güvenli Olduğuna İnanıyorum	Katılıyorum	189	47,2
	Kararsızım	136	34,0
	Katılmıyorum	75	18,8
	Toplam	400	100,0

Tablo 5'e göre, katılımcıların dağılımı "e-Devlet kavramını daha önce duydum" ifadesine göre, %80,2'si (321) "katılıyorum", %2,8'i (11) "kararsızım", %17'si (68) "katılmıyorum" şeklinde gerçekleşmiştir. Buna göre, katılımcıların "e-Devlet kavramını daha önce duydum" ifadesine yüksek düzeyde katıldığı saptanmıştır.

Katılımcılar, "sağlık bakanlığının kendi internet sitesi üzerinden e-Devlet hizmetleri sunduğunu biliyorum" ifadesine göre %54,5 (218) oranında "katılıyorum", %12,8 (51) oranında "kararsızım", %32,8 (131) oranında "katılmıyorum" olarak dağılmaktadır. Buna göre katılımcıların "sağlık bakanlığının kendi internet sitesi üzerinden e-Devlet hizmetleri sunduğunu biliyorum" ifadesine orta düzeyde katıldığı söylenebilir.

"Hastanelerin kendi internet siteleri üzerinden e-Devlet hizmetleri sunduğunu biliyorum" ifadesine katılımcıların %47,8'i (191) "katılıyorum", %17,8'i (71) "kararsızım", %34,5'i (138) "katılmıyorum" olarak cevap vermiştir. Buna göre bu ifadeye katılım orta düzeydedir.

"Devletle olan işlerimde (eğer varsa) öncelikle ilgili e-hizmeti kullanmayı tercih ediyorum" ifadesine katılımcıların %34,8'i (139) "katılıyorum", %11,8'i (47) "kararsızım", %53,5'i (214) "katılmıyorum" olarak cevaplamışken, "devletle olan işlerimde yüz yüze görüşme ilk tercihimdir" ifadesine %61,8'i (247) katılıyorum, %8,5'i (34) kararsızım, %29,8'i (119) katılmıyorum olarak cevap vermiştir. Birbirinin kontrolü niteliğindeki bu iki değişkene ilişkin bu dağılımlar beklendiği gibi ölçülmüştür. Buna göre, katılımcıların devletle olan işlerinde öncelikle yüz yüze görüşmeyi tercih ettikleri saptanmıştır.

Katılımcıların %35,0'i (140) "genel olarak sağlık bakanlığının ve hastanelerin sunduğu e-hizmetlerden faydalaniyorum" ifadesine "katılıyorum", %18,8'i (75) "kararsızım", %46,2'si (185) "katılmıyorum" olarak yanıt vermişlerdir. Buna göre katılımcıların "genel olarak sağlık bakanlığının ve hastanelerin sunduğu e-hizmetlerden faydalaniyorum" ifadesine katılmadıkları ortaya çıkmıştır.

Sağlık bakanlığının ve hastanelerin sunduğu e-hizmetleri kullanmanın kolay ve basit olduğunu düşünenlerin oranı %36,5'dir (146). %54,5 (218) oranında kararsızlar varken, %9 (36) oranında e-hizmetleri kullanmanın basit ve kolay olmadığını düşünenler vardır. Kararsız kesimin yüksek oranda çıkmasının nedeni olarak katılımcıların e-Sağlık hizmetlerini kullanma oranlarının düşük oluşu dolayısıyla konu hakkında bilgi sahibi olmamaları söylenebilir.

Katılımcılar, "sağlık bakanlığının ve hastanelerin sunduğu e-hizmetleri yeterli buluyorum" ifadesine %31,8 (127) oranında "katılıyorum", %53,8 (215) oranında "kararsızım", %14,5 (58) oranında "katılmıyorum" olarak yanıt vermişlerdir. Buna göre katılımcıların sunulan e-hizmetlerin yeterliliği hakkında fazla bilgi sahibi olmadıkları sonucuna varılabilir.

"Genel olarak devletin e-Devlet konusuna yeterince önem verdiğini düşünüyorum" ifadesine katılımcıların %36,5'i (146) "katılıyorum", %49'u (196) "kararsızım", %14,5'i (58) "katılmıyorum" şeklinde cevap vermişlerdir. Bu dağılıma göre katılımcıların devletin e-Devlet konusuna ne derece önem verdiği hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadığı söylenebilir. "Sağlık bakanlığı ve hastanelerin sağlığa ilgili e-hizmetlere yeterince önem verdiğini düşünüyorum" ifadesine göre dağılım %34,5 (138) katılıyorum, %49,2 (197) kararsızım, %16,2 (65) katılmıyorum şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dağılım da konu hakkında katılımcılarda kararsızlık olduğunu göstermektedir.

Genel olarak e-hizmetlerin güvenli olduğuna inananların oranı %47,2 (189), kararsız olduğunu düşünenlerin oranı %34 (136), güvenli olduğuna inanmayanların oranı ise %18,8 (75) olarak ölçülmüştür. Buna göre katılımcıların "genel olarak e-hizmetlerin güvenli olduğuna inanıyorum" ifadesine düşük düzeyde katılım gösterdiği ortaya çıkmıştır.

3.6.2.3. E-Sağlık Hizmetlerine İlişkin Frekanslar

Tablo 6. MHRS

Tablolar	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
MHRS'yi Daha Önce Duymuştum	Katılıyorum	290	72,5
	Kararsızım	2	0,5
	Katılmıyorum	108	27,0
	Toplam	400	100,0

MHRS'nin Ne Olduğunu Biliyorum	Katılıyorum	257	88,6
	Kararsızım	7	2,4
	Katılmıyorum	26	9,0
	Toplam	290	100,0
MHRS'yi Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	188	73,2
	Katılmıyorum	69	26,8
	Toplam	257	100,0
Her Hastaneye Gitmem Gerektiğinde MHRS'yi Kullanarak Randevu Alırım	Katılıyorum	73	38,8
	Kararsızım	56	29,8
	Katılmıyorum	59	31,4
	Toplam	188	100,0
MHRS'den Randevuyu Bilgisayardan Alırım	Katılıyorum	99	52,7
	Kararsızım	16	8,5
	Katılmıyorum	73	38,8
	Toplam	188	100,0
MHRS'den Randevuyu Cep Telefonu Mobil Uygulamasından Alırım	Katılıyorum	76	40,4
	Kararsızım	19	10,1
	Katılmıyorum	93	49,5
	Toplam	188	100,0
MHRS'den Randevuyu Alo 182'den Telefonla Alırım	Katılıyorum	79	42,0
	Kararsızım	15	8,0
	Katılmıyorum	94	50,0
	Toplam	188	100,0
MHRS Bence Gereklidir ve Faydalıdır	Katılıyorum	165	87,8
	Kararsızım	20	10,6
	Katılmıyorum	3	1,6
	Toplam	188	100,0
MHRS'nin Kullanımı Kolaydır	Katılıyorum	157	83,5
	Kararsızım	28	14,9
	Katılmıyorum	3	1,6
	Toplam	188	100,0

Tablo 6'dan anlaşıldığı üzere katılımcıların %72,5'i (290) MHRS'yi daha önce duymuş, %0,5'i (2) kararsız, %27'si (108) de MHRS'yi daha önce duymamıştır. Bununla beraber daha önce duydum diyenlerden MHRS'nin ne olduğunu biliyorum diyenlerin oranı %88,6 (257), duymakla beraber ne olduğunu tam bilmeyenlerin (kararsızlar) oranı %2,4 (7), duyduğu halde ne olduğu hakkında hiç fikri olmayanların oranı ise %9'dur (26). MHRS'nin ne olduğunu bilen 257 kişiden, daha önce kullandım diyenlerin oranı %73,2 (188), kullanmadım diyenlerin oranı ise %26,8'dir (69).

Katılımcılardan MHRS kullanıcılarının %38,8'i (73) her hastaneye gitmesi gerektiğinde MHRS'yi kullanarak randevu aldığını, %29,8'i (56) kararsız olduğunu, %31,4'ü (59) her seferinde randevu almadığını ifade etmiştir. Kullanıcıların dağılımı, "MHRS'den randevuyu bilgisayardan alırım" değişkenine göre %52,7 (99) "katılıyorum", %8,5 (16) "kararsızım", %38,8 (73) "katılmıyorum" olarak, "cep telefonu mobil uygulamasından alırım" değişkenine göre %40,4 (76) "katılıyorum", %10,1 (19) "kararsızım", %49,5 (93) "katılmıyorum" olarak, "Alo 182'den telefonla alırım" değişkenine göre %42 (79) "katılıyorum", %8 (15) "kararsızım", %50 (94) "katılmıyorum" olarak ölçülmüştür. Bu sonuçlardan MHRS kullanıcılarının randevuyu en çok bilgisayar yoluyla aldığını göstermektedir.

MHRS'nin gerekli ve faydalı olduğunu düşünenlerin oranı %87,8 (165), kararsızların oranı %10,6 (20), gerekli ve faydalı olmadığını düşünenlerin oranı ise %1,6'dır (3). MHRS kullanıcıları, MHRS'nin kullanımı kolaydır

değişkenine göre %83,5 (157) oranında katılıyorum, %14,9 (28) oranında kararsızım, %1,6 (3) oranında katılmıyorum olarak dağılmaktadır.

Tablo 7. E-Nabız

Tablolar	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
E-Nabız Sistemini Daha Önce Duymuştum	Katılıyorum	136	34,0
	Kararsızım	6	1,5
	Katılmıyorum	258	64,5
	Toplam	400	100,0
E-Nabız Sisteminin Ne Olduğunu Biliyorum	Katılıyorum	81	59,6
	Kararsızım	6	4,4
	Katılmıyorum	49	36,0
	Toplam	136	100,0
E-Nabız Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	42	51,9
	Katılmıyorum	39	48,1
	Toplam	81	100,0
E-Nabız Sistemi Bence Gereklidir ve Faydalıdır	Katılıyorum	35	83,3
	Kararsızım	6	14,3
	Katılmıyorum	1	2,4
	Toplam	42	100,0
E-Nabız Sisteminin Kullanımı Kolaydır	Katılıyorum	22	52,4
	Kararsızım	18	42,9
	Katılmıyorum	2	4,8
	Toplam	42	100,0
Her Muayeneden Sonra E-Nabız Sistemine Mutlaka Bakar Ve Kontrol Ederim	Katılıyorum	11	26,2
	Kararsızım	20	47,6
	Katılmıyorum	11	26,2
	Toplam	42	100,0

Tablo 7'ye göre, katılımcıların %34'ü (136) e-Nabız sistemini daha önce duymuş, %1,5'i (6) kararsız, %64,5'i (258) e-Nabız sistemini daha önce duymamıştır. Duyanlardan e-Nabız sisteminin ne olduğunu bilenlerin dağılımı, %59,6 (81) "katılıyorum", %4,4 (6) "kararsızım", %36 (49) "katılmıyorum" şeklinde gerçekleşmiştir. E-Nabız sisteminin ne olduğunu bilenlerin %51,9'u (42) bu sistemi daha önce kullanmış, %48,1'i (39) ise kullanmamıştır. E-Nabız sisteminin katılımcıların sadece üçte biri tarafından duyulması, hem sistemin yeni olmasına hem de hazırlanan kamu spotlarının ulusal televizyonlarda henüz yayımlanmamasına bağlanabilir.

E-Nabız sisteminin gerekli ve faydalı olduğunu düşünenlerin oranı %83,3 (35), kararsızların oranı %14,3 (6), gerekli ve faydalı olmadığını düşünenlerin oranı ise %2,4'tür (1). Kullanıcılar, "e-Nabız sisteminin kullanımı kolaydır" değişkenine göre %52,4 (22) "katılıyorum", %42,9 (18) "kararsızım", %4,8 (2) "katılmıyorum" olarak dağılmaktadır. "Her muayeneden sonra e-Nabız sistemine mutlaka bakar ve kontrol ederim" diyenlerin oranı %26,2 (11), kararsız olduğunu ifade edenlerin oranı %47,6 (20), bu değişkene katılmayanların oranı ise %26,2'dir (11). E-Nabız sistemini kullananların %83,3'ünün bu sistemin gerekli ve faydalı olduğunu düşünmesi ilk bakışta yüksek bir oran olarak görülebilir. Ancak 35 kişiden oluşan bu grubun 400 kişilik örneklem içinde sadece %8,75'e tekabül etmesi, bu sistemin henüz yolun başında olduğunu göstermektedir.

Tablo 8. E-Laboratuvar

Tablolar	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
E-Laboratuvar Sistemini Daha Önce Duymuştum	Katılıyorum	179	44,8
	Kararsızım	2	0,5
	Katılmıyorum	219	54,8
	Toplam	400	100,0
E-Laboratuvar Sisteminin Ne Olduğunu Biliyorum	Katılıyorum	147	82,1
	Kararsızım	7	3,9
	Katılmıyorum	25	14,0
	Toplam	179	100,0
E-Laboratuvar Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	89	60,5
	Katılmıyorum	58	39,5
	Toplam	147	100,0
E-Laboratuvar Sistemi Bence Gereklidir ve Faydalıdır	Katılıyorum	75	84,3
	Kararsızım	12	13,5
	Katılmıyorum	2	2,2
	Toplam	89	100,0
E-Laboratuvar Sistemini Kullanmak Kolaydır	Katılıyorum	67	75,3
	Kararsızım	20	22,5
	Katılmıyorum	2	2,2
	Toplam	89	100,0
Her Tahlil Yaptırdıktan Sonra O Hastanenin E-Laboratuvar Sistemine Mutlaka Bakar ve Kontrol Ederim	Katılıyorum	25	28,1
	Kararsızım	36	40,4
	Katılmıyorum	28	31,5
	Toplam	89	100,0

Tablo 8'e göre, katılımcıların %44,8'i (179) e-Laboratuvar sistemini daha önce duymuş, %0,5'i (2) kararsız, %54,8'i (219) e-Laboratuvar sistemini daha önce duymamıştır. Duyanlardan e-Laboratuvar sisteminin ne olduğunu bilenlerin dağılımı, %82,1 (147) "katılıyorum", %3,9 (7) "kararsızım", %14 (25) "katılmıyorum" olarak gerçekleşmiştir. E-Laboratuvar sisteminin ne olduğunu bilenlerin %60,5'i (89) bu sistemi daha önce kullanmış, %39,5'i (58) ise kullanmamıştır. Tablodan anlaşıldığı üzere katılımcıların yarısından fazlası e-Laboratuvar sistemini daha önce duymamışlardır. Ancak duyanların büyük bölümü ne olduğu bilmekte ve kullanmaktadır.

E-Laboratuvar sisteminin gerekli ve faydalı olduğunu düşünenlerin oranı %84,3 (75), kararsızların oranı %13,5 (12), gerekli ve faydalı olmadığını düşünenlerin oranı ise %2,2'dir (2). Kullanıcılar, "e-Laboratuvar sisteminin kullanımı kolaydır" değişkenine göre %75,3 (67) katılıyorum, %22,5 (20) kararsızım, %2,2 (2) katılmıyorum olarak dağılmaktadır. "Her tahlil yaptırdıktan sonra o hastanenin e-Laboratuvar sistemine mutlaka bakar ve kontrol ederim" diyenlerin oranı %28,1 (25), kararsız olduğunu ifade edenlerin oranı %40,4 (36), katılmıyorum diyenlerin oranı ise %31,5'tir (28).

3.6.2.4. C ve D Bölümü Analizi

Çalışmanın C ve D bölümünde katılımcıların kendilerinin cevaplayabilecekleri açık uçlu sorular yöneltilmiştir.

C bölümünde e-Nabız, MHRS ve e-Laboratuvarla ilgili tutumların ölçüldüğü sorulardan başka, bu üç konuda belirtilmek istenen görüş olup olmadığı sorulmuştur. 25 katılımcı kendi görüşünü eklemiştir. Aynı anlama gelen ama farklı şekilde ifade edilen görüşler gruplanmıştır.

Tablo 9. C Bölümü Görüşleri

Görüş	Frekans
Randevulu olsam da sıra zamanında gelmiyor.	5
Randevuyu çocuklarına veya eşime aldırıyorum.	4
MHRS'nin lise altı bilgi düzeyindeki kişilerce kullanımının zor olduğunu düşünüyorum. MHRS sistemindeki aksaklıklar da rahatsız edici.	2
Röntgen, BT ve MR yorumlarının yayınlanmasını istiyorum.	1
Öğrenince her sistem basit kullanması kolay. Alo 182 her zaman daha basit. Özellikle ihtiyarlar için.	1
MR randevusu almıştım saatinde girdim.	1
Tıp fakültesinden randevu alamıyoruz.	1
Kan tahlili sonuçlarının aile hekimine bilgisayardan geldiğini duydum.	1
İnternette hizmet vereceklerine yanımıza hastanede bir adam verseler daha iyi olur.	1
Hastaneler yeterince önem vermiyor çünkü ya bilgiler eski ya da sistemler tam kurulmamış oluyor.	1
E-Devlet konusunda ülkemizin kat edeceği çok yol var.	1
E-Laboratuvar erişimi fazla kolay. TC no ve doğum tarihi yeterli. Bu güvenlik eksikliğidir.	1
Duyurulması lazım.	1
Bizden hep portör muayenesi olmamızı istiyorlar. Bunu da bilgisayardan yapsalar iyi olur.	1
Barkod no istemezse kolay. (Tahlil sonucu sorgulama kastediliyor)	1
Aslında MHRS'yi kullansak iyi olur.	1
Alo 182'deki kişilerle anlaşmıyoruz. İyi doktorların randevusu hemen doluyor.	1

D bölümünde ise “yukarıdaki hizmetler dışında bildiğiniz/kullandığınız e-Sağlık hizmet portalı/sistemi/sitesi varsa lütfen bilgi veriniz” diyerek B bölümündeki e-Sağlık hizmetleri dışında hangi kullanımların var olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. D bölümüne sadece 15 katılımcı yorumda bulunmuştur.

Tablo 10. D Bölümünde Sayılan Hizmetler

Hizmetler	Frekans
Aile hekimi sorgulama	6
Organ nakli bilgisi	5
Hizmet puanı sorgulama	2
Bilgi edinme (bebekler için aşı takvimi)	1
Duyurular	1

3.7. Hipotez Testleri

Çalışmanın hipotezlerine ait değişkenler arasındaki ilişki “ki-kare analizi” ile test edilmiştir. Ancak ilk dört hipotez, birbirinden bağımsız hazırlanan likert tipi soruların analizini gerektirdiğinden, “tek örneklem t testi”⁵ ile test edilmiştir.⁶ Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir. T testlerinde her zaman test edilen hipotez “fark yoktur” şeklinde kurulan sıfır hipotezdir. Ayrıca Merkezi Limit Teoremine göre örnek hacimleri yeterli büyüklükteyse (n>29) örnekleme dağılımları normal dağılıma uymaktadır (Kalaycı, 2005:73). Bu sebeplerle her alternatif hipotez için sıfır hipotezi de kurulmuş ve çalışmada elde edilen sonuçların ortalamasının test değeri olan 2’den anlamlı düzeyde farklı olup olmadığı test edilmiştir.

İlk dört hipotezden sonraki hipotezlerin test edilebilmesi için değişkenler arasında çapraz tablolar oluşturulmuştur. Veri setindeki değişkenlerin belirli bir amaca göre iki ya da çok yönlü çapraz tablo biçiminde sınıflandırılması halinde değişkenler arasında bir bağımlılığın olup olmadığı “ki-kare bağımsızlık testi” ile sınavabilir. (<http://www.istatistikanaliz.com/ki-kare-analiz-testi.asp>)

⁵ Likert ölçeğinde hazırlanan soruların analizinde parametrik terslerin (t testi, ANOVA gibi) mi yoksa nonparametrik (ki-kare, MWU gibi) testlerin mi kullanılacağı hakkında süregelen tartışmalar neticesinde istatistikçiler görüş birliğine ulaşamamışlardır. Bazılarına göre parametrik testler daha isabetli iken diğer bazılarına göre nonparametrik testler daha güvenilirdir. Bilimsel çalışmaların büyük bölümünde likert ölçeğinde hazırlanan soruların analizinde “kolaylığı” nedeniyle t testi tercih edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. İbrahim Turan, Ümit Şimşek, Hasan Aslan, Eğitim Araştırmalarında Likert Ölçeği ve Likert Tipi Soruların Kullanımı ve Analizi, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2015, S. 30, ss. 186-203. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sakaefd/article/view/5000143504/5000144316> (E: 23.01.2017)

⁶ T testinde $\alpha=0,05$ ve test değeri olarak 2 alınmıştır. Katılıyorum=1, kararsızım=2, katılmıyorum=3 olarak kodlanmıştır.

Tablo 11. Tek Örneklem T Testi

	One-Sample Test						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean	Test Value = 2	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper	
Sağlık Bakanlığının kendi internet sitesi üzerinden e-Devlet hizmetleri sunduğunu biliyorum	-4,783	399	,000	1,78	-,31	-,13	
Hastanelerin kendi internet siteleri üzerinden e-Devlet hizmetleri sunduğunu biliyorum	-2,950	399	,003	1,87	-,22	-,04	
Genel olarak Sağlık Bakanlığının ve hastanelerin sunduğu e-hizmetlerden faydalaniyorum	2,513	399	,012	2,11	,02	,20	
Sağlık Bakanlığının ve hastanelerin sunduğu e-hizmetleri kullanmak kolay ve basittir	-8,91	399	,000	1,73	-,34	-,21	

H_{A1}: “Vatandaşların Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olma oranı yüksektir.” İstatistiksel ifade ile bu hipotez H_{A1}: $\mu < 2$ şeklinde, sıfır hipotez ise H₀₁: $\mu = 2$ şeklinde yazılabilir.

Yukarıdaki t testi tablosuna göre, ilgili satırda çıkan sig. (2-tailed) değeri (p=0,000) α değerinden (0,05) küçük olduğundan H₀₁ ret, H_{A1} kabul edilmiştir. Yani örnek ortalaması ($\mu = 1,78$) test değeri olan 2’den anlamlı derecede farklıdır. Vatandaşların Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olma oranının yüksek olduğu söylenebilir.

H_{A2}: “Vatandaşların hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olma oranı yüksektir.” İstatistiksel ifade ile bu hipotez H_{A2}: $\mu < 2$ şeklinde, sıfır hipotez ise H₀₂: $\mu = 2$ şeklinde yazılabilir.

Yukarıdaki t testi tablosuna göre, ilgili satırda çıkan sig. (2-tailed) değeri (p=0,003) α değerinden (0,05) küçük olduğundan H₀₂ ret, H_{A2} kabul edilmiştir. Yani örnek ortalaması ($\mu = 1,87$) test değeri olan 2’den anlamlı derecede farklıdır. Vatandaşların hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olma oranının yüksek olduğu söylenebilir.

H_{A3}: “Vatandaşların genel olarak Sağlık Bakanlığı ve hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden faydalanma oranı yüksektir.” İstatistiksel ifade ile bu hipotez H_{A3}: $\mu < 2$ şeklinde, sıfır hipotez ise H₀₃: $\mu = 2$ şeklinde yazılabilir.

Yukarıdaki t testi tablosuna göre, ilgili satırda çıkan sig. (2-tailed) değeri (p=0,012) α değerinden (0,05) küçük olduğundan H₀₃ reddedilmiştir. Yani örnek ortalaması ($\mu = 2,11$) test değeri olan 2’den anlamlı derecede farklıdır. Ancak bu değer 2’den pozitif yönde farklılık gösterdiğinden H_{A3} de reddedilmiştir. Bu durumda vatandaşların genel olarak Sağlık Bakanlığı ve hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden faydalanma oranının düşük olduğu söylenebilir.

H_{A4}: “Vatandaşlara göre Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerin kullanımı kolay ve basittir.” İstatistiksel ifade ile bu hipotez H_{A4}: $\mu < 2$ şeklinde, sıfır hipotez ise H₀₄: $\mu = 2$ şeklinde yazılabilir.

Yukarıdaki t testi tablosuna göre, ilgili satırda çıkan sig. (2-tailed) değeri (p=0,000) α değerinden (0,05) küçük olduğundan H₀₄ ret, H_{A4} kabul edilmiştir. Yani örnek ortalaması ($\mu = 1,73$) test değeri olan 2’den anlamlı derecede farklıdır. Vatandaşlara göre Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerin kullanımının kolay ve basit olduğu söylenebilir.

Bu analizlere göre katılımcılar hem Sağlık Bakanlığının hem de hastanelerin resmi internet sitelerinden e-hizmetler sunduğundan haberdardılar. Üstelik bu hizmetleri kullanmanın kolay ve basit olduğunu düşündükleri de ortadadır. Ancak üçüncü hipotezden vatandaşların bu hizmetleri bildiği halde kullanmadığı sonucu çıkmaktadır. Bu sonucun çıkmasının nedeni, frekans analizlerini gösteren Tablo 10’da da görüleceği üzere, “vatandaşların devletle olan işlerinde ilk tercihlerinin yüz yüze görüşme olması”dır.

H₀₅: “Eğitim durumu ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.”

Tablo 12. Eğitim Durumu ile MHRS Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Okuryazar Değil		İlköğretim		Lise		Ön Lisans		Lisans		Yüksek Lisans		Doktora		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
MHRS'yi Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	4	36,4	12	42,9	57	74,0	48	88,9	47	73,4	14	82,4	6	100,0	X ² =30,441 p=0,000
	Katılmıyorum	7	63,6	16	57,1	20	26,0	6	11,1	17	26,6	3	17,6	0	0,0	

Tablo 12'ye göre, MHRS'yi kullanmakla eğitim arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (X²=30,441; p=0,000<0.05; hipotez reddedilmiştir). Okuryazar olmayanların %36,4'ünün (4) "katılıyorum", %63,6'sının (7) "katılmıyorum"; ilköğretim mezunlarının %42,9'unun (12) "katılıyorum", %57,1'inin (16) "katılmıyorum"; eğitim durumu lise olanların %74'ünün (57) "katılıyorum", %26'sının (20) "katılmıyorum"; ön lisans olanların %88,9'unun (48) "katılıyorum", %11,1'inin (6) "katılmıyorum"; lisans olanların %73,4'ünün (47) "katılıyorum", %26,6'sının (17) "katılmıyorum"; yüksek lisans mezunlarının %82,4'ünün (14) "katılıyorum", %17,6'sının (3) "katılmıyorum"; eğitim doktora olanların %100'ünün (6) "katılıyorum" olduğu görülmektedir.

H₀₆: "Eğitim durumu ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 13. Eğitim Durumu ile E-Nabız Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Okuryazar Değil		İlköğretim		Lise		Ön Lisans		Lisans		Yüksek Lisans		Doktora		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
E-Nabız Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	0	0,0	0	0,0	12	40,0	13	65,0	10	52,6	5	71,4	2	100,0	X ² =9,240 p=0,161
	Katılmıyorum	2	100,0	1	100,0	18	60,0	7	35,0	9	47,4	2	28,6	0	0,0	

Tablo 13'e göre, eğitim durumu ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (X²=9,240; p=0,161>0.05; hipotez kabul edilmiştir). Okuryazar olmayanların %100'ünün (2) "katılmıyorum"; eğitim düzeyi ilköğretim olanların %100'ünün (1) "katılmıyorum"; lise olanların %40'ının (12) "katılıyorum", %60'ının (18) "katılmıyorum"; ön lisans olanların %65'inin (13) "katılıyorum", %35'inin (7) "katılmıyorum"; lisans olanların %52,6'sının (10) "katılıyorum", %47,4'ünün (9) "katılmıyorum"; eğitim durumu yüksek lisans olanların %71,4'ünün (5) "katılıyorum", %28,6'sının (2) "katılmıyorum"; doktora olanların %100'ünün (2) "katılıyorum" şeklinde dağılım gösterdiği görülmüştür.

H₀₇: "Eğitim durumu ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 14. Eğitim Durumu ile E-Laboratuvar Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Okur Yazar Değil		İlköğretim		Lise		Ön Lisans		Lisans		Yüksek Lisans		Doktora		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
E-Laboratuvar Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	1	50,0	2	28,6	27	52,9	22	78,6	24	54,5	8	80,0	5	100,0	X ² =13,638 p=0,034
	Katılmıyorum	1	50,0	5	71,4	24	47,1	6	21,4	20	45,5	2	20,0	0	0,0	

Tablo 14'e göre, eğitim durumu ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (X²=13,638; p=0,034<0.05; hipotez reddedilmiştir). Okuryazar olmayanların %50'si (1) "katılıyorum", %50'si (1) "katılmıyorum"; ilköğretim mezunu olanların %28,6'sı (2) "katılıyorum", %71,4'ü (5) "katılmıyorum"; lise mezunu olanların %52,9'u (27) "katılıyorum", %47,1'i (24) "katılmıyorum"; ön lisans mezunu olanların %78,6'sı (22) "katılıyorum", %21,4'ü (6) "katılmıyorum"; lisans mezunu olanların %54,5'i (24) "katılıyorum", %45,5'i (20) "katılmıyorum"; yüksek lisans mezunu olanların %80'i (8) "katılıyorum", %20'si (2) "katılmıyorum"; doktora mezunu olanların %100'ü (5) "katılıyorum" cevabını tercih etmiştir.

H₀₈: "Yaş ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 15. Yaş ile MHRS Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		20'den Az		21 - 30		31 - 40		41 - 50		51 - 60		61 ve Üzeri		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
MHRS'yi Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	17	77,3	41	77,4	39	72,2	40	71,4	39	75,0	12	60,0	X ² =2,628 p=0,757
	Katılmıyorum	5	22,7	12	22,6	15	27,8	16	28,6	13	25,0	8	40,0	

Tablo 15'e göre, yaş ile MHRS'yi kullanma arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($X^2=2,628$; $p=0,757>0,05$; hipotez kabul edilmiştir). Yaşı 20'den az olanların %77,3'ü (17) "katılıyorum", %22,7'si (5) "katılmıyorum"; yaşı 21 - 30 arasında olanların %77,4'ü (41) "katılıyorum", %22,6'sı (12) "katılmıyorum"; yaşı 31 - 40 arası olanların %72,2'si (39) "katılıyorum", %27,8'i (15) "katılmıyorum"; yaşı 41 - 50 arası olanların %71,4'ü (40) "katılıyorum", %28,6'sı (16) "katılmıyorum"; yaşı 51 - 60 arasında olanların %75'i (39) "katılıyorum", %25'i (13) "katılmıyorum"; yaşı 61 ve üzeri olanların %60'ı (12) "katılıyorum", %40'ı (8) "katılmıyorum" şeklinde dağılım göstermiştir.

H₀₉: "Yaş ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 16. Yaş ile E-Nabız Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		20'den Az		21 - 30		31 - 40		41 - 50		51 - 60		61 ve üzeri		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
E-Nabız Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	5	83,3	9	47,4	14	60,9	8	40,0	5	45,5	1	50,0	X ² =4,592 p=0,468
	Katılmıyorum	1	16,7	10	52,6	9	39,1	12	60,0	6	54,5	1	50,0	

Tablo 16'ya göre, yaş ile e-Nabız Sisteminin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($X^2=4,592$; $p=0,468>0,05$; hipotez kabul edilmiştir). Yaşı 20 den az olanların %83,3'ü (5) "katılıyorum", %16,7'si (1) "katılmıyorum"; yaşı 21 - 30 arası olanların %47,4'ü (9) "katılıyorum", %52,6'sı (10) "katılmıyorum"; yaşı 31 - 40 arası olanların %60,9'u (14) "katılıyorum", %39,1'i (9) "katılmıyorum"; yaşı 41 - 50 arası olanların %40'ı (8) "katılıyorum", %60'ı (12) "katılmıyorum"; yaşı 51 - 60 arası olanların %45,5'i (5) "katılıyorum", %54,5'i (6) "katılmıyorum"; yaşı 61 ve üzeri olanların %50'si (1) "katılıyorum", %50'si (1) "katılmıyorum" cevabını tercih etmiştir.

H₁₀: "Yaş ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 17. Yaş ile E-Laboratuvar Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		20'den Az		21 - 30		31 - 40		41 - 50		51 - 60		61 ve Üzeri		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
E-Laboratuvar Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	6	42,9	16	55,2	23	67,6	27	67,5	11	50,0	6	75,0	X ² =5,436 p=0,365
	Katılmıyorum	8	57,1	13	44,8	11	32,4	13	32,5	11	50,0	2	25,0	

Tablo 17'ye göre, yaş ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($X^2=5,436$; $p=0,365>0,05$; hipotez kabul edilmiştir). Yaşı 20'den az olanların %42,9'unun (6) "katılıyorum", %57,1'inin (8) "katılmıyorum"; yaşı 21 - 30 arasında olanların %55,2'sinin (16) "katılıyorum", %44,8'inin (13) "katılmıyorum"; yaşı 31 - 40 arasında olanların %67,6'sının (23) "katılıyorum", %32,4'ünün (11) "katılmıyorum"; yaşı 41 - 50 arasında olanların %67,5'inin (27) "katılıyorum", %32,5'inin (11) "katılmıyorum"; yaşı 51 - 60 arasında olanların %50'sinin (11) "katılıyorum", %50'sinin (11) "katılmıyorum"; yaşı 61 ve üzeri olanların %75'inin (6) "katılıyorum", %25'inin (2) "katılmıyorum" seçeneğini tercih ettiği görülmektedir.

H₀₁₁: "Cinsiyet ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 18. Cinsiyet ile MHRS Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Kadın		Erkek		p
		n	%	n	%	
MHRS'yi Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	99	73,3	89	73,0	X ² =0,005 p=0,528
	Katılmıyorum	36	26,7	33	27,0	

Tablo 18'e göre MHRS'yi kullanmak ile cinsiyet arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($X^2=0,005$; $p=0,528>0,05$; hipotez kabul edilmiştir). Kadınların %73,3'ünün (99) "katılıyorum", %26,7'sinin (36) "katılmıyorum"; erkeklerin %73'ünün (89) "katılıyorum", %27'sinin (33) "katılmıyorum" cevabını tercih ettiği görülmektedir.

H012: "Cinsiyet ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 19. Cinsiyet ile E-Nabız Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Kadın		Erkek		p
		n	%	n	%	
E-Nabız Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	24	52,2	18	51,4	$X^2=0,004$ $p=0,563$
	Katılmıyorum	22	47,8	17	48,6	

Tablo 19'a göre, cinsiyet ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($X^2=0,004$; $p=0,563>0,05$; hipotez kabul edilmiştir). Kadınların %52,2'sinin (24) "katılıyorum", %47,8'inin (22) "katılmıyorum"; erkeklerin %51,4'ünün (18) "katılıyorum", %48,6'sının (17) "katılmıyorum" şeklinde dağılım gösterdiği görülmektedir.

H013: "Cinsiyet ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 20. Cinsiyet ile E-Laboratuvar Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Kadın		Erkek		p
		n	%	n	%	
E-Laboratuvar Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	47	65,3	42	56,0	$X^2=1,324$ $p=0,163$
	Katılmıyorum	25	34,7	33	44,0	

Tablo 20'ye göre, cinsiyet ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($X^2=1,324$; $p=0,163>0,05$; hipotez kabul edilmiştir). Kadınların %65,3'ü (47) "katılıyorum", %34,7'si (25) "katılmıyorum"; erkeklerin %56'sı (42) "katılıyorum", %44'ü (33) "katılmıyorum" yanıtını tercih etmişlerdir.

H014: "Meslek ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 21. Meslek ile MHRS Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Ev Hanımı		Öğrenci		İşçi		Emekli		Memur		Serbest Meslek		İşsiz		Esnaf		Çiftçi		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
MHRS'yi Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	12	54,5	23	79,3	17	58,6	29	78,4	63	79,7	21	77,8	10	66,7	10	90,9	3	37,5	$X^2=17,379$ $p=0,026$
	Katılmıyorum	10	45,5	6	20,7	12	41,4	8	21,6	16	20,3	6	22,2	5	33,3	1	9,1	5	62,5	

Tablo 21'e göre meslek ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($X^2=17,379$; $p=0,026<0,05$; hipotez reddedilmiştir). Ev hanımlarının %54,5'i (12) "katılıyorum", %45,5'i (10) "katılmıyorum"; öğrencilerin %79,3'ü (23) "katılıyorum", %20,7'si (6) "katılmıyorum" seçeneğini tercih etmiştir. İşçilerin %58,6'sı (17) "katılıyorum", %41,4'ü (12) "katılmıyorum"; emeklilerin %78,4'ü (29) "katılıyorum", %21,6'sı (8) "katılmıyorum" şeklinde yanıt vermiştir. Memurların dağılımı, %79,7'sinin (63) "katılıyorum", %20,3'ünün (16) "katılmıyorum" şeklinde gerçekleşmiştir. Mesleğini serbest meslek olarak işaretleyenlerin %77,8'i (21) "katılıyorum", %22,2'si (6) "katılmıyorum"; işsiz olarak işaretleyenlerin %66,7'si (10) "katılıyorum", %33,3'ü (5) "katılmıyorum" seçeneğini işaretlemişlerdir. Esnafın %90,9'unun (10) "katılıyorum", %9,1'inin (1) "katılmıyorum"; çiftçilerin %37,5'inin (3) "katılıyorum", %62,5'inin (5) "katılmıyorum" şeklinde dağılım gösterdiği ölçülmüştür.

H015: "Meslek ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 22. Meslek ile E-Nabız Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Ev Hanımı		Öğrenci		İşçi		Emekli		Memur		Serbest Meslek		İşsiz		Esnaf		Çiftçi		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
		E-Nabız Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	2	25,0	6	75,0	4	44,4	3	75,0	22	62,9	2	50,0	2	28,6	1	16,7	
	Katılmıyorum	6	75,0	2	25,0	5	55,6	1	25,0	13	37,1	2	50,0	5	71,4	5	83,3			

Tablo 22'ye göre, meslek ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($X^2=11,282$; $p=0,127>0,05$; hipotez kabul edilmiştir). Ev hanımlarının %25'i (2) "katılıyorum", %75'i (6) "katılmıyorum"; öğrencilerin %75'i (6) "katılıyorum", %25'i (2) "katılmıyorum"; işçilerin %44,4'ü (4) "katılıyorum", %55,6'sı (5) "katılmıyorum"; emeklilerin %75'i (3) "katılıyorum", %25'i (1) "katılmıyorum" seçeneğini işaretlemişlerdir. Memurların %62,9'unun (22) "katılıyorum", %37,1'inin (13) "katılmıyorum"; serbest meslek mensuplarının %50'sinin (2) "katılıyorum", %50'sinin (2) "katılmıyorum"; işsiz olanların %28,6'sının (2) "katılıyorum", %71,4'ünün (5) "katılmıyorum"; esnafın %16,7'sinin (1) "katılıyorum", %83,3'ünün (5) "katılmıyorum" şeklinde seçim yaptığı görülmektedir.

H₀₁₆: "Meslek ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 23. Meslek ile E-Laboratuvar Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Ev Hanımı		Öğrenci		İşçi		Emekli		Memur		Serbest Meslek		İşsiz		Esnaf		Çiftçi		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
		E-Laboratuvar Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	2	28,6	10	62,5	7	38,9	9	56,2	38	70,4	11	68,8	5	50,0	6	85,7	
	Katılmıyorum	5	71,4	6	37,5	11	61,1	7	43,8	16	29,6	5	31,2	5	50,0	1	14,3	2	66,7	

Tablo 23'e göre, meslek ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($X^2=12,564$; $p=0,128>0,05$; hipotez kabul edilmiştir). Ev hanımı olanların %28,6'sı (2) "katılıyorum", %71,4'ü (5) "katılmıyorum"; öğrenci olanların %62,5'i (10) "katılıyorum", %37,5'i (6) "katılmıyorum" tercihini seçerken; işçi olanların %38,9'u (7) "katılıyorum", %61,1'i (11) "katılmıyorum"; emekli olanların %56,2'si (9) "katılıyorum", %43,8'i (7) "katılmıyorum" tercihini seçmişlerdir. Memurların %70,4'ünün (38) "katılıyorum", %29,6'sının (16) "katılmıyorum" şeklinde tercih yaptığı ölçülmüştür. Serbest meslek mensuplarının %68,8'i (11) "katılıyorum", %31,2'si (5) "katılmıyorum" işaretlerken; işsiz olanların %50'si (5) "katılıyorum", %50'si (5) "katılmıyorum"; esnaf olanların %85,7'si (6) "katılıyorum", %14,3'ü (1) "katılmıyorum" şeklinde işaretlemişlerdir. Çiftçilerin %33,3'ü (1) "katılıyorum", %66,7'si (2) "katılmıyorum" olarak dağılım göstermiştir.

H₀₁₇: "Gelir durumu ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur."

Tablo 24. Gelir Durumu ile MHRS Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		1000 TL'den Az		1001 - 1500		1501 - 2000		2001 - 2500		2501 - 3000		3000 TL üzeri		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
		MHRS'yi Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	40	65,6	28	70,0	22	66,7	12	63,2	46	80,7	
	Katılmıyorum	21	34,4	12	30,0	11	33,3	7	36,8	11	19,3	7	14,9	

Tablo 24'e göre, Gelir durumu ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($X^2=8,733$; $p=0,120>0,05$; hipotez kabul edilmiştir). Aylık geliri 1000 TL'den az olanların %65,6'sının (40) "katılıyorum", %34,4'ünün (21) "katılmıyorum"; 1001 - 1500 arasında olanların %70'ünün (28) "katılıyorum", %30'unun (12) "katılmıyorum"; 1501 - 2000 arasında olanların %66,7'sinin (22) "katılıyorum", %33,3'ünün (11) "katılmıyorum"; 2001 - 2500 arasında olanların %63,2'sinin (12) "katılıyorum", %36,8'inin (7) "katılmıyorum"; 2501 - 3000 arasında olanların %80,7'sinin (46) "katılıyorum", %19,3'ünün (11) "katılmıyorum"; 3000 TL üzeri olanların %85,1'inin (40) "katılıyorum", %14,9'unun (7) "katılmıyorum" şeklinde seçim yaptığı görülmektedir.

“katılmıyorum”; 3000 TL üzeri olanların %85,1'inin (40) “katılıyorum”, %14,9'unun (7) “katılmıyorum” şeklinde dağıldığı görülmektedir.

H₀₁₈: “Gelir durumu ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.”

Tablo 25. Gelir Durumu ile E-Nabız Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		1000 TL'den Az		1001 - 1500		1501 - 2000		2001 - 2500		2501 - 3000		3000 TL üzeri		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
E-Nabız Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	11	45,8	4	40,0	1	25,0	4	66,7	13	56,5	9	64,3	X ² =3,661
	Katılmıyorum	13	54,2	6	60,0	3	75,0	2	33,3	10	43,5	5	35,7	p=0,599

Tablo 25'e göre gelir durumu ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($X^2=3,661$; $p=0,599>0.05$; hipotez kabul edilmiştir). Aylık geliri 1000 TL'den az olanların %45,8'i (11) “katılıyorum”, %54,2'si (13) “katılmıyorum”; 1001 - 1500 arasında olanların %40'ı (4) “katılıyorum”, %60'ı (6) “katılmıyorum”; 1501 - 2000 arasında olanların %25'i (1) “katılıyorum”, %75'i (3) “katılmıyorum”; 2001 - 2500 arasında olanların %66,7'si (4) “katılıyorum”, %33,3'ü (2) “katılmıyorum”; 2501 - 3000 arasında olanların %56,5'i (13) “katılıyorum”, %43,5'i (10) “katılmıyorum”; 3000 TL üzeri olanların %64,3'ü (9) “katılıyorum”, %35,7'si (5) “katılmıyorum” seçeneğini işaretlemiştir.

H₀₁₉: “Gelir durumu ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.”

Tablo 26. Gelir Durumu ile E-Laboratuvar Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		1000 TL'den Az		1001 - 1500		1501 - 2000		2001 - 2500		2501 - 3000		3000 TL üzeri		p
		n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	
E-Laboratuvar Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	16	51,6	12	54,5	6	37,5	3	30,0	24	70,6	28	82,4	X ² =17,034
	Katılmıyorum	15	48,4	10	45,5	10	62,5	7	70,0	10	29,4	6	17,6	p=0,004

Tablo 26'ya göre, gelir durumu ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($X^2=17,034$; $p=0,004<0.05$; hipotez reddedilmiştir). Aylık geliri 1000 TL'den az olanların %51,6'sının (16) “katılıyorum”, %48,4'ünün (15) “katılmıyorum”; 1001 - 1500 arasında olanların %54,5'inin (12) “katılıyorum”, %45,5'inin (10) “katılmıyorum”; 1501 - 2000 arasında olanların %37,5'inin (6) “katılıyorum”, %62,5'inin (10) “katılmıyorum”; 2001 - 2500 arasında olanların %30'unun (3) “katılıyorum”, %70'inin (7) “katılmıyorum”; 2501 - 3000 arasında olanların %70,6'sının (24) “katılıyorum”, %29,4'ünün (10) “katılmıyorum”; 3000 TL üzeri olanların %82,4'ünün (28) “katılıyorum”, %17,6'sının (6) “katılmıyorum” olduğu görülmektedir.

H₀₂₀: “Bilgisayar kullanmayı bilme ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.”

Tablo 27. Bilgisayar Kullanmayı Bilme ile MHRS Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Evet		Hayır		p
		n	%	n	%	
MHRS’yi Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	180	78,3	8	29,6	$X^2=29,097$ $p=0,000$
	Katılmıyorum	50	21,7	19	70,4	

Tablo 27’ye göre, bilgisayar kullanmayı bilme ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($X^2=29,097$; $p=0,000<0.05$; hipotez reddedilmiştir). MHRS’yi daha önce kullandınız mı sorusuna bilgisayar kullanmayı bilenlerin %78,3’ü (180) “katılıyorum”, %21,7’si (50) “katılmıyorum”; bilgisayar kullanmayı bilmeyenlerin %29,6’sı (8) “katılıyorum”, %70,4’ü (19) “katılmıyorum” şeklinde yanıt vermişleridir.

H₀₂₁: “Bilgisayar kullanmayı bilme ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.”

Tablo 28. Bilgisayar Kullanmayı Bilme ile E-Nabız Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Evet		Hayır		p
		n	%	n	%	
E-Nabız Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	42	53,2	0	0,0	$X^2=2,208$ $p=0,229$
	Katılmıyorum	37	46,8	2	100,0	

Tablo 28’e göre, bilgisayar kullanmayı bilme ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($X^2=2,208$; $p=0,229>0.05$; hipotez kabul edilmiştir). Bilgisayar kullanmayı bilenlerin %53,2’sinin (42) “katılıyorum”, %46,8’inin (37) “katılmıyorum”; bilgisayar kullanmayı bilmeyenlerin %100’ünün de (2) “katılmıyorum” şeklinde dağıldığı görülmektedir.

H₀₂₂: “Bilgisayar kullanmayı bilme ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.”

Tablo 29. Bilgisayar Kullanmayı Bilme ile E-Laboratuvar Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Evet		Hayır		p
		n	%	n	%	
E-Laboratuvar Sistemini Daha Önce Kullandım	Katılıyorum	89	63,1	0	0,0	$X^2=9,599$ $p=0,003$
	Katılmıyorum	52	36,9	6	100,0	

Tablo 29’a göre, bilgisayar kullanmayı bilme ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($X^2=9,599$; $p=0,003<0.05$; hipotez reddedilmiştir). Bilgisayar kullanmayı bilenlerden %63,1’inin (89) “katılıyorum”, %36,9’unun (52) “katılmıyorum”; bilgisayar kullanmayı bilmeyenlerin %100’ünün de (6) “katılmıyorum” yanıtını seçtiği görülmektedir.

H₀₂₃: “Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.”

Tablo 30. Sağlık Bakanlığının Sunmuş Olduğu E-hizmetlerden Haberdar Olma ile MHRS Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Katılıyorum		Katılmıyorum		p
		n	%	n	%	
Sağlık Bakanlığının Kendi İnternet Sitesi üzerinden E-Devlet Hizmetleri Sunduğunu Biliyorum	Katılıyorum	145	77,1	31	44,9	$X^2=29,329$ $p=0,000$
	Kararsızım	18	9,6	8	11,6	
	Katılmıyorum	25	13,3	30	43,5	

Tablo 30’a göre, Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($X^2=29,329$; $p=0,000<0.05$; hipotez reddedilmiştir). MHRS’yi daha önce kullananların %77,1’i (145) “Sağlık Bakanlığının kendi internet sitesi üzerinden e-Devlet hizmetleri sunduğunu biliyorum” sorusuna “katılıyorum”, %9,6’sı (18) “kararsızım”, %13,3’ü (25) “katılmıyorum”; MHRS’yi daha önce kullanmayanların ise %44,9’u (31) “katılıyorum”, %11,6’sı (8) “kararsızım”, %43,5’i (30) “katılmıyorum” yanıtını vermişlerdir.

H₀₂₄: “Hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.”

Tablo 31. Hastanelerin Sunmuş Olduğu E-hizmetlerden Haberdar Olma ile MHRS Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Katılıyorum		Katılmıyorum		p
		n	%	n	%	
Hastanelerin Kendi İnternet Siteleri üzerinden E-Devlet Hizmetleri Sunduğunu Biliyorum	Katılıyorum	128	68,1	29	42,0	X ² =25,943 p=0,000
	Kararsızım	32	17,0	9	13,0	
	Katılmıyorum	28	14,9	31	44,9	

Tablo 31'e göre, hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (X²=25,943; p=0,000<0.05; hipotez reddedilmiştir). MHRS'yi daha önce kullananların %68,1'inin (128) “hastanelerin kendi internet siteleri üzerinden e-Devlet hizmetleri sunduğunu biliyorum” sorusuna “katılıyorum”, %17'sinin (32) “kararsızım”, %14,9'unun (28) “katılmıyorum”; MHRS'yi daha önce kullanmayanların ise %42'sinin (29) “katılıyorum”, %13'ünün “kararsızım”, %44,9'unun (31) katılmıyorum şeklinde yanıt verdiği görülmektedir.

H₀₂₅: “Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.”

Tablo 32. Sağlık Bakanlığının Sunmuş Olduğu E-Hizmetlerden Haberdar Olma ile E-Nabız Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Katılıyorum		Katılmıyorum		p
		n	%	n	%	
Sağlık Bakanlığının Kendi İnternet Sitesi Üzerinden E-Devlet Hizmetleri Sunduğunu Biliyorum	Katılıyorum	39	92,9	32	82,1	X ² =2,583 p=0,275
	Kararsızım	2	4,8	6	15,4	
	Katılmıyorum	1	2,4	1	2,6	

Tablo 33'e göre, Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (X²=2,583; p=0,275>0.05; hipotez kabul edilmiştir). E-Nabız sistemini daha önce kullananlardan %92,9'unun (39) “Sağlık Bakanlığının kendi internet sitesi üzerinden e-Devlet hizmetleri sunduğunu biliyorum” sorusuna “katılıyorum”, %4,8'inin (2) “kararsızım”, %2,4'ünün (1) “katılmıyorum”; e-Nabız sistemini daha önce kullanmayanlardan %82,1'inin (32) “katılıyorum”, %15,4'ünün (6) “kararsızım”, %2,6'sının da (1) “katılmıyorum” şeklinde yanıt verdiği görülmektedir.

H₀₂₆: “Hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.”

Tablo 33. Hastanelerin Sunmuş Olduğu E-hizmetlerden Haberdar Olma ile E-Laboratuvar Hizmetinin Kullanımı Arasındaki İlişki

		Katılıyorum		Katılmıyorum		p
		n	%	n	%	
Hastanelerin Kendi İnternet Siteleri Üzerinden E-Devlet Hizmetleri Sunduğunu Biliyorum	Katılıyorum	67	75,3	32	55,2	X ² =16,713 p=0,000
	Kararsızım	19	21,3	11	19,0	
	Katılmıyorum	3	3,4	15	25,9	

Tablo 33'e göre, hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (X²=16,713; p=0,000<0.05; hipotez reddedilmiştir). E-Laboratuvar sistemini daha önce kullandım diyenlerin %75,3'ü (67) hastanelerin kendi internet siteleri üzerinden e-Devlet hizmetleri sunduğunu bildiğini, %21,3'ü (19) kararsız olduğunu, %3,4'ü (3) bunu bilmediğini ifade etmiştir. E-Laboratuvar sistemini daha önce kullanmadım diyenlerin ise %55,2'si (32) bu soruya katılıyorum, %19'u (11) kararsızım, %25,9'u (15) katılmıyorum şeklinde yanıt vermiştir.

Tablo 34. Hipotezler ve Sonuçları

Hipotezler	Sonuçlar
H _{A1} : Vatandaşların Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olma oranı yüksektir.	Kabul
H _{A2} : Vatandaşların hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olma oranı yüksektir.	Kabul
H _{A3} : Vatandaşların genel olarak Sağlık Bakanlığı ve hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden faydalanma oranı yüksektir.	Ret
H _{A4} : Vatandaşlara göre Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerin kullanımı kolay ve basittir.	Kabul
H ₀₅ : Eğitim durumu ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Ret
H ₀₆ : Eğitim durumu ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₇ : Eğitim durumu ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Ret
H ₀₈ : Yaş ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₉ : Yaş ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₁₀ : Yaş ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₁₁ : Cinsiyet ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₁₂ : Cinsiyet ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₁₃ : Cinsiyet ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₁₄ : Meslek ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Ret
H ₀₁₅ : Meslek ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₁₆ : Meslek ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₁₇ : Gelir durumu ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₁₈ : Gelir durumu ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₁₉ : Gelir durumu ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Ret
H ₀₂₀ : Bilgisayar kullanmayı bilme ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Ret
H ₀₂₁ : Bilgisayar kullanmayı bilme ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₂₂ : Bilgisayar kullanmayı bilme ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Ret
H ₀₂₃ : Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Ret
H ₀₂₄ : Hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Ret
H ₀₂₅ : Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Kabul
H ₀₂₆ : Hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.	Ret

4. SONUÇ

Özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru toplumsal istek, talep ve ihtiyaçların değişmesi ve artmasına paralel olarak kamu kesiminde hizmet sunum alanları değişmiş ve genişlemiş, bu değişim ve genişleme neticesinde idari yapılanma da dönüşüme uğramak zorunda kalmıştır. Bu noktada ortaya çıkan e-Devlet kavramı devletlerce hemen her alanda olduğu gibi sağlık alanında da hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye genel olarak e-Devlet hizmetlerinde dünya standartlarını yakalamak için yoğun çaba sarf etse de e-Devletin bir alt kümesi olarak nitelendirilebilen ve sağlık sektörünün e-Devleti olarak adlandırılabilen e-Sağlık uygulamalarında gelişmiş ülkelerle arasında çok fark vardır. Esasen bu ülkelerde e-Sağlık uygulamaları diğer e-Devlet alanları kadar gelişmiş değildir. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. Özellikle devletten şirketlere yönelik e-Sağlık hizmetleri sayısı çok azdır. Devletten devlete hizmetler ise pastanın büyük dilimini oluşturmaktadır. Devletin, e-Sağlık geliştirmeleri konusunda enerjisinin büyük bölümünü bu devletten devlete alanına harcadığı söylenebilir. İş dünyasına yönelik birkaç adet e-hizmet, vatandaşa yönelik on kadar ama artma eğilimi gösteren e-hizmet karşısında devletten devlete yönelik alt başlıklarıyla beraber otuzdan fazla sayıda e-hizmet, bu kanıyı güçlendirmektedir.

Çalışmanın araştırma bölümünde e-Sağlık hizmetlerinden e-Nabız, MHRS ve e-Laboratuvar hizmetlerinin Isparta il merkezinde ikamet eden vatandaşlar tarafından kullanımına ve etkinliğinin ölçülmesine yönelik gerçekleştirilen anket çalışması verileri değerlendirilmiştir.

Elde edilen verilere göre araştırmaya katılanların çoğunluğunu (%53,2) kadınlar oluşturmaktadır. Yaş grubuna göre dağılım ise dengelidir. 20 yaş ve altı hariç tüm yaş gruplarında dağılım %17 ile %19 arasında gerçekleşmiştir.

Araştırma sırasında hastanelere daha çok yaşlı insanların müracaat ettikleri gözlenirse de ankete katılmaya daha az istekli oldukları tespit edilmiştir. Bu durum genç ve orta yaşlı kesimle yaşlı kesim arasında bir dağılım dengesi oluşmasına neden olmuştur.

Eğitim durumuna göre yapılan incelemede lise mezunların katılımcıların neredeyse üçte birini oluşturduğu tespit edilmiştir. İkinci üçte birlik kısmı ise lisans ve ön lisans mezunlarının oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. %1,5 oranıyla doktora seviyesinde eğitim almış katılımcılar da en az frekansa sahip kısmı oluşturmuştur. Her ne kadar okuryazar olmayanların oranının %10 olması yüksek bir oran olarak kabul edilse de 61 yaş ve üzerindeki katılımcıların oranının %18 olduğu dikkate alınınca bu durumun makul olduğu sonucu çıkarılabilir. Ayrıca Isparta ilinde okuryazar olmayanların oranının TÜİK'in 2015 yılı çalışmalarına göre %3,2 olması, bu kesimin hastanelere daha çok müracaat ettiğini göstermektedir.

Katılımcıların mesleklere göre dağılımında ilk sırayı memurlar ikinci sırayı emekliler almıştır. Bu iki grup %40'lık bir oranı temsil ederken diğer grupların dağılımları birbirine yakın çıkmıştır. Çiftçilerin %3,2 oranıyla en küçük, memurların %21,8 ile en büyük kesimi oluşturmaları, ankete katılmaya isteklilik ölçütüyle açıklanmaktadır. Aylık gelire göre dağılımda en küçük payı "2000-2500 TL" grubu, en büyük payı da "1000 TL'den az" grubu almıştır. Ev hanımları, öğrenciler ve işsizler grubunun yaklaşık %30 oranında katılımcı olduğu ankette bu gelir dağılımı beklenen şekilde gerçekleşmiştir.

Araştırma bulgularına göre bilgisayar ve internet kullanmayı bilme oranları çok yüksektir. İnterneti kullanmayı bilenlerin oranı, bilgisayar kullanmayı bilenlerden fazla çıkmıştır. Nitekim internete erişim kanalları incelendiğinde en büyük payı cep telefonu-tabletin aldığı görülmüştür. Bu durum bilgisayar olmadan internete girebilmeyi olanaklı hale getirmektedir. İnternet kafelerden internete bağlanma ise en düşük düzeyde kalmıştır. Araştırma sırasında vatandaşların hastanelerde sıra beklerken genellikle mobil cihazları kullandıkları gözlenmiştir. İnternetin ne amaçla kullanıldığı sorusuna en çok verilen yanıtın bilgi edinme, haber, gazete okuma ve oyun, eğlence, sosyal medya olması da interneti kullanmayı bilenlerin neden bilgisayar kullanmayı bilenlerden fazla olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

İnterneti kullanma amaçları içinde bankacılık ve e-Devlet uygulamaları en küçük dilimi oluşturmaktadır. Bunun nedeninin vatandaşların bu gibi işlemlerini yüz yüze halletmek istemeleri olduğu düşünülmektedir. Nitekim araştırma sonuçları bu görüşü destekler niteliktedir. Devletle olan işlerinde öncelikle ilgili e-hizmeti tercih edenlerin oranı, yüz yüze görüşmeyi tercih edenlerin oranının neredeyse yarısı kadardır. Benzer durum, tutumların ölçüldüğü diğer sorularda da görülmüştür. Sağlık Bakanlığının ve hastanelerin kendi internet siteleri üzerinden e-Devlet hizmetleri sunduğunu bilenlerin oranı, bu hizmetleri kullananların oranından yarı yarıya daha fazla çıkmıştır.

MHRS hakkındaki vatandaş farkındalığı, e-Nabız ve e-Laboratuvar hakkındaki farkındalıktan daha yüksek düzeyde ölçülmüştür. Vatandaşların %64'ü MHRS'nin ne olduğunu biliyorken, bu oran e-Nabız ve e-laboratuvar için %20 ve %36 olarak ölçülmüştür. Oranların bu denli farklı oluşu, tanıtımların farkındalık üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Gerek hastanelerdeki afişler ve kısa tanıtım filmleri ile gerekse ulusal düzeydeki televizyon reklamlarıyla MHRS hakkında ciddi bir farkındalık yaratılmıştır. Yıllardır farklı kanallardan MHRS hizmetinin sunuluyor oluşu ve diğerlerine göre daha pratik faydalarının olması, aradaki farkın yüksek olmasının bir başka sebebidir. Bu denli yüksek bir farkındalığa rağmen Isparta'da MHRS kullanım oranı %47 ile ancak Türkiye ortalaması kadardır. E-Nabız ve e-Laboratuvar kullanma oranlarının ise %10 ve %22 olarak tespit edilmesi ise, bu iki hizmetin henüz yolun başında olduğunu ve gelişmek için daha çok tanıtıma ihtiyaç duyduğunu göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen verilere göre vatandaşların e-Sağlık hizmetlerine yönelik tutumlarına ilişkin yapılan analizlerin sonuçları şöyle değerlendirilmiştir:

- Vatandaşların Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olma oranının yüksek olduğu görülmektedir. Her ne kadar bazı e-Sağlık bileşenlerine ilişkin farkındalık düşük olsa da genel olarak vatandaşlar Sağlık Bakanlığının bazı hizmetleri sanal ortamda sunduğunu bildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bununla beraber vatandaşların hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden de haberdar olma oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu oranın yüksek çıkmasında e-Laboratuvar hizmetlerinden ziyade hastanelerin internet sitelerinin varlığı etkili olmuştur. Çünkü bu sitelerde poliklinik hizmetleri ve özellikle doktorlar hakkında bilgiler verilmekte olduğu, katılımcılar tarafından sıklıkla sözlü olarak ifade edilmiştir.
- Sağlık Bakanlığı ve hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden faydalanma oranının düşük olması bir başka ilginç sonuçtur. Çünkü gerek MHRS, gerekse hastanelerin kendi internet sitelerinin varlığı konusunda

farkındalık yüksek olsa da bir bütün olarak değerlendirildiğinde e-Sağlık hizmetlerin kullanım oranının düşük olduğu görülmüştür. Bu sonuç, vatandaşların devletle olan işlerinde yüz yüze görüşmeyi tercih etmesinden kaynaklanıyor olmalıdır. Ayrıca e-Nabız, e-Laboratuvar gibi e-hizmetlerin kullanım oranların çok düşük çıkması da bu sonucu destekler niteliktedir. Öte yandan vatandaşlara göre Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerin kullanımının kolay ve basit olduğu şeklinde ortaya çıkan bir başka sonuç, bu hizmetlerin vatandaşlarca bilindiğine ve kolay olduğu düşünülmesine rağmen kullanılmadığını göstermektedir.

- MHRS'yi kullanmakla eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Eğitim düzeyin yükseldikçe MHRS kullanımı da artmaktadır. Benzer şekilde eğitim durumu ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Pozitif yöndeki bu ilişkiye göre eğitim durumu arttıkça e-Laboratuvar kullanımı da artmaktadır. Ancak bunun aksine eğitim durumu ile e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Eğitim durumu ne olursa olsun e-Nabız hizmetlerinin kullanım oranı düşüktür. Küçük düzeydeki farklar da anlamlı değildir.
- Yaş ve cinsiyet ile ne MHRS, ne e-Nabız, ne de e-Laboratuvar hizmetlerinin kullanımı arasında anlamlı ilişki vardır. Bu hizmetlerin kullanımı yaşa ve cinsiyete göre değişiklik göstermemektedir.
- Meslek ile MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu hizmeti en çok kullananlar esnaf, memurlar ve öğrenciler iken en az kullananlar ise çiftçiler, ev hanımları ve işsizlerdir. Meslek ile e-Nabız ve e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.
- Gelir durumu ile MHRS ve e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. MHRS, gelir durumuna bağlı olarak ciddi anlamda farklılık göstermemekle birlikte orta - yüksek oranda kullanılmakta, benzer şekilde e-Nabız da düşük düzeyde kullanılmaktadır. Fakat gelir durumu ile e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu ilişki üst gelir grubunun yüksek kullanım oranı, orta ve alt gelir grubunun düşük kullanım oranından kaynaklanmaktadır.
- Bilgisayar kullanmayı bilme ile MHRS ve e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmuşken e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır.
- Hem Sağlık Bakanlığının hem de hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla MHRS hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre MHRS kullanıcılarının anlamlı bir çoğunluğu Sağlık Bakanlığının ve hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdardır. Benzer şekilde hastanelerin sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla e-Laboratuvar hizmetinin kullanımı arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Zira e-Laboratuvar hizmetlerinin kullanılabilmesi için hastanelerin kendi internet sitelerine erişim yapılması gerekmektedir. Ancak Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olmakla e-Nabız hizmetinin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Her ne kadar çalışmada Sağlık Bakanlığının sunmuş olduğu e-hizmetlerden haberdar olma oranı anlamlı derece yüksek çıksa da bu durum e-Nabız kullanımına etki etmemiş görünmektedir. Bu çalışmada en dikkat çekici hususlardan biri, e-Nabız bağımlı değişkeninin, test edildiği hiçbir bağımsız değişkenle bir ilişkisinin kurulamamasıdır. Meslek, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, yaş, cinsiyet ve bilgisayar kullanmayı bilme ile e-Nabız kullanımı arasında bir ilişki yoktur. Bu durumun, e-Nabız uygulamasının henüz çok yeni olmasından ve tanıtım kampanyası yapılmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmadan elde edilen bilgiler ışığında, C bölümünde katılımcılar tarafından dile getirilen görüş ve eleştiriler de dikkate alınarak, ülkemizdeki vatandaşa yönelik e-Sağlık uygulamalarının etkinliğinin artırılması amacıyla yönelik geliştirilen öneriler şöyledir:

- MHRS hedefleri hemen her yıl %60'lar düzeyinde belirlense de gerçekleşen oranlar %40'lar düzeyindedir. Hedefleri tutturabilmek adına tanıtım faaliyetlerine daha fazla ağırlık verilmesi ve farkındalığın %100'e yaklaştırılması çözüm olabilir. Ayrıca acil haller haricinde bazı polikliniklerin randevusuz çalışmaması gibi düzenlemeler sıra beklemeyi en aza indirebilir. Poliklinik önlerinde uzun bekleyişler ilk muayeneden önce olduğu gibi tahlil ve tetkik sonuçlarının doktora gösterilmesinden önce de olmaktadır. Pek çok sağlık kuruluşunda tahlil sonuçları mesai bitimine 1,5 – 2 saat kala çıktığından poliklinik önlerinde randevulu olsun olmasın tüm hastalar sıranın kendilerine gelmesini beklemektedirler. Bu durum yapılan işin kalitesini düşürmektedir. Bunu önlemek için hastaya "sonuç gösterme randevusu" bizzat doktor veya sekreter tarafından poliklinik ortamında hastanın tahlil istemlerini yaparken verilebilir. Böyle bir uygulama, bekleme sürelerini azaltarak vatandaş memnuniyetini mutlaka artıracaktır. Bununla beraber üniversite hastaneleri gibi sistemde bulunmayan kurumların MHRS'ye eklenmesi, etkinliğin artırılması için gerekli bir başka faktördür. Önemli

bir eksiklik de hekimlerin ameliyat saatlerinin MHRS’de tanımlanmamış olmasıdır. Randevu alan hastalar saatinde poliklinik önünde olsalar bile, hekimin ameliyatta olması nedeniyle uzun süre beklemek zorunda kalmaktadırlar. Aylık doktor çalışma cetvelleri bu sorunun giderilmesine yönelik hazırlansa da işlevsellikten çok uzaktır. Bu cetvellerin günlük hazırlanması büyük oranda sorunu çözecektir.

- E-Nabız sisteminde farkındalık ve kullanım oranlarını yükseltmek adına tanıtım faaliyetlerine hız verilmelidir. E-Nabız giriş ekranında bazı ünlülerle çekilmiş reklam filmleri yayınlanmaktadır. Ancak bu reklam filmleri ulusal basında yayınlanmadan beklenen etki oluşturulamayacaktır. Ayrıca hastanelerde hastaların görebileceği yerlerde, MHRS tanıtımlarına benzer şekilde e-Nabız tanıtım afişleri ve LCD ekranlardan tanıtım videoları yayınlanmalıdır. Özellikle radyolojik görüntülere erişimde yaşanan sıkıntıların giderilmesi için sistemin güçlendirilmesi gerekmektedir.
- E-Laboratuvar hizmetlerinde Sağlık Bakanlığı hastanelerinde bir uygulama birliği bulunmamaktadır. Bu konuda inisiyatif hastanelerde yazılım ihalelerini kazanan firmalardadır. Bazı hastaneler sorgulama ekranında T.C. kimlik numarası ve doğum tarihi gibi basit bilgiler isterken bazı hastaneler de barkod no / numune no gibi herkesin kolaylıkla bilemeyeceği karmaşık bilgiler istemektedir. Sağlık Bakanlığının bu konuda standartlar belirlemesi, hem teknik açıdan bilgi güvenliğini sağlamak hem de hukuki açıdan mahremiyeti sağlamak adına önemlidir. Kullanıcıların kendi belirleyecekleri bir şifre ile sisteme erişebilmeleriyle, sistemin güvenlik açıkları kapatılmış ve mahremiyet sağlanmış olur.
- Hastaneler internet sitelerindeki bilgileri sıklıkla güncellemelidirler. Vatandaşlar çalışan doktorların kimler olduğuna, çalışma cetvellerine, verilen hizmetlere hastanelerin internet sitelerinden bakabildiklerinden, bu gibi bilgilerin güncel olması önemlidir.

Söz konusu sağlık olunca devletin bu hizmetleri ve bileşenlerini çevrimiçi sunma konusunda sistem iyileştirmeleri ve tanıtımlar dışında çok çaba sarf etmesine ihtiyaç bulunmamaktadır. Çünkü sunulabilecek hizmetler diğer e-Devlet alanları gibi geniş ve derin değildir. Sağlık denilince ilk akla gelen muayene kavramı, her ne kadar teorik olarak sanal ortamda gerçekleştirilebilir görünse de hem hastaların hem de doktorların tercihi bunun yüz yüze yapılmasıdır. Bu yüzden insanların evlerinden çıkmadan bilgisayar başında gerçekleştirebileceği işlemler bilgi edinme, tahlil-tetkik sorgulama, başvuru yapma, randevu alma, tedavi geçmişini görüntüleme gibi basit işlemlerden öteye geçememektedir. Hastalara sunulan bu hizmetlerin hasta memnuniyetini artırdığı bir gerçektir ve bu noktada e-Sağlık hizmeti kavramıyla tıp bilisini kavramı iç içe geçmiş durumdadır. Hasta memnuniyetinin daha da geliştirilmesi konusu ise e-Sağlıktan ziyade tıp bilisinin gelişmesine bağlı görünmektedir

KAYNAKÇA

- Akın, B. (2006). “E-Avrupa ve Türkiye’de Bu Konuda Yapılan Çalışmalar”, Akademik Bilişim 2006 Konferansı Bildirisi, <http://ab.org.tr/ab06/bildiri/65.pdf> (E: 30.03.2014), Denizli.
- Apaydın, A. (2013). “Gelişmişlik Göstergeleri ve E-Devlet Endeksleri Röportajı”, Bilişim Dergisi, <http://www.bilisimdergisi.org/s154/pdf/44-53.pdf> (E: 28.02.2014)
- Bademci, V. (2006). “Tartışmayı Sonlandırmak: Cronbach’ın Alfa Katsayısı, İki Değerli (0,1) Ölçümlenmiş Maddeler İle Kullanılabilir”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2006 S. 13, 438, 439. www.e-dergi.atauni.edu.tr/ataunikkefd/article/download/1021004116/1021003940 (E:30.01.2017)
- Besti Üstün, “Örnekleme Yöntemleri”, *Psikiyatri Hemşireleri Derneği Güçlendirme Semineri Sunumu*, 2015. http://www.phdernege.org/wp-content/uploads/2016/03/%C3%B6rnekleme_yontemleri.pdf (E:23.03.2016)
- Çolak, E. (2008). Açılış Konuşması, Herkes İçin E-Sağlık: Elektronik Sağlık ve Reçete Uygulamaları Sempozyumu, Ankara, http://www.e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/raporlar/elektrnk_saglk/2.pdf (E: 17.04.2014)
- DPT (2005). e-Dönüşüm Türkiye Projesi 2005 Eylem Planı, <http://akgul.bilkent.edu.tr/DPT-BTD/2005EP/2005EylemPlanı.pdf> (E: 30.03.2014)

Hacettepe Üniversitesi (2005). Sağlık Hizmetleri Finansman Yapısının Güçlendirilmesi ve Yeniden Yapılandırılması İçin Altyapı Geliştirilmesi Projesi, İcd-10-Am Uygulamalarının Yaygınlaştırılmasına Yönelik Öneri Raporu, Ankara.

<http://saglik.gov.tr/DH/belge/1-29721/ehr-electronic-health-record---esk-elektronik-saglik-ka-.html> (E: 25.10.2015).

<http://saglik.gov.tr/DH/belge/1-35299/tele-tip.html> (E: 18.10.2015).

http://www.tig.saglik.gov.tr/content/files/dokumanlar/butceleme/ıcd_10_am_uygulama_oneri_raporu_son_tur.pdf (E: 15.04.2014).

<http://www.turksat.com.tr/tr/e-Devlet-kapisi-nedir> (E: 05.04.2014)

<http://www.yerelnet.org.tr/iller/il.php?iladi=ISPARTA> (E: 23.03.2016)

<https://hastahaklari.saglik.gov.tr/> (E: 18.10.2015)

<https://www.mhrs.gov.tr/Vatandas/hakkimizda.jsp> (E: 12.05.2014)

İnce, N. M. (2001). Elektronik Devlet Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar, Ankara: DPT Yayınları.

Kalaycı Ş. (2005). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Ankara: Asil Yayın Dağıtım

Sağlık Bakanlığı. (2004). Türkiye Sağlık Bilgi Sistemi Eylem Planı, Ankara, [http://sbu.saglik.gov.tr/ekutuphane/kitaplar/biyoistatistik\(16\).pdf](http://sbu.saglik.gov.tr/ekutuphane/kitaplar/biyoistatistik(16).pdf) (E: 11.04.2014)

Seifert, J. W. ve Relyea, H. C. (2008). “E-Government Act of 2002 in the U.S.”, Electronic Government, Concepts, Methodologies, Tools and Applications, Edit: Ari – Veikko Anttiroikko, Vol. 1, IGI Global, ABD.

Şentuna, B. (2013). *Güvenilirlik*, <w3.balikesir.edu.tr/~bsentuna/wp-content/uploads/2013/04/guvenilirlik.ppt> (E:30.01.2017).

Türkiye Bilişim Şurası E-Devlet Çalışma Grubu Raporu. (2002), www.tbd.org.tr/usr_img/cd/kamubib12/diger/SuraRaporu.DOC (E: 18.01.2014), Ankara.

Yıldırım, Ş. (2007). “Kamu Hizmetlerinde Etkinliğin ve Verimliliğin Arttırılmasında E-Devletin Rolü ve Bir E-Devlet Uygulaması: Kimlik Paylaşım Sistemi (Kps)”, Konya: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yıldız, M. C. (2016). “Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri / Saha Çalışma Yöntem ve Teknikleri Sunumları, 12. Bölüm”, <http://bingol.edu.tr/media/210799/sayt-bolum12-Arastirma-Evreni-Orneklem-Secimi-ve-Olcum.pdf> (E:23.03.2016).

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

X KUŞAĞI AKADEMİSYENLER İLE Y KUŞAĞI ÖĞRENCİLERİN BİRBİRLERİNE KARŞI ALGILARI*

THE PERCEPTIONS OF X GENERATION ACADEMICIAN AND Y GENERATION STUDENTS AGAINST EACH OTHER

Öğr. Gör. Muhammet Hamdi MÜCEVHER¹

Prof. Dr. Ramazan ERDEM²

ÖZ

X ve Y kuşağının birbirlerine karşı algılarının ve bakış açılarının ortaya çıkarılması, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda; bir taraftan X Kuşağı akademisyenlerin, Y Kuşağı öğrenci özellikleri ile ilgili ne tür algılara sahip oldukları incelenirken diğer taraftan Y Kuşağı öğrencilerin, derslerine giren X Kuşağı akademisyenlerin etkileşim özellikleri hakkında nasıl bir algı ve görüşe sahip oldukları incelenerek bir karşılaştırma yapılmıştır. Bunun için veri toplama aracı olarak; X Kuşağına uygulanan araştırmada, Smith ve Smith (2005)'in "Öğretmenlerin Y Kuşağı Öğrenci Özellikleri Algıları Ölçeği" Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görevli 68 akademisyene uygulanırken Y Kuşağı üzerine yapılan araştırmada ise Wubbels ve Levy (1993)'nin "Öğretmen Etkileşim Ölçeği" aynı fakülte'deki 6.766 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; X Kuşağı, Y Kuşağına hem genel özellikler hem de öğrenme yetkinlikleri bakımından yetersiz görünürken iş ve iletişim yetkinlikleri açısından olumlu ya da olumsuz bir eğilim belirtmemektedirler. Buna karşılık Y Kuşağı, X Kuşağına etkileşim özellikleri açısından yeterli görmekte, onları bir yandan lider, yardımsever (cana yakın), anlayışlı, kararlı, memnun ve uyarıcı olmayan bireyler olarak görürken diğer yandan sert ve özgürlükçü olmayan kişiler olarak değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: X Kuşağı, Y Kuşağı, Nesil, Jenerasyon, Akademisyen-Öğrenci.

JEL Sınıflandırma Kodları: J53, M10, M12, D23.

ABSTRACT

The discovery of the perceptions and views of X and Y generations against each other is the purpose of this study. In accordance with this purpose; the X-Belt academicians and Y-Gen students perceived their perception against each other and made a comparison. For this aim, as a means of data, "Teacher Perceptions of Generation Y Student Characteristics Scale" of Smith and Smith (2005) is applied to 68 academicians working at the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Süleyman Demirel University who represent the X generation. For the study carried out for the generation Y students, the "Questionnaire on Teacher Interaction (QTI) scale" of Wubbels and Levy (1993) is applied to 6,766 students who study at the same faculty in the 2014-2015 period. According to

* Bu makale, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında savunulan Öğr. Gör. Muhammet Hamdi MÜCEVHER'in yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

¹ Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, mhmucevher@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3474-5073>

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, raerdem@yahoo.com, <https://orcid.org/0000-0001-6951-3814>

the results of the study; while the generation X academicians have a negative perception about the general properties and learning proficiency of the generation Y students, they do not indicate a positive or negative tendency about the students' features of work and communication. In contrast, the generation Y students' perception about the generation X academics' interaction with themselves is generally positive and while students, on the one hand, see the generation X academics as leader, helpful/friendly, considerate, determined, content and nonstimulating person, on the other hand they see them as strict and nonliberal person.

Keywords: Generation X, Generation Y, Generation, Academician-Student.

JEL Classification Codes: J53, M10, M12, D23.

1. GİRİŞ

Sosyal, ekonomik, teknolojik ve siyasi değişimler; zamanı ve toplumları etkilemekte, insanların değerlerini, tutum ve davranışlarını, yaşam şekillerini ve algılamalarını değiştirmektedir. Böylece, bu değişimler sonucu oluşan zaman dilimlerinde yaşayan insanları temsil eden kuşak aralıkları oluşmaktadır. Bireyler arasında, farklı kuşaklardan gelmelerinin bir sonucu olarak bir takım anlaşmazlıklar, algısal farklılıklar ve çatışmalar yaşanabilmektedir. Bu anlaşmazlıkların ve görüş farklılıklarının neler olduğunun tespit edilmesi ve çözüm yollarının aranması günümüz çalışma hayatı için ehemmiyet arz etmektedir.

Günümüz çalışma yaşamında ele alınıp yönetilmesi gereken en önemli meseleler arasında yer alan ve kuşak farklılıklarından kaynaklanan bu anlaşmazlıklar ve çatışmaların kaynağında; her kuşağın içinde bulunduğu dönemin şartlarına bağlı olarak farklı imkânlara sahip olması, farklı kültürlerde yetişmesi, algılamalarının ve değer yargılarının farklı olması, yaşam stillerinin farklılaşması ve tutum ve davranışlarının belirgin değişiklikler göstermesi vardır.

Kuşak farklılıklarının farkına varılması; bireysel, örgütsel ve toplumsal ilişkilerde insanlara kolaylıklar sağlayacaktır. Böyle bir bakış açısından hareketle yapılan bu çalışmada; üniversitede görevli X Kuşağı (1965-1980 arası doğanlar) akademisyenlerin, Y Kuşağı (1981-1995 arası doğanlar) öğrenci özellikleri ile ilgili ne tür algılara sahip oldukları ile Y Kuşağı üniversite öğrencilerinin derslerine giren X Kuşağı akademisyenlerin kendileri ile olan etkileşimleri hakkında nasıl bir algı ve görüşe sahip oldukları incelenmiştir. Böylece çeşitli kuşakların sahip olduğu özellikler bakımından kuşaklararası algılama farklılıklarının ortaya konması amaçlanmıştır. Kuşaklararası algı farklılıklarını ortaya koymak adına yapılan bu çalışmada; gerek eğitim-öğretim hayatında gerekse çalışma yaşamında öne çıkan ve söz sahibi olan X ve Y Kuşak temsilcileri araştırma grubu olarak seçilmişlerdir.

2. KUŞAK ÇEŞİTLİLİĞİ VE KUŞAKLAR

Kuşak kavramı, Türk Dil Kurumu Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde, "Yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu.", Türk Dil Kurumu Toplum Bilimi Terimleri Sözlüğü'nde, "Yaklaşık yirmi beş, otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon." ve Türk Dil Kurumu Tarih Felsefesi ve Kültür Tarihinde ise "Yeni bir anlayışta yeni bir yaşama duygusunda, yeni biçimlerde birleşen, eskiden belirgin çizgilerle ayrılan kişilerin topluluğu." olarak ifade edilmektedir (<http://www.tdk.gov.tr>). Kuşak kavramını ilk olarak Alman sosyolog Karl Mannheim (1952), "The Problem of Generations/Kuşakların Problemleri" isimli makalesinde incelemiştir. Mannheim, bir toplumda bir kuşağın varlığından söz edebilmek için beş unsurun oluşması gerektiğini ileri sürmüştür. Mannheim (1952: 292) bunları;

- Kültürel süreç içerisinde yeni katılımcıların ortaya çıkması,
- Bu süreçte eski katılımcıların sürekli yok olması,
- Herhangi bir kuşağın üyelerinin, sadece tarihsel sürecin zamansal olarak sınırlı bir bölümüne katılabilmesi,
- Kültürel mirasın aktarılması için sürekli nedenlerin gerekmesi,
- Kuşaktan kuşağa geçişin devamlı bir süreç olması, şeklinde sıralamaktadır.

Kuşakların yıllara göre sınıflandırılmasında görüş farklılıkları vardır. Tablo 1'de farklı kaynaklara göre kuşakların kronolojik olarak sınıflandırılması yer almaktadır.

Tablo 1. Farklı Kaynaklara Göre Kuşakların Kronolojik Olarak Sınıflandırılması

Kaynaklar	Sınıflandırmalar				
Howe ve Strauss (2000)	Sessiz Kuşak (1925-1943)	Patlama Kuşağı (1943-1960)	13. Kuşak (1961-1981)	Milenyum Kuşağı (1982-2000)	-
Lancaster ve Stillman (2002)	Gelenekçiler (1900-1945)	Bebek Patlaması (1946-1964)	X Kuşağı (1965-1980)	Milenyum Kuşağı Patlama Kopyası Y Kuşağı Gelecek Kuşak (1981-1999)	-
Martin ve Tulgan (2002)	Sessiz Kuşak (1925-1942)	Bebek Patlaması (1946-1960)	X Kuşağı (1965-1977)	Milenyumlar (1978-2000)	-
Oblinger ve Oblinger (2005)	Yetişkinler (<1946)	Bebek Patlaması (1947-1964)	X Kuşağı (1965-1980)	Y Kuşağı, Net Kuşağı Milenyumlar (1981-1995)	Milenyum Sonrası (1995-Şimdi)
Tapscott (1998)	-	Bebek Patlaması (1946-1964)	X Kuşağı (1965-1975)	Dijital Kuşak (1976-2000)	-
Zemke vd. (2000)	Eski Askerler (1922-1943)	Bebek Patlaması (1943-1960)	X Kuşağı (1960-1980)	Gelecektekiler (1980-1999)	-

Kaynak: Reeves ve Oh, 2008: 296.

Dünyada şu anda 5 kuşak yer almaktadır. Her kuşağın birbirinden farklı çocukluk ve gençlik deneyim ve tecrübelerinin olduğunu ve bu deneyimlerin ve tecrübelerin kuşağın değerlerini şekillendirdiğini söyleyen Fox (2011: 24)'a göre dünyada şu anda var olan kuşak çeşitliliği, Tablo 2'de şu şekilde gösterilmektedir.

Tablo 2. Dünya'da Şu Anda Var Olan Kuşak Çeşitliliği

Doğum Tarihi	Kuşak Adı	2018'deki Yaşı
1925 – 1945	Sessiz Kuşak ya da Gelenekçiler	73-93
1946 – 1964	Baby Boomers	54-72
1965 – 1980	X Kuşağı	38-53
1981 – 1995	Y Kuşağı	23-37
1996	Z Kuşağı ya da Dijital Nesil	<23

Kaynak: Fox, 2011: 24

Kuşakların sınıflandırılması, literatürde hâkim olan genel kaniya uygun olarak değerlendirilmiş olup bu çalışmada, yukarıdaki tabloda yer alan Fox (2011: 24)'un yaptığı sınıflandırma esas alınmıştır. Buna göre 1925-1945 yılları arasında doğanlar Sessiz Kuşak, 1946- 1964 yılları arasında doğanlar Baby Boomers Kuşağı, 1965-1980 yılları arasında doğanlar X Kuşağı, 1981-1995 yılları arasında doğanlar Y Kuşağı ve 1996 yılından sonra doğanlar ise Z Kuşağı olarak ele alınmıştır. Çalışmanın bu kısmından sonra günümüzde var olan bu beş kuşak ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilecektir. Ancak her ne kadar kuşakların sınıflandırması yapılırken literatürde genel kabul gören Tablo 1 ve Tablo 2'deki sınıflandırmalar esas alınsa da; bu aralıklandırmaların Türkiye şartlarına uygun olmadığını ve farklılık arz edebileceğini belirten görüşler de vardır. Fakat yerli yazının, kuşak farklılıklarını belirleyen olayların tam bir tasnifinin yapılarak Türkiye şartlarına göre kuşak sınıflandırmasını yapabileceğimiz çalışmalar yönünden sığ olması sebebi ile çalışmamızda yabancı yazındaki tasniflerden en uygun olanı alınmıştır.

2.1. Sessiz Kuşak (1925 - 1945)

Sessiz Kuşak, 1925 ve 1945 yılları arasında doğmuş ve günümüzde 73 ile 93 yaş aralığında olan bireyleri kapsamaktadır. Dünya'da, Büyük Buhran/Ekonomik Kriz ve II. Dünya Savaşı; Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi gibi gelişmeler zamanında dünyaya gelen bu kuşak mensuplarının çocukluk dönemleri büyük bir ekonomik sıkıntı içerisinde geçmiştir (Reeves ve Oh, 2008: 297; Zemke vd., 2000: 3; Bolton vd., 2013: 247; Strauss, 2005: 10; Türk, 2013: 18; Hobart, 2015). Bu kuşak mensuplarında, çok ve gayretli çalışma, sadakat ve toplum için fedakârlık yapmak gibi güçlü değerler ön plandadır ve bu değerlerle yetiştirilmişlerdir (Lancaster ve Stillman, 2002; Akt. Carver ve Candela, 2008: 986). Sadık, otoriteye saygılı, disiplinli ve takım çalışmasına yatkın özelliklere sahip işgücü olarak nitelendirilen Sessiz Kuşak bireylerinin, çalışma hayatında; sıkı çalışma, fedakârlık yapmak, kıdem odaklı performans ve ödüllendirilme beklentileri vardır (Hatfield, 2002: 72). Günümüzde bu kuşağa mensup

bireylerin yaklaşık olarak % 95'i emekli olmuştur ve çok kısa bir zaman içinde endüstri, savunma veya herhangi bir alanda bu kuşağın temsilcileri kalmayacaktır (Brett, 2013).

2.2. Baby Boomers Kuşağı (1946 -1964)

Patlama Kuşağı ya da diğer adıyla Baby Boomers Kuşağı (BB), 1946-1964'lü yıllar arasında doğan insanları kapsamaktadır ve bu kuşağın mensupları günümüzde 54 ile 72 yaş aralığında olup İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra oluşan nüfus patlamasında doğan ve sayısı 1 milyarı bulan bebetten dolayı "Baby Boomers" kuşağı olarak adlandırılmışlar; Dünya genelinde, insan hakları çalışmaları, Türkiye'de ise tek partiliden çok partili sürece geçiş, ihtilal ve radyonun altın çağı gibi olaylara tanıklık etmişlerdir (Hobart, 2015; James vd., 2007: 2; Keleş, 2011: 131; Mlodzik ve Meuse, 2012: 3; Oblinger ve Oblinger, 2005: 66; Reeves ve Oh, 2008: 297; Reilly, 2012: 3; Türk, 2013: 18; Watt, 2009: 10). Bu kuşak bireylerinin rekabet özellikleri ön plandadır ve işkolik kişiler olarak tanımlanabilirler. BB'ların iş ve yoğun rekabet saplantısı, bu kuşak mensuplarının işkolik olmalarına sebep olduğu kadar; bencil, yargılayıcı, iradeli ve özgüven sahibi kişiler olmalarına da neden olmuştur (Delahoyde, 2009: 34). BB Kuşağı temsilcileri, Sessiz Kuşak bireylerinde olduğu gibi güçlü bir iş ahlakına sahiplerdir ve tanınmak, saygı görmek ve ödüllendirilmek onlar için önemlidir (Zemke vd., 2000: 3). Patlama Kuşağı'ndan günümüze kalan ana düşünceler arasında; kadın-erkek eşitliği, ırkçılığa karşı mücadele ve çevreye karşı duyarlı olmak gibi düşünceler sıralanabilir (Strauss ve Howe, 1991: 299).

2.3. X Kuşağı (1965 -1980)

X ismi başlangıçta bir İngiliz müzik grubunun ismi olarak ortaya çıkmıştır ve daha sonra bir kuşak adı olarak ise ilk defa 1989 yılında Coupland tarafından kullanılmıştır (www.wikipedia.org). Çeşitli ekonomik ve sosyal krizler döneminde doğdukları için kayıp kuşak olarak da adlandırılan X kuşağı, 1965 ile 1980 yılları arasında doğanları kapsamaktadır. En yaşlısı 53, en genci 38 yaşındadır (Atabay vd., 2011: 4; Gürsoy vd., 2013: 41; James vd., 2007: 2; Mlodzik ve Meuse, 2012: 3; Oblinger ve Oblinger, 2005: 66; Reeves ve Oh, 2008: 297; Reilly, 2012: 3). Bu kuşaktaki insanlar, dünya genelinde, Challenger Faciası, Berlin Duvarı'nın yıkılışı, petrol krizi; Türkiye'de ise 68 Kuşağı, sinema, TV'nin evlere girmesi, sağ-sol çatışmaları gibi tarihsel olaylara tanıklık etmişlerdir (Delahoyde, 2009: 35; Türk, 2013: 19). Coupland (1989: 83)'a göre X Kuşağı bireyleri, kendilerini topluma aykırı olarak ifade ederler. Örneğin sert ve keskin politik davranışlar, değişik giyim tarzları, farklı bir imaj tercih etme, daha baskın müzik çeşitleri ve değişik yaşam tarzları gibi topluma kendilerini aykırı hissettirecek tercihlerde bulunan X Kuşağına mensup bu kişiler; kendilerini saygın bir statüye sahip olmak, para kazanmak ve yüksek oranda sosyalleşme ile ifade etmeye çalışırlar. Kendi kendilerini yönetebilmek, pragmatik olmak, kinik fikirli olmak gibi davranışları ile, teknoloji sayesinde daha zeki, daha mobil ve yüksek eğitilmiş olan, iş bulmadıkları zaman bile tekrar okuma yolunu seçen bu kuşağın bireyleri genellikle çalışkan, bağımsız ve şüpheli olarak karakterize edilmişlerdir (Fox, 2011: 27; Reilly, 2012: 3).

2.4. Y Kuşağı (1981 -1995)

1981 ve 1995 yılları arasında doğmuş olan ve günümüzde 23 ile 37 yaş aralığında olan Y Kuşağı üyeleri, Körfez Savaşı'nın, Irak Savaşı'nın, dünya çapında terör saldırılarının ve doğal afetlerin yaşandığı, internet, Google, MSN, MP3, dijital kameralar ve cep telefonlarının tüm dünyada yaygın hale geldiği bir zaman aralığında yaşamışlardır (Downing, 2006: 4; Malthus ve Fowler, 2009: 20; Oblinger ve Oblinger, 2005: 66; Reeves ve Oh, 2008: 297; Türk, 2013: 20). Herşeyi sorguluyor olmalarından dolayı Y Kuşağına "WHY"kuşağı denmektedir ve kısaca "Y" diye yazılmıştır (Kuru, 2014: 2). Y Kuşağı insanlarını, diğer kuşak bireylerinden farklı kılan en önemli özellik, teknoloji meraklısı bir kuşak olmalarıdır. Bu kuşak, teknolojik bir dünyanın içinde dünyaya gelmiş ve teknoloji ile bilgisayar hayatlarının bir parçası olmuştur (Skiba, 2005: 370). Şüphesiz önceki kuşaklara göre en çok teknolojiye bağlı/bağlantılı kuşak Y'dir (Pinder-Grover ve Groscurth, 2009: 2). İnternet sayesinde tüm zamanların en çok gezen kuşağı olduğu için, farklı ülkelerde yaşasalar bile Y bireylerinin birbirine uyan yaşam tecrübeleri, önceki kuşaklara göre daha çok birbirlerine benzeyen değerleri ve bakış açıları vardır (Howe ve Strauss, 2000: 359).

2.5. Z Kuşağı (1996 ve Sonrası)

"Dijital yerliler", "medya kuşağı", "com kuşağı", "net kuşağı" gibi isimlerle anılan Z Kuşağı, 1996 ve sonrasında doğanları kapsayan ve geleceği simgeleyen bir kuşaktır (Atabay vd., 2011: 6). Bu kuşağın üyelerine "Kuşak I", "İnternet Kuşağı", "Instant Online (her daim online)", "Next Generation" ya da "iGen" adları da verilmektedir (Akdemir vd., 2013: 15). Bu kuşak aynı anda birçok işi (multitasking) yapabildiği için pek çok kaynakta araştırmacılar tarafından M Kuşağı olarak da adlandırılmaktadır (Toruntay, 2011: 82). Z Kuşağının hangi yıllar arasında doğduğu konusunda araştırmacılar kesin bir yargıya varamamışlardır. Kimi araştırmacılar 1990'ların

ortası ve 2000’li yılların sonunda doğanları bu kuşaktan sayarken, kimi araştırmacılar da 2000’li yılların başından bugüne kadar olan zaman dilimini Z Kuşağı olarak tanımlamaktadırlar (Baran, 2014: 20). Z’ler, aşırı bireyselleşme ve kendi başlarına yaşamalarından dolayı “Yeni Sessiz Kuşak” olarak da nitelendirilmektedir (Strauss ve Howe, 1991: 335). Z Kuşağına mensup bireyler, dünya zevklerine düşkün, teknolojiyi çabuk kavrayabilen, yaptığı işi çok kısa sürede bitiren davranış özellikleriyle ilgi çekmektedirler. Teknolojiyi çok iyi derecede kullanabilen Z Kuşağı üyeleri, portatif her zaman yanlarında taşıyabildikleri küçük aygıtlar (bilgisayar, MP3 çalar, i-Pod, cep telefonu, DVD çalar) ile büyümektedirler (Williams, 2010: 12). Kuşaklarla ilgili yeni yapılan araştırmalarda ve yazındaki tartışmalarda; Z kuşağından sonra tüm kuşakların bazı özelliklerini biraz biraz üzerinde barındıracak ama birçok yönüyle de tamamen farklılaşacak yeni bir Alfa kuşağından bahsedilmektedir. 2010 yılından sonra doğanları kapsayacak olan Alfa kuşağının sosyal yaşamı ve ekonomiyi dönüştüreceği düşünülmektedir.

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kuşak farklılıklarından dolayı ortaya çıkan çatışma ve anlaşmazlıkların çözülmesi ve kuşakların birbirlerini daha iyi anlamaları ve sağlıklı iletişim ve etkileşim kurmaları adına; X ve Y kuşağının birbirlerine karşı algılarının ve bakış açılarının ortaya çıkarılması, bu çalışmanın amacını teşkil etmektedir. Bu amaç doğrultusunda; üniversitede görevli X Kuşağı (1965-1980 arası doğanlar) akademisyenlerin, Y Kuşağı (1981-1995 arası doğanlar) öğrenci özellikleri ile ilgili ne tür algılara sahip oldukları ile buna karşılık Y Kuşağı üniversite öğrencilerinin, derslerine giren X Kuşağı akademisyenlerin etkileşimleri hakkında nasıl bir algı ve görüşe sahip oldukları incelenmiştir.

3.2. Problem Cümlesi ve Alt Problemler

Araştırmada ele alınan problem ve bu probleme çözüm getirmeye yardımcı olan alt problemlere ilişki oluşturan sorular şunlardır:

Problem cümlesi:

- X Kuşağı akademisyenlerin, Y Kuşağı öğrenci özellikleri ile ilgili algıları nelerdir?
- Y Kuşağı öğrencilerin, X Kuşağı akademisyenlerin etkileşim özellikleri hakkında algıları nelerdir?

Alt problemler:

- X Kuşağı akademisyenlerin, Y Kuşağı öğrenci özellikleri ile ilgili algıları; iş, iletişim ve öğrenme yönelimi boyutlarına göre nasıldır?
- Y Kuşağı öğrencilerin, X Kuşağı akademisyenlerin etkileşim özelliklerine dair algı ve görüşleri; liderlik, yardımsever (cana yakın), anlayışlı, özgürlükçü, kararsız, memnun olmayan, uyarıcı ve sert boyutlarına göre nasıldır?

3.3. Araştırmanın Varsayımları ve Kısıtları

Araştırma kapsamında, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde görevli X Kuşağı akademisyenlerin ve yine aynı fakültede öğrenim gören Y Kuşağı öğrencilerin, bilgi toplama aracı olarak anket sorularına verdikleri cevaplar gerçek durumu yansıtmaktadır. Bu araştırma;

- 2014-2015 eğitim-öğretim yılı ile sınırlıdır.
- Öğrencilerin ve akademisyenlerin, uygulanan anketteki sorulara verdikleri cevaplar ile sınırlıdır.
- Isparta ili, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde görevli X Kuşağı akademisyenlere yapıldığından, araştırma bulguları bu akademisyenlerden elde edilen veriler ile sınırlıdır.
- Isparta ili, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde okuyan Y Kuşağı öğrencilere yapıldığından, araştırma bulguları bu öğrencilerden elde edilen veriler ile sınırlıdır.

Tüm bunlardan dolayı çalışmanın herhangi bir genelleme yapma iddiası bulunmamaktadır. Araştırmanın tüm X Kuşağı akademisyenlere ya da tüm Y Kuşağı öğrencilere genellenebilmesi için daha geniş çaplı örneklemeler üzerinde çalışılması gerekmektedir.

3.4. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, SDÜ öğrencileri (yaklaşık 70.000 kişi) ve akademisyenleri (yaklaşık 1.500 kişi) oluşturmaktadır (<https://obs.sdu.edu.tr>). Araştırmanın amacına uygun olarak en fazla öğrenciye sahip fakülte esas alınmış ve bu kapsamda İİBF akademisyenleri ve öğrencileri örneklem olarak seçilmiştir. Bu çerçevede fakülteden 69 X Kuşağı akademisyenden 68'ine (1 kişiye idari görevinden dolayı anket uygulanmamıştır) ve 7.150 Y Kuşağı öğrenciden 6.766'sına ulaşılmıştır. Öğrencilere yapılan anketlerden kontrol sorularına doğru cevap vermeyenler elenmiş ve 4.835 anket analizlere dâhil edilmiştir.

3.5. Araştırmanın Veri Toplama Aracı

X Kuşağı akademisyenlerin, Y Kuşağı öğrenci özellikleri ile ilgili algılarını ölçen araştırmada; veri toplama aracı olarak “Öğretmenlerin Y Kuşağı Öğrenci Özellikleri Algıları Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek, “Analysis of Generation Y: Teachers’ Perceptions” adlı çalışmada Smith ve Smith (2005) tarafından akademisyenlerin Y Kuşağı öğrenci özellikleri ile ilgili algılarını belirlemek için geliştirilmiştir. Ölçek daha önce Türkiye’de kullanılmamıştır. Ölçek, Mücevher (2015) tarafından ilk defa Türkçeye çevrilerek Türkiye’de uygulanmıştır. Y Kuşağına mensup öğrencilerin, X Kuşağına mensup akademisyenlerin kendileri ile olan etkileşimleri hakkında algı ve görüşlerini ölçen araştırmada ise, veri toplama aracı olarak “Öğretmen Etkileşim Ölçeği (ÖEÖ)” kullanılmıştır. ÖEÖ, Wubbels ve Levy, (1993) tarafından öğretmenlerinin etkileşimine ilişkin öğrencilerin algı ve görüşlerini belirlemek için geliştirilmiştir (Akt: Fisher ve Waldrup, 2003). ÖEÖ, 2004 yılına kadar Türkiye’de uygulanmamıştır. ÖEÖ, 2004 yılında ilk defa Rakıcı tarafından 47 maddelik versiyonu Türkçeye çevrilerek Türkiye’de uygulanmıştır (Şimşeker, 2005: 8).

3.6. Analiz Yöntemi

Anket formları aracılığıyla elde edilen veriler SPSS 20.0 paket programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve verilerin analizinde bu programdan yararlanılmıştır. Ölçeklerin her ikisinde yer alan ifadelerin ve alt boyutların frekans ve yüzde değerleri, aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmış ve istatistiksel değerlendirmeler bu hesaplamalar üzerinden yapılmıştır. Öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığına Kolmogorov-Smirnov (normallik) testi ile bakılmıştır. Her iki ölçekte de parametrik varsayımlar yerine getirilmediğinden, ikili grupları karşılaştırmak için Mann-Whitney U testi (Z testi), ikiden fazla grupları karşılaştırmak için ise Kruskal Wallis varyans analizi kullanılmıştır. İki grup arasında fark tespit edildiğinde, farkın kaynağını bulmak için ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Yaş, tecrübe, genel olarak derslere devam durumu, sınıf ve genel not ortalaması gibi sürekli değişkenler ile alt boyutlar arasındaki doğrusal ilişkinin varlığını incelemeye ise Spearman Korelasyon testi kullanılmıştır. Ankette alt boyutlara ilişkin güvenilirliğin belirlenmesinde Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmıştır. Boyutların orta düzeyden ayrışma analizleri normal dağılım gösteren çalışmada tek örnek t-testi (one sample t-testi) ile normal dağılım göstermeyen çalışmada ise Wilcoxon İşaretli Sıralar testi ile analiz edilmiştir. Boyutların göreceli olarak hangisinin öne çıktığını belirlemede ise normal dağılım gösteren çalışmada bağımlı iki örnek t-testi ile normal dağılım göstermeyen çalışmada ise Wilcoxon Eşleştirilmiş t-testi kullanılmıştır. Araştırmada tüm bulgular %95 güven aralığında, $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Bulgular kısmında öncelikle araştırmaya katılan katılımcıların demografik verilerine, ardından her iki kuşağa uygulanan anketlerin alt boyutlarının psikometrik özelliklerine ve daha sonra X ve Y Kuşağına uygulanan çalışmadan elde edilen bulguların karşılaştırılmasına yer verilecektir.

4.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan X Kuşağı akademisyenle ait demografik veriler Tablo 3’de verilmektedir.

Tablo 3. X Kuşağı Akademisyenlerin Demografik Özellikleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	53	77.9
Kadın	15	22.1
Yaş (Yıl)		
34-39	27	39.7
40-44	21	30.9
45-49	20	29.4
Unvan		
Prof. Dr.	14	20.6
Doç. Dr.	18	26.5
Yrd. Doç. Dr.	33	48.5
Okt. - Öğr. Gör.	3	4.4
Akademik Tecrübe (Yıl)		
- 10	13	19.1
11-19	33	48.5
20 +	22	32.4
Toplam	68	100.0

Tablo 3 incelenecek olursa araştırmada önemli düzeyde erkek katılımcı daha fazladır. Akademisyenlerin oldukça önemli derecelerde deneyimleri bulunmaktadır ve akademik tecrübe ortalamasının 14.9 yıl olarak tespit edilmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Katılımcıların yaş aralıklarına bakıldığında ise; bir çok yaş aralığından katılımcının olduğu, homojen bir dağılım olmadığı görülmektedir. Katılımcıların yaş ortalaması 41.1 olarak bulunmuştur.

Araştırmaya katılan Y Kuşağı öğrencilere ait demografik veriler ise Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4. Y Kuşağı Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Değişkenler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	1.961	40.6
Kız	2.874	59.4
Yaş (Yıl)		
17-22	3.554	73.5
23-26	1.222	25.3
27-33	59	1.2
Sınıf		
1. Sınıf	1.398	28.9
2. Sınıf	1.113	23
3. Sınıf	1.230	25.4
4. Sınıf	1.094	22.6
Öğretim		
1. Öğretim	2.508	51.9
2. Öğretim	2.327	48.1
Genel Not Ortalaması(GNO)		
0.00 - 1.99	2.277	47.1
2.00 - 2.99	2.210	45.7
3.00 - 4.00	348	7.2
Genel Olarak Derslere Devam Durumu		
- %20	167	3.5
%20 - %39	223	4.6
%40 - %59	636	13.2
%60 - %80	1.524	31.5
%80 +	2.285	47.3
Toplam	4.835	100.0

Tablo 4'e bakacak olursak ise; Y kuşağına uygulananan araştırmada kız katılımcıların erkeklere göre daha fazla ve çoğunluğunun 17-22 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan Y Kuşağı öğrencilerin yaş ortalaması 21.57 olarak bulunmuştur. Anketi yanıtlayan öğrencilerin sınıf dağılımlarına ve öğretim türlerine bakıldığında ise sınıflar ve öğretimler arasında homojen bir dağılım vardır. Y Kuşağı öğrencilerin genel olarak derslere devam durumu incelendiğinde, çoğunluğunun derslere devam durumu %60'dan daha fazladır. Son olarak anketi cevaplayan Y Kuşağı öğrencilerin genel not ortalamaları (GNO) tahlil edildiğinde ise; öğrencilerin yarıya yakınının GNO'su 2.00'm altındadır. Öğrencilerin sadece %7.2'si ise 3.00 ile 4.00 arasında bir GNO'ya sahiptir. Ayrıca ankete katılan öğrencilerin GNO ortalaması 2.04 olarak tespit edilmiştir.

4.2. X ve Y Kuşağı Katılımcılara Uygulanan Anketlere İlişkin Boyutların Psikometrik Özellikleri

X Kuşağı akademisyenlere uygulanan ankete ilişkin boyutların psikometrik özellikleri Tablo 5'de gösterilmektedir.

Tablo 5. X Kuşağı Akademisyenlere Uygulanan Ankete İlişkin Boyutların Psikometrik Özellikleri

Boyutlar	İfadelerin Niteliği	Soru Sayısı	Max-Min	Crombach Alfa
Alt Boyut-1: İş yönelimi	Olumlu	19	1-5	0.947
Alt Boyut-2: İletişim yönelimi	Olumlu	9	1-5	0.809
Alt Boyut-3: Öğrenme yönelimi	Olumlu	14	1-5	0.857
Toplam	Olumlu	42	1-5	0.975

Akademisyenlere uygulanan veri toplama aracının güvenilirliği, alfa değeri temel alınarak Crombach Alpha katsayısı hesaplanarak sınanmıştır. Yapılan güvenilirlik analizinde, Alt Boyut-2 (İletişim yönelimi)'de yer alan 25. sorunun boyutun güvenilirliğini düşürdüğü saptanmış olup (soru çıkarılınca alfa değeri 0.781'den 0.809'a çıkmıştır) bu soru ölçek dışına çıkarılmıştır. Yeniden yapılan ölçümde X Kuşağına uygulanan ölçeğin genel iç tutarlılık katsayısı 0,975 olarak bulunmuş ve 1'e çok yakın bir değer almıştır. Ölçeğin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olabilmesi için, Cronbach Alpha katsayısının 0.80 ve üzeri olması gerekmektedir (Kayış, 2010: 405). Görüldüğü üzere katsayı kabul edilebilir sınırların üzerindedir. Bu da göstermektedir ki anketteki sorular tutarlı ve güvenilir bir nitelik taşımaktadır. X Kuşağı akademisyenlere uygulanan anketteki bütün ölçekler, olumlu nitelikte ifadelerden oluşmaktadır.

Ayrıca tüm boyutlar Kolmogorov-Smirnov (normallik) testine tabi tutulmuş ve boyutların normal dağılım gösterdiği görülmüştür (Alt Boyut-1: $Z=0.558$, $p=0.914$; Alt Boyut-2: $Z=0.906$, $p=0.385$; Alt Boyut-3: $Z=0.751$, $p=0.626$; Genel Ort.: $Z=0.408$, $p=0.996$). Ancak boyutlar normal dağılım göstermesine rağmen bağımsız değişkenlerin içinde yer alan gruplara verilen cevap sayıları 30'un altında kalmasından dolayı tüm boyutlar parametrik olmayan testlerle analiz edilmiştir.

Y Kuşağı öğrencilere uygulanan ankete ilişkin boyutların psikometrik özellikleri ise Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Y Kuşağı Öğrencilere Uygulanan Ankete İlişkin Boyutların Psikometrik Özellikleri

Boyutlar	İfadelerin Niteliği	Soru Sayısı	Max-Min	Crombach Alfa
Alt Boyut-1: Liderlik	Olumlu	7	1-5	0.844
Alt Boyut-2: Yardımsever(Cana Yakın)	Olumlu	8	1-5	0.853
Alt Boyut-3: Anlayışlı	Olumlu	8	1-5	0.861
Alt Boyut-4: Özgürlükçü	Olumlu	8	1-5	0.697
Alt Boyut-5: Kararsız	Olumsuz	7	1-5	0.825
Alt Boyut-6: Memnun Olmayan	Olumsuz	9	1-5	0.859
Alt Boyut-7: Uyarıcı	Olumsuz	8	1-5	0.910
Alt Boyut-8: Sert	Olumsuz	9	1-5	0.690
Toplam	Olumlu	64	1-5	0.898

Öğrencilere uygulanan veri toplama aracının güvenilirliği, alfa değeri temel alınarak Crombach Alpha katsayısı hesaplanarak sınanmıştır. Yapılan güvenilirlik analizinde, Y Kuşağı öğrenciler için kullanılan ölçeğin genel iç tutarlılık katsayısı 0.898 olarak bulunmuştur. Ölçeğin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olabilmesi için,

Cronbach Alpha katsayısının 0.80 ve üzeri olması gerekmektedir (Kayış, 2010: 405). Görüldüğü üzere katsayı kabul edilebilir sınırların üzerindedir. Bu da göstermektedir ki anketteki sorular tutarlı ve güvenilir bir nitelik taşımaktadır. Y Kuşağı öğrencilere uygulanan anketteki alt boyutlardan ilk dördü olumlu, son dördü olumsuz yargı taşıyan ifadelerden oluşmaktadır.

Ayrıca ölçekteki tüm boyutlar Kolmogorov-Smirnov (normallik) testine tabi tutulmuş olup boyutlar normal dağılım göstermemiştir (Alt Boyut-1: Z=4.649, p<0.01; Alt Boyut-2: Z=5.172, p<0.01; Alt Boyut-3: Z=4.126, p<0.01; Alt Boyut-4: Z=6.105, p<0.01; Alt Boyut-5: Z=7.720, p<0.01; Alt Boyut-6: Z=5.225, p<0.01; Alt Boyut-7: Z=4.672, p<0.01; Alt Boyut-8: Z=4.558, p<0.01; Genel Ort.: Z=6.566, p<0.01). Bu sebeple tüm boyutlar parametrik olmayan testlerle analiz edilmiştir.

2.2.3. X Kuşağı Akademisyenler ile Y Kuşağı Öğrencilerden Elde Edilen Bulguların Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan X Kuşağı akademisyenlerin, Y Kuşağı öğrenci özelliklerine ilişkin algıları ile Y Kuşağı öğrencilerin, X Kuşağı akademisyenlerin kendileri ile olan etkileşimlerine dair algılarından elde edilen bulguların karşılaştırılması Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. X Kuşağı Akademisyenler ile Y Kuşağı Öğrencilerden Elde Edilen Bulguların Karşılaştırılması

X Kuşağı Akademisyenlerin Y Kuşağı Öğrencilere Yönelik Algıları				Y Kuşağı Öğrencilerinin X Kuşağı Akademisyenlere Yönelik Algıları			
Boyutlar	\bar{X}	SS	Orta Düzeyden Ayrışma Test Değerleri	Boyutlar	\bar{X}	SS	Orta Düzeyden Ayrışma Test Değerleri
İş Yönelimi	2.88	0.682	t=-1.438 p>0.05	Liderlik	3.40	0.720	t=-37.692 p<0.01
İletişim Yönelimi	2.90	0.640	t=-1.174 p>0.05	Yardımsaver (Cana Yakın)	3.02	0.722	t=34.814 p<0.01
Öğrenme Yönelimi	2.75	0.638	t=-3.124 p<0.05	Anlayışlı	3.19	0.750	t=3.399 p=0.001
Toplam	2.84	0.619	t=-2.049 p<0.05	Özgürlükçü	2.87	0.557	t=18.098 p<0.01
				Kararsız	2.11	0.721	t=-15.604 p<0.01
				Memnun Olmayan	2.35	0.759	t=-52.749 p<0.01
				Uyarıcı	2.33	0.817	t=-45.286 p<0.01
				Sert	3.22	0.547	t=-44.326 p<0.01
				Toplam*	3.29	0.471	t=27.741 p<0.01

* Boyutların ilk dördü olumlu, son dördü olumsuz yargı taşıyan ifadelerden oluştuğu için genel faktör ortalaması bulunurken olumsuz yargı taşıyan ifadelerden oluşan boyutların puanları ters puanlama yapılarak dönüştürülmüş ve genel faktör ortalaması buna göre hesaplanmıştır.

Öncelikle X Kuşağı akademisyenlerin Y Kuşağı öğrencilere yönelik algıları değerlendirilecek olursa; X Kuşağı akademisyenlere uygulanan araştırmada, cevaplayıcıların ifadelerine katılım düzeyleri ortalamasının altında kalmıştır. Buna göre X Kuşağı akademisyenleri, Y Kuşağı öğrenci özellikleri bakımından olumsuz yönde bir algıya sahiptirler. Alt boyutlar açısından X Kuşağı akademisyenlerin algılarına bakıldığında ise; iş yönelimi ve iletişim yönelimi boyutlarında, akademisyenlerin ifadelerine katılım düzeyleri ortalamasının altında kalmıştır. Ancak bu katılım düzeylerinin orta nokta olan 3’ten anlamlı derecede farklılaşmamasından dolayı X Kuşağı akademisyenler,

Y Kuşağı öğrencilerini iş yönelimleri ve iletişim yönelimleri özellikleri açısından nötr olarak değerlendirdikleri söylenebilir. Alt boyutlardan öğrenme yönelimi boyutunda da akademisyenlerin ifadelerine katılım düzeyleri ortalamasının altında kalmıştır ve bu katılım düzeyi orta nokta olan 3'ten anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Bu boyut, akademisyenlerin tüm boyutlar arasında ifadelerine katılım ortalamasının en düşük seviyede olduğu boyuttur. Buna göre X Kuşağı akademisyenlerin, Y Kuşağı öğrencilerin öğrenme yönelimi özelliklerini yetersiz gördükleri ve bu yönleri ile ilgili olumsuz bir algıya sahip oldukları söylenebilir.

Y Kuşağı öğrencilerin X Kuşağı Akademisyenlere yönelik algılarına bakıldığında ise; anketi cevaplayan Y Kuşağı öğrencilerin ifadelerine katılım düzeylerinin ortalamasının üstünde olduğu görülmektedir. Genel ortalamasının, orta düzeyden anlamlı bir şekilde farklılaşmasından dolayı Y Kuşağı öğrenciler, X Kuşağı akademisyenlerin etkileşim özelliklerini yeterli düzeyde gördükleri ve bu konuda genel olarak olumlu bir algıya sahip oldukları söylenebilir. Alt boyutlar kendi içlerinde değerlendirilirken her boyut ifade ettiği olumlu ya da olumsuz nitelikte yargıya göre yorumlanmıştır. Buna göre olumlu nitelikte sorulardan oluşan liderlik, yardımsever ve anlayışlı boyutlarında Y Kuşağı öğrencilerin, ifadelerine katılım düzeylerinin ortalamasının üstünde, özgürlükçü boyutunda ise altında olduğu görülmektedir. Olumsuz nitelikte sorulardan oluşan kararsız, memnun olmayan ve uyarıcı boyutlarında ise Y Kuşağı öğrencilerin, ifadelerine katılım düzeyleri, ortalamasının altında iken sert boyutunda üstündedir. Bütün boyutlarda, katılım düzeyleri orta nokta olan 3'ten anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Olumlu ifadeler içeren boyutlar içerisinde en yüksek ortalamaya sahip boyut liderlik boyutu iken en düşük ortalamaya sahip olan boyut ise özgürlükçü boyuttur. Sonuçlara göre araştırmaya katılan Y Kuşağı öğrenciler, X Kuşağı akademisyenlerin liderlik, yardımsever/cana yakın ve anlayışlı özellikleri bakımından olumlu bir algıya sahipken özgürlükçü özellikleri açısından olumsuz bir algıya sahiptirler. Yani onları lider, yardımsever/cana yakın ve anlayışlı kişiler olarak görürlerken özgürlükçü bulmamaktadırlar. Olumsuz nitelikte sorular içeren alt boyutlara bakıldığında ise en düşük ortalamaya sahip olan boyut, kararsız boyutu iken; en yüksek ortalamaya sahip boyut ise sert boyuttur. Bulgulara göre Y Kuşağı öğrenciler, X Kuşağı akademisyenlerin kararsız, memnun olmayan ve uyarıcı özellikleri bakımından olumlu bir algıya sahipken sert özellikleri bakımından ise olumsuz bir algıya sahiptirler. Yani onları kararlı, memnun ve uyarıcı olmayan bireyler olarak görürlerken sert kişiler olarak düşünmektedirler.

5. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Literatür incelendiğinde kuşaklar üzerine yapılan pek çok araştırmanın, kuşakların sınıflandırılması, temel özellikleri ve değerleri, farklılıkları, benzer yönleri, belirleyici olayları, çalışma ve işyeri davranışları gibi konulara odaklandığı görülmektedir. Literatüre katkı yapmak amacı taşıyan bu çalışmada, alandaki çalışmalardan farklı olarak X ve Y kuşağının eğitim ve öğretim ortamındaki birbirlerine karşı algılarına bakılmıştır. İncelenen bu spesifik konu ile ilgili literatürde çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bunun için X Kuşağı temsilcisi akademisyenler ile Y Kuşağı temsilcisi üniversite öğrencileri üzerinde uygulama yapılmıştır. Bu kapsamda, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde hem akademisyenler hem de öğrenciler üzerine yapılan araştırmadan bir takım bulgular elde edilmiştir. Bu bulgulara göre ortaya çıkan sonuçlar açıklandıktan sonra ulaşılan sonuçlar ışığında geliştirilen önerilere de yer verilmiştir.

Öncelikle X Kuşağı akademisyenlere uygulanan çalışma sonuçlarına bakılacak olursa; ölçeğin genel aritmetik ortalamasından yola çıkılarak X Kuşağı akademisyenlerin Y Kuşağı öğrencilere karşı algılarının olumsuz eğilimde olduğu ve onları; iş, iletişim ve öğrenme özellikleri yönlerinden yetersiz gördükleri sonucuna varılmıştır. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında farklı bulgular vardır. X Kuşağına uygulanan ölçek kısmının temel kaynağını oluşturan Smith ve Smith (2005)'in yaptığı çalışmada, X Kuşağı akademisyenlerin, Y Kuşağı öğrencilerine ilişkin algıları olumlu yöndedir. Smith ve Smith (2005)'in yaptığı çalışma ile ulaşılan sonuçlar ayrıntılı şekilde karşılaştırıldığında ise boyutlar arasında ulaşılan sonuçlarda da farklılık vardır. Buna göre Smith ve Smith (2005)'in çalışmasında, boyut ortalamaları; iş, iletişim ve öğrenme yönelimlerinde sırasıyla 3.14, 3.07 ve 3.00 olarak çıkmışken bu tez çalışmasında aynı boyutlar ile ilgili ulaşılan sonuçlar, 2.88, 2.90 ve 2.75 olmuştur. Yine literatürde karşılaşılan farklı bulgulara baktığımızda Kaya vd. (2007)'nin yaptığı başka bir çalışmada öğretim elemanlarının görüşlerinin ortalamasının 3,08 olduğu görülmektedir. Bu ortalama öğretim elemanlarının derslerine girdikleri öğrencilerin özelliklerini orta düzeyin biraz üzerinde olumlu yönde gördüklerini göstermektedir. Çalışmada kullanılan anket sonuçları alt boyutları açısından değerlendirildiğinde ise üç boyut içinde akademisyenlerin algılarının en olumsuz olduğu boyut öğrenme yönelimi boyuttur. Buna karşılık ortalamasının altında kalmakla beraber iletişim yönelimi boyutu, akademisyenlerin her bir ifadeye katılım ortalamalarının en yüksek düzeyde olduğu boyut olmuştur. İş yönelimi boyutunda, X Kuşağı akademisyenler, Y Kuşağı öğrencilerinin iş yönelimi yeterliliklerini orta düzeyde görmektedirler ve bu konuda ne olumlu ne de olumsuz bir

algıya sahiptirler. İletişim yönelimi boyutu, ifadelerle katılım ortalamasının en yüksek olduğu boyut olmakla birlikte sonuç olarak ortalamasının altında kalmıştır ve akademisyenlerin bu boyutta da öğrencilere karşı algıları ne olumlu ne de olumsuz eğilimdedir. Son olarak öğrenme yönelimi boyutunda akademisyenlerin algılarının diğer boyutlara nazaran daha olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Bu boyutta akademisyenler, öğrencilerin öğrenme yönelimleri bakımından yetersiz görmektedir ve bu konuda olumsuz bir algıya sahiptirler.

Y Kuşağı öğrencilere uygulanan araştırmada ise, ölçeğin genel aritmetik ortalamasından hareketle Y Kuşağı öğrencilerinin X Kuşağı akademisyenlere karşı algılarının olumlu eğilimde olduğu ve kendileri ile etkileşimlerini yeterli düzeyde gördükleri sonucuna varılmıştır. Sekiz boyut içinde öğrencilerin algılarının en olumsuz olduğu boyut sert boyuttur. Buna karşılık öğrencilerin algılarının en olumlu olduğu boyut ise kararsız boyutu olmuştur. Benzer sonuçlar, Durmaz (2007)'in bu tez çalışmasında da kullanılan ÖEÖ ölçeğini uyguladığı araştırmada tespit edilmiştir. Çıkan sonuçlara göre öğrenciler, öğretmenlerin kendileri ile etkileşimlerini olumlu yönde değerlendirmektedir. Bangir (1997)'in yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre de öğrencilerin öğretmenlerine karşı algıları pozitif yönde çıkmıştır. Gürkan (1999)'in çalışmasında ise, öğrenci görüşlerine göre öğretim elemanları bilimsel davranışları sergileme açısından yeterli düzeyde görülmüştür. Son olarak Yılmaz ve arkadaşları (2010)'nın yürüttüğü çalışmadan elde edilen bulgulara göre de, öğrencilerin öğretim elemanlarının iletişim becerilerine ilişkin algıları olumlu yöndedir. Çalışmaya göre, öğrenciler öğretmenlerinin kendileri ile olan etkileşimlerini ortalamasının üzerinde puanlayarak olumlu yönde değerlendirmişlerdir. Y Kuşağı öğrencilerin sert boyutunda, X Kuşağı akademisyenleri sert özellikte kişiler olarak değerlendirdikleri ve bu konuda olumsuz eğilimde bir algı ve görüşe sahip oldukları tespit edilmiştir. Benzer sonuçlar, Çubukçu ve arkadaşların (2012)'nin uyguladığı nitel araştırmada da ortaya çıkmıştır. Bulgular incelendiğinde, öğretmenlere öğrenciler tarafından yüklenen pek çok olumlu mesleki değer yanı sıra, olumsuz ifadelerle de karşılaşmak olasıdır. Öğrenci katılımcıların bu bağlamda en çok üstünde durdukları konulardan biri, öğretmenlerin öğrencilere karşı tehditkâr/sert olmalarıdır. Yine özgürlükçü boyutunda Y Kuşağı öğrencilerin, X Kuşağı akademisyenleri özgürlükçü kişiler olarak değerlendirmedikleri ve bu konuda olumsuz eğilimde algı ve görüşe sahip oldukları görülmüştür. Öğrencilerin, öğretmenlerinden beklentilerinin de bu tespiti doğruladığı Yıldız (2008)'in yaptığı çalışmada ortaya çıkmış ve öğrenciler öğretmenleri “eleştiriye açık ve demokratik kişiler olmalı” şeklinde değerlendirerek bu yönde beklentilerini dile getirmişlerdir.

Literatürdeki farklı bulgulara bakıldığında ise Duman ve Koç (2004)'un çalışmasında öğrenciler, öğretim elemanlarının demokratik tutum ve davranışları orta ve daha alt düzeylerde gösterdiklerini düşünmektedir. Genç (2008) ile Genç ve Çetin (2010)'in yaptığı araştırmada da öğrencilere göre öğretmenlerin mesleklerini sevecek yaptığı söylenemeyeceği gibi öğretmenlerin öğrencilerle iletişim becerileri de zayıf çıkmıştır. Çalışmada kullanılan anket sonuçları alt boyutları açısından değerlendirildiğinde ise; Y Kuşağı öğrenciler X Kuşağı akademisyenleri; lider, yardımsever/cana yakın, anlayışlı, Kararlı, memnun, uyarıcı olmayan kişiler olarak görürlerken buna karşılık onları özgürlükçü bulmamakla birlikte sert özellikte kişiler olarak görmektedirler.

Araştırmadan çıkan genel sonuca göre; X Kuşağı, Y Kuşağını hem genel özellikler hem de öğrenme yetkinlikleri bakımından yetersiz görürken iş ve iletişim özellikleri açısından olumlu ya da olumsuz bir eğilim belirtmemiştir. Diğer taraftan Y Kuşağı, X Kuşağını etkileşim özellikleri açısından yeterli görmemiş, onları bir yandan lider, yardımsever (cana yakın), anlayışlı, kararlı, memnun ve uyarıcı olmayan kişiler olarak görürken diğer yandan sert ve özgürlükçü olmayan kişiler olarak değerlendirmişti. Çıkan bulgulara göre daha ayrıntılı bir değerlendirme yapacak olursak; X Kuşağının Y Kuşağı ile ilgili algılarının niçin olumsuz yönde çıktığı görülecektir. X Kuşağı Y Kuşağının, muhakeme yetenekleri, sorumluk üstlenme becerileri, iş ahlakı, görgü kuralları, dakiklik, iş kalitesi gibi iş yönelimi özelliklerini; sözlü ve yazılı iletişimde Türkçe dilbilgisi kullanımı, telaffuz, topluluk önünde etkili konuşma, kavrama becerileri gibi iletişim özelliklerini; yazma, okuma ve matematik becerileri, bilimsel konulara yatkınlık, öğrenmeye verdikleri değer gibi öğrenme yönelimi özelliklerini beğenmemektedir. Bunun sebeplerinin irdelenmesi, tartışılması ve Y Kuşağının bu eksik yönlerinin geliştirilmesi adına bir takım temel eğitimlerin verilmesi gibi girişimlerde bulunulabilir. Yine X Kuşağı akademisyenlerin Y Kuşağı öğrencilerine dair algılarının niçin olumsuz yönde olduğu, olumsuz yönde olan bu algılarının olumlu olabilmesi adına Y Kuşağından neler bekledikleri araştırılabilir.

Diğer taraftan Y Kuşağının, X Kuşağına dair genel etkileşim algıları ile liderlik, yardımsever, anlayışlı, kararsız, memnun olmayan ve uyarıcı boyutlarındaki bakış açıları olumlu iken özgürlükçü ve sert boyutlarda algıları niçin olumsuz yöndedir? Daha ayrıntılı bir irdeleme yapacak olursak Y Kuşağı öğrenciler, X Kuşağı akademisyenleri; kendilerinin güvenen, iyi bir lider ve öncü, yardımsever, güven veren ve cana yakın, anlayışlı, kararlı ve tutarlı, memnun, başkalarını küçümsemeyen, sabırlı ve uyarıcı olmayan kişiler olarak görürlerken; her şeyden haberdar

olmadıkları, kendilerini bireysel olarak tanımadıkları, ilgilenmedikleri ve espiyi konusunda toleranslı davranmadıkları, beraber yapmak istedikleri aktivitelere istekle katılmadıkları, yakınlık kurmadıkları, duygularını anlamaya çalışmadıkları, özgürlükçü davranmadıkları, sert ve katı davrandıkları, beklenti ve standartlarının yüksekliği gibi konularda şikâyetçidirler. Buradan hareketle X Kuşağına, bu olumsuz özelliklerini törpüleyerek ve kendilerini bu anlamda yenileyerek, Y Kuşağına daha yakın davranmaları, onlarla tek tek ilgilenip bireysel olarak daha iyi tanımaları, daha esnek bir eğitim ve öğretim tarzı benimsemeleri, beklenti ve standartlarını daha makul seviyelerde tutmaları, daha demokratik bir yapının öğretmen-öğrenci etkileşimini azaltarak, öğrenmeyi olumsuz yönde etkileyeceği aşikârdır. Ayrıca X Kuşağı akademisyenlerin olumsuz etkileşim yönlerinin açığa çıkarılması ile ilgili çeşitli araştırmaların yanında, X Kuşağı akademisyenlerin Y Kuşağına dair algılarının daha olumlu ya da olumsuz olması durumunda onlarla etkileşimin, iletişimin ya da akademik başarılarının artacağı ya da azalacağını gösteren çalışmalar da yapılabilir.

Yapılan bu araştırma sadece Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde görevli X Kuşağı akademisyenler ile Y Kuşağı öğrencilerin algılarını içermektedir. Bu açıdan çalışma sonuçlarının üniversitede görev yapan tüm akademisyenlere ve öğrenim gören tüm öğrencilere genellenmesi hususunda dikkatli davranmak gerekir. Bundan sonraki çalışmalarda daha büyük ve daha geniş örneklem ele alınarak, X Kuşağına ve Y Kuşağına giren tüm bireyleri (diğer ünvanlardaki akademisyenler, memur, işçi, emekli, çalışan, idareci vs.) içine alan araştırmalar yapılabilir. Ayrıca daha sonra yapılacak araştırmalarda, araştırma yöntemi olarak nicel çalışma (anket) yerine nitel araştırma tekniklerinden faydalanılması daha ayrıntılı bilgilerin elde edilmesine olanak tanıyabilir. Son olarak kuşaklar ile ilgili çalışmalara bakıldığında çoğunlukla yabancı literatürden araştırmalarla karşılaşmaktadır. Türkiye’de kuşakların temel özelliklerini, temel değerlerini ve kuşaklar arası farklılıkları ortaya çıkaracak geniş çaplı araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, A. vd. (2013). “Y Kuşağının Kariyer Algısı, Kariyer Değişimi ve Liderlik Tarzı Beklentilerinin Araştırılması”, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 11-42.
- Anıl, H. A.. (2011). *Kültürel Değişme Açısından Kuşaklar Arası Çatışma (Aşkan ve Dumlupınar Mahallesi Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Atabay, S. vd. (2011). “Birbirini Anlamak Birlikte Çalışmak Ortak Hedefimiz Geleceğimiz Kuşaklar”, Erişim Yeri: <http://www.tedkarabuk.k12.tr/Kusaklar.pdf>, Erişim Tarihi: 05.05.2014.
- Bangir, G. (1997). *Sınıf İçi İletişime İlişkin Öğretmen-Öğrenci Davranışları Görüşleri ve Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Baran, M. (2014). “Y Kuşağının Zorunlu Askerlik Hizmetinden Beklentilerinin Analizi”, *Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Savunma Kaynakları Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Bolton, R. N. vd. (2013). “Understanding Generation Y and Their Use of Social Media: A Review and Research Agenda”, *Journal of Service Management*, 24(3), 245-267.
- Brett, J. (2013). “The Silent Generation”, Erişim Yeri: <http://jamesrbrett.com/TheSilentGeneration/>, Erişim Tarihi: 06.05.2014.
- Carver, L. ve Candela L. (2008). “Attaining Organizational Commitment Across Different Generations of Nurses”, *Journal of Nursing Management*, 16, 984- 991.
- Coupland, D. (1989). “Generation X”, Erişim Yeri: <http://joeclark.org/dossiers/GenerationX.pdf>, Erişim Tarihi: 05.05.2014.
- Çubukçu, Z. vd. (2012). “Yönetici, Öğretmen, Öğrenci ve Veli Gözünde Öğretmenin Sahip Olması Gereken Değerler”, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(1), 25-37.
- Delahoyde, T. M. (2009). “Generational Differences in Baccalaureate Nursing”, A Dissertation Submitted by Theresa Delahoyde, MSN, RN to College of Saint Mary in Partial Fulfillment of The Requirement for

The Degree of Doctor in Education with an Emphasis on Health Professions Education This Dissertation Has Been Accepted for The Faculty of College of Saint Mary.

- Downing, K. (2006). "Next Generation: What Leaders Need To Know About The Millennials", LIA (Leadership in Action), 26(3), 3-6.
- Duman, T. ve Koç, G. (2004). "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretim Elemanlarının Demokratik Tutum ve Davranışlarına İlişkin Görüşleri", XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz-2004, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya, 1-9.
- Durmaz, S. (2007). Öğretmenlerin Sınıf İçi İletişim Becerilerine İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri: Malatya İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Fisher, D. L. ve Waldrip, B. G. (2003). "Teachers' Confidence in Primary Science and Teacher-Student Interactions in D. Psillos, P. Kariotoglou, V. Tselfes, E. Hatzikraniotis, G. Fassoulopoulos, and M. Kallery (Eds.)", Science Education Research in The Knowledge-Based Society (pp. 405-414). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Fox, A. (2011). "Mixing it up", HRMagazine, May-2011, 22-27.
- Genç, A. (2008). Meslek Liselerinde Sınıf İçi Öğretmen-Öğrenci İletişiminin Öğrencilere Göre Algılanması (Kocaeli İli Gebze İlçesi Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Genç, A. ve Çetin, C. (2010). "Meslek Liselerinde Sınıf İçi Öğretmen Öğrenci İletişimine Yönelik Öğrencilerin Algılamaları", Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 9(33), 259-279.
- Gürkan, U. (1999). Bilimsel Davranışlar Açısından Öğretim Elemanlarının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Gürsoy, D., Geng-Qing Chi, C. ve Karadağ, E. (2013). "Generational Differences in Work Values and Attitudes among Frontline and Service Contact Employees", International Journal of Hospitality Management, 32, 40-48.
- Hatfield, S. (2002). "Understanding The Four Generations to Enhance Workplace Management", AFP Exchange, 22(4), 72-74.
- Hobart, B. (2015). "Understanding Generation Y: What You Need to Know About the Millennials", White Paper, www.PrincetonOne.com, Erişim Yeri: <http://www.princetonone.com/news/PrincetonOne%20White%20Paper2.pdf>, Erişim Tarihi: 20.01.2015.
- Howe N. ve Strauss W. (2000). Millennials Rising: The Next Great Generation, NY: Random House. http://en.wikipedia.org/wiki/Generation_X:_Tales_for_an_Accelerated_Culture, Erişim Tarihi: 25.01.2015.
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.53721985a148e7.63599996, Erişim Tarihi: 05.05.2014.
- James B., Swanberg, J. E. ve McKechnie, S. P. (2007). "Generational Differences in Perceptions of Older Workers' Capabilities", The Center on Aging & Work, Workplace Flexibility at Boston College, Issue Brief 12 November, 1-10.
- Kaya, H.İ. vd. (2007). "Öğretim Elemanlarının Ders Verdikleri Öğrencilerin Özelliklerine İlişkin Görüşleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), 221-231.
- Kayış, A. (2010). "Güvenilirlik Analizi", içinde, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (Editör: Şeref Kalaycı), Asli Yayın Dağıtım, Ankara.
- Keleş, H. N. (2011). "Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(2), 129-139.
- Kuru, İ. (2014). Y Kuşağı ve İş Yaşam Dengesi, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Malthus, S. ve Fowler, C. (2009). "Generation Y Perceptions", Chartered Accountants Journal, February-2009, 20-22.
- Mannheim, K. (1952). "The Problem of Generations", Chapter VII, 276-322.
- Mlodzik, K. J. ve K. P., Meuse (2012). "A Scholarly Investigation of Generational Workforce Differences: Debunking The Myths, Korn/Ferry International", Erişim Yeri: <http://www.kornferryinstitute.com/sites/all/files/documents/briefings-magazine-download/A%20Scholarly%20Investigation%20of%20Generational%20Workforce%20Differences-%20Debunking%20the%20Myths.pdf>, Erişim Tarihi: 02.01.2015.
- Mücevher, M. H. (2015). X ve Y Kuşağının Birbirlerine Karşı Özellik ve Etkileşim Algıları: SDÜ Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Oblinger, D. G. ve Oblinger, J. L. (2005). Educating The Net Generation, A Educause e-Book, Available electronically at: www.educause.edu/educatingthenetgen/, ISBN 0-9672853-2-1.
- Pinder-Grover, T. ve Groscurth, C. R. (2009). "Principles for Teaching the Millennial Generation: Innovative Practices of U-M Faculty", CRLT Occasional Papers, Center for Research on Learning and Teaching, University of Michigan, No: 26, 1-8.
- Reeves, T. C. ve Oh, E. (2008). Generational Differences, In Handbook of Research on Educational Communications and Technology, Ed.: J.Michael Spector, M.David Merrill, Jeroen Van Merriënboer, Marcy P.Driscoll, 3th ed., Taylor&Francis Group, New York.
- Reilly, P. (2012). "Understanding and Teaching Generation Y", English Teaching Forum, No: 1, Mexico, 1-11.
- Skiba D. J. (2005). "The Millennials: Have They Arrived at Your School Of Nursing?", Nursing Education Perspectives, 25(6), 370-371.
- Smith, V. W. ve Smith, M. O. (2005). "Analysis of Generation Y: Teachers' Perceptions", Journal of Business and Training Education, 14, 21-29.
- Strauss, W. (2005). "Talking About Their Generations", The School Administrator, September-2005, pp. 10-14, Erişim Yeri: https://www.lifecourse.com/assets/files/article_pdfs/AASA-%20Strauss.pdf, Erişim Tarihi: 02.01.2015.
- Strauss, W. ve Howe, N. (1991). Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069, Perennial, New York, 335-336.
- Şimşeker, M. (2005). Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Matematik Öğretmenlerinin Kişiler-Arası Davranış Özelliklerini Algılamaları, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Toruntay, H. (2011). Takım Rollerini Çalışması: X ve Y Kuşağı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türk, A. (2013). Y Kuşağı, İstanbul: Kafekültür Yayıncılık.
- Türk, E. T. (2013). "Kuşak Kuşak Teknoloji ve Sosyal Hayat", İSFAM (İstanbul Fikir Araştırmaları Merkezi), Sosyal Bilimler Makalesi, Eylül-20. Sayı, Erişim Yeri: <http://isfam.org/kusak-kusak-teknoloji-ve-sosyal-hayat/>, Erişim Tarihi: 03.01.2015.
- Watt, D. (2009). Winning the Generation Wars: Making the Most of Generational Similarities and Differences in the Workforce, The Conference Board of Canada, Report November-2009.
- Williams, S. (2010). "Welcome to Generation Z", B&T Magazine, Vol: 60, Issue: 2731, pp. 12, Erişim Yeri: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/56596253/welcome-generation-z>, Erişim Tarihi: 15.12.2014.
- Yıldız, S. M. (2008). "Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Bir Öğretim Elemanında Bulunması Gereken Niteliklere Yönelik Algılamalarının Değerlendirilmesi", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(19), 1-7.

- Yılmaz, İ., Yoncalık, O. ve Çimen, E. (2010). “İletişim Becerisi İle Öğretimde Yeterlik Arasındaki İlişkinin Öğrenci Algılarına Göre Değerlendirilmesi (Beden Eğitimi ve Spor Alanı)”, Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 8(4), 143-150.
- Zemke, R., Raines, C. ve Filipczak, B. (2000). Generations at Work: Managing the Clash of Veterans, Boomers, Xers and Nexters in Your Workplace, Amacom Books, New York, USA.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

ALTERNATİF MEDYADA FARKLI BİR BOYUT: 4CHAN.ORG ÖRNEĞİ*

A DIFFERENT DIMENSION IN THE ALTERNATIVE MEDIA: EXAMPLE OF 4CHAN.ORG

Arş. Gör. Hasan RENÇBER¹

Prof. Dr. Ümit ARKLAN²

ÖZ

İnsan istek ve fikirlerinin giderek çeşitlendiği günümüzde, medya araçları toplumlara karşı çeşitli sorumluluklar taşımaktadır. Kamuyu bilgilendirmek başta olmak üzere birçok görev üstlenen medyanın toplumun her kesiminden bireylere bir bütün olarak kapsayıcı bir şekilde hitap etmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, söz konusu eksikliği giderme amacı taşıyan alternatif medya mecralarına ihtiyaç duyulmakta ve bu platformlar yeni medya teknolojilerinin de yardımıyla giderek daha fazla görülmekte, etkinlik kazanmaktadır. Yeni medya ortamında varlığını sürdüren alternatif mecralardan biri olan 4chan.org isimli web sitesi, çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Site, taşıdığı nitelikler ve diğer ana akım / alternatif medya mecralarından farklılıkları sebebiyle, uluslararası alan yazında sıkça çalışmalara konu olmaktadır. Birçok eserde kendine yer bulan 4chan.org'u, yerli literatüre kazandırma amacındaki çalışmada, sitenin varoluşundaki temel kavramlar olan alternatif medya ve anonimlik kavramsal düzeyde incelenmiş, kullanım pratikleri bağlamında örneklendirmelere başvurulmuştur. Betimsel ve içerik analizi yöntemlerinin tercih edildiği çalışmada, 4chan.org'un literatürde yer alan alternatif medya tanımlarıyla benzer nitelikler taşımasının yanı sıra, kavramın genişletilmesine de yardımcı olacak bir karakterde olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, sitenin alternatif medya mecralarından biri olmakla birlikte, farklı bir boyut olarak da değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Alternatif Medya, 4chan.org, Anonimlik.

JEL Sınıflandırma Kodları: D83, L82.

ABSTRACT

In today's world where human wishes and ideas vary more and more each passing day, media tools bear several responsibilities against communities. Informing public being the first aim among others, it's not possible for the media which upholds a great deal of tasks to reach every member of the society inclusively. For this reason, it is needed to obtain alternative media tools which aim to solve the mentioned drawbacks and these platforms, with the help of new media technologies, are witnessed more often increasingly; obtaining efficiency. The website named 4chan.org, generates the main topic of this study. The website, becomes the topic for the international literature much often. In the study which has the aim of adding 4chan.org, a website included in various studies, to the local literature, the main concepts in creation of the website, alternative media and anonymity issue is

* Bu çalışma 5049-YL1-17 nolu proje ile Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen "Alternatif Medyada Farklı Bir Boyut: 4chan.org Örneği" isimli yüksek lisans tezinin bazı değişiklikler yapılarak makale biçimine dönüştürülmüş halidir.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, hasanrencber@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5690-9094>

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, umitarklan@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0066-3122>

examined conceptually and exemplification is applied to show its practical use. In the study in which descriptive and content analyses are preferred, along with the fact that 4chan.org have same properties which have similar criteria to the concept of alternative media, it's also been seen that it has characteristics which could help expand the concept. In this context, it's concluded that, coupled with the fact that the website is another alternative media platform, it can also be considered as a completely different aspect.

Keywords: New Media, Alternative Media, 4chan.org, Anonymity.

JEL Classification Codes: D83, L82.

1. GİRİŞ

Medya kavramı, insan hayatına girdiği günden bu yana gündelik yaşama giderek artan ölçüde sirayet etmiş, haber almak temel gereksinimlerden biri haline gelmiştir. Tarihin değişik dönemlerinde farklı formatlarda hayata dâhil olan medya araçları da yaşanan teknik ve teknolojik gelişmeler ile toplumsal dönüşümlerle eş güdümlü biçimde değişimler ve dönüşümler geçirmiştir.

Bu bağlamda, iletişim bilimleri de çeşitlilik arz eden medya mecralarını temel çalışmalarından biri olarak görmüş, geçmişten günümüze yapılan birçok yayında çeşitli kitle iletişim araçlarını incelemelere tabi tutmuştur. Bu çalışmanın öncelikli amacı da bu bilgi birikimine farklı bir platformu betimleyip değerlendirerek katkıda bulunmaktır. Çalışmanın bir diğer amacı ise, alternatif medya kavramının literatürdeki tanımlamalarının, bu kapsama dâhil bir medya üzerinden değerlendirilmesidir. Sınırları keskin çizgilerle belirlenemeyen ve tarihsel süreç içerisinde sıkça anlam değişimlerine maruz kalan alternatif medyanın farklı bir boyutu bu vesileyle ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Alternatif medyada yer alan bir mecranın, kavramla örtüşen ve ayrışan yanları bu amaçla incelenirken, kavramsal çerçevenin de kapsayıcı ve detaylı olmasına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda, alternatif medya ve anonimlik kavramlar tarihsel süreç içerisinde üstlendikleri rollerle irdelenmiş ve alan yazından faydalanılarak tanımlanmıştır.

Üzerinde çalışılacak medya mecrasının belirlenmesinde, öncelikli olarak yerli alan yazında etraflıca ele alınmamış bir ortam olmasına özen gösterilmiş, çalışmanın özgün değer taşıyarak alana katkı sunması temel hedef olarak belirlenmiştir. Anılan gaye çerçevesinde, uluslararası literatürde sıkça çalışmalara ve tartışmalara konu olan 4chan.org isimli web sitesi örneklem olarak seçilmiştir.

Bu web sitesinin seçilmesinde, alternatif medya kavramının günümüzde giderek daha da fazla önem kazanması da etken olmuştur. Asırlardır çeşitli biçimlerle ana akım araçlar karşısında konumlanan alternatif medya mecraları, internet teknolojisinin günlük yaşama dâhil olmasıyla daha fazla üretilir ve görünür hale gelmişlerdir. Bu bağlamda, benzer diğer mecralardan sıyrıldığı bir ön kabul olarak değerlendirilen site, çalışmanın ana öznesi konumuna oturtulmuştur.

Bu amaçlara ve gerekçelere dayanan çalışmada, mevcut durumun ortaya konulması amacıyla betimleyici bir yol izlenmektedir. Yöntem olarak betimleyici analiz ve içerik analizine başvurulmakta, belirlenen temalar çerçevesinde site değerlendirmelere tabi tutulmakta, elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

2. MEDYA VE ALTERNATİF MEDYA KAVRAMLARI

İnsan toplulukları tarafından çağlar boyunca ilgiyle takip edilen ve bireylerin tabiatları gereği sahip oldukları bilgi edinme ve haberdar olma ihtiyaçlarına cevap veren yayınlar, çeşitli toplumsal değişim ve dönüşümlerin yaşanmasında da etmen konumunda yer almışlardır.

Çeşitli şekillerde karşılaşılabilecek bu yayınlar, bir bütün olarak medya araçları olarak nitelendirilebilmekle birlikte, süreç içerisinde zaman zaman toplumun geneline, zaman zaman da belirli bir kesime hitap eder halde sunulmuşlardır. Çalışmanın, kavramsal çerçevenin ele alındığı bu bölümünde, genel olarak medya ve onun daha özel kitlelere yönelen alt dallarından olan alternatif medya üzerine betimlemeler yapılmakta, örneklendirmelere başvurulmaktadır.

2.1. Medya Kavramı

İnsan ruhuyla ilgilenen doktorların, çevresinde cereyan eden olaylar ve diğer şahısların yaptıklarıyla ilgilenmeyen, bunlara dair bilgilendirme ihtiyacı hissetmeyen kişileri sağlıklı bireyler olarak nitelmesi (Cereci, 2005:10), haber alma gereksiniminin doğal bir güdü olduğunu göstermektedir. Bu ihtiyacı tatmin etme amacını taşıyan, 'bilgi ile mesajı birey ve kitlelere iletme yoluyla eğlendirme, bilgilendirme ve eğitim fonksiyonlarını yerine getiren görsel ve işitsel mecralar olan medya' (Çoban, 2013:80), tarihsel süreç içerisinde hayata giderek artan ölçülerde etki etmiş ve insanoğlunun gündelik yaşamının bir parçası haline gelmiştir.

İletişim ortamı ve araçları (TDK, 2011:1643) olarak dilimizde kendine karşılık bulan kavram, özellikle modern yaşamın sıklıkla zikredilen öğelerinden biridir. 'Cemiyetin bir üyesi olarak varlığını sürdüregelen insanların, çeşitli üretim ilişkileriyle birbirine bağlı olması iletişimi kaçınılmaz hale getirmiş' (Yaylagül, 2016:14), bu durum da 'toplumsal hayatın merkezinde konumlanan' (Yeşiltuna, 2015:127) medyanın gündelik yaşamın vazgeçilmezlerinden biri olmasının yolunu açmıştır. 'Sembol yaratımı yoluyla duygu ve düşüncelerini aktarabilen tek canlı olan insanın' (Zıllıoğlu, 2004:2), hem kavramsal hem de pratik düzlemde düşüncelerini özgür olarak ifade etmesine uygun ortam sunacak bir zemin olması öngörülen (Özsever, 2004:143) medyayı, bu bağlamda toplumsal ve bireysel bir gereklilik olarak nitelendirmek de mümkündür.

Diğer yandan, kitle iletişimini tesis eden basın ve yayın araçlarının ortak adı (Özmenek, 1999:3) olarak betimlenebilecek medyanın 'günümüzde cemiyetin sahip olduğu problemlerin çözümüne yardımcı olmaktan çok, ana toplumsal problemlerden biri durumunda olduğu da' (Demirer, 2007:28) iddia edilmektedir.

2.2. Alternatif Medya Kavramı

Alternatif medya, doğası gereği üzerinde kesin tanımlamalar yapılamayacak kavramlardan biridir. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan teknik gelişmeler ve değişen siyasi / ideolojik bakış açıları gibi unsurlar sebebiyle, kavramın anlamına dair tartışmalar, tanımlayanın yaşadığı dönem, içinde bulunduğu şartlar ve dünya görüşüne göre çeşitlilik arz etmiştir.

Disiplinler arası tartışmalara konu olan alternatif medyanın tanımlanması konusunda, kavramın çeşitli özellikleri ön plana çıkarılmış, alternatif olan kısmı sıklıkla vurgulanmıştır. Farklılaşan anlamlandırma çabaları doğrultusunda, neyin, kime göre, hangi durumlarda alternatif olarak nitelendirilebileceği, bu tanımlama gücünün başlıca sebebi olarak gösterilebilir.

Tanımlama biçimlerinin değişken olduğu alternatif medyaya dair, literatürde yapılan taramalarda karşılaşılan başlıca tanımlamalar, kavramın ana akım dışı karakteristiği odağında şekillenmiştir. 'Medya yapıları, içerik, dağıtım, kabuller ve baskın sermayeci medya üretim biçimlerine meydan okuyan' (Fuchs, 2010:178). faaliyetlerinde ana akım dışı olan (Vatikiotis, 2005:18), sıradan insanlara, profesyonel eğitim ile aşırı harcamalar gerektirmeden sunularak, medya kurumları veya benzer yapılanmalar dışındaki ortamlarda kendine yer bulan ve kâr yerine özgür fikirlerden etkilenen (Atton, 2006:12, 2009:265) ve daha sınırlı ölçekte, daha erişilebilir ve katılımcı olmasının yanında, ana akım medyaya göre bürokrasi ya da ticari çıkarlarca daha az kısıtlanan ve genellikle onlara açıkça karşı olan (Downumt ve Coyer, 2007:1) alternatif medya, bu nitelikleriyle belirgin bir şekilde ana akım karşısı olarak literatürde betimlenmektedir.

Öte yandan, alternatif medyanın toplumsal değiştirici ve dönüştürücü gücü de tanımlarda kendine yer bulmuştur. Topluluklara farklı bir bilgi kaynağı sunup daha büyük bir demokratik potansiyeli işaret eden (Poole ve Richardson, 2010:7), ve mevcut sosyal rol ile rutinleri dönüştürmeye çalışan (Atkinson, 2006:251-252) alternatif medya, bu niteliğiyle de toplumsal bir sorumluluk üstlenmekte, 'cemiyeti, ekonomik, sosyal ve politik taraflardan değiştirmeye adanıp, tüketici konumundaki bireyleri reklamcılara teslim etme amacındaki kurumsal medyadan farklı bir sağgörü ile çalışmaktadır (Kidd, 1999:115).

Alternatif medyayı çeşitli yönleriyle ana akımdan ayıran bu tanımlamaların yanında, ayrımı somut olarak ortaya koyan anlamlandırmalar da önem arz etmektedir. Fuchs'a (2010:178) göre, alternatif medyayı ana akım medyadan ayıran boyutlar şu şekildedir:

Tablo 1. Alternatif Medyayı Ana Akım Medyadan Ayıran Boyutlar

Boyut	Kapitalist Kitle İletişim Araçları	Alternatif Medya
Gazetecilik Prodüksiyonu	Elit Gazetecilik	Yurttaş Gazeteciliği
Medya Ürün Yapıları	İdeolojik Form ve İçerik	Eleştirel Form ve İçerik
Örgütsel Medya Yapıları	Hiyerarşik Medya Organizasyonları	Taban Örgütleri Medya Kuruluşları
Dağıtım Yapıları	Pazarlama ve Halkla İlişkiler	Alternatif Dağıtım
Alım Pratikleri	Manipülatif Alım	Kritik Alım

2.2.1. Alternatif Medyanın Tarihsel Gelişim Süreci

Ana akım medya, kitlesel beklentilere yanıt verme amacı taşısa da, kendini cemiyetten ayrı konumlandırılan kişilerin toplumsal ve bireysel ihtiyaçlarına her zaman gerektiği şekilde cevap verememiştir. Bu sebeple, birey ve gruplar tarafından alternatif yapılanmaların meydana getirilmesi, tarihsel süreç içerisinde bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır.

Medyanın, normal olanın ne olduğuna dair başlıca belirleyici unsur olduğu savı (Kaya, 1999:23) alternatif seçeneklerin genel geçer dayatmalar arasından sıyrılmasını açıklamak için bir karşı tez olarak örnek verilebilir. Toplumsal yapı ve sosyal yaşantıdan bir veya birden çok açıdan ayrılan alternatif fikir, ideoloji ve sosyal gruplar, kendi medya yapılanmalarını oluşturarak bu vesileyle öne çıkmak, seslerini duyurmak ve belli amaçlar çerçevesinde bir araya gelmek amacıyla alternatif medya araçlarını araç olarak kullanmış ve alternatif medyanın tarihsel gelişim sürecine bilinçli ya da bilinçsiz olarak katkıda bulunmuşlardır.

Alternatif medya üzerinde yapılan çalışmalar genellikle, mefhumun yaygınlık kazandığı yeni medya çağına yoğunlaşsa da, kavramın kökeni asırlar öncesine dayanmaktadır. 16. yüzyılın başlarında Avrupa topraklarında görülen reform hareketleri döneminde yapılan bazı yayımlar, alternatif medyanın öncülleri olarak kabul edilir (Downing, 2000:143).

Alternatif medyanın beş asırdır varlığını sürdürebilmesi, bünyesinde barındırdığı nitelikler ve gündelik yaşamda karşılık bulan kullanım pratiklerinden ileri gelmektedir. İletişimin bireysel bir eylem olmaktan çıkıp kitlesel bir fenomene dönüştüğü tarihsel süreç içerisinde, iletişimin giderek endüstriyelleşip tektipleşmesi, alternatif mecralar üretme ve takip etme ihtiyacını da aynı ölçüde artırmıştır.

Söz konusu gereksinimin karşılanması, alternatif medyanın tarihsel gelişim sürecinin son dönemlerine rastlayan yeni iletişim teknolojileri çağında daha pratik bir hale gelmiş, ‘bir sermaye birikim alanı haline gelen medyanın üretip dağıttığı bilginin toplumun farklı kesimlerince yetersiz ve uygunsuz olarak addedilmesi, alternatif medyanın yeni medya ekolojisi içerisinde gelişmesini tetiklemiştir’ (Aydoğan ve Başaran, 2012:213).

Alternatif medyanın, geçmişten getirdiği ve yeni medya ortamlarının olanakları sayesinde bünyesine kattığı bazı temel nitelikler bulunmaktadır. Bu nitelikler;

- Etkileşimlilik: İçerik üretim ve tüketiminde birlikte yer alarak katılımcı bir platform yaratılabilmesi, çok sesliliği güvence altına almakta ve alternatif medyayı etkileşimli bir karaktere büründürmektedir.
- Hızlılık: İnternet teknolojisinin de yardımıyla, özellikle yaygın kullanıcı kitlesine sahip alternatif medya mecraları, geleneksel araçlardan daha hızlı bir şekilde içerikleri ilgililerine ulaştırabilmektedirler.
- Etkililik: Alternatif medya araçlarına kolay ve hızlı bir şekilde ulaşılabilmesi, etki derecelerini de aynı derecede artırmakta, özellikle aktivist hareketlerin güç kazandığı günümüzde bu nitelik öne çıkmaktadır.
- Erişilebilirlik: İnternet teknolojisinin yaygınlık kazanmasıyla, alternatif medya mecraları kolay erişilebilir hale gelmiş, kullanıcılar takip ve katılım konularında çeşitli olanaklar elde edebilmişlerdir.
- Kullanım kolaylığı: Erişilebilirliği destekleyen bu nitelik; yaş, sosyal statü ve yaşanılan coğrafya gibi etmenler açısından farklılaşsalar da birçok kişinin ilgili mecraları kolaylıkla kullanabileceğini betimlemektedir.

- Medya zenginliği: Alternatif medya ortamları, çoklu medya ürünlerinin bir arada kullanılabilmesiyle, bireylere görsel, metin, infografik ve podcastler gibi çeşitli iletişim biçimlerini bir arada deneyimleme ve enformasyona daha sağlıklı bir biçimde ulaşma imkânı vermektedirler.
- Evrensellik: Geleneksel medya araçlarının sınırlı yayın olanaklarının aksine, yeni medya enformasyonun evrensel bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Yeni medyanın bu avantajını etkin bir şekilde kullanan alternatif medya mecraları da evrensel bir kimliğe bürünebilmektedirler.
- Amaçsallık: Alternatif medyada bir araya gelen bireyler belli amaçlar çevresinde iletişim kurabilmekte ve örgütlenebilmektedir. Bu da özellikle aktivist hareketler söz konusu olduğunda önemli bir nitelik olarak öne çıkmaktadır.
- Teknolojiye uygunluk: İletişim alanındaki teknik yeniliklerden faydalanan günümüz alternatif medyası, bu uyum yeteneği sayesinde gücünü, kapsamını ve etkisini günden güne artırabilmektedir.
- Çeşitlilik: Ana akım medyada gösterilemeyecek her türlü içeriğe, alternatif medya mecraları aracılığıyla erişmek mümkündür. Sınırsız çeşitlilikte içerikler yasal veya yasadışı bir şekilde bu mecralardan kitlelere ulaşabilmektedir.
- Denetimsizlik: Devletler ve otoritelerin gösterdikleri çabalara karşın, ilgili mecralarda kesin bir denetimden söz etmek her zaman mümkün değildir. Alternatif medya mecraları bu özelliği sağlamaları nispetinde özgür, marjinal ve etkili kabul edilmektedirler.
- Bireysellik: Ana akım medyada bir yayın üretiminde bulunmak insan kaynağı açısından birikim ve organizasyon gerektirmektedir. Alternatif medya mecralarında ise, sadece bir kişi bile yayıncı kimliğine bürünüp küresel çapta milyonlarca insana ulaşabilmektedir. Bu durum ayrıca, bireysel düşüncelerin de yanına herhangi bir destek veya destekçi bulmadan geniş kitlelere duyurulabilmesini sağlamaktadır.
- Kolektiflik: Kolektiflik de bireysellik kadar alternatif medyanın doğasında bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler ekseninde iletişimin pratikleşmesi, kolektif şekilde içeriklerin üretilmesinin de önünü açmış, birbirlerinden çeşitli yönlerden farklı insanlar dahi ortak bir üretim sürecine dahil olabilmişlerdir.
- Ekonomiklik: İnsan kaynağını istihdam etmek ve yayın maliyetlerini karşılamak açısından reklam ve mali destek gibi konularda katkılara gereksinim duyan ana akım medyaya karşın, alternatif medyanın özellikle yeni medyadaki kullanım biçimlerinde oldukça sınırlı bütçelerle ve hatta bazen bedavaya içerik üretimi ve dağıtımını yapılabilmektedir.
- Anonimlik: Alternatif medya yayıncıların ve kullanıcılarının kendilerini gizlemelerine olanak tanıyabilmekte, bu da üretim ve kullanım pratiklerinde daha serbest davranmayı sağlayabilmektedir.
- Özgünlük: Alternatif medya üretici ve kullanıcıları, ana akım medyanın kendilerine dayattıklarının aksine takip edecekleri içerikleri kişiselleştirebilmekte, kendi medya tüketimlerini özgünleştirebilmektedir.
- Özgürlük: Denetimsizlik, ekonomiklik ve anonimlik gibi niteliklerle desteklenen bu özellikle, alternatif medya bağımsız bir şekilde kullanılabilmekte, bireyler hür iradeleriyle süreçlerin bir parçası olabilmektedir.

2.2.2. Alternatif Medyanın İşlevleri

Alternatif medya, bahsi geçen niteliklerinin de yardımıyla, uygulama alanında çeşitli işlevler kazanmıştır. Bu işlevler belli başlı olarak şu şekilde sıralanabilir:

- Haber verme işlevi: Medyanın temel işlevlerinden biri olan bu fonksiyon, alternatif medya araçlarında da başı çekmektedir. Bireyler, takip edecekleri haber kaynağı konusunda özgür seçimler yapabilmekte, ana akım mecraların çizdiği sınırların dışına çıkarak haber alma ihtiyaçlarını istedikleri şekilde giderebilmektedirler.
- Eğlendirme işlevi: Alternatif medyanın, çeşitli medya ortamlarını bir arada sunabilmesi ve bunu yaparken de bireylerin kişisel istek ve beğenilerine göre çeşitlilik sunması, eğlendirme işlevinin ana akım medyanın sunduğu içeriklerin dışına çıkabilmesini sağlamaktadır.
- Sosyal katılım sağlama işlevi: Alternatif medya sunduğu etkileşimli yapıyla katılımcılığın önünü açmış, bireyler sadece tüketici olmaktan çıkarak, süreçlerin parçası haline gelmişlerdir. Dolayısıyla, alternatif medyanın kişilere sosyal toplulukların bir parçası olma konusunda da imkan tanıdığı söylenebilir.

- Suça ortam hazırlama işlevi: Alternatif medyanın anonimlik ve denetimsizlik gibi nitelikleri ve yeni iletişim teknolojileri, bu mecralar yoluyla çeşitli suçları işlemeyi kolaylaştırmaktadır. ‘Ana akım medya karşısında konumlanan alternatif medyanın günümüzdeki en bilinen kullanım şekli olarak nitelendirilebilecek sosyal medya mecraları, sıradan bir internet kullanıcısının dahi suç faili veya mağduru olabilmesine olanak tanıyan yapılarıyla ilgili işlevin yaygınlık derecesini ortaya koymaktadır. Geniş kapsamda kullanım pratiklerine sahip sosyal medyanın bünyesinde barındırdığı nitelikler içinde illegaliteyi destekleyici potansiyel taşıyan büyüklük, denetimsizlik ve anonimlik özellikleri (Arklan ve Rençber, 2017:35-37) ve alternatif medya için de benzer yasa dışı kullanımların önünü açabilmektedir.
- Propaganda işlevi: Alternatif medya ürünleri, bünyelerinde barındırdıkları niteliklerin doğası gereği, propaganda işlevi için uygun ortamlar olarak değerlendirilebilmektedir. Ana akım medyada propaganda yapma imkanının ekonomik ve politik konjonktürün izin verdiği ölçüde sadece belli zümrelerin ulaşabileceği bir güç olması, söz konusu erkleri elinde bulundurmayan grup ve klikleri alternatif medya üzerinden bu faaliyetleri yürütmeye sevk etmiş, böylece ilgili işlev sıklıkla kullanılır hale gelmiştir.
- Eğitim işlevi: Alternatif medya mecralarının didaktik yapısı, eğitici işlevin etkin kullanılmasının asırlarla ölçülebilecek kadar uzun bir mazide karşımıza çıkmasını sağlamaktadır. Yeni medyadaki alternatif medya mecralarının yaygınlığı, erişilebilirliği, özgürlüğü, birden çok türde içeriği barındırmaya ve kullanıcılarına sunmaya olanak veren yapısı gibi nitelikleri sayesinde kişi ve kitleler bilgilenmekte ve eğitilebilmektedir.
- Sivil toplum hareketleri oluşturma işlevi: Alternatif medya sayesinde bireyler, sadece küçük bir topluluğun üyesi veya yaygınca paylaşılmayan bir fikrin savunucusu olsalar bile, gerektiğinde gündelik hayata etki eden faaliyetlerde bulunabilmekte, çeşitli amaçlar taşıyan örgütlenmeler altında bir araya gelebilmektedirler.

2.3. Bir Alternatif Medya Mecrası Yaratmak

Umberto Eco (2012:23), medyanın susturulmasına yönelik çabalar olsa da yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla bilgi akışının devam edeceğini ve bu akışın zorba bir lider tarafından bile durdurulamayacağını, çünkü o kişinin de bu alanları kullanmaktan vazgeçemeyeceğini iddia eder. Bu enformasyon akışını sağlamak gayesinde olan bireyler, alternatif medya mecraları oluşturmakta ve varlığını sürdürebilmesi için bireysel ve/veya kolektif çabalar sergilemektedirler. İlgili sürecin tetikleyici unsurları ve bu aşamaları geçen mecraların var oluş şekilleri çalışmanın bu bölümünde örnekler üzerinden incelenmektedir.

2.3.1. Alternatif Medya Mecrası Yaratmayı Kolaylaştıran Etmenler

Alternatif medyanın, çalışmanın önceki bölümlerinde bahsi geçen tanım, nitelik ve işlevleri, böyle bir mecra ortaya çıkarmanın ana akım bir medya organı yaratmaya göre ne kadar pratik olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu oluşturma sürecinin dayanağı ise, alternatif medyanın aşağıdaki nitelikleri olarak değerlendirilmektedir.

- Alternatif Medyanın Yeniliğe Açık Yapısı: Rodriguez’e göre, kurumsal yayıncılık ve basım, bir reklam verenler evreninde ve eğlence ile bilgi ticaretinde var olurken kitleleri hedeflemiştir. Sosyal hareketler ve medya aktivistleri ise, ayrı bir alanda, medya teknolojilerini kabul ve bu teknolojilerin kullanımlarını ticari bağlamından ayırarak tasarımcıların tasarlamadığı şekilde yeniden icat etmişlerdir (2014:151). Bu yargı, bilhassa tasarımcının tasarlamadığı şekilde bir tasarımın ortaya koyulması, alternatif medyanın sunduğu yenilikçi ve zengin atmosferin yeni bir mecraın tasarlanma sürecine sunduğu katkılara işaret etmektedir. Alternatif medyanın izleyicileri olarak küresel adalet aktivistleri ve protestocuların, ideoloji ve güç konularında zengin medya içeriğini kullanması (Atkinson, 2005: 138) da aynı hususu vurgulamakta, bu çeşitlilik ve dolayısıyla önünü açtığı sınırsız derecede yeni pratikler, ilgili türde bir mecra oluşturmayı kolaylaştırıcı temel niteliklerden biri olarak öne çıkmaktadır.
- Alternatif Medyanın Denetimsiz Yapısı: Demokratik toplumlarda, vatandaşların farklılıklarını bir kenara bırakma ve ortak endişe meseleleri hakkında eleştirel tartışmaya girme fırsatına sahip olmaları önemlidir. Tarihsel olarak, bu diyalog kamusal alana katılımı gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, çoğu geç endüstriyel demokraside kamusal alanlar, ekonomik ve entelektüel elitler tarafından kontrol edilmektedir. Sonuç olarak, marjinal ya da ezilenlerin eleştirel nedeni, egemen toplumsal düzeni yeniden üretmek için susturulur ya da çarpıtılır (Gillett, 2003:621). Alternatif medya ise, bu susturma ve çarpıtmaların karşısında var olan bir seçenektir. Demokrasiyi tesis etme gayesinde olan rejimlerin dahi ilgili hassasiyet hususunda eksiklik çekebilecekleri ve çok sesliliğin bir ütopya olarak kalma potansiyeli göz önünde bulundurulursa, alternatif medyanın denetlenmeden var olabilme ihtimali değer kazanır. Üstünde herhangi bir baskı hissetmeyen ve

denetimsizliğin iyi ya da kötü, doğru veya yanlış olarak tasarruf edilebilecek bütün avantajlarını kullanan alternatif medya mecraları da, bu kolaylık çerçevesinde oluşturulup sürdürülebilir.

- Alternatif Medya Mecrası Yaratmanın Düşük Maliyetli Olması: Yapısı gereği alternatif medya mecraları, büyük sermaye girişimlerine alması karakterde meydana çıkar. İktidar ve kapitale karşı yayın yapma ereğindeki organizasyonlar, geleneksel medya dönemlerinde fanzin, sayfa sayısı az gazete ve dar bir alana hitap eden radyo istasyonları vasıtasıyla düşük bütçelerle varlıklarını devam ettirme çabası içerisinde olmuşlardır. Maliyet açısından bu avantajlı durumun yeni medya teknolojileri aracılığıyla daha da elverişli hale geldiği savunulabilir. 'Bir internet sitesi meydana getirme bedelinin asgari düzeyde olması, milyonlarca yeni mecranın türemesine, bu da yakın bir geçmişe kadar imkânsız olarak görülen çeşitlilikte enformasyon ve fikrin yayılım ve yaratımına ön ayak olmuştur' (McChesney, 2006:281). Bireysel ya da kolektif yapıda tesis edilen alternatif medya mecraları çok düşük bir maliyetle, hatta bedavaya genel ağ üzerinde var olabilmekte ve etkinlik kazanabilmektedirler.
- Alternatif Medya Mecrası Yaratmanın Organizasyon Gerektirmemesi: Geçmişte ve günümüzde ana akım medya mecraları yapısal organizasyonlar aracılığıyla var olmuş ve devamlılıklarını sağlamışlardır. Bu araçların kapsamı, büyüklüğü ve yaygınlığı, geniş kadrolara ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Alternatif medya ise, bu duruma tezat bir şekilde ortaya çıkmış ve süregelmiştir. Alternatif terimi, en azından yerli medya bağlamında, genellikle hükümet, partiler ya da ticari çıkarlar tarafından değil, başka bir topluluk tarafından sahip olunan anlamına gelmektedir. Bu topluluklar, genellikle dini gruplar, sendikalar veya gerilla hareketlerine dayanır ve sıradan insanların "gerçek" yaşamları ve ihtiyaçları ile daha ilgili olan "alternatif" bir bakış açısı sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu anlamda, bu tür alternatif medya, bir dereceye kadar süreklilik ve bazı asgari teknik yeterlilik ve ekipmana erişim gerektirir (Randall, 1993:628).

2.3.2. Örneklerle Alternatif Medya Mecrası Yaratma Pratikleri

Geleneksel medyalar çağında edilgen pozisyonda konumlanan izleyici kitle ve bireyler, 'yeni medya çağında enformasyonun üretim ve dağıtım aşamalarında da etkin rol oynar hale gelmişlerdir' (Güngör, 2016:137). Yaşanan bu rol değişimi, ürün yaratma pratiklerini de doğal olarak etkilemiştir. Bu bağlamda, geleneksel ve yeni medya ortamlarında içerikler ortaya çıkarılmaya başlanmış, her iki satıhta da günümüze dek varlığını korumuştur.

Alternatif medya araçlarının geleneksel mecralardaki öncül örnekleri yazılı, işitsel ve görsel platformlar üzerinde verilmiştir. İlgili türün ortaya çıkışı 16. yüzyıla dayanmakla birlikte, bugünkü anlamına yakın yayınların yapılması için üç asır daha geçmesi gerekmiştir. '1800'lü yılların başında amatör düzeyde yapılan fanzin yayınları' (Rau, 1994:10) basılı materyaller söz konusu olduğunda öncül örnekler olarak gösterilmektedir. Devam eden yıllarda, teknik ilerlemelerin de yardımıyla alternatif yayıncılıkta bir boyut değişimi yaşanmış, yazılı basın yerini başka mecralar almaya başlamıştır. '1900'lerin ilk yarısında amatör radyoculuk faaliyetlerinin batı dünyasında gelişim göstermesi' (Coyer vd. 2007:16) alternatif medya oluşturma hamlesi olarak kabul edilmektedir.

Yeni iletişim ortamı olan İnternet aracılığı ile kurulup gelişim gösteren alternatif medya mecralarının öncül örnekleri olarak ise, 'en eski İnternet tabanlı medya projelerinden ikisi Amerika Birleşik Devletleri'ndeki PeaceNet ve İngiltere'deki GreenNet örnek verilebilir. Her ikisi de 1985'te kurulmuş ve birlikte sosyal değişime adanmış diğer örgütlerin ev sahibi olan İlerici İletişim Derneği'ni (Association for Progressive Communications) kurmuşlardır. Devam eden süreçte de, 1990'ların başlarında internette aktivist posta listelerinin ve diğer e-posta tabanlı grupların ortaya çıktığı görülmektedir. (Atton, 2007:59)

Alternatif medyanın yeni medya araçları içerisindeki kullanımının günümüze en somut yansıması olan sosyal medya mecraları, küresel çapta yaygınlık kazanmış ve modern insanı dili, dini, ırkı, cinsiyeti, gelir düzeyi ve dünya görüşü ne olursa olsun deyim yerindeyse kendine bağımlı hale getirmiş ve gündelik yaşamın kabul edilmiş bir öğesi haline gelmiştir. İnsanlar ve toplumlar için bir enformasyona ulaşma kaynağı olan ve hatta bireylere yayıncı konumuna erişme olanağı sunan bu mecralar, aynı zamanda sermaye açısından alternatif medya anlayışının temel dayanağına aykırı bir şekilde büyümüş ve küresel şirketler haline dönüşmüşlerdir. Bu araçların, söz konusu niteliklerine rağmen, kapital birikim ve iktidar baskısından kaçınma aracı olarak kullanılabilmeleri de alternatif medyanın kendi kaçış yolunu bulması ve sınır tanımazlığına örnek olarak gösterilebilir.

3. ALTERNATİF MEDYADA KİLİT BİR KAVRAM: ANONİMLİK

Alternatif medya, birçok yeniliğin ve dönüşümün önünü açan yapısı gereği, bünyesinde çok sayıda farklı kavram barındırmaktadır. Bu kavramlardan biri olan anonimlik, bilhassa alternatif medyanın yeni medya teknolojileriyle beslenmesi ve desteklenmesi sonucu giderek artan düzeyde önem kazanmış, kilit mefhumlardan biri haline almıştır. Kaynağın kimliği hakkında, mesaj alıcılarının karşılaştığı özel bir belirsizlik türünü temsil eden (Rains ve Scott, 2007:64) bir kavram olan anonimlik, çalışmanın bu bölümünde tanımsal ve niteliksel temelleri bağlamında incelenmekte, alternatif medya atmosferi içerisindeki yeri ve mevcut konumunun taşıdığı önem örneklerle ortaya konulmaktadır.

3.1. Anonimlik Olgusu

Büyük Türkçe Sözlük'te anonimlik anonim olma durumu, anonim ise adı sanı bilinmeyen, çok ortaklı, yazanı, yapanı, söyleyeni bilinmeyen ve laedri olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011:132) ve tanımlanabilirliğe karşı tanımlanamayan geniş bir boyutun kutupsal değeridir (Marx, 1999:100).

Günlük hayata da etki eden anonimlik, 'insanların kendileri hakkında neyin bilineceğini kontrol etmelerini sağlar' (Lessig, 1995:1749). Böylece bireyler kişisel bilgilerini koruma, kendilerine yeni ve eşsiz benlik inşa etme, farklı biri olarak tanınma ve gizlilik perdesi ardına saklanarak eylemlerde bulunma imkânlarına sahip olurlar.

Öte yandan anonimlik terimi, adsızlık, ayrılma, tanımlanamamazlık, tanınma eksikliği, kimlik duygusu kaybı veya benlik duygusu gibi kavramları belirtmek için de kullanılmıştır. Anonimlik, çeşitli şekillerde de gündeme getirilebilir ve hem olumlu hem de olumsuz anlamda anonimliğin hizmet edebileceği pek çok amaç vardır. Örneğin, olumlu tarafta, ifade özgürlüğü ve değişimin teşvik edilmesi, ya da birisinin istenmeyen tanımlardan korunması, olumsuz anlamda ise; hiçbir sorumluluk üstlenmeden dolandırıcılık, diğer suç faaliyeti ve nefret söylemi eylemleri yer alabilir (Wallace, 2008:165). Yasa dışı faaliyetlere bu şekilde zemin hazırlayan anonimlik, sağladığı özgürlükle bireylere cesaret vermekte, sosyal düzenin tesisi ve tehditlerin bertaraf edilmesi gibi sebeplerle, şiddet ve lincin dahi meşru bir eylemcesine normalleştirilmesine neden olmaktadır (Türk, 2017:472).

3.1.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Anonimlik Olgusu

Gizli olma durumu, içinde yaşanılan döneme, coğrafyaya, durumlara ve kişilere göre değişiklik gösterir ve kapsam olarak da farklı alanlara hitap edebilir (Tokatlı, 1979:16). İngilizce'ye 16. Yüzyılda Yunanca'dan geçen anonimlik (anonymity) terimi, ilk defa 1557 yılında Richard Tottel tarafından el yazması şiirlerden oluşan bir baskıda kullanılmış, devam eden yıllarda da şairin anonim olarak yer aldığı çeşitli şiirler ortaya çıkmıştır (Ferry, 2002:193-194). 17. yüzyılda piyasaya çıkan ve müstehcen içerikli yayınların öncülerinden olan *Venus in the Cloister* (Manastırdaki Venüs) de anonim olarak yayınlanmıştır (Briggs ve Burke, 2011:60). Yine aynı dönemde verilmiş *Guliver'in Gezileri* gibi klasik bir eserin dahi anonim olarak yayınlanması (Mullan, 2007:9-10) kavramın neredeyse kitle iletişim araçları tarihi kadar geriye uzandığını göstermektedir. Anonimlik, genel terimsel karşılığıyla düşünüldüğünde, kavramın tarihini daha da geriye götürmek mümkündür. Binlerce yıl önce mağara duvarlarına çizilen ve o dönemin inanış ve yaşayış tarzları hakkında günümüze ulaşan bilgiler veren petrogliflerin birer anonim yapıt olması, kavramın tarihini modern çağların oldukça gerisine götürmektedir.

Anonimlik olgusunu tarihsel süreç içerisinde değerlendirirken, günümüze yansıyan biçimi olan sanal ortamda anonim olma durumundan da kısaca bahsetmek yararlı olacaktır. 'Diğer hiçbir kitle iletişim aracının sağlayamayacağı imkânlar sunması ve kişiler arası iletişim ve bilgi alışverişi bazında derleyici - toparlayıcı niteliğiyle rakipsiz olan internet (Çamdereli, 2015:122) anonimliğin de eskiye nazaran daha pratik bir biçimde tesis edilmesini sağlamıştır.

3.1.2. Yeni İletişim Teknolojileri Bağlamında Anonimlik Olgusu

Anonimliğin, içerik üreticisi veya tüketicisi olarak konumlanabilmek için fiziki birlikteliği zorunlu kılmayan yeni iletişim teknolojileri çağında daha kolay bir şekilde tesis edilebileceği su götürmez bir gerçektir. Bu teknolojilerin lideri konumundaki internet, binlerce yıllık insanlık tarihi içerisinde sadece birkaç on yıllık süreçte var olmasına rağmen, oluşturduğu etki ve aktardığı veri bakımından kendisinden önceki tüm kitle iletişim araçlarını geride bırakabilmiştir.

İnternet, bir iletişim aracı olarak halka ve genel kullanıma açıldıktan sonra, yüz yüze iletişimle daha çok benzer hale gelmek için sürekli çabalar sarf etmiştir. İsimler ve takma adları, gerçek insanlar ya da sadece temsillerin fotoğrafları olabilecek avatarlar (kişileri sembolize eden görseller) takip etmiştir. İnterneti kullanan bireyler arasında anında iletilen ses ve video, uzaktan iletişimi daha da gerçekçi kılmıştır. Bu özelliklerin tümü,

kullanıcılara ses tonu ve beden dili sunarak daha zengin ve bağlamsallaştırılmış bir iletim sağlamıştır (Iane, 2011: 2).

İnternetin iletişim eylemini pratiklik ve kapsam yönlerinden zenginleştirilmesi, bunu yaparken de ses ve görüntü gibi materyallerin de sürece katılmasına uygun ortam sağlaması, her ne kadar Iane (2011) tarafından geleneksel tarzda kişiler arası iletişime benzeme çabası olarak yorumlansa da, yeni teknolojilerin ilgili alanda yol açtığı değişim ve dönüşümler de göz ardı edilmemelidir.

İnternetin toplumları hızla dönüştürmeye başladığı ilk zamanlar, anonimlik kavramının da tartışıldığı dönemler olmuştur. Bazıları, kimliğin açığa çıkarılmasının utanç verici olduğunu savunup, kullanıcıyı alay ile tacize maruz bırakacak anonimliğin değerini tartışmaya açarken, diğerleri de anonimliğin bir kullanıcının bir isim yerine bir sayının arkasına saklanmasına izin vereceğini ve kullanıcıların kendi iletişimleri için sorumluluk almasını engelleyeceğini iddia etmektedir (Long, 1994:1179). Yine aynı dönemde eser veren Rigby (1995) ise, benzer bir ikilemden söz etmektedir. Kullanıcıların bir kısmı, insanların savdukları şeyi ifade etmek için yeterli inanca sahip olmaları durumunda anonimliğin arkasına saklanmalarına gerek olmadığını, bir kısmı ise ifade özgürlüğünün ancak böyle mümkün olacağını iddia etmişlerdir.

Yeni iletişim teknolojileri bağlamında anonimlik olgusu değerlendirilirken, bu kavramlar çerçevesinde yaşanan dönüşümlerin, politik, iktisadi ve toplumsal zeminlerde nasıl karşılık bulduğunun da üzerinde durulmalıdır. Zira, anonimlik sebepleri ve sonuçlarıyla bir bütün olarak yeni medya ortamlarında kendinde sıklıkla yer bulmuş ve hali hazırda bulmaya da devam etmektedir.

3.2. Anonimlik ve Alternatif Medya Mecraları

Sanal ortamlarda insanlar kimliğinin bir kısmını veya tamamını saklayabilirler. Ayrıca kimliklerini değiştirebilirler. Anonim kelimesinin de belirttiği gibi, insanlar isimsiz olabilir veya en azından gerçek isimlerini maskeleyebilir. Bu anonimlik, insanların durumlar karşısında gösterdikleri önemseme refleksinin yitimine sebep olan temel faktörlerden biridir. İnsanlar eylemlerini kendi kişisel yaşam tarzlarından ve kimliğinden ayırma fırsatına sahip olduklarında, kendilerini açıklama ve davranma konusunda daha az savunmasız hissederler. Ne derse desinler ya da yaptıkları her şey doğrudan hayatlarının geri kalanıyla bağlantılı olamaz. Bir ayrıştırma sürecinde, bütünlük çevrim içi / çevrim dışı kimliği tam bağlamı içinde kabul ederek davranışlarına sahip olmaları gerekmez (Suler, 2004:322).

Alternatif medyanın doğasında bulunan karakteristik özelliklerinin sunduğu denetimsiz, özgürlükçü ve sınırsız yapının tesisinde kilit bir konumda bulunan anonimliğin, insan davranışını bahsi geçtiği şekilde çeşitli açılardan etki altına alması, sıklıkla karşılaşılabilecek bir olaydır. Birbirlerine kapsam olarak girift iki kavram olan anonimlik ve alternatif medyanın aralarındaki ilişkinin, yeni medya mecralarındaki kullanım biçimleri bağlamında somut olarak ortaya koyulması, bağın daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.2.1. Yeni Medya Teknolojileri Bağlamında Alternatif Medyayı Anonim Kullanım Biçimleri

Teknolojik gelişmelerle insan hayatının bir parçası olan yeni medya ve tarihi eskilere dayanan alternatif medya kavramları ile beraber birbirlerini tamamlayan ve birbirlerinden beslenen mefhumlardan olan anonimlik, 'aynı zamanda, kullanım kolaylığı ve bireyler arası hızlandırılmış yakınlık kurma işlevleriyle birlikte internetin bağımlılık yapıcı faktörlerindedir. Bu durum, webde gezinen kişinin ekranın ardında daha özgür davranması ve böylece ilgili faaliyetlerinde sürekli olarak kendini daha güçlü hissetmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır' (Rosen, 2007: 157).

Anonimliğin, internetin ve dolayısıyla geniş kapsamda yeni medya teknolojilerinin bağımlılık yapıcı etmenlerinden biri olması sıklıkla başvurulan bir kavram olmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum, kullanım biçimlerine de yansımış ve bireyler çeşitli yöntemleri takip ederek internette gizliliklerini sağlar hale gelmişlerdir. Anonimliğin mütenevvi usullerle sağlanması hususunda üzerinde durulması gereken temel ve ideal kullanım biçimi tam anonimliktir. Yani; bireysel kimliğe dair hiçbir iz arkada bırakılmadan süreçlere dahil olunması ve ifa edilen fiilin yine aynı gizlilikle sonlandırılmasıdır.

Bireyler her zaman mükemmel anonimliği hedeflemezler. İdealize edilmiş tam gizliliği birebir karşılamamakla birlikte, sıklıkla kullanılan bir anonimlik biçimi daha bulunmaktadır. Yeni medya teknolojileri bağlamında alternatif medyayı anonim kullanım biçimleri ele alınırken bahsi geçmesi elzem olan bu kavram; 'Pseudonymity' (takma adlılık) terimidir. Yeni medya ortamlarında ister içerik üretici ister de tüketici konumunda olsunlar birçok kullanıcı anonimliklerini bazı takma isimlerin ardında sürdürmektedirler.

Bir takma isim, belirli bir iletişimin veya işlemin belli bir mevcut kişiye kadar izlenebildiği hayali ayırt edici işarettir. Anonimlik açısından bakıldığında, diğer kimlik formları ile ilişkilendirilemeyen takma adlar ile, yasal isim ve/veya yer belirleme (sözde anonimlik) gibi tanımlayıcılarla ilişkilendirilebilecek takma adların birbirinden ayırt edilmesi önemlidir (Goddyn, 2001:13). Bu bağlamda, eğer takma ad kullanıcısının gerçek kimliğine dair ibareler barındırıyorsa (örneğin takma adın sonuna doğum yılını, yaşanılan yerin plaka veya telefon kodunu eklemek) tam bir anonimlikten söz edilemez. Bu nokta; takma adlılık ile ideal tam anonimliği ayıran temel çizgi olarak öne çıkmaktadır.

Bireyler hangi biçimde ve ne düzeyde kendilerini gizlerse gizlesin, bu araçla gerçekleşen eylemin niteliği yine kişinin kendisine göre değişmektedir. 'İnternetin bünyesinde barındırdığı farklı özellikler sebebiyle ahlaki ve etik değerler üzerinde tahribata yol açma potansiyeli' (Yıldız, 2017:407). anonimliğin kullanım pratikleri bağlamında da ayrışmalara sebep olmakta, uygulama biçimleri bahsi geçen değer yitimiyle eş güdümlü olarak çeşitlenebilmektedir. Bu kullanım biçimlerinin gerçekleşme yöntem ve düzeyleri, çalışmada iki alt başlık altında incelenmekte yeni kimlik inşası ve bilişim yöntemleriyle gizlenme yollarıyla anonimliğin tesisi detaylandırılmaktadır.

- Yeni Kimlik İnşası Yoluyla Gizlenme: Yeni medya mecralarını anonim olarak kullanma amacıyla olan bireyler, genellikle gizliliğin ardına sığınarak kendilerine dair bilgileri paylaşmama yoluna giderken, bazı kullanıcılar da kişisel özellikleriyle bağdaşmayan ya da kısmen bağdaşan sanal kimlikler oluşturmayı tercih ederler. 'Diğer bireylerden ayrı nitelikler taşıyan ve varlık bilimsel açıdan tekil bir varlık olan insan, teknolojinin etkisiyle olduğundan da farklı bir hüviyet kazanabilir' (Çotuksöken, 2013:428). Bu durum, ilgili kişilere anonimlik sağlarken olmadıkları ve/veya olmak istedikleri biri gibi davranmalarını, itibar görmelerini sağlayarak manevi tatmine ulaşmalarının da yolunu açar. Sanal bir yeni kimlik oluşturmak, bireylere normalde olduklarından daha özgür ve kontrolsüz davranabilecekleri bir ortam sağlar ve davranışlarında farklılıklara neden olabilir. Bunun temel sebebi, yüz yüze iletişimin aksine anonimlik zırhının ardına saklanan insanın eylemlerinde kendini daha rahat hissetmesidir. Örneğin; 'çevrim içi konuşulduğunda, acı dolu bir ifade veya gözyaşları gibi duygusal bir tepkiyi gösteren birçok ipucu eksiktir, bu nedenle de kötü, kaba yorumlar yapmak daha kolay hale gelir' (Rosen, 2007:197). Yeni kimliğin inşası, farklı boyutlarda söz konusu olabilmekte ve çeşitli yöntemlerle sağlanabilmektedir. Bu benlik oluşturma sürecinde kişinin kendinde var olduğunu hayal ettiği, hak ettiği halde sahip olamadığını düşündüğü ve diğer insanlarda mevcut olup da bünyesine katmak istediği özellikler yeni kimliğe dahil edilirken, bireyin geçmiş deneyimleri, içinde bulunduğu durum ve geleceğine dair öngörülerinin olumsuz özellikleri de bertaraf edilebilir.
- Bilişim Yöntemleriyle Gizlenme: İnsanlar sanal ortamda kimliklerini gizlemek için çeşitli yollara başvururlar. Bazen yeni bir benlik inşa ederek itibar ve güven kazanmak, bazen de yasa dışı kullanımlara zemin hazırlamak amacıyla oldukları kişi gibi davranmaktan imtina edebilirler. Bu durum genellikle bilişim yöntemleri aracılığıyla diğer kullanıcılar, kurumlar ve sistemlerden saklanılarak gerçekleştirilir. Anonimliğin sağlanması hususunda teknik yöntem, yazılım ve araçların kullanılması, sadece kişisel amaçlara ulaşmanın bir yolu değil, bazı görüşlere göre de demokratik yaşamın gereğidir. Bilhassa alternatif medya mecralarının sanal ortama taşınmasıyla tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar demokratik bir ortam haline dönüşen kitle iletişim araçları, anonim bireylere özgürlükçü zeminde katılımında bulunma imkânı vermektedir. Anonimliğin sağladığı görünmezlik, insanlara gizli olmamaları durumunda yapmayacakları şeyler yapma cesaretini vermektedir (Suler, 2004:322) ve hatta protestolar söz konusu olduğunda, harekete geçme konusunda kararsız kalan bireyler dahi sosyal medya gibi yollarla süreçlere dahil olabilmektedir (Papic ve Noonan, 2011:167). Bu itici gücün alanları ve anonimlik, bireyleri katılım ve söz söyleme konusunda cesaretlendirebilir. Fakat, yeni teknolojilerin, denetimsizlik kadar denetimin de bir aygıtı olacağı unutulmamalıdır. Karagöz (2013:143-144), anonimleştirici teknolojilerin kullanılmadığı durumlarda internetin, iktidar organlarının denetim, baskı ve fişleme aracı haline gelebileceğini iddia etmektedir. Bahsi geçtiği şekilde eylem ve söylem özgürlüğü konusunda katkılar sunan ve bireysel haklar için güvence sunma hususunda faydaları göz ardı edilemeyecek anonimlik, bazı durumlarda da birey ve toplum zararına girişilen fiillerin hamisi konumuna gelmekte, bu da ilgili mefhumun değerlendirilmesinde önemli bir nokta olarak öne çıkmaktadır.

3.2.2. Bireylerin Alternatif Medyayı Anonim Kullanım Nedenleri

Çalışmanın önceki kısımlarında yer yer bahsedildiği şekilde, alternatif medya ve anonimliğin kullanım neden ve biçimleri kişisel ve/veya toplumsal niyet ile ihtiyaçlar çerçevesinde de çeşitlilik arz etmektedir. İnsan ihtiyaçlarının sınırsızlığına dair olan mevcut kanı düşünüldüğünde, kullanım nedenlerinin de farklılaşım çoğalmasa doğal karşılanabilir.

Teich ve arkadaşlarına göre; anonim iletişimin kullanım sebepleri ve türleri arasında ayırım yapmak önemlidir, böylece bir formun kötülükleri başkalarını gereksiz yere kısıtlamak için bir neden olarak kullanılmaz. Bazı durumlarda, anonim iletişim insanları daha fazla yaklaştırmaya teşvik edebilir, isimlerini ilişkilendirmek istemeyecekleri değerli bilgiler sağlama (örneğin, bilgi sahibi olmayanlar için anonim ipuçları verme) ve gerçek kimlikleriyle kullanamayacakları kaynakları kullanma (örneğin uyuşturucu kullanımı, AIDS ya da intihar yardım hatları) gibi konularda onları cesaretlendirebilir. Bununla birlikte, bireyler başkalarına zarar vermek için anonim iletişimi kullanabilirler. Meşru anonimlik, daha geniş bir kullanım alanına girdiği için, gayri meşru kullanımlar da daha yaygın ve daha kolay hale gelmektedir. Bu konudaki politikalar, sosyal olarak arzu edilenleri kolaylaştırırken anonim iletişimin zararlı veya yıkıcı kullanımlarını önlemeye çalışmalıdır (Teich, vd. 1999:6-7).

Bireylerin alternatif medyayı anonim kullanım nedenleri irdelenirken, başlıca iki sebepten bu yola başvurulduğu iddia edilebilir:

- Anonimliğin içerik üreticiyi gizlemesi: Kitle iletişim araçlarını kitlelerle buluşturan yapılarda anonimlik geçmişi asırlara dayanan bir kavramdır. Bu derece köklü tarihine rağmen, bilhassa yeni iletişim olanaklarının insan hayatına girmesi, anonimlik üzerinde kavramsal ile pratik dönüşümlerin önünü açmış ve içerik üreticilerini, kendilerini gizleme konusundaki yöntemlere daha kolay bir şekilde ulaşabilir hale getirmiştir.

Gelişen ve gelişmekte olan yöntemlerle birlikte anonimlik, teknik altyapı ve biçim olarak kimliğin gizlenmesine izin veren medya ortamlarında içerik üreticiyi maskeleyen işlevi görmektedir. Düşünce ve söylem özgürlüğü gibi konularda yadsınamaz avantajlar sunan kavram, 'her zaman iyi huylu değildir. Mükemmel anonimlik, mükemmel bir suçü mümkün kılar. Bir ağda; iftira atma, taciz etme ya da saldırıya geçmeyi görmeden gerçekleştirme yeteneği, iftira atan, taciz eden ya da saldırıya uğrayan kişilerin oranını artıracaktır' (Lessig, 1995:1750).

İçerik üreticinin gizlenmesi, aynı zamanda bilgiye erişme amacı taşıyan kullanıcı üzerinde de etkiler bırakmaktadır. 'Çoğu zaman, içerik sağlayıcı anonimdir ya da sadece sanal bir kimliktir, çünkü bireylerin internette bilgi sağlamadaki etkisi azalmakta, sistemlerin tesiri artmaktadır. Ayrıca, kütüphaneler, kütüphaneciler ve özelleşmiş yayıncılar gibi geleneksel araçların eksikliği, bilgi arayanların bilgi güvenilirliğini değerlendirmek konusundaki yeteneklerini olumsuz yönde etkilemektedir (Vedder, 2008:354). Diğer bir deyişle, bilginin kaynağı olarak karşısında kimliksiz bir sistem gören bireyler, arada enformasyonun doğruluğunu denetleyecek kişi ve yapılar olmamasına rağmen, etki altında kalırlar. Buna bağlı olarak da birey, bilginin doğruluğunu ve geçerliliğini kontrol etme alışkanlığı edinme noktasında yoksunluk çeker.

- Anonimliğin izler kitleyi gizlemesi: Bireylerin anonimliği tercih etme nedenlerinden bir diğeri, medya araçlarını kullanırken gizlenme gayesidir. Ardında iz bırakmadan istediği yayınları takip edebilen ve yorumda bulunabilen kullanıcılar, böylece bilhassa internet ortamında daha rahat hareket etme kabiliyetine kavuşmuşlardır.

İnternet 1990'lardaki hızlı yükselişiyle, açık, rasyonel tartışmanın özgürce gerçekleşebileceği bir yer olarak ortaya çıkmış, her bakış açısına sahip bireylerin fikirleri tartışmak için eşit olarak bir araya gelebileceği bir ortam olarak görülmüştür. Fakat, insanları başka türlü sahip olamayacakları şekilde bir araya getirmesine rağmen, herhangi bir ortak görüşe ulaştıramamıştır (Bell ve Gauntlet, 2009:44). Kolektif ve özgürlükçü yapılar altında bir araya gelen bireyler, ortak şuurun bir parçası olmasa da, fikirlerin çeşitlenmesi ve çok seslilik açısından kazanımlar elde edildiği aşikardır.

İnternetin sağladığı anonim ortamın kişisel kimliği gizleme noktasında kilit bir aygıt olduğu hususunda genel kanaat, elbette literatürde aksi yönde ibarelere de rastlamak mümkündür. 'Chaum (1985:1030) bilgisayar ortamına dahil olmanın, insanların kendileriyle ilgili bilginin nasıl kullanılacağına dair izleme ve kontrol etme yeteneklerini çaldığını iddia eder. Benzer şekilde, yeni iletişim teknolojilerinin başlangıç çağı sayılabilecek bir dönemde çalışmasını yayınlayan Cohen (1996:981) de, bilgi çağına girildiğini, dijital formda çok miktarda bilgi edinebilen teknolojilerin ve bilgi sağlayıcıların, müşterilerinin kimler olduğu ve neyi okumaktan hoşlandıklarıyla ilgili daha önce görülmemiş bir veri birikimine sahip olmalarını sağladığını söylemiştir. Cohen ayrıca, bilginin dijital olarak iletildiği yeni çağda, okuma, dinleme ve görüntüleme gibi eskiden anonim olan basit eylemler vasıtasıyla okuyucuların bilgilerine (paylaşmamayı tercih ettikleri de dahil olmak üzere) ulaşılacağından söz eder.

4. ALTERNATİF MEDYANIN ANONİMLİKLE BİRLEŞEN BOYUTU: 4CHAN.ORG

Alternatif medyanın kendine internet ortamında yayılma imkânı bulması ve en büyük silahlarından biri olan anonimliği bu yeni mecrada daha kolay bir şekilde kuşanabilmesi, yeni platformların meydana gelmesini ve sıklıkla kullanılmasını da kolaylaştırmıştır. Sayıları ve etkileri giderek artan bu platformlar içinde bazıları diğerlerine nazaran daha fazla öne çıkmakta, daha büyük tesirler yaratmakta ve daha geniş kitlelere ulaşabilmektedir.

İnternet ortamında binlerce farklı alternatif medya odağı yer almaktadır. Chen'e (2012:7) göre 4chan bunların arasında özellikle ilgi çekicidir, çünkü insanların yaratıcı ve açık fikirli, aynı zamanda ahlaksız ve saldırgan olmaları tamamen özgür olan internetin kimliği gibidir. 4chan'ın internet ile karakteristik olarak bu derece örtüştüğü iddia edilirken, siteyi detaylı bir biçimde inceleyerek yerli literatüre kazandırmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

4.1. Sitenin Tanımı ve Tarihi

İlgili web sitesini tanımlayıp tarihine göz atarken, hem kendini betimleme biçimi ve literatürde yer alan görüşlere bakmak faydalı olacaktır. Site kendisini resmi olarak şöyle tanımlamaktadır; '4chan, herkesin yorum gönderebileceği ve görüntüleri paylaşabileceği basit bir görüntü tabanlı bülten tahtasıdır. 4chan'ın işbirliği-topluluk formatı, Japonya'nın Futaba Kanalı'ndaki en popüler forumlardan esinlenilmiştir. Farklı tahtalar, Japon anime - manga kültüründen video oyunlarına, müzikten fotoğrafçılığa kadar farklı konulara ayrılmıştır. Kullanıcıların topluluğa katılmadan önce kayıt olup bir hesap oluşturmalarına gerek yoktur' (4chan.org).

4chan 2003 yılında, anime hayranı bir Amerikalı çocuk (Christopher Poole) tarafından, Japon görüntü tahtası olan 2chan'den esinlenilerek Japon pop kültürünü tartışmak için kurulmuştur (Goriunova, 2014:67). Siteyi kurduğu dönemde henüz 15 yaşında olan ve "moot" lakabıyla anılan Poole, 2015 yılına gelindiğinde, 4chan.org'u 2chan'in eski sahibi Hiroyuki Nishimura'ya devretmiştir.

4chan.org'un kullanıcı kitlesi ve bu topluluğun amaçlarına/amaçsızlığına dair birçok yoruma rastlamak mümkündür. Resmi olarak 4chan.org, kullanıcı kitlesini ise şöyle tanımlamaktadır; 'Genellikle 18-34 yaş aralığında, yaklaşık olarak %70'i erkek %30'u kadın olmak üzere üniversite eğitimi almış veya hali hazırda almakta olan bireyler. Site, kullanıcıların coğrafi dağılımı ve ilgilerine ilişkin ise şu istatistikleri yayınlamaktadır; Birleşik Devletler (% 47), Birleşik Krallık (% 8), Kanada (% 6), Avustralya (% 5), Almanya (% 4), Fransa (% 2), İsveç (% 2), Hollanda (% 2), Polonya (% 1,5), Brezilya (% 1,5) ve %21 diğer ülkelerden, ilgi alanları Japon kültürü, anime, manga, video oyunları, çizgi romanlar, teknoloji, müzik, filmler olan kişiler' (4chan.org).

Literatürdeki ilgili tanımlamalara bakıldığında ise; Asenbaum'a (2017:7) göre 4chan, kimlikleri saklayarak meritokratik ilkeleri kurmayı amaçlar. Kitlesi bu şekilde nitelenen 4chan, 'son derece etkili bir ekosistemdir: sadece internet kültürünün ve internet memelerinin önemli parçalarını değil, aynı zamanda Anonymous ve alternatif sağ ideoloji gibi hareketlere de oldukça görünür bir platform sağlamıştır' (Hine, vd. 2017:1).

Sitedeki anonim gruplar, demokrasi karşıtı çabaları, ihbarları ve kullanıcı özgürlüğünü teşvik etmenin yanı sıra hoşgörüsüzlük, nefret ve şiddeti teşvik eden kolektif eylemlerde bulunma becerisine sahiptir (Bodle, 2013: 28). Sitenin kurucusu Christopher Poole'u Time dergisinin anketinde dünyanın en önemli insanı seçtirmek, 11 yaşındaki bir çocuğu intihara yönlendirmek, yaşlı bir adamın adresini ele geçirip doğum gününde evine yüzlerce tebrik kartları, pastalar ve hatta striptizci göndermek (Nagle, 2017) gibi farklı amaçlara sahip ve hatta amaçsız eylemler yapabilmektedir.

Bu fiillere imza atan kullanıcı kitlesi, anonimlik zırhının ardında diğer mecralarda gerçekleştiremeyecekleri eylemlere daha kolay bir şekilde imza atabilmektedir. Kullanım pratiklerine bakıldığında, '4chan.org üyelerinin kendilerini cinsiyet-nötr olarak sınıflandırmaya çalıştıkları tartışmalı bir kamu alanıdır. Bununla birlikte, kadınlara karşı düşmanca muamele ve söylemler görülmekte, bu durum, toplumsal cinsiyete dayalı konuların dijital alanlarda yoğunlaştığını göstermektedir. 4chan kullanıcıları bu tavrı diğer sosyal medya ortamlarına da taşımış, örneğin etnik çeşitlilik gösteren feministleri hedeflemek için "Operation Lollipop" adlı bir Twitter nefret kampanyası başlatmışlardır' (Tate, 2016:38-40).

4chan'ın tasarımsal yapısı her ne kadar ilkel bir siteyi andırsa da, bu görünüm mecranın karakteristiği olmuştur. '4chan.org çoklu paradoksların bulunduğu bir sitedir. Basit, görünüşte modası geçmiş bir mesaj panosu tasarımı kullanır. Yine de, günlük trafiği muazzamdır ve internet memeleri geniş popüler kültüre yayılmaya ve çoğalmaya devam etmektedir (Knuttila, 2011:1). Bu bağlamda sitenin büyüklüğü hakkında fikir sahibi olmak için, yayınladığı

kullanıcı istatistiklerine bakmak yeterli olacaktır. ‘4chan.org’un aylık sayfa gösterimleri: 703.000.000, aylık tekil ziyaretçi sayısı: 27.700.000 ve günlük ortalama mesaj sayısı: 900.000 ile 1.000.000 arasındadır’ (4chan.org).

Sitenin kullanım pratikleri bu şekilde çeşitlenebilmekte, 4chan.org alternatif medya tanımlamasını öncül örneklerden ve diğer mecralardan da öteye taşımaktadır. Örneğin; Campbell ve Twenge (2015: 362). Facebook’u ana akım olarak nitelendirirken, 4chan’i ana akım dışı kabul eder. Şüphesiz ki bunda sitenin temelinde yer alan anonimliğin payı büyüktür. Mesajlar, belirli bir süre veya gün sonra (popülerliğe bağlı olarak) silinir ve sitede arşiv kaydı kalmaz (Gekker, 2011) ve anonimliğin de güvencesi olan bu durum kullanıcılar da bir yenilmezlik duygusu oluşturur (Pendergrass, 2015: 6811).

Bahsi geçen etkileri yaratan anonimliğe sitedeki 70 tahtanın (temalara göre ayrılmış alt sayfalar board yani tahta olarak adlandırılmaktadır) 67 tanesinde tam anlamıyla rastlamak mümkünken, üçünde ise kısmi olarak anonimlikten söz edilebilir. /pol/, /sp/ ve /int/ tahtaları, kullanıcının IP adresinin coğrafi konumuna bağlı olarak bulunduğu ülkenin bayrağını da içerir. Bu durum, örneğin, bir olayın meydana geldiği bir ülkeden (coğrafi konumun VPN’ler ve vekiller kullanılarak manipüle edilebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır) olduklarını iddia ederek kullanıcıların manipüle edebilme yeteneğini azaltmaya yöneliktir (Hine, vd. 2017:2).

4.2. Sitenin Yarattığı Alt Kültür ve Önemli Kavramlar

4chan.org, karakteristik özellikleri sebebiyle kendine ait bir anlayış, jargon ve alt kültür yaratmıştır. Sitede paylaşım yapılırken tamamen anonim olunması, birden çok alt kültür oluşmasını ve bunların içeriksel olarak zenginliğini sağlayan en büyük sebeptir. Tam anlamıyla anonimlikle, 4chan, herhangi bir hiyerarşi duygusunu yok ederek ve birisinin bilgisi ve fikri dışında, dış dünyadan maddi herhangi bir şeyi yasaklayarak benzersiz bir eşitlik duygusu yaratır (Chen, 2012:10). Bu da, ortaya çıkan alt kültüre her kesimden bireyin katkı vermesini kolaylaştırır.

Bu durumda, internet ve ona eşlik eden anonimlik önemli bir sosyal rol oynar: özgür konuşma, özel ya da tabu konularının bilinçsizce tartışılması ve bilgi eşitliği sağlayan bir araçtır (Montiel, 2012:25). Mesele çevrim içi bir kültür inşa etmek olduğunda 4chan’deki içeriklerin kalıcı olmayan yapısı, sitenin güçlü yanlarından biri gibi görünmektedir. Bir arşiv olmadığı için, kullanıcılar sitenin hafızası olarak hizmet ederler ve referans vermek için arşivlenmiş herhangi bir konu olmamasına rağmen, 4chan’daki kültür sürekli olarak yeni içerikler oluşturarak siteye geri gelen kullanıcılar tarafından yeniden canlandırılır (Gibbons,2014: 13).

4chan kendi içinde yarattığı kültürün bir ürünü olarak özel bir jargona sahiptir. ‘Halkça anlaşılamayacak bir dil bozuntusu olan jargon’ (Develioğlu, 1980: 8) sadece siteyi bir süredir kullananlara hitap edebilecek kelime ve geçmişte sitede meydana gelen olaylara yapılan göndermelerden oluşur. Sitede üyelik sistemi olmadığı göz önünde bulundurulduğunda katılımcının eski veya yeni kullanıcı olup olmadığı tespit edilememekte, kişinin ne kadar eski bir takipçi olduğu, ancak eski olaylar ve jargona olan hakimiyetiyle ölçülebilmektedir.

Troll ve trollface kavramları, 4chan.org üzerinde sıklıkla kullanılan mefhumlardır. Kelimenin temelini inildiğinde, tarihinin internetin ilk yıllarına kadar gittiği görülmektedir. ‘1980’lerin sonlarında, internet kullanıcıları, çevrim içi toplulukları kasıtlı olarak bozan birisini göstermek için “troll” kelimesini kullanmaya başladılar. İlk zamanlarda trolling, küçük ve tek bir konuya eğilen Usenet gruplarının içinde yer alan nispeten zararsız bir eylemdi (Schwartz, 2008).

Zaman içinde 4chan jargonunun bir parçası haline gelen ve trollface sembolleşmiş görsellerle de desteklenen troll ve trolling kavramları, sitedeki kullanıcılar için bir uğraş halini almış ve ilk zamanlardaki masumane kullanımdan uzaklaşmaya başlanmıştır. Günümüzde, ‘trolling, yapılan davranışa güçlü bir tepki alındığında başarılı kabul edilir’ (Husted, 2012:131). Diğer bir deyişle, günlük kullanımda dilimize de trolleme olarak geçen eylem ne kadar ses getirdiyse o kadar amacına ulaşmış sayılmaktadır.

Topkek tabiri de, 4chan.org’da sıkça kullanılan bir kelimedir. Kökeni, Korece’de gülme eylemini sembolize etmek için kullanılan kekekeke harf grubuna dayanmakta, bir postta yer alan içeriğin çok komik olduğunu belirtme amacı taşımaktadır. Bu ifadenin görselleştirilmesi ise, Türkiye kökenli Eti firmasının bir ürünü olan Topkek’in fotoğraflarının postlara eklenmesi yoluyla yapılmaktadır. Bu durum, Japon kökenli ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yerleşik bir platformda Türkiye menşeli bir ürünün jargona dâhil olmasıyla, sitenin alt kültürünün oluşmasındaki küresel çaptaki etkiyi gözler önüne sermektedir.

4chan’de yer alan sitenin karakteristik figürlerinden bir diğeri de Pedobear olarak adlandırılan ve resmedilen kavramdır. ‘2chan’den 4chan’e taşınmış olan figür, orijin olarak alakalı olmamasına rağmen, süreç içerisinde çocuk istismarı ile ilişkilendirilmiş ve site içi bir tepki aracı olarak kullanılmıştır’ (Stryker, 2011). Sitenin olanca

serbestliğine rağmen çocuk istismarı konusunda gösterilen kolektif hassasiyet sonucu, ilgili yasak içeriğe ulaşmaya ve yaymaya çalıştığı düşünülen bir kullanıcı farkedildiğinde bu figür paylaşılmakta, site yönetimi ve moderasyonu deyim yerindeyse göreve davet edilmektedir.

Sitenin duyarlı olduğu çocuk istismarı konusunda jargonda yer alan bir diğer kavram da “4chan party van”dır (4chan parti minibüsü). İlgili konuda konuşan, paylaşım yapan veya talepte bulunan kişilere karşı FBI’ya ait bir minibüs görseli ile yanıt verilmekte, bunun bir suç olduğu hatırlatılmakta ve yargılanma ihtimalleri üzerinden gönderme yapılmaktadır.

Mizahi görüntülerin alt kültürü, internette yaygın bir olgudur. Bazı sosyal medya siteleri (örneğin, 9GAG1, Reddit ve 4chan) insanların görüntülerini ve yorumlarını paylaşımlarına yönelik platformlar sağlar (Lin ve Hsu, 2014:3118). Geçmiş daha öncelere dayanmakla birlikte, internet memes kavramı da 4chan ile yaygınlık kazanmış ve sitenin özgün dilinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Söylenmek veya gönderme yapılmak isteneni görsellerle ifade etmeye yarayan ve ‘kendi kendini kopyalayan kültürel nesnelere’ (Husted, 2012: 4) olan internet memeleri, son yıllarda büyük yayılma göstermişlerdir.

İnternet memelerinin büyük ölçüde bir web sayfasından, İngilizce konuşan bir görüntü panosu olan 4chan’dan kaynaklandığı iddia edilebilir (Goriunova, 2014:67). Sosyal medya alanında, internet memelerinin son birkaç yılda popülerlik kazanması, 9gag, Reddit ve 4chan gibi web sitelerinin bu memelerin yayılması için mekânlar sağlamasıyla mümkün olmuştur (Sagun, 2013:543).

Yıllar geçtikçe, 4chan / b İnternet memelerinin en verimli üreticilerinden biri haline gelmiştir. İnternet memeleri, kültürel referanslar içerir ve sadece belli bir grup tarafından anlamlandırılabilen şakalara benzer (Pendergrass ve Wright, 2014:2). Bu şekilde özel bir kitle tarafından anlamlandırılabilmesi, internet memelerinin de jargonun bir parçası olarak tanımlanabilmelerini sağlamaktadır.

4.3. Sitenin Etkisi ve Yön Verdiği Olaylar

Hine ve arkadaşları, 4chan’ın son on yılın en etkili çevrim içi üretim araçlarından biri olduğunu iddia eder (Hine vd. 2017: 1). Sitenin 15 yıllık tarihinde, bu savı destekleyici birçok olaya rastlamak mümkündür. Söz konusu olaylar, buradaki kitlenin kolektif biçimde hareket edebilme yeteneğine sahip eğitimli bir topluluk olmasından ileri gelmektedir. Bunun yanı sıra, 4chan’ın sahip olduğu anonim kültür, farklılıklar ortaya çıkana kadar onları gizler ve kimliklere dayalı çatışmaları önler (Manivannan. 2013:114). Böylece ayrı tercih, etnisite ve dünya görüşüne sahip bireyler bile ulaşılacak istenen ortak amaçlar uğrunda birlikte hareket edebilir.

Bu kolektif şuur ve devamında ortaya çıkan eylem kabiliyetinin odak noktasını, sitenin temel niteliği olan anonimlik ve yine adını bu karakteristik özellikten alan Anonymous grubu oluşturmaktadır. Sitenin faaliyete geçmesinden beş yıl sonra şekillenmeye başlayan ve taraftar toplayan Anonymous, süreç içerisinde farklı odaklar tarafından farklı şekillerde tanımlanmış ve aksiyonlarının yarattığı etkinin paydaşlarına sıkça tartışılmıştır.

4chan, anonymous kavramını resmi olarak alaycı bir dille tanımlamayı tercih etmiştir. Sitenin ilgili kısmında Anonymous kavramına dair şu açıklama yer almaktadır: "Anonymous", sitedeki isim alanına metin girmeyen bir kullanıcıya atanan addır. Anonim tek bir kişiyi değil, 4chan’daki herkesi kolektif olarak temsil eder. O erkekler arasında bir tanrıdır. Anonim ayı icat etti, eski Başkan David Palmer'a suikast düzenledi ve aynı zamanda bilinen en sert metal olan elmadan daha serttir. Güç seviyesinin dokuz binden fazla olduğu söyleniyor. Halen Bel-Air adlı bir kasabada teyzesi ve amcasıyla birlikte yaşıyor. Ancak, o Batı Philadelphia’da doğmuş ve büyümüştür. O affetmez (4chan.org).

2008’de, kullanıcılar 4chan’ın demokratik hacker-aktivist ağını “Anonymous” olarak isimlendirmeye başlamışlardır. Anonymous, adını siteyi kullananların ortak isminden alır ve çoğunluk konsensüsü olduğundan sadece kolektif gücünü kullanır. Tek başına bir lideri olmamasına ve 4chan’daki topluluğun akli gibi çalışmasına rağmen, Scientology Kilisesi’ni protesto etmiş, Wikileaks ve onun kurucusu Julian Assange’ı desteklemiş ve yasadışı çevrim içi kurumsal eylemleri sert bir şekilde eleştirmiştir (Chen, 2012:16).

Anonymous, yıllar boyunca birçok protesto ve operasyon düzenlemiş veya bu tür eylemlerin katılımcılarından olmuştur. Yer alınan başlıca etkinlikler olarak; 2010’daki Operation Payback (Operasyon Geri Ödeme; WikiLeaks sansürüne karşı), 2011’deki Özgürlük Operasyonları (Tunus, Libya ve Mısır’daki protestoların desteklenmesi) ve yine aynı yıldaki Occupy Movements (Finans merkezlerine yönelik işgal hareketlerinin desteklenmesi) gibi faaliyetler örnek gösterilebilir. Bunların yanında Anonymous, hiçbir zaman kişisel amaçlara hizmet eden eylemleri desteklememiş ve kolektif hareketi savunmuştur (Pendergrass ve Wright, 2014:2).

Anonymous'un faaliyetlerini incelerken, Türkiye'ye de ayrı bir pencere açmak gerekmektedir. Çeşitli sebeplerle birçok kurum ve ülkeyi hedef alan grup, Türkiye'ye yönelik de sanal saldırılar düzenlemiştir. Bazı web sitelere erişimin otoriteler tarafından engellenmesi üzerine grup zaman zaman saldırı faaliyetlerine girişmiş, fakat bunlar sınırlı ölçekte kalmıştır. Büyük etki yaratan saldırı ise, devam eden süreçte görülmüştür. 'Türkiye'nin IŞİD'e çeşitli biçimlerde destek verdiğini iddia eden Anonymous, 2015 yılının sonlarında ülkemizde yer alan ve sayıları binlerle ifade edilen bazı bilgisayarları ele geçirmiş, ülkenin finans kurumlarına ve resmi internet sistemlerine saldırı yaparak verilen hizmetlerin kesilmesine veya aksamasına sebep olmuştur.

4chan.org'un küresel çapta ismini duyurduğu olaylar sadece Anonymous'un faaliyetlerinden ibaret değildir. Sitedeki anonim, serbest ve büyük ölçüde illegal yapı, birçok olaya sebep olmuş, bunlardan bazıları da dünya gündemini meşgul etmiştir. 2014 yılında ünlü isimlerin özel pozlarının internet ortamına yayılması 4chan aracılığıyla olmuş ve bu konu çok uzun süre gündemi işgal ederken, Apple başta olmak üzere birçok teknoloji devini de zor durumda bırakmıştır. Çevrim içi mesaj panosu 4chan'deki (yani fotoğrafların ilk ortaya çıktığı yerdeki) anonim paylaşımcılar, görüntülerin iCloud hesaplarından alındığını iddia etmişlerdir.

5. 4CHAN.ORG'UN BETİMSSEL VE İÇERİKSEL ANALİZİ

5.1. Yöntem

Önemi gittikçe artan ve kullanımı yaygınlık kazanan alternatif medya mecralarını anlamak, günümüz toplumunu ve basın ekosistemini doğru bir şekilde değerlendirebilmek için elzemdir. Günümüzde, gelişen teknolojilerin de yardımıyla her gün çoğalan miktarda yeni medya araçlarıyla karşılaşmakta, bu da basının belli merkezlerden denetim ve yönetimini adeta imkânsız hale getirmektedir.

Ana akım geleneksel mecraların karşısında konumlanan bu mecralar, asırlardan bu yana varlığını sürdürmüş, fakat bilhassa yirminci yüzyılın sonlarından başlayarak internetin insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olmasıyla sayılarını sürekli artırmışlardır.

Günümüz alternatif medya mecraları, insan aklının ve isteklerinin sınırları kadar geniş amaçlara ve yine aynı nispette farklılaşan niteliklere sahiptirler. Bu bağlamda gerek insan hayatına gerek toplumsal yaşama gerekse de iletişim alanına katkılar sunan bu mecraların incelenmesi gerekmekte ve yeni çalışmalar alan yazına kazandırılmalıdır. Bahsi geçen alternatif medya ortamlarından birinin betimlenerek ve analiz edilerek çalışma konusu yapılması, bu çalışmanın başlıca amacını oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında, kavramsal çerçeveye bağımlı olarak alternatif medya mecraları evren olarak belirlenmiş ve bu kapsam altında faaliyetini sürdüren platformlar dikkate alınmıştır. Örneklem seçiminde ise, evrenin kapsamının oldukça geniş olması göz önünde bulundurulmuş ve 4chan.org adlı web sitesi örneklem olarak seçilmiştir. Bu web sitesinin seçilmesinin başlıca sebebi, 4chan'in taşıdığı bazı nitelikler hasebiyle diğer mecralardan farklı olduğunun düşünülmesidir.

Örneklemi oluşturan 4chan.org, birçok çalışmaya konu olmuştur. Kitaplar özelinde bakıldığında; Cole Stryker (2011) tarafından kaleme alınan ve sitenin içeriği, yükselişi ve internet memeleri ile ilişkisi gibi konuları ele alan Epic Win for Anonymous: How 4chan's Army Conquered the Web, Rose Maddox (2014) tarafından yazılan ve site hakkında merak edilenlere 167 soru özelinde cevap niteliği taşıyan 4chan 167 Success Secrets - 167 Most Asked Questions On 4chan - What You Need To Know, Angela Nagle'nin (2017) yazdığı ve internet alt kültürleri, 4chan ve Tumblr ve Trump örneklerinde alt-sağın ana akımı nasıl ele geçirdiğini konu alan Kill All Normies: Online Culture Wars From 4Chan And Tumblr To Trump And The Alt-Right, Mike Wendling'in (2018) Trump'ın seçilme sürecinde öne çıkan ırkçı, kadın düşmanı ve aşırı sağ hareketi anlamak için 4chan'i referans gösteren kitabı Alt-Right: From 4chan to the White House, siteyi konu alan başlıca kitaplar olarak öne çıkmaktadır. Bunlara ek olarak, Parry Olson (2013) tarafından yazılan ve 4chan.org'dan doğan Anonymous grubunun konu alındığı We Are Anonymous: Inside the Hacker World of LulzSec, Anonymous, and the Global Cyber Insurgency isimli kitapta, ilgili topluluğun kuruluş ve gelişim aşamaları, imza attıkları olaylar ve yarattıkları etkiler eşliğinde verilmektedir.

4chan.org'u konu alan makaleler için alan yazında bir tarama yapıldığında ise diğer çalışmalarda sıkça atıf yapılan başlıca yayınlar olarak; Bernstein ve arkadaşları (2011) tarafından yazılan 4chan and /b: An Analysis of Anonymity and Ephemerality in a Large Online Community, Knuttila'nın (2011) kaleme aldığı User Unknown: 4chan, Anonymity and Contingency, Chen'in (2012) makalesi The Creation and Meaning of Internet Memes in

4chan: Popular İnternet Culture in The Age of Online Digital Reproduction, Potts'un (2013) yayını Interfaces as Rhetorical Constructions: Reddit and 4chan During the Boston Marathon Bombings ve Goode (2015) tarafından yayınlanan Anonymous and The Political Ethos of Hacktivism sayılabilir.

Bahsi geçtiği şekilde birçok yayına konu olan 4chan.org'un diğer alternatif medya mecralarından farklı olduğu ön kabulünden hareketle yapılan çalışmada, sitenin yerli alan yazında çok kısıtlı olarak ele alındığı da göz önünde bulundurularak detaylı bir inceleme yoluna gidilmiştir. Sadece betimsel analiz veya sadece içerik analizi değil, konuyu daha geniş bir şekilde aktarmak amacıyla her iki yöntem birlikte kullanılmıştır.

Çalışma 4chan.org'daki mevcut durumu gözler önüne serme gayesinde olduğu için, betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Web sitesinin 70 farklı alt sayfadan oluşması ve bu alt sayfaların da farklı nitelikler taşıması sebebiyle ayrı ayrı betimlenmesi gerekmiş, aktarımda söylem birliği belirlemek amacıyla bazı temalar belirlenerek söz konusu sayfalar incelenmiştir.

Çalışmada betimleyici analizin yanı sıra, içerik analizi yöntemine de başvurulmuştur. Alt sayfaların her biri; karşılama ekranlarındaki post ve görsel sayısı ile muhteviyatlarının hangi zaman aralıklarında kendini yenilediği hususlarında incelemeye tabi tutulmuştur. Bunlara ek olarak, sayfalarda mevcut bulunan o anki içeriğin barındırdığı konular özetlenmiş ve açıklanmıştır.

Çalışmanın başlıca sınırlılıkları, sitenin karakteristik özelliklerinden ileri gelmektedir. Bu sınırlılıklar, kavramsal çerçevede de ele alınan anonimlik ve gelip geçicilik özelliklerinden kaynaklıdır. Sitenin kullanıcılarının demografik özelliklerine dair bir bilgiye ulaşmanın mümkün olmaması sebebiyle kullanıcı kitlesine dair bir projeksiyon yapılamamıştır. Bunun yanında, 4chan.org'un arşiv kaydı tutmaması, yani içeriklerin gelip geçici olması sebebiyle de veriler ancak anlık olarak alınabilmektedir.

Kendini 10 saniye içinde bir dahi yenileyen sayfaların olduğu düşünüldüğünde, sitenin görünümüne ve içeriğine dair kesin yargılarda bulunulamayacağı açıktır. Bu sebeple, sitenin 70 alt sayfasından üç defa farklı zamanlarda veri toplanmış ve betimlemelerde datayı biriktirip toplu değerlendirme, sayısal verilerde ise ortalamalarının alınması yoluna gidilmiştir.

5.2. Sitenin Genel Yapısal Özellikleri

4chan.org, kullanıcılarına anonim olarak görsel, video ve metin paylaşma imkânı veren imageboard türünde bir web sitesidir. Genellikle İngilizce dilinde içerikler paylaşılan site, 1 Ekim 2003 tarihinden bu yana hizmette olup, merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde yer almaktadır. Sitenin genel yapısal özelliklerine değinilmeden imageboard kavramını açmak yerinde olacaktır. Imageboard, görsel ağırlıklı paylaşımların yapıldığı bir platform türü olarak bilinmekte ve Japon internet kültüründen gelmektedir.

Sitenin kullanım pratikleri bağlamında ise öne çıkan iki nokta bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan anonimlik, mecranın benzer platformlar arasından sıyrılmasını sağlamış, alternatif medya araçları içerisinde bilinen bir konuma erişmesini kolaylaştırmıştır. '4chan'ın bir diğer önemli özelliği de içeriğinin geçici nitelikte olmasıdır. Tahtalarda belirli bir zamanda aktif olabilen sınırlı sayıda konu vardır. (Zannettou, vd. 2017:3).

Orijinal şekliyle "board", çalışmada nitelenen haliyle tahta kavramı, sitenin 2018 yılı Haziran ayı itibarıyla 70 adet olan alt sayfalarından her birini nitelemektedir. Türkçe'ye pano olarak da uyarlanabilecek board kavramının, çalışmada tahta olarak çevrilmesinin sebebi, 4chan.org benzeri yerli internet sitelerinde bu tabirin kullanılmasıdır. Türkiye'de, 4chan formatındaki siteleri taklit edip Türkçe içeriğe izin veren, geçtiğimiz yıllarda açılıp bir kısmı kapanan bir kısmı da yayın hayatına devam eden Trchan, Toruchan, Turkchan, Tahta ve 4tahta gibi imageboard platformları bulunmaktadır. Söz konusu Türkçe platformlar, işleyiş bakımından ve tasarım bakımından 4chan ile büyük oranda benzerlik taşısa da, içerik zenginliği ve veri trafiği bakımından oldukça kısıtlı ölçekte dirler. Türkçe imageboardların, alandaki evrensel kavramların yerel düzeye taşınması ile ulusal internet kültürüne uyarlanmasına katkıda bulunduğu ve alternatif medyanın bu koluna dair bir bilgi birikimi oluşmasına yardımcı olduğu iddia edilebilir.

Çalışmada ele alınan bir diğer kavram ise tirad mefhumudur. Sitenin orijinali olan İngilizce sürümünde thread olarak geçen ve tahtadaki her bir ana başlığı betimleyen mesajlar grubu, postlar tarafından oluşturulur. Post, tiradları oluşturan her bir mesaja verilen addır ve postlar sadece metin, sadece görsel veya her iki türü bir arada içerebilir. Her postta en fazla bir adet görsele yer verilebilir ve her postun kendine özel bir kod numarası vardır. Aynı tirad altına daha sonra mesaj yazan kişiler bu numarayı kullanarak ilgili posta gönderme yapabilir, cevap

verebilir. Her postun üzerinde, o mesajın yayımlandığı tarih ve saat bilgisi de bulunmaktadır. Böylece diğer anonim kullanıcılar tiradda süren tartışmanın akışını ve mesajların sıklığını takip edebilirler.

5.3. Sitedeki Tahtaların Betimlenmesi

4chan.org üzerinde 70 adet tahta bulunmaktadır. Bu tahtalar belirli temalara göre site tarafından gruplandırılmış ve yediye bölünmüştür. Tahtaların listesi ana sayfada grup isimlerinin altında verilmekte olup, ayrıca alt sayfaların ve tirad sayfalarının hem altında hem de üstünde kısaltmalarıyla bütün sayfalar sıralanmıştır. Yedi ana kategori altında yer alan tahtaların içeriğine dair temel bilgiler ve istatistik veriler şu şekildedir;

5.3.1. Japanese Culture

Bu ana kategori altında yer alan tahtalarda; Anime & Manga, Anime/Cute, Anime/Wallpapers, Mecha, Cosplay & EGL, Cute/Male, Flash, Transportation ve Otaku Culture sayfalarıdır. Genel olarak chan kültürünün ortaya çıktığı dönemdeki klasik Japon kültürü konuları bu kategorinin kapsamına girmektedir.

Tablo 2. Japanese Culture Kategorisindeki Tahtaların Kullanım Analizi

Tahta	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam post sayısı	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam görsel sayısı	Birinci sayfadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre	Tahtadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre
Anime & Manga	2240	556	00.01.40	01.46.42
Anime/Cute	1232	944	00.56.00	24.25.18
Anime/Wallpapers	1148	664	05.59.30	428.57.11
Mecha	1431	350	00.37.24	40.02.11
Cosplay & Egl	1758	479	00.21.12	277.45.45
Cute/Male	1160	803	02.41.28	290.33.21
Flash*	-	-	-	-
Transportation	888	181	03.59.46	174.30.45
Otaku Culture	1528	326	00.18.52	16.58.09

* Flash tahtası, diğer 69 tahtadan farklı bir tasarım ve işleyişe sahiptir. 4chan.org kullanıcıları, bu özel duruma sahip sayfada flash formatında dosyalar paylaşabilmekte ve diğer anonimlerin yorumuna sunabilmektedirler. Klasik 4chan tahta düzenine sahip olmayan mecrada dosyalara yönlendirme yapan 30 satırlık bir tablo bulunmakta fakat hiç görsel bulunmamaktadır. /f/, bu özelliğiyle de bir Imageboard olan sitede tektir.

Japanese Culture kategorisinde Anime & Manga tahtası ilk sayfadaki toplam post sayısı, Anime/Cute tahtası ise ilk sayfadaki toplam görsel sayısı bakımından lider konumdadır. Kategoride en hızlı içerik akışına sahip olan ve paylaşımların en kısa sürede siteden düşerek silindiği tahta da Anime & Manga'dır.

5.3.2. Video Games

Video Games, Video Game Generals, Pokémon ve Retro Games olmak üzere dört tahtaya sahip bu kategoride, oyun teması üzerine paylaşımlar yapılmaktadır.

Tablo 3. Video Games Kategorisindeki Tahtaların Kullanım Analizi

Tahta	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam post sayısı	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam görsel sayısı	Birinci sayfadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre	Tahtadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre
Video Games	2227	499	00.00.19	03.07.33
Video Game Generals	4722	1305	00.00.13	01.36.38
Pokémon	1444	530	00.08.15	08.17.32
Retro Games	1054	304	00.21.26	29.13.03

Kategori altındaki tahtalar içerisinde ilk sayfadaki post ve görsel bakımından en zengin içeriğe sahip Video Game Generals, akış hızı olarak da diğer tahtalara göre öne çıkmaktadır.

5.3.3. Interests

Çeşitli ilgi alanlarına yönelen bu kategoride; Comics & Cartoons, Technology, Television & Film, Weapons, Auto, Animals & Nature, Traditional Games, Sports, Alternative Sports, Science & Math, History & Humanities, International, Outdoors ve Toys tahtaları bulunmaktadır.

Tablo 4. Interests Kategorisindeki Tahtaların Kullanım Analizi

Tahta	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam post sayısı	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam görsel sayısı	Birinci sayfadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre	Tahtadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre
Technology	898	113	00.03.01	04.06.31
Television & Film	445	85	00.00.36	01.37.12
Weapons	938	221	00.07.58	06.38.48
Auto	639	209	00.06.43	09.36.49
Animals & Nature	922	259	02.13.02	40.02.22
Traditional Games	1803	302	00.02.43	07.35.41
Sports	1358	210	00.01.55	02.27.19
Alternative Sports	836	220	00.18.38	15.20.45
Science & Math	732	108	00.05.00	13.20.02
History&Humanities	760	93	00.13.20	10.43.25
International	1014	285	00.01.07	06.47.40
Outdoors	967	263	01.14.20	80.11.17
Toys	1973	613	00.34.06	25.32.40

Interests kategorisinde; Toys tahtası ilk sayfadaki post ve görsel sayıları bakımından önde gelirken, en hızlı akışın Television & Film’de olduğu görülmektedir.

5.3.4. Creative

Genel olarak hobi ve tasarımların yer aldığı kategorideki tahtalar; Oekaki, Papercraft & Origami, Photography, Food & Cooking, Artwork/Critique, Wallpapers/General, Literature, Music, Fashion, 3DCG, Graphic Design, Do-It-Yourself, Worksafe GIF ve Quests’dir.

Tablo 5. Creative Kategorisindeki Tahtaların Kullanım Analizi

Tahta	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam post sayısı	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam görsel sayısı	Birinci sayfadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre	Tahtadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre
Oekaki	1314	871	12.28.02	594.54.15
Papercraft & Origami	1116	331	74.20.15	2156.52.58
Photography	1437	482	03.37.42	211.19.41
Food & Cooking	746	182	00.13.10	16.35.43
Artwork/Critique	1225	424	01.14.51	53.54.11
Wallpapers/General	1374	921	01.32.12	79.52.49
Literature	591	80	00.04.32	09.32.24
Music	532	151	00.02.43	03.46.18
Fashion	894	376	00.16.07	16.01.49
3DCG	834	231	08.16.32	423.50.19
Graphic Design	665	292	17.13.26	418.27.33
Do-It-Yourself	1064	170	02.44.38	83.53.37
Worksafe GIF	2064	725	00.52.49	60.16.55
Quests	1951	207	01.13.39	199.54.28

Creative kategorisinde Worksafe GIF tahtası ilk sayfadaki toplam post sayısı,Wallpapers/General tahtası ise ilk sayfadaki toplam görsel sayısı bakımından lider konumdadır. Kategoride en hızlı içerik akışına sahip olan ve paylaşımların en kısa sürede siteden düşerek silindiği tahta da Music’dir.

5.3.5. Other

Business & Finance, Travel, Fitness, Paranormal, Advice, LGBT, Pony, Current News, Worksafe Requests ve Very Important Posts tahtalarından oluşan kategoride diğer ilgi alanları yer almaktadır.

Tablo 6. Other Kategorisindeki Tahtaların Kullanım Analizi

Tahta	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam post sayısı	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam görsel sayısı	Birinci sayfadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre	Tahtadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre
Business & Finance	392	98	00.00.57	05.53.46
Travel	749	72	00.54.21	89.11.08
Fitness	1053	181	00.02.08	04.35.07
Paranormal	517	87	00.07.44	09.02.36
Advice	578	23	00.05.21	08.56.57
LGBT	1085	145	00.20.20	17.07.01
Pony	2143	665	00.11.28	10.33.45
Current News	526	10	01.46.10	237.28.58
Worksafe Requests	120	54	00.30.14	27.34.20
Very Important Posts	371	161	37.17.17	857.12.57

Other kategorisindeki tahtalar içerisinde ilk sayfada en çok post ve görsel barındıranı Pony'dir. Akış hızı bakımından ise, Business & Finance kategorinin en çok rağbet gören alt sayfasıdır.

5.3.6. Misc.

Random, ROBOT9001, Politically Incorrect, International/Random, Cams & Meetups ve Shit 4chan Says tahtalarının yer aldığı kategori, diğer bölümlere göre öne çıkmaktadır. Bunun sebebi, sitenin tanınırlığı ve yarattığı etkide büyük katkısı olan Random (/b) tahtasına ev sahipliği yapmasıdır.

Tablo 7. Misc. Kategorisindeki Tahtaların Kullanım Analizi

Tahta	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam post sayısı	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam görsel sayısı	Birinci sayfadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre	Tahtadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre
Random	2159	982	00.00.10	00.34.24
ROBOT9001	294	52	00.02.11	02.36.07
Politically Incorrect	1426	334	00.00.23	00.38.25
International/Random	326	103	00.04.52	05.28.47
Cams & Meetups	778	209	00.15.09	09.33.10
Shit 4chan Says	409	31	00.16.59	09.04.51

Genel olarak hızlı akışa sahip tahtaları barındıran kategorinin içerik açısından en zengin ve gönderileri en kısa sürede geri sayfalara atıp silinmesine sebep olan bölümü, /b/ olarak da bilinen ve sitedeki trafiğin büyük bölümünü üstlenen Random board'udur.

5.3.7. Adult

Yetişkin kullanıcıları hedefleyen bu kategoride, Sexy Beautiful Women, Hardcore, Handsome Men, Hentai, Ecchi, Yuri, Hentai/Alternative, Yaoi, Torrent,s High Resolution, Adult GIF, Adult Cartoons ve Adult Requests tahtaları bulunmaktadır.

Tablo 8. Adult Kategorisindeki Tahtaların Kullanım Analizi

Tahta	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam post sayısı	Birinci sayfada yer alan tiradlardaki toplam görsel sayısı	Birinci sayfadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre	Tahtadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre
Sexy Beautiful Women	1377	956	00.13.27	23.51.20
Hardcore	1465	1015	01.17.34	105.39.47
Handsome Men	1330	818	01.58.46	143.15.02
Hentai	1013	556	01.16.30	69.46.00
Ecchi	2117	1801	02.13.04	264.37.24
Yuri	1651	584	01.40.20	87.25.35
Hentai/Alternative	1540	964	00.42.19	28.58.23
Yaoi	1485	912	01.45.14	158.29.35
Torrents	1480	274	04.18.34	702.07.28
High Resolution	1394	919	01.28.24	87.13.14
Adult GIF	1531	530	00.08.08	10.56.14
Adult Cartoons	1298	919	00.37.04	36.56.42
Adult Requests	235	199	00.11.15	07.00.59

Bu kategoride ilk sayfadaki post ve görsel sayısı bakımından Ecchi lider konumdayken, akış hızlarını ortaya koyan verilere göre ise Birinci sayfadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre bakımından Adult GIF, Tahtadaki ilk ve son tiradların son postları arasındaki süre açısından ise Adult Requests tahtası önde gelmektedir.

6. SONUÇ

İletişim olanaklarının günden güne çeşitlendiği günümüz dünyasında, medya araçlarını çeşitli yönleriyle değerlendirip anlamlandırmayı ve alandaki kavramlarla örtüştüğü ayrıştığı noktaları tespit etmeyi hedefleyen çalışmalar giderek önem kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle gerçekleştirilen çalışmada da aynı gaye çerçevesinde 4chan.org isimli web sitesi incelenmiş, alternatif medya ve anonimlik kavramlarının literatürde kendilerine yer bulma biçimleri ve söz konusu sitedeki pratik kullanımları üzerine eğilinmiştir.

Çalışmanın betimleme ve analiz kısımlarında kuramsal çerçeve ile bağ kurmak ve ön kabulü sınamak gayesiyle yapılan gözlemler sonucunda, alternatif medyanın karakteristik özelliklerinin bazı tahtalarda kısmen, bazılarında ise bir bütün olarak kendini gösterme imkânı bulunduğu saptanmıştır. Örneğin kullanıcılardan az rağbet gören tematik bir tahta sadece anonimlik ve denetimsizlik gibi başlıca özelliklere sahipken, /b/ (random) gibi klasikleşmiş bir anarşi anlayışına sahip tahtalar ise denetimsizlik, kolektiflik, hızlılık, etkililik, evrensellik ve amaçsallık gibi diğer tüm nitelikleri de taşıyabilmektedirler.

Çalışmada ayrıca; alternatif medyanın yerine getirmesi öngörülen işlevlere, 4chan.org tarafından uygun zemin sağlandığı tespit edilmiştir. Haber verme, eğlendirme, sosyal katılım sağlama, suça ortam hazırlama, propaganda eğitim ve sivil toplum hareketleri oluşturma gibi başlıca işlevlerin ilgili sitede gerçekleştirildiği veri toplama sırasında defaten şahit olunan bir durumdur. Zaten hâlihazırda, sitenin tarihçesi aktarılırken de bu işlevlerin pratik düzlemdeki akisleri örneklendirilerek sıkça zikredilmiştir.

Çeşitli sınırlılıklara sahip olan çalışmanın sonucunda ise; 4chan.org isimli Imageboard formatındaki web sitesinin, yeni medya ortamında varlığını sürdüren diğer alternatif medya mecralarında ayrı ayrı bulunan birçok özelliği bir arada bünyesinde barındırdığı, bu bakımdan diğerlerinden farklı bir yerde konumlandığı neticesine ulaşılmıştır. 4chan.org'un, kavramsal çerçeve bölümünde alternatif medya mecralarını betimleyen nitelikleri karşılama yanısıra, özgün yapısı, milyonlara ulaşan tekil kullanıcı sayısı ve bu kitlenin elinde bulunan etki gücü sebebiyle genel tanımlamaların da ötesine geçebildiği görülmüş, bu tespit sitenin tanıtıldığı kısımda örneklerle ortaya konulmuştur.

Bir diğer deyişle, haber verme görevini kısıtlı temalar çerçevesinde, sınırlı imkânlarla ve belirli kitlelere karşı ifa eden diğer birçok alternatif medya organının aksine 4chan, bu işi anonim, kolektif ve denetimsiz bir biçimde, çok daha tesirli bir düzeyde gerçekleştirebilmektedir. Ulaşılan bu sonuç, 4chan.org'un alanda farklı bir boyut olduğuna dair ön kabulü destekler nitelikte olup, yapılacak diğer çalışmalara da örnek teşkil edebilme potansiyeli taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Asenbaum, H. (2017). "Cyborg Activism: Exploring The Reconfigurations of Democratic Subjectivity in Anonymous", *New Media & Society*, 20(4), 1–21.
- Atton, C. (2006). *Alternative Media*, London: Sage Publications.
- Atton, C. (2007). "A Brief History The Web And Interactive Media", K. Coyer, T. Dowmunt, A. Fountain (Ed.), *The Alternative Media Handbook* içinde (59-66) London, Routledge.
- Atton, C. (2009). "Alternative And Citizen Journalism", K. Wahl-Jorgensen ve T. Hanitzsch (Ed.), *The Handbook of Journalism Studies*, içinde (265–278). New York: Routledge.
- Aydoğan, A. ve Başaran, F. (2012). Yeni Medyayı Alternatif Medya Bağlamında Anlamak, Ö. Özer (ed) *Alternatif Medya Alternatif Gazetecilik: Türkiye’de Alternatif Gazetecilik Üzerine Değerlendirmeler* içinde (213-246), Konya: Literatürk Academia.
- Arklan, Ü. ve Rençber, H. (2017). "Social Media As The Escape Area For Illegality - İllegalitenin Kaçış Alanı Olarak Sosyal Medya", E. Doğan ve E. Geçgin (Ed.), *Current Debates In Public Relations, Cultural & Media Studies Volume 9*, içinde (31-52), London: IJOPEC Publication
- Atkinson, A. (2005). "Conceptualizing Global Justice Audiences of Alternative Media: The Need For Power and Ideology in Performance Paradigms of Audience Research", *The Communication Review*, 8(2), 137-157.
- Atkinson, J. (2006). "Analyzing Resistance Narratives at The North American Anarchist Gathering: A Method for Analyzing Social Justice Alternative Media", *Journal of Communication Inquiry*, 30(3), 251-272.
- Bell, D. ve Gauntlet, D. (2009). "On The Net: Navigating the World Wide Web. Case Study: Wikipedia", G. Creeber, G. R. Martin (Ed.), *Digital Culture: Understanding New Media*, içinde (30-45), UK: McGraw-Hill Education.
- Bernstein, M. S. Monroy-Hernández, A. Harry, D. André, P. Panovich, K. ve Vargas, G. G. (2011). "4chan and/b: An Analysis of Anonymity and Ephemerality in a Large Online Community", *ICWSM*, 50-57.
- Bodle, R. (2013). "The Ethics of Online Anonymity or Zuckerberg vs. Moot", *ACM SIGCAS Computers and Society*, 43(1), 22-35.
- Briggs, A. ve Burke, P. (2004). *Medyanın Toplumsal Tarihi: Gutenberg'den İnternete*. Ü. H. Yolsal, E. Uzun (Çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Campbell, K. W. ve Twenge, J. M. (2015). "Narcissism, Emerging Media, and Society." L. D. Rosen, N. A. Cheever, ve L. M. Carrier (Ed.), *The Wiley Handbook of Psychology, Technology, and Society*, First Edition, içinde (358-370), New York: Wiley & Sons, Ltd.
- Cerçi, S. (2005). *Haber ve Röportaj Tekniği*, Ankara: Şubat Kitabevi Yayınları.
- Chen, C. (2012). "The Creation and Meaning of Internet Memes in 4chan: Popular Internet Culture in The Age of Online Digital Reproduction", *Habitus*, (3), 6-19.
- Cohen, J. E. (1995). "Right to Read Anonymously: A Closer Look at Copyright Management in Cyberspace", *A. Conn. L. Rev.* (28). 981-1039.
- Chaum, D. (1985). "Security Without Identification: Transaction Systems to Make Big Brother Obsolete", *Communications of the ACM*, 28(10). 1030-1044.
- Coyer, K. (2007). "Mysteries Of The Black Box Unbound: An Alternative History Of Radio", K. Coyer, T. Downumt, A. Fountain (Ed.), *The Alternative Media Handbook* içinde (15-28), London: Routledge.
- Çamdereli, M. (2015). *İletişime Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Çoban, S. (2013). *Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya*, İstanbul: Parşömen Yayıncılık.
- Çotuksöken, B. (2013). *Ayrımcılık Olgusu ve Teknoloji*, Z. Kutlusoy (ed). *Tutarsızlığın İz Sürücüsü Dilde / Düşüncede* içinde (425-432) Ankara: İmge Kitabevi.
- Demirer, T. ve Özbudun, S. (2007). *Medya (=Kapitalizm) ve Manipülasyon (=Yalan)* G. Özgür; T. Demirer (Ed.) *İmparatorun Soyтарыsı Egemen Medya*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (1980). *Türk Argosu*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Downumt, T. ve Coyer, K. (2007). "Introduction", K. Coyer, T. Downumt, A. Fountain (Ed.), *The Alternative Media Handbook* içinde (1-12), London: Routledge.
- Downing, J. D. (2000). *Radical Media: Rebellious Communication And Social Movements*. London: Sage Publications.
- Eco, U. (2012). *Yengeç Adımlarıyla: Sıcak Savaşlar ve Medyatik Popülizm*, Çeviren: Ş. Gezgin (Çev.), İstanbul: Doğan Kitap.
- Ferry, A. (2002). "Anonymity": The Literary History of a Word. *New Literary History*, 33(2), 193-214.
- Fuchs, C. (2010). *Alternative Media As Critical Media*. *European Journal of Social Theory*, 13(2), 173-192.
- Gekker, A. (2011). *Legionnaires of Chaos: "Anonymous" and Governmental Oversight of The Internet*. Digital Ethics. New York: Peter Lang Publishing.
- Gibbons, J. W. (2014). *Modelling Content Lifespan In Online Social Networks Using Data Mining*, Doktora Tezi, Electrical Engineering and Computer Science and the Graduate Faculty of the University of Kansas, Philosophy, Kansas.
- Gillett, J. (2003). "The Challenges Of Institutionalization for AIDS Media Activism", *Media, Culture & Society*, 25(5), 607-624.
- Goddyn, B. (2001). "Defining Anonymity And Its Dimensions In The Electronic World" The Seminar on Law and Information Science, The Interdisciplinary Center for Law and Information Technology (ICRI). Catholic University of Leuven, Leuven, Belgium. 1-35.
- Goode, L. (2015). *Anonymous And The Political Ethos Of Hacktivism*, *Popular Communication*, 13(1), 74-86.
- Goriunova, O. (2013). *The Force of Digital Aesthetics. On Memes, Hacking, and Individuation*, *The Nordic Journal of Aesthetics*, 24(47), 54-75.
- Güngör, N. (2016). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hine, G. Onalapo, J. De Cristofaro, E. Kourtellis, N. Leontiadis, I. Samaras, R. ve Blackburn, J. (2017). "Kek, Cucks, and God Emperor Trump: A Measurement Study of 4chan's Politically Incorrect Forum and its

- Effects on the Web”, In International Conference on Web and Social Media (ICWSM). Association for the Advancement of Artificial Intelligence (AAAI).
- Husted, U. M. (2012). “A Funny Thing Happened On The Way From The Forum: The Life and Death Of Internet Memes”, *Global Discourse*, 4(2-3), 325-349.
- Iane, C. (2011). “Anonymity on the Internet and Its Psychological Implications for Communication”, *Cercetări Filosofico-Psihologice*, 3(2), 125-132.
- Karagöz, K. (2013). “Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri”, *İletişim Ve Diplomasi*, 1(1) 179.
- Kaya, R. (1999). “Medya, Toplum, Siyaset”, K. Alemdar (Ed.). *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar içinde* (23-32), İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Kidd, D. (1999). “The Value Of Alternative Media”, *Peace Review*, 11(1), 113-119.
- Knuttila, L. (2011). “User Unknown: 4chan, Anonymity and Contingency”, *First Monday*. 16(10), 1-24.
- Lessig, L. (1995). *The Path of Cyberlaw*. *The Yale Law Journal*, 104(7), 1743-1755.
- Lin, C. C. Huang, Y. C. ve Hsu, J. Y. J. (2014). “Crowdsourced Explanations For Humorous Internet Memes Based on linguistic Theories” *Second AAAI Conference on Human Computation and Crowdsourcing*. 3118-3119.
- Long III, G. P. (1993). “Who Are You: Identity and Anonymity in Cyberspace”, *U. Pitt. L. Rev.* 55, 1177-1213.
- Maddox, R. (2014). *4chan 167 Success Secrets- 167 Most Asked Questions On 4chan- What You Need To Know*, Emereo Publishing.
- Manivannan, V. (2013). “FCJ-158 Tits or GTF0: The Logics of Misogyny on 4chan’s Random–/b”, *The Fibreculture Journal*, (22), 109-132.
- Marx, G. T. (1999). “What’s in a Name? Some Reflections on The Sociology of Anonymity”, *The Information Society*, 15(2), 99-112.
- McChesney, R. W. (2006). *21. Yüzyılda İletişim Politikaları Medyanın Sorunu*, Ç. Çıdamlı, E. Coşkun, E. Usta (Çev.), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Montiel, I. (2012). “The Transition Towards Persistent Identities”, *The Science In Society Review*, 24-26.
- Mullan, J. (2007). *Anonymity: A Secret History of English Literature*, Princeton: Princeton University Press.
- Nagle, A. (2017). *Kill All Normies: Online Culture Wars From 4chan and Tumblr to Trump and The Alt-right*, Alresford: John Hunt Publishing.
- Olson, P. (2013). *We Are Anonymous: Inside the Hacker World of LulzSec, Anonymous, and the Global Cyber Insurgency*, London: Random House.
- Özmenek, V. (1999). *Medya Terörizm*, Ankara: Tez Yayıncılık.
- Özsever, A. (2004). *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Papic, M. ve Noonan, S. (2011). *Sosyal Medya: Bir Protesto Aracı*, E. Dündar (Çev.), *Türk Kütüphaneciliği*, 25(1), 165-172.
- Pendergrass, W. S. ve Wright, M. (2014). “A Case Study Analysis Of KnightSec and the Steubenville Rape Case”, *Conference for Information Systems Applied Research ISSN*, Vol. 2167, 1-11.
- Pendergrass, W. S. (2015). “The Yin and Yang of 4chan's Nature”, In *Encyclopedia of Information Science and Technology*, Third Edition. IGI Global, 6810-6817.
- Poole, E. ve Richardson, J. E. (2010). “Introduction”, E. Poole ve J.E. Richardson, (Ed.) *Muslims and The News Media içinde* (1-9), London: IB Tauris.
- Potts, L. ve Harrison, A. (2013). “Interfaces as rhetorical constructions: reddit and 4chan during the boston marathon bombings”, *31st ACM international conference on Design of communication*, 143-150.

- Rains, S. A. ve Scott, C. R. (2007). "To identify or Not To Identify: A Theoretical Model of Receiver Responses to Anonymous Communication", *Communication Theory*, 17(1), 61-91.
- Randall, V. (1993). "The Media And Democratisation In The Third World", *Third World Quarterly*, 14(3), 625-646.
- Rau, M. (1994). "Towards A History of Fanzine Publishing: From APA to Zines", *Alternative Press Review*, Spring/Summer, 10-13.
- Rigby, K. (1995). Anonymity on The Internet Must Be Protected. *Ethics and Law on the Electronic Frontier*. <http://www-swiai.mit.edu/6095/student-papers/fall95-papers/rigby-anonymity.html>, (Erişim Tarihi: 24.04.2018).
- Rodríguez, C. Ferron, B. ve Shamas, K. (2014). "Four Challenges in The Field of Alternative, Radical and Citizens" Media Research. *Media, Culture & Society*, 36(2), 150-166.
- Rosen, L. D. (2007). *Me, MySpace, and I: Parenting The Net Generation*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Sagun, K. (2013). "Internet Memes As An Information Dissemination Tool For Libraries: The Ateneo de Manila University Experience", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 103, 542-550.
- Schwartz, M. (3 Ağustos 2008). "The Trolls Among Us" *The New York Times*.
- Stryker, C. (2011). *Epic Win For Anonymous: How 4chan's Army Conquered The Web*, New York: Gerald Duckworth & Co.
- Suler, J. (2004). "The Online Disinhibition Effect", *Cyberpsychology & Behavior*, 7(3), 321-326.
- Tate, E. (2016). "Challenging Women's Digital Agency: The Frequency of Slut Shaming in Social Media", *The iJournal: Graduate Student Journal of the Faculty of Information*, 1(1), 37-41.
- TDK - Türk Dil Kurumu (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Teich, A. Frankel, M. S. Kling, R. ve Lee, Y. C. (1999). "Anonymous Communication Policies For The Internet: Results and Recommendations of The AAAS Conference". *The Information Society*, 15(2), 1-24.
- Tokath, A. (1979). *Eski Büyücülerden Çağdaş Darbecilere Gizli Örgütler*. Ankara: Gezegen Yayınevi.
- Türk, G. D. (2017). "Sanal Dünyada Linç Kültürü", A. M. Kırık (Ed.), *Medya Çağında İletişim "Sokaktan Ekran, Sanaldan Gerçeğe"*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Vedder, A. (2008). *Responsibilities for Information on the Internet*, K. E. Himma ve H. T. Tavani (Ed.), *The Handbook of Information and Computer Ethics içinde* (339-361), Hoboken: John Wiley & Sons.
- Vatikiotis, P. (2005). "Communication Theory and Alternative Media", *Westminster Papers in Communication and Culture*, 2(1), 4-9.
- Wallace, K. A. (2008). "Online Anonymity", K. E. Himma ve H. T. Tavani (Ed.), *The Handbook of Information and Computer Ethics içinde* (165-190), Hoboken: John Wiley & Sons.
- Wendling, M. (2018). *Alt-right: From 4chan to the White House*, London: Pluto Press.
- Yaylagül, L. (2016). *Kitle İletişim Kuramları. Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yeşiltuna, D. Ç. (2015). "Yeni Bir Katılım Biçimi Olarak Medyatik Topluluklar", D. Ç. Yeşiltuna (Ed) *İletişim ve Medya içinde* (27-44), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yıldız, A. (2017). "İnternet Bağımlılığı İçin Kolaylaştırıcı Bir Faktör Olarak Sanal Dünyada Etik Duyarlılık Azalması", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2017;9 (4), 398-409.
- Zannettou, S., Caulfield, T., De Cristofaro, E., Kourtellis, N., Leontiadis, I., Sirivianos, M. Ve Blackburn, J. (2017), "The Web Centipede: Understanding How Web Communities Influence Each Other Through The Lens Of Mainstream and Alternative News Sources", *2017 Internet Measurement Conference ACM*, 405-417.

Zılhoğlu, M. (2004). “İletişim”, H. Gürgen (Ed.). İletişim Bilgisi içinde (1-14), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

4chan.org, <http://www.4chan.org>, (Erişim Tarihi: 10.03.2018).

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

İNOVASYON ETKİNLİĞİ VE FİNANSAL KISITLAR: BORSA İSTANBUL'DA AMPİRİK BİR ANALİZ*

INNOVATION EFFICIENCY AND FINANCIAL CONSTRAINTS: AN EMPIRICAL ANALYSIS IN BORSA ISTANBUL

Elvan ÖZTÜRK¹

Dr. Öğr. Üyesi Gamze GÖÇMEN YAĞCILAR²

ÖZ

Bu çalışma firmaların inovasyon etkinliği ile finansal kısıtlılığı arasındaki ilişkiyi incelemekle birlikte sadece inovasyon etkisini ölçmek yerine inovasyonun etkinlik boyutunu dikkate almaktadır. Çalışma, firmanın sadece inovasyon yapma zorunluluğundan bahsetmekten ziyade, eğer inovasyon yapılamıyorsa bunun gerekçelerinin finansal kısıtlılıktan kaynaklı olup olmadığını ortaya çıkarmak üzerine kurgulanmıştır. Böylelikle inovasyon ölçümünde kullanılan girdi ve çıktılardan yararlanılarak inovasyon etkinliği ölçütü oluşturulmuştur. Finansal kısıtlılık, SA endeks, WW endeks ve firma büyüklüğü ölçümleri olmak üzere üç farklı teknik ile ölçülmüştür. İnovasyon girdilerinden ARGE harcamaları ile inovasyon çıktılarından patentler aracılığıyla da inovasyon etkinliği ölçütleri oluşturulmuştur. Bulgular üç teknikte de geçerli olmak üzere firmanın finansal kısıtlı olma durumunun inovasyon etkinliğini negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Sonuç olarak, firmanın finansal kısıtlılığının artması inovasyon etkinliğini olumsuz etkilemektedir ve kısıtlılık arttıkça inovasyon etkinliği azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, İnovasyon Etkinliği, Finansal Kısıt, Araştırma ve Geliştirme (ARGE), Panel Veri Analizi.

JEL Sınıflandırma Kodları: C58, G32, O31, O32.

ABSTRACT

This study not only examines the relationship between firms' innovation effectiveness and financial constraints, but also considers the efficiency dimension of innovation rather than just measuring the effect of innovation. The study is far from just referring to firm's obligation to innovate, it is built on finding out whether the reasons of no innovation by the firms are due to financial constraints or not. In this way, innovation efficiency criteria are created by using inputs and outputs used in the measurement of innovation. The financial constraint is measured by three different techniques: SA index, WW index and firm size measures. Innovation efficiency measures are created through the use

* Bu çalışma Elvan ÖZTÜRK'ün Süleyman Demirel Üniversitesi SBE İşletme ABD'de hazırlamakta olduğu "İnovasyon Etkinliği, Firma Performansı ve Finansal Kısıtlar: Borsa İstanbul'da Ampirik Bir Analiz" başlıklı Doktora Tezinin bir bölümünden türetilmiştir.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, elvanozturk@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6300-7582>

² Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, gamzeyagcilar@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5009-4696>

of R&D expenditures from innovation inputs and patents from innovation outputs. Findings reveal that the financial constraint of the firm, which is valid for three techniques, affects the innovation activity negatively. As a result, the increase in the financial constraint of the firm negatively affects innovation efficiency, and as the constraint increases, innovation efficiency decreases.

Keywords: Innovation, Innovation Efficiency, Financial Constraint, Research and Development (R&D), Panel Data Analysis.

JEL Classification Codes: C58, G32, O31, O32.

1. GİRİŞ

İnovasyon konusu, yaygın bir şekilde küresel piyasa koşullarında rekabet avantajının kritik bir kaynağı olarak görülmekte ve araştırmacılar tarafından oldukça büyük ilgi görmektedir. Günümüz bilgi çağında hem mikroekonomi bazında firmaların hem de makroekonomik açıdan bakıldığında ülkelerin ekonomik büyümelerinde ve refah seviyelerini artırmalarında inovasyon kavramı daha da önem kazanmaya başlamıştır. İnovasyonla ilgili çalışmalar 1930'lara kadar dayanmasına rağmen konunun popülerliği son yirmi yılda yapılan çalışmalar ile hızlı bir ivme kazanmıştır.

İnovasyon ekonomi, yönetim ve sosyoloji dahil olmak üzere çeşitli alanlarda incelenmiştir. İnovasyon ilk olarak, inovasyonun ekonomik kalkınmanın ana itici gücü olarak önemini belirleyen Schumpeter (1934) tarafından açıklanmıştır. Diğer iktisatçılar tarafından yürütülen çalışmalar, inovasyon anlayışına katkıda bulunmaya devam etmiş, örneğin Solow (1957) yenilik ve teknik ilerlemenin ekonomik büyüme için kilit rol oynadığını ampirik çalışmasında vurgulamıştır. İnovasyon çalışmalarının geliştirilmesiyle birlikte, inovasyonun firmanın büyümesi ve başarısı için de çok önemli olduğu kabul edilmiştir. Böylelikle, etkin bir inovasyon stratejisi oluşturmanın, şirketin gelecekteki kaderini etkileyebilmede önemli rol oynadığı yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Li ve Atuahene-Gima, 2001; Adner, 2006).

İnovasyon genel olarak, firmaların, sürekli kendini geliştirerek ürün ve süreçlerini iyileştirmelerini sağlamakta, hayatta kalmalarına yardımcı olarak, daha hızlı büyümelerine, daha verimli ve daha karlı olmalarına olanak tanımaktadır. Aynı zamanda sürdürülebilir rekabet avantajı yaratmada da firmaların en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Küresel perspektiften bakıldığında, radikal inovasyonlar mevcut ürünleri, hizmetleri, süreçleri veya teknolojileri tamamen değiştirdiğinden yeni pazarlar yaratarak ekonomileri etkileyebilir.

Geleneksel olarak inovasyon, girdi ve çıktı olarak ölçülmektedir. Örneğin, inovasyona yönelik girdi faktörleri arasında sıklıkla kullanılan araştırma ve geliştirme harcamaları ve buna dair değişkenler olurken; inovasyon çıktısı olarak patent veya ticari marka uygulamaları olmaktadır (Ozorhon, 2013). Araştırma ve geliştirmenin araştırma boyutunda, yeni bilgiler ışığında, bilinmeyen öğrenme ile yeni ürün/hizmet üretmek üzere yapılan bilimsel aktiviteler ve çalışmalar bulunmaktadır. Araştırma faaliyetiyle ortaya çıkan çalışmalar ise mevcut araştırma sonuçlarını bir sonraki aşamaya taşımak için yeni bilimsel çalışmalar ile ilerletilir ki; bu aşamaya geliştirme denmektedir. Bu doğrultuda araştırma ve geliştirme, toplumun bilgi düzeyini ve kültürünü artırma amacıyla yapılan yenilikçi ve yaratıcı çalışmalar olarak tanımlanabilmektedir (Baykara, 2014:16). İnovasyon süreci ile ilgili birçok çalışmada farklı çıktılar kullanılmıştır. Bunlardan patentler çalışmalarda önemli bir yere sahiptir ve patent temelli istatistiki incelemelerin inovasyon etkinliğini belirlemek için uygun olacağı belirtilmiştir (Pakes ve Griliches, 1980; Hall, 1987; Jaffe, 1986). İnovasyon girdi ve çıktılarını kullanarak inovasyonu ölçmek mümkün olurken, inovasyon etkinliğini ölçmek için inovasyon girdi ve çıktılarının kullanıldığı rasyolara ihtiyaç duyulmaktadır (Almeida vd.,2013; Gao ve Chou, 2015).

İnovasyon araştırmalarından elde edilen verileri kullanan literatürün çoğu, Griliches (1979) ile Pakes ve Griliches (1984) tarafından önerilen iki üretim fonksiyonunda inovasyon, belirleyicileri ve firma performansı üzerindeki etkisi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Birincisi, inovasyon ve belirleyicileri, yeni bilgi üretiminin yeni bilgi (inovasyon girdisi) ve firma ve piyasa özellikleri, bilgi akışları, işbirliği ve kısıtlar gibi diğer faktörlere yapılan yatırımlara bağlı olduğunu varsayan bir bilgi üretim fonksiyonunda modellenmiştir. Ardından inovasyon çıktısının firmanın performansını etkilediği bir çıktı üretim fonksiyonunda inovasyon ve firma performansı modellenmiştir. Bu

aşamadaki önemli olan varsayım, inovasyon çıktısının doğrudan firmanın performansını etkilemesidir. Dolayısıyla, Ar-Ge ve Ar-Ge olmayan inovasyon girdileri, inovasyon çıktısı üzerindeki etkileriyle yalnızca dolaylı olarak performansı etkilemektedir. Depret ve Hamdouch (2008), finansmanın inovasyon için temel bir unsur ve uzun vadeli faaliyetin büyümesine destek kaynak olduğunu belirtmektedir. Genellikle, finansmana erişim, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler olmak üzere her firma için büyük bir endişe unsuru olmaktadır. Bu noktada firmanın finansal kısıtlılık durumu, her hâlükârda gelişimini etkileyecektir. Bu doğrultuda, inovasyon sürecini etkilediği düşünülen finansal kısıtlarla ilgili oldukça fazla çalışma yapılmıştır (Himmelberg ve Petersen,1994; Mulkay vd., 2001; Savignac, 2008; Efthyvoulou ve Vahter, 2012). Bu çalışmaların ortak noktası firmanın sadece inovasyon yapma zorunluluğundan bahsetmekten ziyade, eğer inovasyon yapılmıyorsa bunun gerekçelerinin finansal kısıtlılıktan kaynaklı olup olmadığını ortaya çıkarmak olduğu düşünülmektedir.

Firmaların inovasyon performansını engelleyen başlıca kısıtlar finansal kaynakların eksikliği, destekleyici olmayan örgüt kültürü, tecrübeli ve kalifiye eleman eksikliği, yöneticiler tarafından net faydanın anlaşılabilmesi ve zaman kısıtları gibi engeller olabilmektedir (Alfar, 2016;19-21). Finansal kısıtlarla ilgili literatür incelendiğinde net bir tanıma ulaşmak mümkün olmamıştır. Ancak araştırmacılar finansal kısıtların firma performansı ile ilgili önemini vurgulayan açıklamalarda bulunmuşlardır. Bunlardan Kaplan ve Zingales (1997; 172), finansal kısıtlı firmaların, fonların iç ve dış maliyetleri arasında sıkışmış durumda olduklarını belirtmişlerdir. Carreira ve Silva (2010;732) ise finansal kısıtları “bir firmanın veya bir grup firmanın optimal büyüme süreçlerini finanse etmek için gerekli miktarı yükseltmemesi” olarak algılamaktadır. Burada dış finansman sıkıntısı nedeniyle optimal büyüme sürecinde kısıtlarla karşı karşıya olduğu belirtilmektedir. Guariglia (2008) ise faaliyetlerini kendi iç kaynaklı fonların miktarı ile sınırlayan firmaları dahili olarak finansal açıdan kısıtlanmış olarak görmektedir. Finansal kısıtların ölçümü ile ilgili olarak bazı temel özellikler bulunmaktadır. Bunlardan ilki öncelikle finansal kısıtların firmaya özgü olmasıdır. Örneğin, daha önce finansal olarak kısıtlanmamış bir firma kendine has şoklar veya yatırım fırsatlarındaki bir değişiklik nedeniyle kredi alma zorluğu çekmesi mümkündür. Ancak yeni ve daha iyi yatırım fırsatları veya firma ile dış finansman sağlayıcısı arasında daha güçlü bir ilişki olması nedeniyle bunun tersi de olasıdır (Silva ve Carreira, 2012). Finansal kısıtlara ilişkin ölçümler aynı zamanda zamana göre de ayarlanmalıdır (Cleary, 1999). Musso ve Schiavo'ya (2008) göre, bir firmanın finansal açıdan kısıtlandığı veya kısıtlanmadığı kesin değildir. Finansal kısıtların farklı derecelerde olduğunu ve firmaların farklı kısıt ölçümlerine sahip olabileceğini belirtmişlerdir. Bu özellikler doğrultusunda, finansal kısıt ölçümlerinin optimal olabilmesi için firmaya özgülenmiş ve zamanla değişebilen yapıda olması gerekmektedir. Silva ve Carreira'ya göre (2012) böyle bir ölçüm mevcut değildir.

Firmanın inovasyon etkinliği ile finansal kısıtları arasındaki ilişkiyi saptama amacını güden bu çalışmanın, literatürde sıklıkla yapılan inovasyonla ilgili çalışmalara farklı bir bakış açısı kazandırması hedeflenmektedir. Firmanın inovasyon çıktılarının tek başına kullanılmasından ziyade, finansal açıklamalar yapabilmek için sıklıkla kullanılan rasyoların çalışmada yer alması inovasyonun etkinlik boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Firmanın finansal açıdan kısıtlı olmasının inovasyon etkinliğine bir etkisi olup olmadığını sorgulamak için altı model oluşturulmuştur. Bu modeller doğrultusunda analiz sonuçları verilerek, sonuçlar literatür atıfları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın 2. bölümünde literatür taramasına yer verilmiş, 3. bölümünde veri seti ve yöntem tanıtılmış, 4. bölümünde bulgular tartışılmış ve Sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Firmanın minimum maliyetle maksimum getiri elde edebileceği yatırım kararlarını alabilmesi rekabet edebilirliğini artıracak gibi firma yaşam döngüsü içerisinde sürdürülebilirliğini sağlaması açısından da oldukça önemlidir. Ancak firmalar yatırım kararları alırken her zaman optimuma ulaşamayabilirler. Bunun nedenleri arasında öncelikle finansal kısıtlar gelmektedir. Eğer firma piyasada uygun finansal alt yapıya sahip değilse fırsatları değerlendiremeyebilir. Modigliani ve Miller (1958)'e göre mükemmel sermaye piyasalarında iç finansman maliyetleri dış finansman maliyetlerine eşittir ve dış sermaye iç sermayenin mükemmel bir ikamesidir. Ancak yatırımcı davranışlarının ve piyasa anomalilerinin oldukça fazla olduğu günümüz dünyasında mükemmel piyasa ortamı mümkün olmadığından bu görüş gerçeği yansıtmayacaktır.

Eğer mevcutsa yatırım kararı alırken firmalar içsel kaynaklarını değerlendirebilmektedirler. Firmanın içsel kaynaklarının olmadığı durumlarda piyasada yakaladığı fırsatları yatırıma dönüştürebilmek için dışsal finansman kaynaklarına başvurması kaçınılmazdır. Bu durumda ise önemli olan firmanın dış finansman kaynağı yaratabilme gücüdür. Örneğin, mülkiyet yapısı dahilinde bakıldığında, çok uluslu firmaların bilgiye daha geniş bir erişim sağlama nedeniyle daha fazla rekabet avantajı sağladığı söylenebilmektedir. Johansson ve Lööf, (2009), çalışmalarında, çok uluslu firmaların yerli firmalara kıyasla daha yüksek inovasyon etkinliğine sahip olduklarını bildirmişlerdir. Himmelberg ve Petersen (1994), yüksek teknoloji firmalarının Ar-Ge harcamaları ile iç finansman kaynakları arasında ekonomik açıdan büyük ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Mulkay vd. (2001), ABD ve Fransız firmalarını inceledikleri çalışmalarında, Fransa'ya kıyasla ABD'de nakit akışlarının hem Ar-Ge harcamaları hem yatırımlar üzerinde çok daha büyük bir etkisi olduğunu bulmuşlardır. Hajivassiliou ve Savignac (2007) de Fransız anket verilerine dayanarak benzer bir gözlem yapmış ve inovasyon ve finansal kısıtların pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır.

Savignac (2008), yenilikçi faaliyetler yapma olasılığı ve finansal kısıtlarla karşılaşma ihtimalini aynı anda değerlendirmeye çalışmış ve finansal kısıt değişkeninin içsel yapısını, şirketlerin finansman yapısına ve ekonomik performansına bağlayarak açıklamıştır. Savignac tarafından yapılan ampirik inceleme, finansal kısıtların yenilikçi bir faaliyette bulunma olasılığını önemli ölçüde azalttığını göstermiştir. Benzer şekilde, Efthymoulou ve Vahter (2012), finans kaynakları eksikliğinin Avrupa ülkelerindeki inovasyon performansı üzerinde önemli bir engel olduğunu belirtirken, Hottenrott ve Peters (2012) dış finansal kısıtların ARGE ve inovatif faaliyetler için daha kısıtlayıcı olduğunu belirtmişlerdir.

Literatür incelendiğinde finansal kısıtların ölçümlerine dair farklı bakış açıları olduğu görülmektedir. Bunlar yapılarına göre ayrıldığında ise, dolaylı ölçümler, dolaysız ölçümler ve indeksler olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

2.1. Dolaylı Ölçümler

Fazzari vd. (1988) tarafından finansal kısıtlar alanında yapılan ilk ampirik ölçüm olarak sayılan yatırım-nakit akışı duyarlılığı çalışmasına göre, finansal açıdan kısıtlı olmayan firmalar, yatırımlarını finanse etmek için kolaylıkla dış finansman kaynakları yaratabilmektedirler. Dolayısıyla, bu tür firmalarda yatırım-nakit akışı duyarlılığı bulunmamaktadır. Yatırımları finanse etmek için iç (dahili) finansman kaynaklarını kullanan kısıtlı firmalar için yatırım-nakit akışı duyarlılığı olmaktadır. Bu çalışmaya göre, firmalar, temettü ödeme oranı ile önceden belirlenmiş ve kısıtlı veya kısıtsız firmalar olarak sınıflandırılmıştır. Düşük temettü ödeme oranı olan firmalar finansal olarak kısıtlanmış olarak sınıflandırılmıştır. Bunun nedeni ise bu firmaların yatırımlarını finanse etmek için dahili fonlarının çoğunu kullanmış olmalarıdır. Finansal kısıtlı firmalar, yüksek temettü oranı olan firmalara kıyasla daha yüksek yatırım-nakit akışı duyarlılığı göstermişlerdir. Bu çalışmadan yola çıkarak da yatırım-nakit akışı duyarlılığı finansal kısıtların bir ölçümü olarak görülmektedir.

Kaplan ve Zingales (1997), firmaların yıllık raporları, nicel verilerini ve halka açık haberlerini kullandıkları kapsamlı çalışmalarında Fazzari vd. (1988)'in çalışmalarına eleştiride bulunmuşlardır. Yatırım-nakit akışı duyarlılığını inceledikleri çalışmalarında Fazzari vd. (1988)'in tersine yatırım-nakit akışı duyarlılığı ile finansal kısıtlar arasında pozitif bir ilişki bulunmamaktadır. Aslında, finansal açıdan daha az kısıtlı olarak nitelendirilen firmaların, daha kısıtlı firmalara kıyasla, daha fazla yatırım-nakit akışı duyarlılığı sergilediğini tespit etmişlerdir. Kaplan ve Zingales'in çalışmaları literatüre KZ endeksi olarak geçmiştir.

Almeida vd. (2004) firmanın nakit politikasının finansal kısıtlarının sınıflandırılmasına önemli katkısının olduğunu belirtmişlerdir. İç finansman kaynaklarının tüm yatırım fırsatlarını finanse etmede yetersiz kaldığı durumda, firmanın gelecekteki fırsatları finanse edebilmek veya gelecekteki şoklara karşı korunmak için bazı projelerden vazgeçmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Finansal kısıtlı firmalar için nakit-nakit akışı duyarlılığı olarak ifade edilen, nakit stoku ile nakit akışı arasında pozitif bir ilişki vardır.

2.2. Dolaysız Ölçümler

Dolaylı modellerin firmalara özgü olmaması ve zamana bağlı olmamasından kaynaklanan nedenlerle yeni çalışmalar literatüre girmiştir. Kaplan ve Zingales (1997)'nin de çalışmalarında kullandıkları gibi Hadlock ve Pierce (2010) da

firmaların halka açık olarak sundukları yıllık raporlarını finansal kısıtların bir göstergesi olarak kullanmışlardır. Çalışmalarında firmaları finansal olarak gruplandırabilmek amacıyla yatırım, sermaye, finansman, likidite, kredi vb. gibi finansal kısıtlarla ilişkili olabilecek anahtar kelimeler kullanmışlar ve bu kavramları nitel olarak değerlendirebilmek için 1 ile 5 arasında kod atamışlardır.

Verileri tek tek inceleyip yorumlamak oldukça zaman aldığından bu çalışmalara alternatif olarak anket yöntemi finansal kısıtların ölçülmesinde kullanılmıştır. Anket soruları firmaların öz değerlendirmelerinin yansımaları olacağından Silva ve Carreria (2012), anket sorularının dış finansman kaynaklarının maliyeti ve kredilerin reddedilme nedenleri gibi sorulardan da oluşması gerektiğini belirtmişlerdir. Soruların farklı değişkenler doğurmasını ve bir puanlamaya tabi olmasını önermişlerdir.

2.3. Endeksler

Finansal kısıt ölçümlerinde olması gereken özelliklere bakıldığında firmaya özgü olması ve zamana uyumlu olması gerektiğinden önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Bu özellikleri taşıması ve değişkenlerin süreklilik arz etmesi nedeniyle, çeşitli değişkenlerin kombinasyonundan oluşan endeksler finansal kısıtlar literatürü incelendiğinde son yıllarda en çok karşımıza çıkan ölçüm yöntemleridir.

Kaplan ve Zingales (1997) dolaysız ölçümlere ve firma yıllık raporlarından elde ettikleri değişkenlere regresyon katsayıları atayarak KZ endeksini oluşturmuşlardır.

$$KZ\ Endeksi_{it} = 1,002 * NA_{it} + 3,139 * BO_{it} - 39,368 * Temettü_{it} - 1,315 * LT_{it} + 0,283 * Q_{it}$$

Endeksteği değişkenler; NA: nakit akışlarının toplam varlıklara oranı, BO: uzun vadeli borçların toplam varlıklara oranı, TEMETTÜ: dağıtılan temettünün toplam varlıklara oranı, LT: likit varlıkların toplam varlıklara oranı ve Q: Tobin Q'yu ifade etmektedir.

Whited ve Wu (2006) ise KZ endeksini geliştirerek kendi endekslerini yaratmışlardır. KZ endeksine kıyasla, WW endeksine yeni firma özelliği eklemiştir.

$$WW\ Endeksi_{it} = -0,091 * NA_{it} + 0,021 * BO_{it} - 0,062 * Temettü_{it} - 0,044 * LTV_{it} - 0,035 * SB_{it} + 0,102 * ESB_{it}$$

WW endeksi; NA: nakit akışlarının toplam varlıklara oranı (nakit akışları, firma nakit akış tablolarından dönem sonu-dönem başı nakit akışların net artış/azalış değeri olarak alınmıştır), BO: uzun vadeli borçların toplam varlıklara oranı, TEMETTÜ: firmanın temettü ödemesi durumunda alacağı değer (0-1), LTV: toplam varlıkların logaritması, SB: satışların büyümesi, ESB: endüstri satış büyümesi olarak toplam 6 değişkenden oluşmaktadır. Endeks, gözlemlenebilir firma özelliklerinin bir fonksiyonu olarak dış finansman kaynaklarının gölge maliyetini görmektedir. WW endeksinin sonucu yüksekse, firmalar finansal açıdan kısıtlı kabul edilmektedir. Bu endeksin avantajı, finansal tablo ve piyasa bilgileri yoluyla kolayca elde edilen verilerin kullanılabilmesi olmuştur.

Endekslere farklı bir bakış açısı getiren Hadlock ve Pierce (2010) finansal kısıtların dışsal firma özelliklerini içermesi gerektiğini savunmaktadır. Onlara göre, finansal kısıtları ölçmek için kullanılan yöntemlerin çoğu, bazı teorik veya ampirik varsayımlar nedeniyle kısıtlarla doğrudan ilişkisi olmayan endojen değişkenlere dayanmaktadır. Çalışmalarında firma boyutu ve yaşını gözlemleyerek kaldıraç ve nakit akışının firmanın finansal kısıtlarını öngördüğü sonucuna varmışlardır. Onlara göre, finansal kısıtların ölçümünde kullanılacak değişkenler arasında mutlaka boyut ve yaş yer almalıdır.

$$SA\ Endeksi_{it} = -0,737 * Boyut_{it} + 0,043 * Boyut_{it}^2 - 0,040 * Yaş_{it}$$

Formülde SA endeksi olarak geçen SA size-age kelimelerinden gelmektedir ve boyut ve yaş endeksini oluşturmaktadır. Her bir firma için ölçülebilir olmasından dolayı firmaya özgü özelliğini taşımaktadır. Firma boyutu (büyüklüğü), toplam varlıkların doğal logaritması olarak tanımlanır, ancak satışların doğal logaritması olarak da ölçülebilmektedir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada, 2016 yılsonu itibarıyla BIST sınai endeksinde yer alıp, 2000-2016 yılları arasında borsada sürekli işlem görmüş olan firmaların bağımsız denetimden geçmiş finansal tablo ve dipnotlarından alınan veriler ve sermaye piyasalarına ait veriler kullanılmıştır. Finansal tablolara Borsa İstanbul ve Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun resmi web siteleri üzerinden ulaşılmıştır. Çalışmadaki verilerin 2000-2016 yıllarını kapsamamasının nedeni ARGE sermayesi değişkeninin hesaplamasında son dört yıllık verilere ihtiyaç olması ve model içerisindeki değişkenlerin önceki yıllara dayalı hesaplamalarının olmasıdır. Dolayısıyla veriler 2000 yılından itibaren elde edilmiş olup analiz dönemi 2004-2016'dır.

İnovasyonlar genellikle resmi olarak onaylanmış patentler biçiminde halka tanıtıldığından, patentler inovatif çıktının en önemli ölçütüdür (Griliches, 1990). İnovasyon süreci ile ilgili birçok çalışmada farklı çıktılar kullanılmıştır. Bunlardan patent sayıları çalışmalarda önemli bir yere sahiptir ve patent temelli istatistiksel incelemelerin inovasyon etkinliğini belirlemek için uygun olacağı belirtilmiştir (Pakes ve Griliches, 1980; Hall, 1987; Jaffe, 1986). Bu nedenle inovasyon etkinliği ölçümünde inovasyon çıktısı olarak patentler kullanılmıştır. Bir patent, mucitlerin sınırlı bir süre (genellikle 20 yıl) kullanmaları için yetkili merciler tarafından verilen bir fikri mülkiyet hakkıdır. Patentler, bir patent başvurusu esasına dayanarak, bir ülkenin veya bir grup ülkenin patent ofisi tarafından verilen, talep edilen bir buluş üzerinde, sahibine özel bir hak sağlar. Patent sahibi, başkalarının buluşu ticari olarak (sınırlı bir süre için) istismar etmelerinden dışlayan yasal otoriteye sahiptir (Hong, 2018; OECD, 2006).

Çalışmanın inovasyon etkinliği kısmını oluşturan rasyolara ulaşmak için veriler farklı kaynaklardan elde edilmiştir. Patentlere ilişkin veriler, öncelikle Türk Patent Enstitüsü'nün patent veri tabanı olarak kullanılan <https://tr.espacenet.com/> adresinde araştırılmıştır. Firmalar tarafından patentler sadece ülke içerisinde alınmamakta, geçerliliğinin daha kapsamlı olması açısından Avrupa ülkelerinden ya da diğer ülkelerden de alınabildiği görülmektedir. Bu nedenle sadece Türkiye içerisinde alınan patentler üzerinden çalışmaya yön vermek eksik bilgi yaratacağından Avrupa'dan alınan patentler de patent sayılarına dahil edilmiştir. Bu nedenle <https://tr.espacenet.com/> veri setimizi karşılamakta yetersiz kalmış, <http://www.epo.org> üzerinden firmaların 2004-2016 yıllarını kapsayacak şekilde Türkiye dahil tüm Avrupa ülkelerinden elde etmiş oldukları patentlere yer verilmiştir. Veri kaybı olmaması için patentler her aya ait olacak şekilde listelenmiş, çalışmada yıllık veriler baz alınacağından dolayı kümülatif toplamı alınarak yıllık olarak ele alınmıştır. Her yıl için bir firmanın patent sayısı, daha önceki yıllarda başvurusu yapılsa dahi o yıl verilen patentlerin sayısıdır.

İnovasyon etkinliğinin ölçümünde kullanılacak değişkenler oluşturulurken özellikle Gao ve Chou (2015) ile Almeida vd. (2013)'ün çalışmalarından yararlanılmıştır. Gao ve Chou çalışmalarında inovasyon etkinliği ölçümü olarak patent sayısının ARGE harcamalarına oranı ve patent sayısının ARGE sermayesine oranı olmak üzere iki rasyo kullanmışlardır. Diğer çalışma olan Almeida vd., ise benzer bir şekilde çalışmalarında patent sayısının ARGE harcamalarına oranına yer vermişlerdir. Patent sayısının ARGE harcamalarına oranı iki çalışmanın ortak değişkenidir. İnovasyon çıktısı olarak kullanılan patentler, kurumsal ARGE faaliyetlerinin genel olarak yüksek düzeyde asimetrik bilgi ile karakterize edildiği göz önüne alındığında, ARGE verimliliğinin ölçülebilir ve daha az önyargılı bir değerlendirmesini sağlar (Griliches, 1990). İnovasyon etkinliğini ölçebilmek için literatür araştırması sonucunda çalışmaya daha etkin bir bakış açısı kazandırmasından dolayı iki ölçüm kullanılmıştır. Bu rasyolar;

- Patent / ARGE Harcamaları
- Patent / ARGE Sermayesi'dir.

Rasyolarda kullanılan ARGE sermayesi ise yıllık % 20 amortisman oranı ile son beş yıl boyunca Ar-Ge harcamalarının ağırlıklı ortalaması olarak tanımlanmaktadır (Chan vd., 2001). t yılındaki bir firma için Ar-Ge sermayesi şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$\text{ARGE Sermayesi}_{it} = \text{ARGE Harcamaları}_{it} + 0,8 * \text{ARGE Harcamaları}_{it-1} + 0,6 * \text{ARGE Harcamaları}_{it-2} + 0,4 * \text{ARGE Harcamaları}_{it-3} + 0,2 * \text{ARGE Harcamaları}_{it-4}$$

Analiz dönemi 2004-2016 olduğundan, 2004 yılı ARGE Sermayesinin hesaplanabilmesi için ARGE harcamaları 2000-2004 dönemini de kapsayacak şekilde elde edilmiştir. ARGE harcamaları verisine 2009 ve öncesine kadar olan

kısımda, firmaların Borsa İstanbul web sitesi üzerinden mali tablolar arşivinden elde edilmiştir. 2010 ve sonrasına ise Sermaye Piyasası Kurulu'nun (Kurul) 24/12/2009 tarih ve 37/1147 sayılı kararı çerçevesinde, 01.01.2010 tarihinden itibaren şirketler tarafından Kurul ve Borsa Mevzuatı çerçevesinde kamuya duyurulması gereken tüm bildirimler sadece Kamuyu Aydınlatma Platformu'na (KAP) gönderileceğinden, bu tarihten sonrasına ait mali tablolara www.kap.gov.tr adresi üzerinden ulaşılmıştır.

Çalışmada kullanılan değişkenlere bakıldığında rasyo değerlerinin sıfıra yakın değerler vermesi nedeniyle, tüm değişkenlere logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Veri analiz tekniği olarak panel veri regresyonu uygulanmaktadır. Bu nedenle regresyon modeline ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmada kullanılacak inovasyon etkinliği regresyon modeli ise şu şekildedir;

$$\text{İnovasyon Etkinliği}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{Finansal Kısıtlar}_{i,t-1} + \alpha_2 \text{BÖ}_{i,t-1} + \alpha_3 \text{TVP}_{i,t-1} + \alpha_4 \text{PDDD}_{i,t-1} + \alpha_5 \text{ARGEY}_{i,t-1} + \alpha_6 \text{Yaş}_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t \text{Yıl}_t$$

Modeldeki bağımlı değişken inovasyon etkinliği; Patent/ARGE harcaması (PARGEH) ve Patent/ ARGE sermayesi (PARGES) rasyolarından oluşmaktadır. Bağımsız değişkenlerden finansal kısıtlar ise SA endeksi, WW endeksi ve boyut (firma büyüklüğü-toplam aktiflerin logaritması) değişkenlerinden oluşmaktadır. BÖ, borç özsermaye oranını; TVP, toplam varlığın firma personel sayısına oranını; PDDD, piyasa değerinin defter değerine oranını; ARGEY, ARGE yoğunluğunu –ki bu değişken net satışların ARGE harcamalarına oranlanmasıyla bulunur-; Yaş, firmanın kaç yaşında olduğunu açıklamaktadır.

İnovasyon etkinliğini açıklayan iki rasyodan sonra regresyon modeline bakıldığında karşımıza altı değişken çıkmaktadır. Bu değişkenlerden çalışmanın amacı doğrultusunda yön verecek olan en önemli değişken finansal kısıtlar değişkenidir ki bu değişken de kendi içerisinde üç farklı boyutta incelenmektedir. Finansal kısıtlar, SA endeksi (size age), WW endeksi ve boyut olarak incelenmektedir. Bu endeksler literatür araştırması bölümünde bahsedildiğinden burada tekrardan açıklanmamaktadır.

Hadlock ve Pierce (2010), finansal kısıtları sadece iki bileşenle ölçebileceklerini belirtmişlerdir. Bu sayede araştırmacılar daha basit yollardan finansal kısıtları değerlendirebilecektir. Çalışmanın sonuçlarına göre yüksek SA endeks derecesine sahip olan firmalar finansal kısıtlı kabul edilmektedir. SA endeksini kullanan çalışmalar incelenmiştir. Bu doğrultuda Almeida vd. (2013) çalışmalarında inovasyon etkinliği ile finansal kısıtlar arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuçlarına bakıldığında SA endeksindeki her bir standart sapma artışı inovasyon etkinliği ortalamalarını %29,16 ile %46,02 oranında artırmaktadır. Çalışmada SA endeksini bulurken toplam varlıkların logaritması alınarak formüle edilmiştir. SA endeksinde olduğu gibi WW endeksinde de yüksek WW derecesi firmanın daha kısıtlı olduğu anlamına gelmektedir. Almeida vd. (2013)'ün çalışmasında WW endeksindeki bir birim standart sapma artışı inovasyon etkinliği ortalamalarını %3,87 artırarak %21,50'ye yükseltmektedir.

4. BULGULAR

Çalışma kapsamında, 2016 yılsonu itibarıyla BIST Sınai endeksinde yer alıp, 2000-2016 yılları arasında borsada sürekli işlem görmüş olan ve en az bir patente sahip olan 43 firmanın verilerine yer verilmiştir. Bu doğrultuda değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

	Ortalama	Medyan	Maks.	Min.	Standart Sapma	N
Patent Sayısı	98.952	17.500	362.00	2.000	128.87	43
PARGEH	0.198	0.170	0.335	0.048	0.089	43
PARGES	0.187	0.160	0.310	0.044	0.085	43
SA Endeks	2.772	2.775	2.861	2.594	0.054	43
WW Endeks	-0.872	-0.937	0.712	-5.004	1.436	43
Boyut (Firma Büyüklüğü)	21.844	22.186	23.774	18.207	1.201	43
BÖ	-5.23	-4.92	-3.99	-8.09	1.074	43
PDDD	17.823	18.421	19.667	13.212	1.522	43
ARGEY	12.978	12.922	15.260	10.507	0.774	43
ARGE Sermayesi	0.255	0.1547	2.3193	-0.544	0.466	43
TVP	-2.38	-1.96	-0.75	-8.18	1.405	43

Çalışmada kullanılan değişkenlere bakıldığında rasyo değerlerinin sıfıra yakın değerler vermesi nedeniyle, tüm değişkenlere logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Literatür taramasından sonra hipotez şu şekilde geliştirilmiştir:

H₀ : İnovasyon Etkinliği ile Finansal Kısıtlar Arasında İlişki Vardır.

Firmanın minimum maliyetle maksimum getiri elde edebileceği yatırım kararlarını alabilmesi rekabet edebilirliğini artıracak gibi firma yaşam döngüsü içerisinde sürdürülebilirliğini sağlaması açısından oldukça önemlidir. Ancak firmalar yatırım kararları alırken her zaman optimuma ulaşamayabilirler. Bunun nedenleri arasında öncelikle finansal kısıtlar gelmektedir. Eğer firma piyasada uygun finansal alt yapıya sahip değilse fırsatları değerlendiremeyebilir. Genel kanı, finansal kısıtların firmaların ARGE harcamalarını azaltarak ve dolayısıyla uzun vadede patent yarışlarını kazanma olasılığını azaltarak inovasyona zarar verdiğini öne sürmektedir (Almeida vd., 2013; 1). Bu çalışmada finansal kısıtların inovasyon etkinliğini negatif yönde etkilediği düşünülerek hipotez oluşturulmuştur.

H₁ : İnovasyon Etkinliği ile Finansal Kısıtlar Arasında İlişki Yoktur.

Çalışmanın kurgulanmasındaki ana fikir inovasyon etkinliği ile finansal kısıtlar arasında bir ilişki olabileceği üzerine olduğundan, bu hipotezin reddedilmesi **H₀** hipotezini geçerli kılacaktır.

Bulgular bölümünde, BIST SINAİ endeksinde 2000-2016 yılları arasında faaliyette olan ve en azından bir patente sahip olan firmaların inovasyon etkinliği ile finansal kısıtlar arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla, 2004-2016 dönemi için inovasyon etkinliği ölçütü ve finansal kısıtlar ölçütlerinden oluşan altı ayrı panel regresyon modeli oluşturulmuştur. Bu modeller; SA BÖ

$$\text{Patent/ArgeHarcaması}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 SA_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{it}$$

$$\text{Patent/ArgeHarcaması}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 WW_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{it}$$

$$\text{Patent/ArgeHarcaması}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 Boyut_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{it}$$

$$\text{Patent/ArgeSermayesi}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 SA_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{it}$$

$$\text{Patent/ArgeSermayesi}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 WW_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{it}$$

$$\text{Patent/ArgeSermayesi}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 Boyut_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{it}$$

Ampirik çalışmalarda, analizlerin doğru yorumlanabilmesi için verilerin durağanlık varsayımı sağlanmalıdır. Ancak, bazen verilerin durağan olmadığı, yani verilerin birim köke sahip olduğu durumların olduğu görülmektedir. Bazı araştırmacılara göre verilerin durağan olmaması ya da birim köke sahip olması, değişkenin zaman içinde sabit olmayan

ortalamaya sahip olmasına neden olmaktadır. Bu durum aynı zamanda düşük Durbin-Watson istatistiği olmasına karşın yüksek otokorelasyon sorununa sebep olmaktadır (Kutty, 2010).

Durağanlıkların sınanması için çalışmada kullanılan tüm seriler birim kök testine tabi tutulmuştur. Bu amaçla, Levin, Lin & Chu t, Im, Pesaran ve Shin W, ADF - Fisher Ki -Kare, ve PP - Fisher Ki -Kare birim kök testleri uygulanmıştır. Birim kök testleri uygulanırken dört testten üç tanesinin ortak sonucu esas alınarak serinin durağan olup olmadığına karar verilmiştir. Test sonuçlarına göre sekiz serinin düzeyde durağan olduğu görülmüştür. Düzeyde durağan olmadıkları anlaşılan serilerin ise birinci farkları alınarak durağanlık sınaması tekrardan yapılmış ve düzeyde durağan olmayan serilerin birincil farklarında durağanlaştığı sonucuna varılmıştır.

Birim kök test sonuçları t istatistik değerleri ve olasılık değerleriyle birlikte Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Birim Kök Testi Sonuçları

	Levin, Lin & Chu t		Im, Pesaran ve Shin W-stat		ADF - Fisher Ki -Kare		PP - Fisher Ki -Kare		Durağanlık Dereceleri
	t değeri	Olasılık	t değeri	Olasılık	t değeri	Olasılık	t değeri	Olasılık	
ARGEY	-8.18	0.000	-2.94	0.001	110.1	0.000	111.2	0.000	Düzeyde
ARGE Ser	-8.49	0.000	-3.45	0.000	143.7	0.000	136.6	0.000	Düzeyde
BÖ	-3.87	0.000	-1.62	0.051	113.3	0.025	133.3	0.000	Düzeyde
D(boyut)	-17.89	0.000	-13.33	0.000	309.1	0.000	404.2	0.000	1. Fark
D(TVP)	-21.61	0.000	-12.20	0.000	302.1	0.000	362.3	0.000	1. Fark
PARGEH	-258.5	0.000	-46.09	0.000	42.04	0.006	43.95	0.003	Düzeyde
PARGES	-149.8	0.000	-27.57	0.000	42.69	0.005	44.74	0.002	Düzeyde
PDDD	-13.43	0.000	-9.009	0.000	232.2	0.000	233.2	0.000	Düzeyde
D(SA)	-18.36	0.000	-13.64	0.000	314.7	0.000	416.0	0.000	1. Fark
WW	-13.10	0.000	-5.048	0.000	143.2	0.000	142.8	0.000	Düzeyde

Serilerin birim kök testi sonuçlarına bakıldığında ARGEY, PARGEH, PARGES, PDDD ve WW serilerinin dört birim kök testinde de sabitli ve düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir. BÖ serisi dört testin üçünde durağandır. Boyut, TVP ve SA serileri ise düzeyde durağan olmadıklarından birinci farkları alınarak tüm testlerde durağan çıkmışlardır. İstatistiki gösterim olarak birincil farklarında durağan olan değişkenler D ile gösterilmiştir. Düzeyde ya da birinci fark olsun olmasın bütün seriler sabitli durağandır.

Serilerin birim kök sınaması yapıldıktan sonra regresyon analizine ait tanı testleri yapılmış ve modellerin normal dağılım, otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olup olmadığı incelenmiştir. Öncelikle inovasyon etkinliği ölçümlerinden Patent/ARGE Harcaması değişkenine ait modeller incelenmiş ve test sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Bağımlı Değişkenin Patent/ARGE Harcaması Olduğu Modellere İlişkin Tanı Testleri

PANEL A. IE=Patent/ARGE Harcaması						
Normal Dağılım Testi	SA Endeksi		WW Endeksi		Firma Büyüklüğü	
	Jarque-Bera	Olasılık	Jarque-Bera	Olasılık	Jarque-Bera	Olasılık
	2.873	0.237	3.634	0.162	3.636	0.162
Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM Testi	F Değeri	Olasılık	F Değeri	Olasılık	F Değeri	Olasılık
	0.284	0.729	0.466	0.596	0.297	0.718
Heteroskedastisite Test: Breusch-Pagan-Godfrey	F Değeri	Olasılık	F Değeri	Olasılık	F Değeri	Olasılık
	0.865	0.518	0.789	0.577	0.836	0.540

Her üç model için Jarque Bera testi sonuçlarına bakıldığında p değeri 0.05'ten büyük olduğu için modeldeki değişkenlerin normal dağılım sergiledikleri görülmektedir. Bir diğer varsayım olan değişkenler arasında otokorelasyon olmaması koşulunu sınamak üzere, Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM Testi yapılmış ve p değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu görülerek model içerisindeki değişkenler arasında otokorelasyon olmadığı anlaşılmıştır. Regresyonun sağlıklı işleyebilmesi için değişen varyans olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Bu nedenle değişen varyans sınaması yapabilmek için heteroskedastisite testlerinden Breusch-Pagan-Godfrey Testi yapılmıştır. Olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük olması, değişen varyans sorununun olmadığı göstermiştir. Böylece modellerin regresyon analizine hazır hale geldiğine karar verilmiştir.

Tanı testleri incelendikten sonra Hausman testine yer verilmektedir. Hausman testi regresyon çıktılarının sabit etkiye göre mi yoksa tesadüfi etkilere göre mi yorumlanacağına karar vermekte yardımcı olmaktadır. Analiz sonuçlarına bakarken " $H_0 = \text{İnovasyon Etkinliği ile Finansal Kısıtlar Arasında İlişki Vardır.}$ " hipotezini içeren alt hipotezlere sırasıyla yer verilmektedir. Bu doğrultuda üç model doğrultusunda Patent/ARGE Harcaması ile finansal kısıtlar arasındaki ilişkinin varlığı analiz edilmiştir. Tablo 4'deki analiz çıktılarına ilişkin modeller şu şekildedir;

$$\text{Patent/ArgeHarcaması}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 SA_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{1t}$$

$$\text{Patent/ArgeHarcaması}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 WW_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{1t}$$

$$\text{Patent/ArgeHarcaması}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 Boyut_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{1t}$$

Tablo 4. İnovasyon Etkinliği ile Finansal Kısıtlar Arasındaki İlişki (Patent/ARGE Harcaması)

PANEL A. IE=Patent/ARGE Harcaması												
	SA Endeksi				WW Endeksi				Firma Büyüklüğü			
Hausman Testi	Ki-Kare İst.	Ki-Kare Serbestlik Der.		Olasılık	Ki-Kare İst.	Ki-Kare Serbestlik Der.		Olasılık	Ki-Kare İst.	Ki-Kare Serbestlik Der.		Olasılık
	31.947	6		0.034	22.114	6		0.000	20.423	6		0.002
Değişken	Kat sayı	Std. hata	t-değ.	p	Kat sayı	Std. hata	t-değ.	p	Kat sayı	Std. hata	t-değ.	p
FK	-1.408	0.806	-1.746	0.084	-0.087	0.048	-1.805	0.074	-0.064	0.035	-1.810	0.073
BÖ	-0.000	0.016	-0.045	0.963	-0.041	0.018	-2.237	0.027	-0.000	0.016	-0.010	0.991
TVP	0.074	0.034	2.190	0.031	0.020	0.014	1.453	0.149	0.076	0.033	2.251	0.026
PDDD	-0.010	0.011	-0.945	0.346	-0.011	0.011	-1.025	0.307	-0.010	0.011	-0.937	0.350
ARGEY	-0.014	0.009	-1.470	0.144	-0.011	0.009	-1.128	0.262	-0.014	0.009	-1.489	0.139
Yaş	-0.110	0.081	-1.354	0.179	-0.111	0.087	-1.270	0.207	0.084	0.033	2.515	0.013
Sabit	0.468	0.316	1.482	0.141	0.485	0.336	1.442	0.152	0.451	0.316	1.427	0.156
R-kare	0.80				0.79				0.80			
p	0.000				0.000				0.000			
N	124				124				124			

Tablodaki FK, finansal kısıtların kısaltılması olup, ikinci satırda yer alan SA Endeksi, WW Endeksi ya da Firma Büyüklüğü(boyut) kısıtlarını temsil etmektedir. Hausman testi sonuçlarına göre Patent/ARGE harcaması inovasyon etkinliği ölçütü altında oluşturulan her üç modelin de sabit etkiler modeline göre açıklanacağı görülmektedir. Dolayısıyla, finansal kısıt ölçümlerinden SA endeks, WW endeks ve boyut kısıtı altında, Patent/ARGE harcaması inovasyon etkinliği ölçütünü etkileyen faktörlerin analiz edilmesi için kullanılacak panel regresyon modelinde sabit etkiler modeli kullanılmıştır.

Sıralama SA endeks, WW endeks ve boyut olmak üzere kurulan regresyon modelindeki değişkenler sırasıyla modeli %80, %79 ve %80 oranında açıklamaktadır. İnovasyon etkinliğinin 3 ölçütünden biri olan Patent/ARGE harcaması ölçütü öncelikle finansal kısıtlardan SA endeks kısıtı altında incelenmiştir. Test sonuçları %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Sonuçlara göre %10 anlamlılık düzeyinde SA endeks ile inovasyon etkinliği arasında negatif anlamlı ilişki söz konusudur. Yani finansal kısıtlar arttıkça inovasyon etkinliğinde azalma meydana gelmektedir. TVP ile inovasyon

etkinliği arasında %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Personel başına düşen toplam varlıkta artış meydana geldikçe inovasyon etkinliği de artış göstermektedir.

Finansal kısıtlardaki %1'lik artış inovasyon etkinliğini %140 oranında azaltırken, personel başına düşen toplam varlıklardaki %1'lik artış inovasyon etkinliğini %7 artırmaktadır. SA endeks kısıtı altında yer alan diğer değişkenlerle inovasyon etkinliği arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Savignac (2008) yenilikçi faaliyetler yapma olasılığı ve finansal kısıtlarla karşılaşma ihtimalini aynı anda değerlendirmeye çalışmış ve finansal kısıt değişkeninin içsel yapısını, şirketlerin finansman yapısına ve ekonomik performansına bağlayarak açıklamıştır. Savignac tarafından yapılan ampirik inceleme, finansal kısıtların yenilikçi bir faaliyette bulunma olasılığını önemli ölçüde azalttığını göstermiştir. Bu sonuç, bu modelin finansal kısıtlar inovasyon etkinliğini negatif etkilediği yönündeki bulgusunu desteklemektedir. Hajivassiliou ve Savignac (2007) ise Fransız anket verilerine dayanarak benzer bir gözlem yapmış ve bu modeldeki sonucun aksine inovasyon ve finansal kısıtların pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır.

İnovasyon etkinliğinin ölçütlerinden biri olan Patent/ARGE harcaması ölçütü finansal kısıtlardan WW endeks kısıtı altında incelendiğinde test sonuçlarının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Sonuçlara göre %10 anlamlılık düzeyinde WW endeks ile inovasyon etkinliği arasında negatif anlamlı ilişki söz konusudur. Yani finansal kısıtlarda meydana gelen artış inovasyon etkinliğinde azalmaya neden olmaktadır. Benzer bir şekilde %5 anlamlılık düzeyinde borç oranında meydana gelen artış yine inovasyon etkinliğini azaltmaktadır. Finansal kısıtlardaki %1'lik artış patent/ARGE harcaması ile açıklanan inovasyon etkinliğini %8 oranında azaltırken, borç oranında meydana gelen %1'lik artış inovasyon etkinliğini %4 oranında azaltmaktadır. WW endeks kısıtı altında yer alan diğer değişkenlerle inovasyon etkinliği arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Finansal kısıt ölçümlerinden firma büyüklüğü (boyut) kısıtı altında, patent/ARGE harcaması inovasyon etkinliği ölçütünü etkileyen faktörlerin analiz edilmesi için kullanılacak panel regresyon modelinde sabit etkiler modeli kullanılmıştır. Patent/ARGE harcaması ölçütü finansal kısıtlardan firma büyüklüğü kısıtı altında incelendiğinde test sonuçları %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Sonuçlara göre %10 anlamlılık düzeyinde firma büyüklüğü ile inovasyon etkinliği arasında negatif anlamlı ilişki söz konusudur. Yani finansal kısıtlardan firma büyüdükçe, inovasyon etkinliğinde azalma meydana gelmektedir. Literatür incelendiğinde genel olarak bulgular, bu çalışmanın bulgusuyla zıt hareket etmektedir. Yani firma boyutu ve inovasyon arasındaki ilişki, istatistiksel açıdan genel olarak pozitif ve anlamlı bulunmuştur (Baldwin vd., 2002; Klomp vd., 2001; Kemp vd., 2003; Löf ve Heshmati, 2002, 2006). Amara vd., (2008) firma büyüklüğünün yeni piyasaya sunulan ürünlerin yenilik dereceleri ile olumlu ve anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Firmalar büyüdükçe, daha radikal yenilikler için gerekli finansal kapasiteleri artıracaktır (Sorescu vd., 2003). Benzer şekilde, Cozzarin (2006), büyük firmaların ülkelerine ve dünyaya daha çok yenilik getirme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, büyük firmaların ARGE maliyetlerini karşılayabileceğini ve dolayısıyla daha yüksek yenilik derecesine sahip ürünlere daha eğilimli olduklarını göstermektedir. Bu çalışmaya paralel bir şekilde Almeida vd. (2013), firma büyüklüğü ile inovasyon etkinliği arasındaki negatif ilişki bulmuştur. Onlara göre firma büyüdükçe inovasyon etkinliğinde azalma meydana gelmektedir.

TVP ile inovasyon etkinliği arasında %5 anlamlılık düzeyinde pozitif anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Personel başına düşen toplam varlıkta artış meydana geldikçe inovasyon etkinliği de artış göstermektedir. Kontrol değişkenleri içerisinde yer alan firma yaşı ile inovasyon etkinliği arasında da %5 anlamlılık düzeyinde pozitif anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Firma yaşı arttıkça inovasyon etkinliğinde de artış meydana gelmektedir. Finansal kısıtlardaki %1'lik artış inovasyon etkinliğini %6 oranında azaltırken, personel başına düşen toplam varlıklardaki %1'lik artış inovasyon etkinliğini %7 artırmakta, firma yaşındaki %1'lik artış ise inovasyon etkinliğini %8 artırmaktadır. Firma büyüklüğü kısıtı altında yer alan diğer değişkenlerle inovasyon etkinliği arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

İnovasyon etkinliği ölçütlerinden Patent/ARGE Harcaması ölçütüne dair analiz sonuçları tartışıldıktan sonra diğer inovasyon etkinliği ölçütü olan Patent/ARGE Sermayesi ölçütüne ait öncelikle tanı testleri çıktılarına yer verilmiş ve analiz sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Bağımlı Değişkenin Patent/ARGE Sermayesi Olduğu Modellere İlişkin Tanı Testleri

PANEL B. IE=Patent/ARGE Sermayesi						
	SA Endeksi		WW Endeksi		Firma Büyüklüğü	
Normal Dağılım Testi	<i>Jarque-Bera</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Jarque-Bera</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Jarque-Bera</i>	<i>Olasılık</i>
	2.965	0.226	2.394	0.301	2.913	0.233
Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM Testi	<i>F Değeri</i>	<i>Olasılık</i>	<i>F Değeri</i>	<i>Olasılık</i>	<i>F Değeri</i>	<i>Olasılık</i>
	0.339	0.686	0.481	0.587	0.352	0.676
Heteroskedastisite Test: Breusch-Pagan-Godfrey	<i>F Değeri</i>	<i>Olasılık</i>	<i>F Değeri</i>	<i>Olasılık</i>	<i>F Değeri</i>	<i>Olasılık</i>
	0.895	0.495	0.819	0.553	0.870	0.514

Patent/ARGE Sermayesi değişkeninin bağımlı değişken olduğu modellerde Jarque Bera testinin anlamlılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için hata terimlerinin normal dağıldığı sonucuna varılmıştır. Regresyonun temel varsayımlarından biri olan değişkenler arasındaki otokorelasyon olmaması koşulunu sınamak üzere Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM Testi yapılmış ve p değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu görülmüştür. Böylece model içerisindeki değişkenler arasında otokorelasyon varlığına rastlanmamıştır. Bu demektir ki, modele ilişkin hata terimleri arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Bir diğer varsayım olan değişen varyans sınaması yapabilmek için heteroskedastisite testlerinden Breusch-Pagan-Godfrey Testi yapılarak olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük olduğu sonucuna varılmış, böylelikle değişen varyans sorununun olmadığı ve modellerin regresyon analizinde sağlıklı sonuçlar verebileceği gözlemlenmiştir. Tanı testleri sonrasında inovasyon etkinliği ölçütlerinden Patent/ARGE Sermayesi bağımlı değişkenine ait modeller analiz edilmiştir. Tablo 6'daki analiz çıktılarına ilişkin modeller şu şekildedir;

$$\text{Patent/ArgeSermayesi}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 SA_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{it}$$

$$\text{Patent/ArgeSermayesi}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 WW_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{it}$$

$$\text{Patent/ArgeSermayesi}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 Boyut_{i,t-1} + \alpha_2 BÖ_{i,t-1} + \alpha_3 TVP_{i,t-1} + \alpha_4 PDDD_{i,t-1} + \alpha_5 ARGEY_{i,t-1} + \alpha_6 Yaş_{i,t-1} + \sum_{t=1}^{43} \rho_t Y_{it}$$

Tablo 6. İnovasyon Etkinliği ile Finansal Kısıtlar Arasındaki İlişki (Patent/ARGE Sermayesi)

PANEL B. IE=Patent/ARGE Sermayesi												
	SA Endeksi				WW Endeksi				Firma Büyüklüğü			
Hausman Testi	<i>Ki-Kare İst.</i>	<i>Ki-Kare Serbestlik Der.</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Ki-Kare İst.</i>	<i>Ki-Kare Serbestlik Der.</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Ki-Kare İst.</i>	<i>Ki-Kare Serbestlik Der.</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Ki-Kare İst.</i>	<i>Ki-Kare Serbestlik Der.</i>	<i>Olasılık</i>
	16.819	6	0.004	17.057	6	0.0044	18.239	6	0.005			
<i>Değişken</i>	<i>Kat sayı</i>	<i>Std. hata</i>	<i>t-değ.</i>	<i>p</i>	<i>Kat sayı</i>	<i>Std. hata</i>	<i>t-değ.</i>	<i>p</i>	<i>Kat sayı</i>	<i>Std. hata</i>	<i>t-değ.</i>	<i>p</i>
FK	-1.242	0.765	-1.624	0.107	0.000	0.004	0.216	0.829	-0.057	0.034	-1.683	0.095
BÖ	-0.000	0.015	-0.007	0.994	0.001483	0.015	0.093	0.925	0.000	0.015	0.025	0.980
TVP	0.066	0.032	2.064	0.041	0.018	0.013	1.424	0.157	0.068	0.032	2.120	0.036
PDDD	-0.008	0.010	-0.852	0.395	-0.009	0.010	-0.930	0.3546	0.023	0.013	1.721	0.088
ARGEY	0.637	0.339	1.878	0.063	-0.008	0.009	-0.874	0.3840	-0.011	0.009	-1.212	0.228
Yaş	-0.107	0.077	-1.398	0.165	-0.107	0.082	-1.296	0.1980	-0.100	0.077	-1.360	0.177
Sabit	0.469	0.299	1.567	0.120	0.479	0.318	1.506	0.1354	0.455	0.300	1.516	0.13
R-kare	0.80				0.78				0.76			
p	0.000				0.000				0.000			
N	124				124				124			

Hausman testi sonuçlarına göre %1 anlamlılık düzeyinde Patent/ARGE sermayesi inovasyon etkinliği ölçütü altında oluşturulan her üç modelin de sabit etkiler modeline göre açıklanacağı görülmektedir. Dolayısıyla, finansal kısıt ölçümlerinden SA endeks, WW endeks ve boyut kısıtı altında, Patent/ARGE harcaması inovasyon etkinliği ölçütünü etkileyen faktörlerin analiz edilmesi için kullanılacak panel regresyon modelinde sabit etkiler modeli kullanılmıştır. Her üç modelde de test sonuçları %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Sıralama SA endeks, WW endeks ve boyut olmak üzere kurulan regresyon modelindeki değişkenler sırasıyla modeli %80, %78 ve %76 oranında açıklamaktadır. İnovasyon etkinliğinin ölçütlerinden olan Patent/ARGE sermayesi ölçütü öncelikle finansal kısıtlardan SA endeks kısıtı altında incelenmiştir. Sonuçlara göre SA endeks ile inovasyon etkinliği arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Ancak ARGE yoğunluğu ile ilişkide %10 anlamlılık düzeyinde bir ilişki bulunmaktadır. ARGE yoğunluğundaki %1'lik artış inovasyon etkinliğini %63 oranında artırmaktadır. SA endeks kısıtı altında yer alan diğer değişkenlerle inovasyon etkinliği arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır.

Patent/ARGE sermayesi ile finansal kısıtlar arasındaki ilişkiyi saptamak için kullanılan ikinci modelde finansal kısıt ölçütlerinden WW endekse yer verilmektedir. Sonuçlara göre ne WW endeks ne de diğer değişkenler ile inovasyon etkinliği arasında anlamlı ilişkiye rastlanılmamıştır.

İnovasyon etkinliğinin ölçütlerinden Patent/ARGE sermayesi ölçütü ile finansal kısıtlardan firma büyüklüğü kısıtı altında incelendiğinde sonuçlar %10 anlamlılık düzeyinde firma büyüklüğü ile inovasyon etkinliği arasında negatif anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir. Yani firma büyüdükçe inovasyon etkinliğinde azalma meydana gelmektedir. TVP ile inovasyon etkinliği arasında %5 anlamlılık düzeyinde pozitif anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Personel başına düşen toplam varlıkta artış meydana geldikçe inovasyon etkinliği de artış göstermektedir. PDDD değeri ile inovasyon etkinliği arasında %10 anlamlılık düzeyinde pozitif anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Finansal kısıtlardan firma büyüklüğündeki %1'lik artış inovasyon etkinliğini %5 oranında azaltırken, personel başına düşen toplam varlıklardaki %1'lik artış inovasyon etkinliğini %6 artırmakta, PDDD değerindeki %1'lik artış ise inovasyon etkinliğini %2 artırmaktadır. Firma büyüklüğü kısıtı altında yer alan diğer değişkenlerle inovasyon etkinliği arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Bu regresyon çıktısına benzer şekilde Hottenrott ve Peters (2012) da dış finansal kısıtların ARGE ve yenilikçi faaliyetler için daha kısıtlayıcı olduğunu belirtmişlerdir.

5. SONUÇ

Firmaların verimlilikleri üzerinde etkide bulunan bir unsur olan inovasyon, firmalara, rakiplere kıyasla görece düşük maliyetle üretim yapma imkânı sunmaktadır. Birçok firma, endüstri ve ulus için rekabet avantajı elde etmenin temel kaynağı inovasyondan geçmektedir. Bir ülkenin kaynak ve karşılaştırmalı üstünlük esasına dayanan geleneksel ticaret teorilerinin tersine çağdaş teoriler, pazara sürekli yeni ürünler sunmak ve teknolojileri geliştirmek için yeniliklere yatırım yapılması temeline dayanır (Uzkurt, 2008; 12). Bu noktada firmalar inovasyon yapma gerekliliği ile karşı karşıyayken mücadele etmeleri gereken büyük bir sorun, karşılarına çıkan finansal kısıtlardır. Çünkü bir firma her ne kadar inovatif olmaya çalışsa da finansal anlamda kısıtlı olduğu için istediği gibi inovasyon yapamayabilir. Ancak finansal açıdan kısıtlı olmak firmaya daha çok gayretle kısıtları aşabilmenin yolunun inovasyondan geçtiğini ve bu sayede rekabet edebilir bir firma konumuna gelinebileceğini de gösterebilir. Çalışmanın modellemesinin özü buradan gelmekle birlikte sadece firmaların inovasyon yapma zorunluluğundan bahsetmekten ziyade, eğer inovasyon yapılamıyorsa bunun gerekçelerinin finansal kısıtlılıktan kaynaklı olup olmadığını ortaya çıkarmak üzerine kurgulanmıştır.

Patent/ARGE harcaması inovasyon etkinliği ölçütüne bakıldığında kurulan regresyon modeli sonuçları her üç finansal kısıt ölçütünün de inovasyon etkinliğini negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Firmanın finansal kısıtlılığının artması inovasyon etkinliğini olumsuz etkilemektedir ve kısıtlılık arttıkça inovasyon etkinliği azalmaktadır. Diğer inovasyon etkinliği ölçütüne bakıldığında Patent/ARGE sermayesi değişkeni ile kurulan modelde sadece firma büyüklüğü kısıtı ile inovasyon etkinliği arasında negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Altı modelin dördünde inovasyon etkinliği ile finansal kısıtlar arasında negatif yönlü ilişki saptanmıştır. Genel olarak baktığımızda firmanın finansal kısıtlılığının artması inovasyon etkinliğinde azalma meydana getirmektedir denilebilir. Modeller incelendiğinde borç oranının inovasyon etkinliğini azaltıcı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Firmanın borç oranının

yüksek olması sermaye maliyetlerini de artıracığından araştırma ve geliştirmeye yeterli kaynak ayıramadığını gösterebilir. Firma yaşında meydana gelen artışın ise inovasyon etkinliğini artırıcı yönde etkisinin olduğu saptanmıştır. Yaş itibarıyla daha büyük firmalar genç firmalarla kıyaslandığında daha etkin inovasyon yapmaktadırlar. PDDD değerindeki artış ise inovasyon etkinliğini artırıcı yöndedir. Genel olarak bakıldığında PDDD değeri düşük firmalar yatırımcılar açısından daha cazip görüldüğüne göre, bu değer artması firmanın yatırım yapılabilirliğini düşürecektir. Bu doğrultuda PDDD'nin inovasyon etkinliğini artırıcı yöndeki etkisi, firmanın tekrardan cazip bir firma haline dönüşmesinde inovasyondan yararlandığı anlamına gelebilmektedir.

Sonuç olarak finansal kısıtların inovatif faaliyetleri negatif yönde etkilediği görülmektedir. Firmaların yüksek borç oranı, düşük satış büyümesi ve nakit akışlarındaki düzensizlik gibi finansal kısıtlar dolayısıyla, inovatif faaliyetler için fırsat yaratamamakta, ARGE'nin gelir yaratan bir unsur olduğunu anlayamadığı düşünülmektedir. Bu nedenle finansal kısıtlılıkları arttıkça inovasyon etkinliklerinde de azalma meydana gelmektedir. Oysa yapılan bazı çalışmalar, finansal kısıtların, firmaları en uygun yatırım kararlarını vermeye ve sermaye verimliliğini artırmada yaratıcı olmaya zorladığını ve böylelikle finansal kısıtların bu çalışmanın aksine inovasyon etkinliğini artırıcı yönde etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır (Almeida vd., 2013). Nitekim bu örnekten de yola çıkarak, çalışmanın örneklemini oluşturan BIST SINAİ Endeksindeki firmalar da engelleri ve kısıtları bir fırsata dönüştürüp inovasyonda etkin bir firma haline gelerek piyasada daha rekabetçi bir konum elde edebilir.

Genel olarak, bu makale firma inovasyonunun kısıtlayıcı güçlerini inceleyen literatüre katkıda bulunmaktadır. Özellikle, endeksler içerisinde yer alan değişkenlerden yola çıkarak düşük temettü ödemesi, yüksek borç oranı, düşük satış büyümesi ve firma büyüklüğü nedeniyle firmaların yenilikçi yatırımlarının üretkenliğini olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Ampirik bulgular, finansal kısıtların, firmaların inovasyon faaliyetlerinin verimliliğini artırmada negatif bir unsur olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma, inovasyon etkinliğini ölçmede inovasyon çıktılarında patentleri kullanmıştır. Gelecekteki çalışmalarda çıktı olarak patent atıfları ya da inovatif ürünlerin toplam satışlar içerisindeki yeri gibi değişkenler kullanılabilir. Böylelikle çalışmaya farklı bakış açılarıyla zenginlik kazandırılmış olur.

KAYNAKÇA

- Adner, R. (2006). "Match Your Innovation Strategy to your innovation Ecosystem", Harvard Business Review, 84, 98-107.
- Alfar, M.H. (2016). Integration of Innovation in Construction Management. Qatar University (Qatar), ProQuest Dissertations Publishing, No:10190607, 2016.
- Almeida, H., Campello, M. ve Wiesbach, M. (2004). "The Cash Flow Sensitivity of Cash", Journal of finance, 59(4), 1777-1804.
- Almeida, H., Hsu, P.H. ve Dongmei, L. (2013). Less is More: Financial Constraints and Innovative Efficiency. Elsevier. (Erişim Tarihi: 12.03.2017: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1831786).
- Baykara, T. (2014). 21. Yüzyılda Teknoloji İnovasyon ve Yönetim, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Carreira, C., ve Silva, F. (2010). "No Deep Pockets: Some Stylized Empirical Results on Firms' Financial Constraints", Journal of Economics Surveys, 24(4), 731-753.
- Chan, L.K.C., Lakonishok, J. ve Sougiannis, T., (2001). "The Stock Market Valuation of Research and Development Expenditure", the Journal of Finance, 56(6), 2431-2456.
- Cleary, S. (1999). "The Relationship between Firm Investment and Financial Status", Journal of Finance, 54(2), 673 - 692.
- Depret, M. ve Hamdouch, A. (2008). La dynamique d'émergence et de développement des clusters et réseaux d'innovation dans les nouvelles technologies et les nouveaux services liés à l'environnement. De Boeck Supérieur Innovations, 2009/1 no29, 127-147.' dan Aktaran Ettahri, Y. ve Laachach, A. (2016). Specific

- Financial Constraints of Innovative Companies: Theoretical Approach. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, November 2016, Vol: 12(11), 556-566.
- Efthyvoulou, G. ve Vahter, P. (2012). *Financial Constraints and Innovation Performance: Are All Firms Similar?*. Sheffield Economic Research Paper Series. ISSN 1749-8368, 1-23.
- Fazzari, S., Hubbard, R. ve Petersen, B. (1988). "Financing Constraints and Corporate Investment", *Brooking Papers on Economic Activity*, 1, 141-206.
- Gao, W. ve Chou, J. (2015). "Innovation Efficiency, Global Diversification, and Firm Value", *Journal of Corporate Finance*, 30(C), 278-298.
- Griliches, Z. (1979). "Issues in Assessing the Contribution of R&D to Productivity Growth", *Bell Journal of Economics*, 10(1), 92-116.
- Griliches, Z. (1990). *Patent Statistics as Economic Indicators: A Survey*. NBER Working Paper No. 3301.
- Guariglia, A. (2008). "Internal Financial Constraints, External Financial Constraints, and Investment Choice: Evidence from a Panel of UK Firms", *Journal of Banking & Finance*, 32, 1795-1809.
- Hadlock, C. ve Pierce, J. (2010). "New Evidence on Measuring Financial Constraints: Moving beyond the KZ Index", *Review of Financial Studies*, 35(5), 1909-1940.
- Hajivassiliou, V. ve Savignac, F. (2007). *Financing Constraints and a Firm's Decision and Ability to Innovate: Establishing Direct and Reverse Effects*, LSE Research Online Documents on Economics 4774, London School of Economics and Political Science, LSE Library.
- Hall, B.H. (1987). "The Relationship between Firm Size and Firm Growth in the US Manufacturing Sector", *Journal of Industrial Economics*, 35, 583-909.
- Himmelberg, C.P. ve Petersen, B. (1994). "R&D and Internal Finance: A Panel Study of Small Firms in High-Tech Industries", *The Review of Economics and Statistics*, 76(1), 38-51.
- Hong, S. (2018). *The Magic of Patent Information*, Smes Division, WIPO1 2018 http://www.wipo.int/export/sites/www/sme/en/documents/pdf/patent_information.pdf
- Hottenrott, H. ve Peters, B. (2012). "Innovative Capability and Financing Constraints for Innovation: More Money, More Innovation?", *Review of Economics and Statistics*, 94(4), 1126-1142.
- Jaffe, A.B. (1986). "Technological Opportunity and Spillovers of R&D: Evidence from Firms' Patents, Profits and Market Value", *The American Economic Review*, 76, 984-1001.
- Johansson B. ve Löf, H. (2009). *Innovation, R&D and Productivity: Assessing Alternative Specifications of CDM-Models*, Working Paper, 159, CESIS.
- Kaplan, S. ve Zingales, L. (1997). "Do Investment-Cash Flow Sensitivities Provide Useful Measures of Financing Constraints?", *Quarterly Journal of Economics*, 112(1), 169-215.
- Kutty, G. (2010). "The Relationship between Exchange Rates and Stock Prices: The Case of Mexico", *North American Journal of Finance and Banking Research*, 4(4).
- Li, H., ve Atuahene-Gima, K. (2001). "Product Innovation Strategy and the Performance of New Technology Ventures in China", *Academy of Management Journal*, 44(6), 1123-1134.
- Modigliani, F. ve Miller, M.H. (1958). "The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment", *The American Economic Review*, 48(3), 261-297.
- Mulkay, B., Hall, B.H. ve Mairesse, J. (2001). *Investment and R&D in France and in the United States*, NBER Working Paper No. 8038.

- Musso, P. ve Schiavo, S. (2008). "The Impact of Financial Constraints on Firm Survival and Growth", *Journal of Evolutionary Economics*, 18(2), 135-149.
- OECD (2006). Glossary of Patent Terminology <https://www.oecd.org/sti/sci-tech/37569498.pdf> Erişim Tarihi: 01.06.2017).
- Ozorhon, B. (2013). "Analysis of Construction Innovation Process at Project Level", *ASCE Journal of Management in Engineering*, 29(4), 455-463.
- Pakes, A. ve Griliches, Z. (1980). "Patents and R&D at the Firm Level: A first Report", *Economics Letters*, 5(4), 377-381.
- Pakes, A. , Griliches, Z. (1984). Patents and the R&D at Firm Level: A First Look. Ed: Griliches Z. R&D, Patents And Productivity, University Of Chicago Press, Chicago, 390-409.
- Savignac, F. (2008). "Impact of Financial Constraints on Innovation: What can be learned from a direct measure" *Economics of Innovation and New Technology*, 17(6), 553-569.
- Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Silva, F., ve Carreira, C. (2012). "Measuring Firms' Financial Constraints: A Rough Guide", *GEMF-Group for Monetary and Financial Studies*, 14, 1-33.
- Solow, R. M. (1957). "Technical Change and the Aggregate Production Function", *The Review of Economics and Statistics*, 39(3), 312-320.
- Whited, T. ve Wu, G. (2006). "Financial Constraints Risk", *The Review of Financial Studies*, 19(2), 531-559.
- Uzkurt, C. (2008). *Yenilik Yönetimi ve Yenilikçi Örgüt Kültürü*, Birinci Baskı, Yazın Matbaacılık, İstanbul.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

1980-2000 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE GERÇEKLEŞEN GENEL SEÇİM SONUÇLARI ÜZERİNE MEKÂNSAL BİR ANALİZ*

A SPATIAL ANALYSIS OF THE GENERAL ELECTION RESULTS REALIZED IN TURKEY BETWEEN 1980-2000

Hasan Hüseyin YİĞİT¹

ÖZ

Demokrasilerin egemen olduğu bölgelerde idareciler, seçmenler tarafından belirlenmektedir. Seçimlerin gerçekleşmesi esnasında ise seçmen tercihleri ve illerarası mekânsal farklılıklar gibi parametreler partilerin oy oranlarının belirlenmesinde rol almaktadır. Bu anlamda yapılan çalışmada mekânın siyasetle olan ilişkisine değinilerek mekânsal farklılıkların genel seçim sonuçları üzerindeki bağımlılık etkileri ölçülmüştür. Bu çerçevede; “Seçmen tercihleri mekânsal farklılıklardan etkileniyor mu?” ve “İllerarası komşuluk ilişkileri seçmen tercihlerine yansıyor mu?” gibi sorulara cevaplar aranmıştır. Araştırmada, iller arası mekânsal ağırlıklandırma ve komşuluk matrisi hesaplamaları yapılarak mekânsal düzeyde iller arası bağımlılık dereceleri ölçülmüştür. Mekânsal bağımlılık derecelerinin ölçülmesinde Moran’ın I ve Geary’nin C test istatistikleri kullanılmıştır. Buna göre küresel ve yerel düzeyde illerin bağımlılık seviyeleri belirlenmiştir. Yapılan çalışmada genel olarak seçim sonuçları, ekonomik coğrafya, siyasi coğrafya ve mekânsal analiz gibi dört farklı alt disiplin ele alınmıştır. Çalışma kapsamında seçmen tercihlerinin yerel ve küresel düzeyde mekânsal farklılıklar ile komşuluk ilişkilerinden belirli ölçülerde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mekânsal Otokorelasyon, Genel Seçimler, Ekonomik Coğrafya, Siyasi Coğrafya, Seçmen Tercihleri.

JEL Sınıflandırma Kodları: C21, D72, P48.

ABSTRACT

In the regions where the democracies are dominant, the administrators are determined by the voters. During the realization of the elections, parameters such as voter preferences and inter-provincial spatial differences take a role in determining the votes of the parties. In this study, the effects of spatial differences on the general election results are measured by mentioning the relation of space with politics. In this context; the answers to the questions such as “Are voter preferences affected by spatial differences?” and “Are inter-provincial neighborhood relations reflected in voter preferences?” are tried to be explored. In the study, spatial weighting and neighborhood matrix calculations are made between provinces, and the degree of dependence between provinces is measured at the spatial level. Moran's I and Geary's C test statistics are used to measure the degree of spatial dependence. Accordingly, dependency levels of provinces are determined at the global and local levels. In the study, four different sub-disciplines such as election results, economic geography, political geography and spatial analysis are

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Aykut SEZGİN danışmanlığında hazırlanan ve Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 4735-YL1-16 No’lu ve “Türkiye’de 1980 Sonrasında Gerçekleşen Milletvekili Genel Seçimleri Üzerine Mekânsal Bir Analiz” isimli Yüksek Lisans Tez projesinden oluşturulmuştur.

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu, hhyigit@outlook.com.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9787-4377>

taken into consideration. Within the scope of the study, it is concluded that the voter preferences are affected to some extent by the spatial differences in the local and global levels.

Keywords: Spatial Autocorrelation, General Elections, Economic Geography, Political Geography, Electoral Preferences.

JEL Classification Codes: C21, D72, P48.

1. GİRİŞ

Eski devletlerden bugüne gelene kadar geçen süreçte toplulukların kendi kendini yönetebilme becerisinin bir tezahürü biçiminde ortaya çıkan seçimler modern zamanın devletlerine gelene kadar konjonktürel şartlara ayak uydurmak suretiyle pek çok değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Şüphesiz siyaset ve siyaset özelinde seçimler, seçim sistemleri ve bunlarla bağlantılı olarak seçmen davranışları demokrasinin hâkim olduğu ülkelerde sürekli olarak bir araştırma konusu olarak süregelenmiştir.

Yönetenleri belirleme konusunda iradeyi her daim elinde bulunduran toplumların ortak yaşamsal ideallerinin gerçekleştirilmesi konusunda yönetenlerini belirlemeleri, tarihin her safhasında incelikler barındıran bir konu haline almıştır. Bu bağlamda tarihsel süreçte ünlü filozoflar başta olmak üzere tarihçiler, coğrafyacılar, sosyologlar, ekonomistler, psikologlar ve pek çok bilim dalında uzman olarak ortaya çıkan bilim insanları siyaseti ve siyasal süreçlerin ortaya koyduğu sonuçları değerlendirmişlerdir. Bu anlamda düşünüldüğünde siyaset sürecine dair birçok teori geliştirilmiştir.

Yazımı gerçekleştirilen bu çalışmada, mesele biraz daha siyasi coğrafya, mekânsal süreçlerin siyasete etkisi ve meydana gelen seçmen davranışları sonucunda iller bazındaki siyasal eğilimler ile partilerin illerdeki elde etmekte oldukları ağırlıklarını ortaya koymaktadır. Çalışmanın gerçekleştirilmesindeki ana etken mekânsal süreçlerin siyasal davranışlara olan etkileri olarak belirlense de yazım sürecinde siyaset teorisi, yakın siyasal tarihi süreçler ile bunların birleşiminin bir anlamda mekânsal düzeyde desteklenerek ortaya konulmasını planlanmaktadır.

Çalışmanın konusu, amacı ve uygulama kısmında kullanılan yöntemlere kısa bir şekilde değinmek gerekirse; Türkiye için 1980 ve sonrası döneminin siyasal sürecine ışık tutan bir çalışma olması sebebiyle yıllara göre oluşan seçmen hareketlilikleri ve bu doğrultuda ortaya çıkan mekânsal süreçler kapsamında illerin komşuluk ilişkileri üzerine partisel dağılımlar detaylıca verilecektir.

Çalışmanın yazımı esnasında kullanılan yöntem üzerine genel bir biçimde değinmek gerekirse, öncelikle yıllara ve illere göre partilerin almış oldukları oy oranları ve oy miktarları sonucunda ortaya çıkmış olan mekânsal yakınsamaları tablolar eşliğinde sunulacaktır. Ayrıca bu tablolara göre belirli güven seviyelerinde anlamlı çıkan partiler haritalandırma usulüyle somut olarak da desteklenerek ortaya koyulacaktır.

2. TÜRKİYE'DE SEÇMEN DAVRANIŞLARI VE BUNA İLİŞKİN MEKÂNSAL ÖRNEKLER

Türkiye Cumhuriyeti yazılı tarihte de anlatıldığı üzere geçmişten bu yana tıpkı kendinden önceki Türk Devletleri'nde olduğu gibi bu toprakları kendine vatan kılmayı başarmıştır. Ancak bu süreç içerisinde kimliğini koruyabilmek adına tarih boyunca pek çok savaşa girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda verilen mücadele anlayışı ve bu anlayış ile birlikte Türk demokrasisi de adeta yeni bir viraja girerek modern dünyaya uyum sağlar nitelikte siyasal açıdan birçok yeni atılımlarda bulunmuştur. Küresel düzeyde muasır medeniyetler seviyesine ulaşmış olan dünya ülkelerinin demokrasi modellemeleri kapsamında Türkiye'de de önemli gelişmelere tanıklık edilmiştir. Demokratik bir rejimin ülke genlerine yerleştirebilmesi kapsamında milletin aktif şekilde siyasal yaşama katılması ana amaç olarak belirlenmiştir. Ancak 1946 yılına kadar milletin siyaset sahnesindeki etkinliği dönemin siyasal ve konjonktürel şartlarından dolayı tam olarak yansıtılamamıştır. Ta ki tek partili siyasal hayattan çok partili siyasal yaşama geçilmesine kadar bu şekilde devam etmiştir. Zira bu süreçten itibaren demokrasi varsayımı çerçevesinde halkın tercihleri daha aktif şekilde değer görerek siyasal hayata direkt olarak etkide bulunabilmelerinin yolu açılmıştır. Çok partili siyasal yaşama geçilmesinden itibaren Türk siyasetinde çetin çekişmeler meydana gelmiş ve bu kapsamda ülke demokrasisi zaman zaman büyük yaralar almıştır. Dönemsel olarak siyaset sahnesinde yaşanan sıkıntılardan dolayı toplumsal düzeyde meydana gelen gelişmeler ertesinde gerek militarist anlamda gerekse dış etkenler bağlamında ülke demokrasisi kesintiler yaşamak zorunda kalmıştır. Yaşanan toplumsal gelişmeler çerçevesinde ülke siyasetindeki dönemsel karmaşalar iktisadi anlamda da özellikle vatandaşların belirli zaman

aralıklarında ekonomik düzeyde zorluk çekmelerine neden olmuştur. Gerek küresel anlamdaki krizlerden olumsuz etkilenen gerekse kendi iç dünyasında siyaset arenasında oluşan iç çekişmelerden kaynaklı olarak meydana gelen ekonomik çöküntüler ve bu çöküntülerin açtığı yara izlerini temizlemek adına farklı düzeylerde plan ve programlar izlenmiştir. Türkiye'nin 1980 dönemi ve sonrasında meydana gelen siyasal, ekonomik ve toplumsal hayatındaki yaşantısının yansıtılacağı bölümde 12 Eylül döneminde yaşanan askeri müdahaleden itibaren günümüze gelene kadar yaşanan gelişmeler aktarılacaktır. Bu gelişmeler kapsamında genel seçimler baz alınarak çıkarımlarda bulunulacaktır.

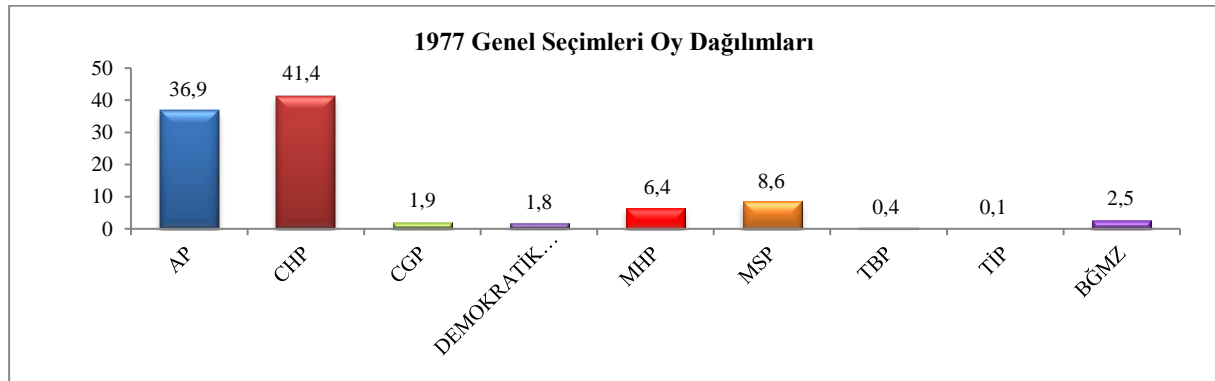
2.1. Demokrasinin Kesintiye Uğraması: 12 Eylül Askeri Müdahalesi

12 Eylül 1980'de ülkenin idaresi, dönemin Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Kenan Evren komutasındaki Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetimine girmiştir. Böylece Türk siyasal hayatında 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ve 12 Mart 1971 Muhtırasından sonra bir kez daha sivil iradenin yerini asker almıştır. Bu durumun bir sonucu olarak ise Türk demokrasisi, cumhuriyet tarihi boyunca üçüncü kez kesintiye uğramıştır. Dönemin önde gelen siyasetçileri ve Başbakan Süleyman Demirel liderliğindeki 43. Hükümet azledilmiştir. Bu dönemde ülke, Milli Güvenlik Konseyi tarafından yaklaşık olarak üç yıl yönetilmiştir. Bu dönem ayrıca Türk demokrasi tarihi açısından da bir dönemin kapanıp yeni bir dönemin açılmasına yol açarak askeri müdahale sonrasında tüm siyasi partilerin kapatılmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca dönemin Başbakan'ı olan Süleyman Demirel ve yine dönemin Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı olan Bülent Ecevit Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Çanakkale Gelibolu Hamzakoy'a gönderilmişlerdir. Ayrıca yine bu dönemde Milli Selamet Partisi Genel Başkanı olan Necmettin Erbakan'da İzmir Uzunada'ya gönderilmiştir (Anadolu Ajansı, 2014).

2.1.1. 12 Eylül'e Gidilen Süreçte Yaşanılanlar

Türk siyasal hayatında 1970'li yılların başlamasıyla beraber ulusal düzeyde siyasal açıdan, sosyal açıdan ve ekonomik açıdan farklı gelişmeler yaşanmaya başlamıştır (TBMM, 2012: 707). 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine gelene değin özellikle 1970'lerin başlarından itibaren ortaya çıkmak üzere siyasal açıdan kısa vadeli hükümetlerin kurulması süreci yaşanmıştır. Bu dönemde 1970'ten başlamak üzere 12 Eylül'e kadar geçen on yıllık süreçte toplam 13 hükümet değişmiştir. Kurulan ve akabinde yıkılma evresi geçiren hükümetler kapsamında ülke ekonomisi de zor dönemler geçirmiştir. Konjonktürel olarak yaşanan dengesizlikler darboğaza girilmesine sebebiyet vermiştir (T.C Başbakanlık, 2013). Bu dönem zarfında siyasal ortamda "sağ-sol" gerilimleri yaşanmaya başlamıştır. Özellikle 12 Mart Muhtırasından sonra kitleler arasındaki ayrışma süreci artmıştır. Bu süreçte, 1 Mayıs 1977'de "Kanlı 1 Mayıs" ile 1978 yılında "Maraş Olayları" ve 1980'de "Çorum Olayları" hadiseleri yaşanmıştır.

Şekil 1. 1977 Genel Seçimlerinin Siyasal Partiler Düzeyindeki Oy Dağılımları

Kaynak: YSK

12 Eylül sürecinin gerçekleşmesinden önce son genel seçimler 1977 yılında yapılmıştır. 5 Haziran 1977 yılında gerçekleştirilen genel seçimlere ülke genelinde %72,4 oranında bir katılım sağlanmıştır. Kayıtlı olarak bulunan 21.207.303 seçmenden 15.358.210 seçmen bu seçimlerde oy kullanma imkânı bulmuştur. Seçimlere toplamda sekiz siyasal parti katılmıştır. 1977 Genel Seçimlerinden sonra oluşan oy dağılımlarına göre Cumhuriyet Halk Partisi seçimlerden galip olarak ayrılmış ve 213 milletvekilini meclise gönderme imkânı bulmuştur. İkinci parti olarak ise Adalet Partisi, kazanmış olduğu 189 sandalye ile mecliste yer bulmuştur. Seçime katılan diğer partiler ise meclisteki çoğunluklarına göre sırayla; Milli Selamet Partisi'nden 24 vekil, Milliyetçi Hareket Partisi'nden 16 vekil, bağımsız aday olarak seçimlere giren 4 vekil, Cumhuriyetçi Güven Partisi'nden 3 vekil ve Demokratik

Parti'den 1 vekil mecliste milleti temsil yetkisi almışlardır. Seçimlere katılan diğer partiler olan Türkiye Birlik Partisi ve Türkiye İşçi Partisi ise milletvekili çıkarma imkânı bulamamışlardır (T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 2015). Bu sonuçların ardından Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Bülent Ecevit hükümeti kurma görevini üstlendikten sonra meclisten güvenoyu alamaması üzerine istifasını vermiştir. Bunun üzerine Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ten hükümeti kurma görevini alırken Milliyetçi Hareket Partisi ve Milli Selamet Partisi ile beraber "*İkinci Milliyetçi Cephe*" olarak bilinen hükümeti kurmuşlardır (Atabay, 2015: 230-231).

2.1.2. 12 Eylül Askeri Müdahalesi Sonrasındaki Siyasi Süreç

12 Eylül müdahalesinin ardından Başbakan Demirel ve Cumhuriyet Halk Partisi lideri Ecevit Çanakkale Hamzakoy'a, Milli Selamet Partisi lideri Erbakan ise İzmir Uzunada'ya gönderilmişlerdir. Milliyetçi Hareket Partisi lideri Alparslan Türkeş askeri müdahalenin iki gün sonrasında Milli Güvenlik Konseyi'nin 13 nolu bildirisini sonrasında İzmir Uzunada'ya gönderilmiştir. Bu sürecin devamında ise 18 Eylül 1980 Perşembe günü Milli Güvenlik Konseyi başkanı Kenan Evren ile birlikte Milli Güvenlik Konseyi üyeleri olan kuvvet komutanları; Nurettin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Nejat Tümer ve Sedat Celasun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ant içmişlerdir (TBMM, 1980: 1-15). Milli Güvenlik Konseyi tarafından 12 Eylül'ü takip eden süreçte Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ile Kızılay hariç tutulmak suretiyle bütün derneklerin, sivil toplum kuruluşlarının ve siyasi partilerin çalışmaları ve etkinlikleri durdurulmuştur (Akın, 2012: 413). Yine bu süreçte seçimlerle görev başına gelen belediye başkanları görevlerinden azledilmişlerdir. Görevden alınan belediye başkanlarının yerlerine ise fiiliyatta askerlik görevini icra eden ve emekliye ayrılmış olan askerler getirilmişlerdir (Tanör, 2005: 32). 12 Eylül Askeri Müdahalesinden sonra 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri yapılan kadar ülke yönetimi Milli Güvenlik Konseyi tarafından devam ettirilmiştir. 1983 Seçimleriyle ise siyasi bağlamda yeni bir yola girilmiştir.

2.2. 1983 Genel Seçimlerine Gidilen Süreçte Ekonomik ve Siyasi Ortam

Milli Güvenlik Konseyi'nin 24 Nisan 1983 tarihli ve 76 Sayılı Karar ile birlikte siyasi hayata yönelik olarak faaliyetlerin yeniden başlamasını öngören hükmüyle denetimli olarak siyasi yaşama dönüşler başlamıştır (Akın, 2012: 423). Buna göre, Milli Güvenlik Konseyi kararınca; "*...siyasi parti faaliyetlerinde bulunmayı yasaklayan Millî Güvenlik Konseyininin 70 Numaralı kararı, yürürlükten kaldırılmıştır.*" ifadesi kullanılmıştır (T.C. Resmî Gazete, 1983: 28). Siyasal düzeydeki partisel faaliyetlerin denetimli olarak yeniden serbestleşmeye başlamasıyla beraber siyasi hayatta da yeniden sivilleşme bağlamında yeni partiler kurulmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra özellikle siyasi aktörler başta olmak üzere toplumun her kesiminin söylemlerinde yumuşama ile birlikte zıt görüşlere karşı müsamaha ve mutabakat kültürü ağır basmaya başlamıştır. Öyle ki partiler kısır siyasi çekişmelerden ziyade projeye üretebilme çabasında bulunmuşlardır (Göle, 2014: 559-560).

2.2.1. 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları ve Yansımaları

1979 yılında Başbakan Demirel o dönemde Müsteşarlık görevinde bulunan Turgut Özal'a ekonomik istikrar programı hazırlama yönünde vazife vermiştir. Özal tarafından kısa sürede hazırlanan program kapsamında serbest piyasa ekonomisine geçilmesini esas alan kararlar alınmıştır (Ülken, 1994: 36). Bu bağlamda ihracat ekseninde şekillenen ve sanayileşmeyi hedef alan radikal değişimlerin getirilmesi düşünülmüştür (Yıldırım, 2006: 3). Kamuoyunda "*24 Ocak Kararları*" olarak bilinen istikrar programı kapsamında; devalüasyon yapılarak günlük kur ayarlaması sürecine geçilmesi, devletin ekonomideki etkisinin azaltılması, yurtdışı sermaye yatırımı girişlerinin artırılması gibi önemli kararlar alınmıştır (Tüleykan ve Bayramoğlu, 2016: 405). 24 Ocak Kararları kapsamında geniş tabanlı olarak pek çok hamlede bulunulmuştur. Bu durumu destekler nitelikte 12 Eylül müdahalesinin ardından dahi bu programın uygulamasına devam edilerek ekonomik anlamda liberalleşme adımları takip edilmiştir. Ayrıca 24 Ocak Kararları, serbest piyasa ekonomisine geçiş için dünyada da bu denli değişimi hedefleyen pek çok ülke açısından rol model oluşturmuştur (Uras, 1993: 13). Sonuç olarak Turgut Özal tarafından hazırlanarak ortaya konulan istikrar programı kapsamında ülke ekonomisinde gözle görülür bir hareketlilik göze çarpmıştır. Ara ara yaşanan siyasi düzeydeki aksaklıklara rağmen ülke için adeta bir dönüm noktası niteliği taşımıştır. Radikal düzeyde gerçekleşen bu değişim sonrasında ülke ekonomisi yeni atılım hamlelerinin etkisiyle yeni bir yola girmiştir.

2.2.2. 1982 Anayasa Değişikliği Halkoylaması ve Yansımaları

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesinin ardından Milli Güvenlik Konseyi tarafından 1961 Anayasası'nda değişiklikler yapılmak suretiyle 1982 yılında yeni bir anayasa teklifi hazırlanmış ve milletin kararına sunulmuştur.

7 Kasım 1982 tarihinde yapılan oylama sonucunda %91,4 Evet sonucu çıkmıştır (TÜİK, 2008: VI). Yapılan halkoylaması ile birlikte 1961 Anayasası'nın yerini 1982 Anayasası almıştır.

2.3. 1987 Genel Seçimlerine Gidilen Süreçte Ekonomik ve Siyasi Ortam

1987 Genel Seçimlerine gidilen süreçte özellikle meclisteki temsil oranı sayısal düzeyde artırılarak milletvekili sayısının 400'den 450'ye yükseltilmesi kararı alınmıştır. Yine bu dönemde altıdan fazla vekil çıkarma yetisine sahip olan illerin birden fazla seçim bölgesine ayrılması yönünde karar alınmıştır (Altan, 2005: 180). Ayrıca "*kontenjan milletvekilliği (yedek vekillik)*" uygulamasına geçilmesi (T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1983) ve oy verme yaşının 21'den 20 yaşına indirilmesi gibi radikal sayılabilecek kararlar alınmıştır. Bunlarla birlikte alınan en önemli karar ise 12 Eylül sürecinden sonra siyasi anlamda yasaklı olarak bulunan eski siyasetçilerin önlerindeki engelin kaldırılarak yeniden siyaset arenasına dönmeleri olmuştur (T.C. Resmî Gazete, 1987: 1-2). Özellikle eski siyasetçilerin yeniden siyaset sahnesinde yer almaya başlamaları ile 1987 Genel Seçimleri de kendi içerisinde parti liderleri adına birer meydan okuma haline gelmiştir. Zira 12 Eylül'den sonra gerçekleşen ilk genel seçimlerde sadece üç siyasal parti yarışabilmiş ve üçü de parlamentoda kendilerine yer bulmuşlardır. Ancak 1987 Genel Seçimlerinde hem eski siyasetçilerin yasaklarının kalkmasıyla yeniden yarışa girmeleri hem de 1983 seçimlerinde yer alan partilerin var olan kendi organizasyonlarını tamamlamaları durumundan dolayı bu seçimlerin önemi artmıştır.

2.3.1. 1987 Anayasa Değişikliği Halkoylaması ve Yansımaları

1980 yılından sonra Anayasa'nın geçici 4. Maddesi gereği dönemin önde gelen siyasi aktörlerine siyasal bakımdan kendi içerisinde değişkenlik göstermek suretiyle beşer ve onar yıllık yasaklılık süreci getirilmiştir (Sunay, 2010: 418). Bu bağlamda siyasi partilere üye olamama, yapılacak olan yerel veya genel seçimlerde hiçbir surette aday gösterilememe ve dahi gönüllü olarak bile bağlantı kurmamaları yönünde bir kanun maddesi ile genel hatlar ortaya konulmuştur (T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, 1982: 1345-1346). Ancak 1987 Genel Seçimlerine gelindiğinde 1982 Anayasasının Geçici 4. Maddesinin önce mecliste akabinde de halkoylamasıyla %50,2 düzeyinde bir oran ile siyasi yasakların tamamen kaldırılması kesinlik kazanmıştır. Böylece seçimler, siyasi yasaklı olarak bulunan Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş gibi liderlerin dönmesiyle daha çekişmeli hale gelmiştir.

2.4. 1991 Genel Seçimlerine Gidilen Süreçte Ekonomik ve Siyasi Ortam

1991 Genel Seçimlerine gidilen süreçte siyasal bağlamda en dikkat çekici olan nokta uygulamaya konulan %10 oranındaki genel baraj ile buna ek olarak yine devreye alınan seçim çevresi barajları olmuştur. Zira siyasal partiler barajı aşabilmek adına kendi aralarında çeşitli ittifaklara gitmek suretiyle seçimler öncesinde birleşmişler ve böylece seçimlerde güçlü bir şekilde yer alabilmenin hesabını yapmışlardır. Bu anlamda Anavatan Partisi'nden İstanbul Belediye Başkanı seçilen Bedrettin Dalan ilk olarak partisinden istifa etmiştir. Devam eden süreçte Demokratik Merkez Partisi'ni kurmuştur ve seçimlere gidilirken Doğru Yol Partisi'ne katılmıştır. Bir diğer birleşme Milliyetçi Çalışma Partisi ve İslahatçı Demokrasi Partisi'nin Refah Partisi'ne katılmalarıyla gerçekleşmiştir. Son olarak gerçekleşen birleşme ise Halkın Emek Partisi (HEP) ile Sosyal Demokrat Halkçı Partisi arasında gerçekleşmiştir. Böylelikle seçimlerde yer alan partilerin büyük bölümü siyasal evliliklerin de etkisiyle meclise girme imkânı bulmuşlardır (Öz, 1997: 70-71).

2.4.1. 1988 Anayasa Değişikliği Halkoylaması ve Yansımaları

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yapılmış olan dördüncü halkoylamasıdır. Yapılma sebebi ise gerçekleştirilecek olan yerel seçimlerin öne çekilip çekilmemesi konusunda olmuştur. Halkoylamasından "*Evet*" çıkması halinde seçimlerin 13 Kasım 1988'de yapılması; "*Hayır*" çıkması halinde ise 26 Mart 1989'da yapılması durumu gerçekleşecekti (TBMM Araştırma Merkezi, 2010: 133-134). Nitekim yapılan oylama sonucunda Türk siyasal hayatında ilk kez bir halkoylamasında "*Hayır*" oyları önde çıkmak üzere; "*Evet*" oyları %35 düzeyinde gerçekleşirken, "*Hayır*" oyları %65 seviyesinde gerçekleşmiştir (Miş, 2017).

2.4.2. 1989 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Yansımaları

7. Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin dolmasına yakın siyasi anlamda adaylık konusunda çeşitli durumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Kenan Evren'in görev süresinin dolmasına yaklaşık bir yıl kala kamuoyunda da görev süresi uzatımı konusunda çeşitli tartışmalar başlamıştır. Ancak o dönemde Başbakan Turgut Özal ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti Genel Başkanı Erdal İnönü bu görüşe sıcak bakmamışlardır. Bunun akabinde ise Turgut Özal yapılan

seçimlerin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamış ve 1993 yılında gerçekleşen vefatına değin bu görevini yerine getirmiştir (Demir, 2003: 71-72).

Turgut Özal cumhurbaşkanı seçildikten sonra başbakanlık makamına kendi yerine Yıldırım Akbulut getirilmiştir (Bayrak ve Kanca, 2013: 6). Yıldırım Akbulut'tan sonra ise parti genel başkanlığını Mesut Yılmaz devralmış ve bu dönemden itibaren Mesut Yılmaz'ın parti içerisinde tesiri hissedilir düzeyde artmaya başlamıştır (Çavuşoğlu, 2010: 23).

2.5. 1995 Genel Seçimlerine Gidilen Süreçte Ekonomik ve Siyasi Ortam

17 Nisan 1993'te Turgut Özal'ın vefatı üzerine Başbakan Süleyman Demirel 9. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Süleyman Demirel'den boşalan başbakanlık koltuğuna ise Tansu Çiller getirilmiştir. Böylece Tansu Çiller Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın başbakanı olarak tarihe geçmiştir. Takvimler 24 Aralık 1995'i gösterdiğinde bir kez daha genel seçimlere gidilmiştir. Esasen genel seçimlerin yapılması planlanan tarih olarak Kasım 1996 belirlenmiştir ancak gerek siyasi gerek ekonomik nedenlerle bu süre yaklaşık bir yıl öne çekilmiştir (TÜGİAD, 1996: 40).

1995 Genel Seçimleri yapılmadan evvel belli başlı değişikliklere gidilmiş; oy verme yaşı alt sınırı olarak 18 yaş belirlenmiş, ayrıca milletvekili sayısı da 1987 yılından sonra ilk kez artışa götürülerek 450'den 550'ye yükseltilmiştir (TBMM, 1995).

2.5.1. 1993 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Yansımaları

17 Nisan 1993 günü Turgut Özal'ın vefat etmesinin ertesinde 9. Cumhurbaşkanının kim olacağına dair söylentiler yayılmış ve partiler arasında bilgi alışverişleri yapılmıştır. Dönemin hükümet ortakları olan Doğru Yol Partisi ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti arasında liderler düzeyinde görüşmeler yapılmasının ardından Başbakan Süleyman Demirel'in adı öne çıkarak meclise sunulmuştur. Üç turun ardından 16 Mayıs 1993 günü Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı olarak Süleyman Demirel adı tarihe geçmiştir (Arcayürek, 2012: 429-435). Demirel'in köşke çıkmasının ardından Doğru Yol Partisi'nin yeni genel başkanının ve yeni başbakanın kim olacağı konusunda araştırmalar yapılmıştır. Bu süreçte Genel Başkanlık için İsmet Sezgin, Köksal Toptan ve Tansu Çiller isimleri öne çıkmıştır. Nitekim yapılan kongrede Tansu Çiller rakiplerini ekarte ederek Doğru Yol Partisi Genel Başkanlığı'na seçilmiştir (Arcayürek, 2012: 435-437).

2.5.2. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları ve Yansımaları

Bu dönemde özellikle finansal sektör anlamında yaşanan darboğaz 5 Nisan Kararları'nın alınmasının temel sacayağını oluşturmuştur (Köse, 2002: 119). 1994 yılında ekonomik düzeyde en zorlu yıllarından birini geçiren Türkiye'de büyüme %-6,1 olarak gerçekleşirken tüketici fiyat endeksi %125,5 seviyelerine dayanmıştır (Dikkaya vd., 2008: 155). Yaşanan bu gelişmelerin ardından kamu gelirlerinin artırılması ve kamu giderlerinin azaltılması için önlemler alınmıştır. Ayrıca Kamu İktisadi Teşebbüslerinin görev zararlarını tersi yöne çevirecek önlemler ile döviz piyasası ve özel sektöre denge sağlamayı amaçlayan önlemler de alınmıştır (Tokgöz, 2004: 254-257).

2.6. 1999 Genel Seçimlerine Gidilen Süreçte Ekonomik ve Siyasi Ortam

18 Nisan 1999 Genel Seçimlerine gidilirken önemli dönüm noktaları yaşanmıştır. 1997 yılında yaşanan ve tarihe "28 Şubat Post Modern Darbesi" olarak geçen süreç ile terör örgütü elebaşı olan Abdullah Öcalan'ın 16 Şubat 1999'da Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesinin üzerine siyasi anlamda tüm dengeler değişkenlik göstermiştir. Ancak 1999 Genel Seçimleri'de önceki seçimler gibi mecliste çok partili yaşamın varlığına sebebiyet vererek koalisyon hükümetlerinin devamının sinyali açıktır.

2.6.1. 28 Şubat'a Gidilen Süreçte Yaşanılanlar ve Yansımaları

1995 Genel Seçimleri sonrasında siyaset açısından zorlu virajlara girilmeye başlanmıştır. Zira bu dönemde koalisyonlar yine devamlılık arz etmiş ve kısa ömürlü hükümetler kurulmak zorunda kalmıştır. Seçimlerden sonra Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan hükümeti kurma görevini Demirel'den almasının ardından bir süre arayışlarda bulunmuş ancak başarılı olamayınca yeni hükümet Anavatan Partisi ile Doğru Yol Partisi arasında gerçekleşerek "Anayol" kurulmuştur. Ancak bu hükümette Mesut Yılmaz hakkında gensoru verilmesinin üzerine Mesut Yılmaz'ın istifası ile sonuçlanmış ve tekrar Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan hükümeti kurma görevini üstlenerek bu kez Doğru Yol Partisi ile anlaşarak "Refah-Yol" hükümeti kurmuşlardır (Arslan, 2007: 13). Bu süreçte 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısının akabinde yayınlanan bildiri ile ilerleyen süreçte Erbakan istifasını sunmuştur (Akıncı, 2013: 46-51). Devamında ise tekrardan hükümeti kurma görevini üstlenen

Anavatan Partisi lideri Mesut Yılmaz bu kez Demokratik Sol Parti ve Demokratik Türkiye Partisi ile birlikte “*Anasol-D*” hükümetini kurmuştur. Bu hükümetinde kısa vadeli olması üzerine son olarak ülkeyi seçimlere götürmek üzere Bülent Ecevit liderliğinde Demokratik Sol Parti azınlık hükümeti kurulmuş ve bu şekilde 1999 seçimlerine gidilmiştir. Yaşanılan bu dört yıllık süreçte dört hükümet kurulup yıkılmak zorunda kalmıştır (Arslan, 2007: 13). Yaşanılan bu süreçte hem ülke siyaseti hem de ülke ekonomisi zorlu bir dönemece girmiştir. Zira devam eden zaman diliminde siyaset ağırlıklı krizleri ağır hasarlı ekonomik krizler takip etmiştir.

2.7. Mekânsal Boyutta Meydana Gelen Seçmen Davranışlarına İlişkin Örnekler

Dünya üzerinde özellikle siyaset bilimi özelinde diğer bilim dallarıyla ilintili olarak pek çok çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda seçmen davranışlarının yönünü ve diğer değişkenlerle olan bağlantılarını incelemeye yönelik olarak coğrafi düzeyde mekân kavramı sayısal anlamda ekonometri bilimi ile harmanlanarak elde edilen sosyoekonomik parametrelere göre yorumlamaları yapılmıştır.

Nicholas R. Seabrook tarafından 2009 yılında ortaya konulan “The Obama Effect: Patterns of Geographic Clustering in The 2004 And 2008 Presidential Elections” (Obama Etkisi: 2004 ve 2008 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Coğrafi Kümelenme Kalıpları) isimli çalışmada seçmen tercihlerinin yönü coğrafi bağlamda ele alınarak irdelenmiştir. Buna göre Amerika Birleşik Devletleri’nde 2004 yılında gerçekleşen ve George W. Bush ile John Kerry’nin yarışıp Bush’un başkan seçildiği seçimden 2008 yılında gerçekleşen ve Barack Hussein Obama ile John McCain’in yarıştığı iki ayrı başkanlık seçimi araştırılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda ise cumhuriyetçilerden demokratlara doğru kayma eğilimi gösteren seçmen davranışlarının eyaletler bazında LISA (Local Indicator of Spatial Association) yöntemi kullanılarak yapıldığı mekânsal analizde fiziki yakınlığın 2004 seçimlerinden 2008 seçimlerine doğru seyri ve değişim katsayısı izlenilmiştir. Buna göre ise mekânsal düzeydeki yakınlığın ilişki katsayısını artırdığı varsayımı ortaya atılmıştır (Seabrook, 2009: 1-16).

J. Wesley Burnett ve Donald J. Lacombe tarafından 2012 yılında yapılan “Accounting for Spatial Autocorrelation in the 2004 Presidential Popular Vote: A Reassessment of the Evidence” (2004 Cumhurbaşkanlığı Popüler Seçimlerinde Mekânsal Otokorelasyon Muhasebesi: Kanıtın Yeniden Değerlendirilmesi) isimli çalışmada 2004 yılında yaşanan siyasi çekişme ve başkanlık seçimleri ele alınmıştır. Araştırma konularını irdelerken seçim sonuçlarına etki eden parametreler ele alınmıştır. Bahsi geçen parametreler sonucunda mekânsal düzeyde değişkenler arası fiziki yakınlığın etkisi araştırılmıştır (Burnett & Lacombe, 2012: 75-89).

Stephan Coleman tarafından 2013 yılında yayımlanan “Diffusion And Spatial Equilibrium Of A Social Norm: Voting Participation In The United States, 1920–2008” (Sosyal Bir Normun Difüzyon ve Mekânsal Dengesi: Amerika Birleşik Devletleri’nde 1920- 2008) isimli çalışmada Amerika Birleşik Devletleri’nde 1920 yılından 2008 yılına gelene kadar geçen süreçteki genel seçimlerin mekânsal boyuttaki incelemesi yapılmıştır. Bu inceleme esnasında geçen 88 yıllık zaman dilimindeki seçmen katılımlarının mekânsal analizleri yapılmıştır. Bu analizler ve incelemeler sonucunda ise bireylerin oy kullanırken yaşadıkları ve bağlı kaldıkları fiziki koşulları değerlendirmeye tabi tutulmuştur (Coleman, 2014: 1769-1783).

David Cutts, Donald Webber, Paul Widdop, Ron Johnston ve Charles Pattie tarafından gerçekleştirilen “With A Little Help From My Neighbours: A Spatial Analysis Of The Impact Of Local Campaigns At The 2010 British General Election” (Komşularımdan Küçük Bir Yardımla: 2010 İngiliz Genel Seçimlerinde Yerel Kampanyaların Etkisinin Mekânsal Analizi) isimli çalışmada, 2010 yılında İngiltere’de yapılan genel seçimler için siyasilerin yerel düzeyde gerçekleştirdikleri çalışmaların, harcamaların ve seçim kampanyalarının fiziki anlamda mekânsal boyuttaki analizleri yapılmıştır. Buna göre ise en açık şekilde siyasilerin seçimlerde istedikleri sonuçları almalarının ana kriterinin bir seçim bölgesine fazlaca önem vermelerine ve verilen bu önemin komşu olan diğer seçim bölgelerine de olumlu bir biçimde katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır (Cutts vd., 2014: 216-231).

Dünyadaki örneklerinin yanı sıra Türkiye özelinde de seçim coğrafyası üzerine birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Gerek teorik gerekse uygulamalı olarak gerçekleşen çalışmalar kapsamında Türk seçim coğrafyası üzerine çok detaylı ve faydalı eserler ortaya konulmuştur. Bahsi geçen bu çalışmalar aşağıda kısaca verilmiştir.

İlhan Tekeli ve Raşit Gökçeli tarafından yazımı gerçekleştirilen “1973 ve 1975 Seçimleri Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme” isimli çalışma 1973 ile 1975 seçimlerinin etkisiyle ortaya çıkarılmış bir kitaptır. Buna göre yazımı gerçekleştirilen çalışma, 1973 ve 1975 seçimlerinde yerleşim yerlerinde sosyal demokrat yapıya yönelim çerçevesinde yükselen oy oranlarının mekân, sosyal yapı ve bireyler düzleminde ele alınmasını sağlamıştır. Bu bağlamda oy verme davranışlarının seyri özelinde kentlerin etkisi üzerine detaylı çalışma ortaya konulmuştur (Tekeli & Gökçeli, 1977).

Aydın İbrahimov ve Selver Özözen tarafından kaleme alınan “Türkiye’de 1995 Seçim Sonuçlarının Sosyo-Demografik Göstergeleri” isimli çalışmada Türkiye’de gerçekleştirilen 1995 genel seçim sonuçları üzerine sayısal verilerin de etkisiyle detaylı bir seçim coğrafyası araştırması yapılmıştır. Buna göre seçimlerin mekânsal farklılıklarını ortaya koymak esas amaç olarak belirlenmiştir (İbrahimov & Özözen, 1999: 39-52).

Ersin Kalaycıoğlu tarafından kaleme alınan “Elections And Party Preferences In Turkey Changes And Continuities In The 1990s” (1990’lı Yıllarda Türkiye’de Yapılan Değişiklikler ve Sürekliliklerde Seçimler ve Parti Tercihleri) isimli çalışmada her seçmen için parti tercihlerinin sosyal ve demografik özellikleri çerçevesinde ele alınarak ideolojik bağlılıkların analiz çalışması gerçekleştirilmiştir (Kalaycıoğlu, 1994: 402-424).

Şerif Mardin’in bütün eserlerinin, makalelerinin ve söyleşilerinin yer aldığı “Türkiye’de Toplum ve Siyaset” isimli eserlerde siyasal kültür, sosyal yapılar ve sivil toplum yapılaşmalarının alt alta yer aldığı bir bütünden söz etmek mümkündür. Ayrıca eser Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu yana yaşanan beşeri ve siyasi süreçleri de detaylı şekilde ele almaktadır (Mardin, 2017).

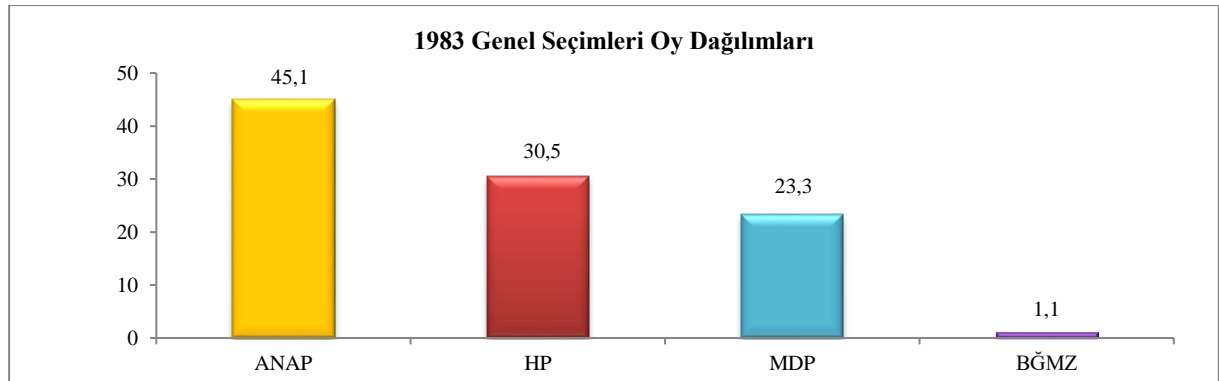
3. UYGULAMA

Ele alınan bu çalışmada mekânsal düzeyli otokorelasyon uygulamaları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin yapılabilmesi için öncelikli olarak illerin mesafesi ve iller arasında komşuluk matrisleri oluşturulmuştur. İllerle ilgili endeksler, boyutlar ve göstergeler harmanlandıktan sonra her partinin her bir seçim dönemi için yine her bir seçim çevresinde elde etmiş olduğu oy oranları ile oy miktarları iller bazında ayrı ayrı sisteme girilmiştir. Daha sonra Stata 12 veri analizi programı ile mekânsal otokorelasyonun ne seviyede olduğu ölçülmüştür. Gerekli ölçümler yapıldıktan sonra ise her seçim yılı için ayrı ayrı hazırlanmış olan oy oranları ve oy miktarlarına göre analizleri gerçekleştirilmiştir. Analizler çerçevesinde %90 ve %95 güven düzeylerinde sonuçları çıkartılan değişkenlerden, bu güven seviyelerine göre anlamlı çıkanlar belirlenmiştir.

Uygulama bölümünde Yüksek Seçim Kurulu ve Türkiye İstatistik Kurumu’ndan temin edilen veriler ışığında 1980 sonrasında ait olarak beş genel seçim sonucu araştırılmıştır. Araştırmalar kapsamında her seçim dönemi için illerin partiler bazında hem oy oranları hem de oy miktarları ayrı ayrı araştırmaya tabi tutulmuştur. Böylece her il için hem yüzdelik payda partisel ağırlıklar incelenmiş hem de sayısal anlamda partilerin almış oldukları oy miktarları incelenmiştir. Seçimlerin coğrafi düzeydeki etkileşimleri mekâna bağlı gruplar eşliğinde meydana gelmektedir. Bu bakımdan partilerin komşuluk düzleminde mekânsal otokorelasyon barındırıp barındırmadıkları Moran’s I ile Geary’s C testleri ve tabloları eşliğinde anlaşılabilir. Bu bakımdan Moran’s I ve Geary’s C testleri tercih sebepleri olmuştur.

3.1. 1983 Genel Seçimleri ve Mekânsal Analizi

Şekil 2. 1983 Genel Seçimlerinin Siyasi Partiler Düzeyindeki Oy Dağılımları

Kaynak: YSK

Bu dönemde yapılan seçimlere ilişkin olarak seçimlerin galibi Anavatan Partisi olmuştur. Turgut Özal’ın liderliğindeki ANAP, almış olduğu %45,1 oy ile 211 milletvekilliğini de kazanmıştır. Seçimlerin ikincisi olan parti ise Halkçı Parti olarak gerçekleşmiştir. HP aldığı %30,5 oy oranı ile mecliste 117 koltuğa sahip olmuştur. Milliyetçi Demokrasi Partisi ise sözü edilen seçimlerde %23,3 oy oranı ile 71 koltuğa sahip olmuştur. Bu seçimlerde bağımsızlar ise %1,1 düzeyinde bir oy oranı olarak meclise girme şansı bulamamışlardır. Böylelikle mecliste üç siyasal parti yer almıştır (T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 2015).

Tablo 1. 1983 Genel Seçimlerinin Oy Oranlarına Göre Mekânsal Analizi

Moran's I Değişkenler	I	sd (I)	p-value
ANAP	-0.064	0.011	0.000**
HP	-0.007	0.010	0.208
MDP	-0.083	0.010	0.000**
BĞMZ	-0.013	0.010	0.418
Geary's C Değişkenler	C	sd (C)	p-value
ANAP	1.075	0.024	0.001**
HP	1.016	0.031	0.301
MDP	1.120	0.041	0.002**
BĞMZ	1.044	0.043	0.152

* %90 güven düzeyine göre anlamlı; ** %95 güven düzeyine göre anlamlı

1983 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin oy oranlarına göre mekânsal analizlerine bakıldığı zaman; global düzeyde Moran's I endeksine göre ANAP ve MDP %95 güven düzeyinde anlamlı çıkmış olup mekânsal düzeyde bağımlılık sergilemişlerdir. Global düzeyde Bağımsızların ve HP'nin oy oranlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir. Yerel düzeyde Geary's C endeksi göz önünde bulundurularak yapılan araştırmada ise ANAP ve MDP'nin %95 güven düzeyinde anlamlı çıkmış olup mekânsal bağımlılık gösterdikleri görülmüştür. Lokal düzeyde Bağımsızlar ve HP'nin oy oranlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir.

Tablo 2. 1983 Genel Seçimlerinin Oy Miktarlarına Göre Mekânsal Analizi

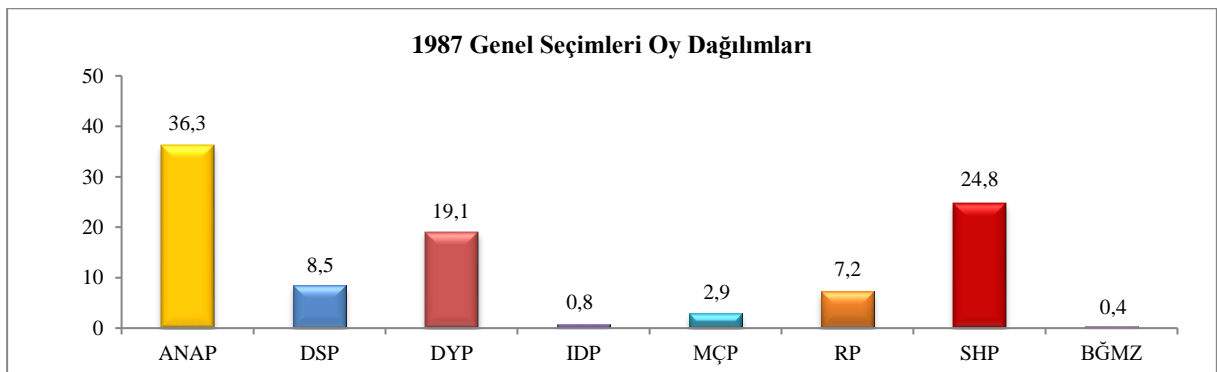
Moran's I Değişkenler	I	sd (I)	p-value
ANAP	-0.065	0.009	0.000**
HP	-0.057	0.008	0.000**
MDP	-0.061	0.009	0.000**
BĞMZ	-0.016	0.010	0.471
Geary's C Değişkenler	C	sd (C)	p-value
ANAP	1.070	0.067	0.148
HP	1.081	0.070	0.126
MDP	1.089	0.061	0.072*
BĞMZ	1.019	0.025	0.223

* %90 güven düzeyine göre anlamlı; ** %95 güven düzeyine göre anlamlı

1983 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin oy miktarlarına göre mekânsal analizlerine bakıldığı zaman; global düzeyde Moran's I endeksine göre ANAP, HP ve MDP %95 güven düzeyinde anlamlı çıkarak mekânsal bağımlılık göstermişlerdir. Global düzeyde Bağımsızların oy oranlarına göre analizinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir. Yerel düzeyde Geary's C endeksi göz önünde bulundurularak yapılan araştırmada ise MDP %90 güven düzeyinde anlamlı çıkmış ve mekânsal bağımlılık göstermiştir. Lokal düzeyde ANAP, HP ve Bağımsızların oy oranlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir.

3.2. 1987 Genel Seçimleri ve Mekânsal Analizi

Şekil 3. 1987 Genel Seçimlerinin Siyasi Partiler Düzeyindeki Oy Dağılımları

Kaynak: YSK

Bu dönemde yapılan genel seçimlerin galibi Anavatan Partisi olmuştur. Ancak ANAP bir önceki genel seçimlere nazaran oy oranını yaklaşık dokuz puan kadar düşürerek %36,3 oy oranı alarak 292 sandalye kazanmıştır. Seçimlerin ikinci partisi ise Sosyal demokrat Halkçı Parti olmuştur. SHP, aldığı %24,8 oy oranı ile 99 sandalyenin sahibi olmuştur. Meclise üçüncü olarak giren parti ise Doğru Yol Partisi olmuştur. DYP bu seçimlerde almış olduğu %19,1 oy oranı ile 59 sandalye almıştır (T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 2015).

Tablo 3. 1987 Genel Seçimlerinin Oy Oranlarına Göre Mekânsal Analizi

Moran's I Değişkenler	I	sd (I)	p-value
RP	-0.161	0.010	0.000**
DYP	-0.047	0.010	0.001**
ANAP	-0.015	0.010	0.489
DSP	-0.032	0.010	0.048**
SHP	-0.014	0.010	0.446
IDP	-0.023	0.010	0.212
MÇP	-0.075	0.010	0.000**
BĞMZ	-0.056	0.009	0.000**
Geary's C Değişkenler	C	sd (C)	p-value
RP	1.196	0.025	0.000**
DYP	1.014	0.043	0.370
ANAP	0.980	0.026	0.213
DSP	1.042	0.036	0.120
SHP	1.009	0.029	0.382
IDP	0.996	0.039	0.463
MÇP	1.018	0.027	0.253
BĞMZ	1.151	0.063	0.008**

* %90 güven düzeyine göre anlamlı; ** %95 güven düzeyine göre anlamlı

1987 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin oy oranlarına göre mekânsal analizlerine bakıldığı zaman; global düzeyde Moran's I endeksine göre RP, DYP, DSP, MÇP ve Bağımsızlar %95 güven düzeyinde anlamlı çıkmış olup mekânsal düzeyde bağımlılık sergilemişlerdir. Global düzeyde ANAP, SHP ve IDP'nin oy oranlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir. Yerel düzeyde Geary's C endeksi göz önünde bulundurularak yapılan araştırmada ise RP ve Bağımsızlar %95 güven seviyesinde yerel düzeyde anlamlı çıkmış olup mekânsal bağımlılık göstermişlerdir. Lokal düzeyde DYP, ANAP, DSP, SHP, IDP ve MÇP'nin oy oranlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir.

Tablo 4. 1987 Genel Seçimlerinin Oy Miktarlarına Göre Mekânsal Analizi

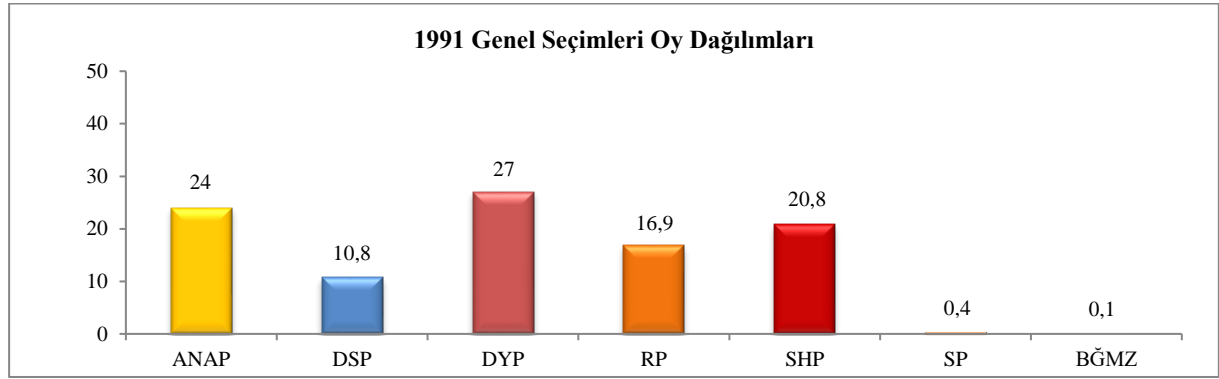
Moran's I Değişkenler	I	sd (I)	p-value
RP	-0.009	0.009	0.225
DYP	-0.107	0.010	0.000**
ANAP	-0.052	0.008	0.000**
DSP	-0.061	0.008	0.000**
SHP	-0.051	0.009	0.000**
IDP	-0.056	0.010	0.000**
MÇP	-0.037	0.009	0.011**
BĞMZ	-0.046	0.009	0.000**
Geary's C Değişkenler	C	sd (C)	p-value
RP	1.012	0.065	0.426
DYP	1.111	0.041	0.003**
ANAP	1.065	0.072	0.184
DSP	1.078	0.071	0.135
SHP	1.070	0.069	0.157
IDP	1.013	0.042	0.381
MÇP	0.956	0.056	0.217
BĞMZ	1.099	0.066	0.067*

* %90 güven düzeyine göre anlamlı; ** %95 güven düzeyine göre anlamlı

1987 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin oy miktarlarına göre mekânsal analizlerine bakıldığı zaman; global düzeyde Moran's I endeksine göre DYP, ANAP, DSP, SHP, IDP, MÇP ve Bağımsızlar %95 güven düzeyinde anlamlı çıkmış olup mekânsal düzeyde bağımlılık sergilemişlerdir. Global düzeyde RP'nin oy miktarlarına göre analizinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir. Yerel düzeyde Geary's C endeksi göz önünde bulundurularak yapılan araştırmada ise DYP %95 güvenle ve Bağımsızlar %90 güvenle yerel düzeyde anlamlı çıkmış olup mekânsal bağımlılık göstermişlerdir. Lokal düzeyde RP, ANAP, DSP, SHP, IDP ve MÇP'nin oy miktarlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir.

3.3. 1991 Genel Seçimleri ve Mekânsal Analizi

Şekil 4. 1991 Genel Seçimlerinin Siyasi Partiler Düzeyindeki Oy Dağılımları

Kaynak: YSK

1991'deki genel seçimler sonucunda birinci parti, almış olduğu %27 oy oranı ve kazanmış olduğu 178 milletvekili ile Doğru Yol Partisi olmuştur. Bir önceki seçimlerin galibi olan Anavatan Partisi ise bu seçimlerde %24 oranında oy alarak 115 milletvekili çıkarmıştır. Yine bu dönemde Sosyaldemokrat Halkçı Parti %20,8 oy oranı ile 88 milletvekili çıkarmış; Refah Partisi %16,9 oy oranı ile 62 milletvekili çıkarmış ve son olarak Demokratik Sol Parti %10,8 oy oranı ile 7 milletvekili çıkararak mecliste yer alma başarısı göstermişlerdir (Yıldırım, 2013: 24; T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 2015).

Tablo 5. 1991 Genel Seçimlerinin Oy Oranlarına Göre Mekânsal Analizi

Moran's I Değişkenler	I	sd (I)	p-value
ANAP	-0.018	0.009	0.335
DSP	-0.193	0.009	0.000**
DYP	-0.147	0.009	0.000**
RP	-0.098	0.010	0.000**
SHP	-0.082	0.009	0.000**
SP	-0.045	0.009	0.000**
BĞMZ	-0.018	0.004	0.178
Geary's C Değişkenler	C	sd (C)	p-value
ANAP	1.034	0.031	0.138
DSP	1.230	0.023	0.000**
DYP	1.124	0.029	0.000**
RP	1.095	0.018	0.000**
SHP	1.094	0.030	0.001**
SP	1.045	0.037	0.113
BĞMZ	0.974	0.105	0.401

* %90 güven düzeyine göre anlamlı; ** %95 güven düzeyine göre anlamlı

1991 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin oy oranlarına göre mekânsal analizlerine bakıldığı zaman; global düzeyde Moran's I endeksine göre DSP, DYP, RP, SHP ve SP %95 güven düzeyinde anlamlı çıkmış olup mekânsal düzeyde bağımlılık sergilemişlerdir. Global düzeyde ANAP ve Bağımsızların oy oranlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir. Yerel düzeyde Geary's C endeksi göz önünde bulundurularak yapılan araştırmada ise DSP, DYP, RP ve SHP %95 güvenle yerel düzeyde anlamlı çıkmış olup mekânsal bağımlılık

göstermişlerdir. Lokal düzeyde ANAP, SP ve Bağımsızların oy oranlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir.

Tablo 6. 1991 Genel Seçimlerinin Oy Miktarlarına Göre Mekânsal Analizi

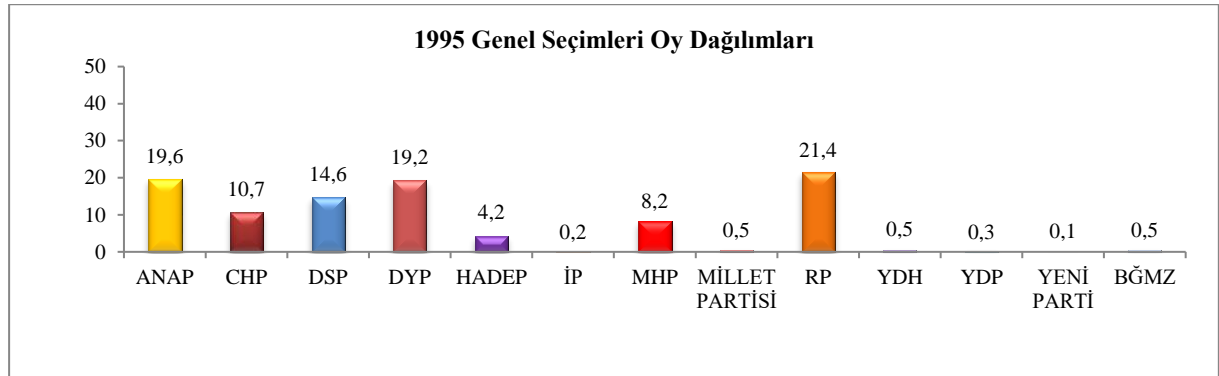
Moran's I Değişkenler	I	sd (I)	p-value
ANAP	-0.052	0.007	0.000**
DSP	-0.070	0.007	0.000**
DYP	-0.114	0.009	0.000**
RP	-0.024	0.008	0.101
SHP	-0.036	0.008	0.003**
SP	-0.057	0.008	0.000**
BĞMZ	-0.010	0.008	0.330
Geary's C Değişkenler	C	sd (C)	p-value
ANAP	1.088	0.077	0.126
DSP	1.117	0.084	0.083*
DYP	1.140	0.049	0.002**
RP	1.032	0.068	0.318
SHP	1.055	0.063	0.188
SP	1.087	0.066	0.095*
BĞMZ	1.044	0.063	0.244

* %90 güven düzeyine göre anlamlı; ** %95 güven düzeyine göre anlamlı

1991 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin oy miktarlarına göre mekânsal analizlerine bakıldığı zaman; global düzeyde Moran's I endeksine göre ANAP, DSP, DYP, SHP ve SP %95 güven düzeyinde anlamlı çıkmış olup mekânsal düzeyde bağımlılık sergilemişlerdir. Global düzeyde RP ve Bağımsızların oy miktarlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir. Yerel düzeyde Geary's C endeksi göz önünde bulundurularak yapılan araştırmada ise DYP %95 güvenle; DSP ve SP ise %90 güvenle yerel düzeyde anlamlı çıkmış olup mekânsal bağımlılık göstermişlerdir. Lokal düzeyde ANAP, RP, SHP ve Bağımsızların oy miktarlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir.

3.4. 1995 Genel Seçimleri ve Mekânsal Analizi

Şekil 5. 1995 Genel Seçimlerinin Siyasi Partiler Düzeyindeki Oy Dağılımları

Kaynak: YSK

1995 Genel Seçimlerinde meclise 5 parti girmiştir. Meclise girmeyi başaran partiler arasında Refah Partisi %21,4 oranında oy alarak seçimleri birinci sırada tamamlamıştır ve 158 sandalye kazanmıştır. İkinci sırada seçimleri tamamlayan parti ise Anavatan Partisi olurken almış olduğu %19,6 oranındaki oy oranı ile 132 sandalye almıştır. Meclise giren diğer partiler ise sırasıyla %19,2 oy oranı ve kazandığı 135 sandalye ile Doğru Yol Partisi, %14,6 oy oranı ve kazandığı 76 sandalye ile Demokratik Sol Parti ve son olarak %10,7 oy oranı ile kazandığı 49 sandalyeyle Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur (T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 2015).

Tablo 7. 1995 Genel Seçimlerinin Oy Oranlarına Göre Mekânsal Analizi

Moran's I Değişkenler	I	sd (I)	p-value
ANAP	-0.019	0.008	0.248
CHP	-0.026	0.009	0.067*
DSP	-0.227	0.009	0.000**
DYP	-0.144	0.009	0.000**
HADEP	-0.163	0.008	0.000**
İP	-0.007	0.008	0.235
MHP	-0.059	0.009	0.000**
MİLLET PARTİSİ	-0.065	0.009	0.000**
RP	-0.095	0.009	0.000**
YDH	-0.081	0.008	0.000**
YDP	-0.073	0.009	0.000**
YENİ PARTİ	-0.057	0.007	0.000**
BĞMZ	-0.082	0.008	0.000**
Geary's C Değişkenler	C	sd (C)	p-value
ANAP	1.020	0.043	0.319
CHP	1.006	0.024	0.405
DSP	1.249	0.021	0.000**
DYP	1.149	0.020	0.000**
HADEP	1.244	0.040	0.000**
İP	0.970	0.044	0.248
MHP	1.017	0.017	0.164
MİLLET PARTİSİ	1.086	0.021	0.000**
RP	1.103	0.018	0.000**
YDH	1.138	0.055	0.006**
YDP	1.079	0.025	0.001**
YENİ PARTİ	1.112	0.070	0.055*
BĞMZ	1.083	0.055	0.068*

* %90 güven düzeyine göre anlamlı; ** %95 güven düzeyine göre anlamlı

1995 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin oy oranlarına göre mekânsal analizlerine bakıldığı zaman; global düzeyde Moran's I endeksine göre DSP, DYP, HADEP, MHP, Millet Partisi, RP, YDH, YDP, Yeni Parti ve Bağımsızlar %95 güven düzeyinde ve CHP %90 güven düzeyinde anlamlı çıkmış olup mekânsal düzeyde bağımlılık sergilemişlerdir. Global düzeyde ANAP ve İP'in oy oranlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir. Yerel düzeyde Geary's C endeksi göz önünde bulundurularak yapılan araştırmada ise DSP, DYP, HADEP, Millet Partisi, RP, YDH ve YDP %95 güvenle; ayrıca Yeni Parti ve Bağımsızlar ise %90 güvenle yerel düzeyde anlamlı çıkmış olup mekânsal bağımlılık göstermişlerdir. Lokal düzeyde ANAP, CHP, İP ve MHP'nin oy oranlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir.

Tablo 8. 1995 Genel Seçimlerinin Oy Miktarlarına Göre Mekânsal Analizi

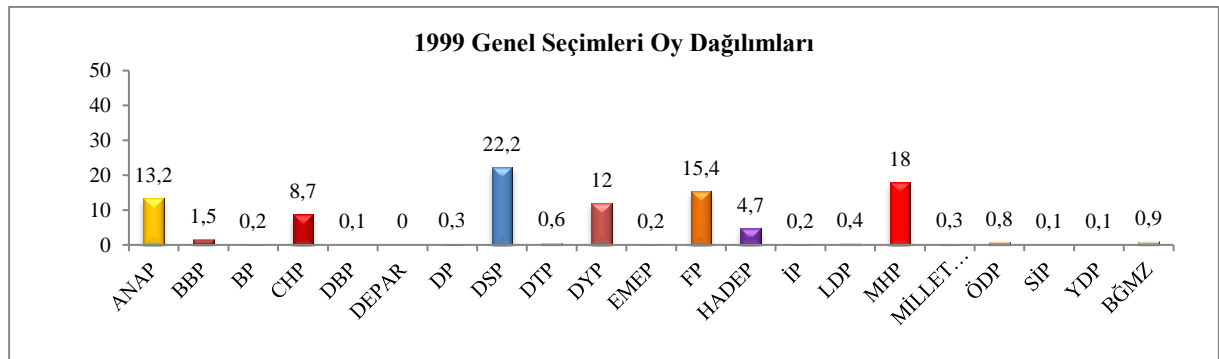
Moran's I Değişkenler	I	sd (I)	p-value
ANAP	-0.047	0.007	0.000**
CHP	-0.052	0.007	0.000**
DSP	-0.084	0.007	0.000**
DYP	-0.108	0.008	0.000**
HADEP	-0.018	0.008	0.248
İP	-0.057	0.008	0.000**
MHP	-0.066	0.009	0.000**
MİLLET PARTİSİ	-0.051	0.008	0.000**
RP	-0.025	0.007	0.029**
YDH	-0.021	0.007	0.125
YDP	-0.058	0.008	0.000**
YENİ PARTİ	-0.031	0.007	0.005**
BĞMZ	-0.049	0.007	0.000**
Geary's C Değişkenler	C	sd (C)	p-value
ANAP	1.080	0.078	0.154
CHP	1.068	0.065	0.148
DSP	1.128	0.072	0.037**
DYP	1.157	0.059	0.004**
HADEP	1.029	0.053	0.289
İP	1.082	0.063	0.098*
MHP	1.028	0.036	0.222
MİLLET PARTİSİ	1.058	0.060	0.165
RP	1.049	0.080	0.269
YDH	1.058	0.078	0.226
YDP	1.081	0.052	0.058*
YENİ PARTİ	1.054	0.074	0.229
BĞMZ	1.034	0.071	0.318

* %90 güven düzeyine göre anlamlı; ** %95 güven düzeyine göre anlamlı

1995 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin oy miktarlarına göre mekânsal analizlerine bakıldığı zaman; global düzeyde Moran's I endeksine göre ANAP, CHP, DSP, DYP, İP, MHP, Millet Partisi, RP, YDP, Yeni Parti ve Bağımsızlar %95 güven düzeyinde anlamlı çıkmış olup mekânsal düzeyde bağımlılık sergilemişlerdir. Global düzeyde HADEP ve YDH'nin oy miktarlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir. Yerel düzeyde Geary's C endeksi göz önünde bulundurularak yapılan araştırmada ise DSP ve DYP %95 güvenle; İP ve YDP ise %90 güvenle yerel düzeyde anlamlı çıkmış olup mekânsal bağımlılık göstermişlerdir. Lokal düzeyde ANAP, CHP, HADEP, MHP, Millet Partisi, RP, YDH, Yeni Parti ve Bağımsızların oy miktarlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir.

3.5. 1999 Genel Seçimleri ve Mekânsal Analizi

Şekil 6. 1999 Genel Seçimlerinin Siyasi Partiler Düzeyindeki Oy Dağılımları

Kaynak: YSK

Gerçekleşen seçimlerin sonrasında Demokratik Sol Parti sandıktan birinci parti olarak çıkarken aldığı %22,2 oy oranı ile 136 sandalye kazanmıştır. Yine bu seçimlerle beraber Milliyetçi Hareket Partisi’de uzun süren sessizliğini bozarak %18 oy oranı 129 milletvekili ile ikinci sırada yer almıştır. Seçimlerin üçüncüsü konumundaki parti ise 16 Ocak 1998’de kapatılan Refah Partisi’nin devamı niteliğinde seçimlere katılan Fazilet Partisi olmuştur. FP bu seçimlerde aldığı %15,4 oy oranı ve kazandığı 111 sandalye ile mecliste yer edinmiştir. Meclise girmeye hak kazanan son iki parti ise sırasıyla %13,2 oy oranı ve kazandığı 86 sandalye ile Anavatan Partisi; %12 oy oranı ve kazandığı 85 sandalye ile Doğru Yol Partisi olmuştur (T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 2015). Sonuç olarak mecliste beş parti yer almıştır.

Tablo 9. 1999 Genel Seçimlerinin Oy Oranlarına Göre Mekânsal Analizi

Moran’s I Değişkenler	I	sd (I)	p-value
ANAP	-0.030	0.008	0.017**
BBP	-0.037	0.006	0.000**
BP	-0.054	0.007	0.000**
CHP	-0.018	0.009	0.285
DBP	-0.120	0.009	0.000**
DEPAR	-0.032	0.009	0.013**
DP	-0.013	0.008	0.482
DSP	-0.268	0.009	0.000**
DTP	-0.030	0.008	0.019**
DYP	-0.009	0.009	0.357
EMEP	-0.024	0.009	0.100*
FP	-0.066	0.009	0.000**
HADEP	-0.183	0.009	0.000**
İP	-0.029	0.009	0.034**
LDP	-0.060	0.008	0.000**
MHP	-0.104	0.009	0.000**
MİLLET PARTİSİ	-0.034	0.009	0.006**
ÖDP	-0.048	0.009	0.000**
SİP	-0.068	0.009	0.000**
YDP	-0.077	0.008	0.000**
BĞMZ	-0.085	0.008	0.000**
Geary’s C Değişkenler	C	sd (C)	p-value
ANAP	1.017	0.046	0.360
BBP	0.927	0.090	0.209
BP	1.049	0.063	0.215
CHP	0.978	0.021	0.151
DBP	1.145	0.024	0.000**
DEPAR	1.004	0.021	0.430
DP	1.021	0.035	0.280
DSP	1.318	0.018	0.000**
DTP	1.050	0.044	0.131
DYP	1.000	0.018	0.493
EMEP	0.976	0.029	0.198
FP	1.060	0.017	0.000**
HADEP	1.257	0.032	0.000**
İP	1.014	0.018	0.225
LDP	0.992	0.045	0.427
MHP	1.074	0.017	0.000**
MİLLET PARTİSİ	1.025	0.025	0.154
ÖDP	1.071	0.027	0.004**
SİP	1.072	0.022	0.001**
YDP	1.142	0.054	0.004**
BĞMZ	1.068	0.044	0.061*

* %90 güven düzeyine göre anlamlı; ** %95 güven düzeyine göre anlamlı

1999 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin oy oranlarına göre mekânsal analizlerine bakıldığı zaman; global düzeyde Moran’s I endeksine göre ANAP, BBP, BP, DBP, DEPAR, DSP, DTP, FP, HADEP, İP, LDP, MHP, Millet Partisi, ÖDP, SİP, YDP ve Bağımsızlar %95 güven düzeyinde; EMEP ise %90 güven düzeyinde anlamlı çıkmış olup mekânsal düzeyde bağımlılık sergilemişlerdir. Global düzeyde CHP, DP ve DYP’nin oy oranlarına

göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir. Yerel düzeyde Geary's C endeksi göz önünde bulundurularak yapılan araştırmada ise DBP, DSP, FP, HADEP, MHP, ÖDP, SİP ve YDP %95 güvenle; Bağımsızlar ise %90 güvenle yerel düzeyde anlamlı çıkmış olup mekânsal bağımlılık göstermişlerdir. Lokal düzeyde ANAP, BBP, BP, CHP, DEPAR, DP, DTP, DYP, EMEP, İP, LDP ve Millet Partisi'nin oy oranlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir.

Tablo 10. 1999 Genel Seçimlerinin Oy Miktarlarına Göre Mekânsal Analizi

Moran's I Değişkenler	I	sd (I)	p-value
ANAP	-0.049	0.006	0.000**
BBP	-0.016	0.008	0.329
BP	-0.019	0.007	0.202
CHP	-0.040	0.007	0.000**
DBP	-0.007	0.007	0.191
DEPAR	-0.075	0.007	0.000**
DP	-0.053	0.007	0.000**
DSP	-0.073	0.007	0.000**
DTP	-0.047	0.008	0.000**
DYP	-0.102	0.008	0.000**
EMEP	-0.055	0.007	0.000**
FP	-0.022	0.006	0.057*
HADEP	-0.023	0.008	0.106
İP	-0.069	0.008	0.000**
LDP	-0.086	0.007	0.000**
MHP	-0.075	0.008	0.000**
MİLLET PARTİSİ	-0.061	0.008	0.000**
ÖDP	-0.042	0.007	0.000**
SİP	-0.054	0.007	0.000**
YDP	-0.027	0.007	0.028**
BĞMZ	-0.040	0.007	0.000**
Geary's C Değişkenler	C	sd (C)	p-value
ANAP	1.101	0.086	0.120
BBP	0.967	0.057	0.279
BP	1.049	0.068	0.239
CHP	1.061	0.072	0.197
DBP	1.026	0.074	0.361
DEPAR	1.111	0.065	0.043**
DP	1.092	0.064	0.075*
DSP	1.130	0.078	0.047**
DTP	1.053	0.041	0.097*
DYP	1.134	0.038	0.000**
EMEP	1.095	0.069	0.085*
FP	1.058	0.091	0.260
HADEP	1.045	0.053	0.199
İP	1.101	0.061	0.049**
LDP	1.129	0.066	0.025**
MHP	1.063	0.046	0.089*
MİLLET PARTİSİ	1.062	0.041	0.063*
ÖDP	1.077	0.076	0.157
SİP	1.094	0.070	0.091*
YDP	1.053	0.064	0.202
BĞMZ	0.985	0.065	0.408

* %90 güven düzeyine göre anlamlı; ** %95 güven düzeyine göre anlamlı

1999 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin oy miktarlarına göre mekânsal analizlerine bakıldığı zaman; global düzeyde Moran's I endeksine göre ANAP, CHP, DEPAR, DP, DSP, DTP, DYP, EMEP, İP, LDP, MHP, Millet Partisi, ÖDP, SİP, YDP ve Bağımsızlar %95 güven düzeyinde; FP ise %90 güven düzeyinde anlamlı çıkmış olup mekânsal düzeyde bağımlılık sergilemişlerdir. Global düzeyde BBP, BP, DBP ve HADEP'in oy miktarlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir. Yerel düzeyde Geary's C endeksi göz önünde bulundurularak yapılan araştırmada ise DEPAR, DSP, DYP, İP ve LDP %95 güvenle; DP, DTP, EMEP, MHP, Millet Partisi ve SİP %90 güvenle yerel düzeyde anlamlı çıkmış olup mekânsal bağımlılık göstermişlerdir. Lokal

düzeyde ANAP, BBP, BP, CHP, DBP, FP, HADEP, ÖDP, YDP ve Bağımsızların oy miktarlarına göre analizlerinde ise anlamlı bulgular elde edilememiştir.

4. SONUÇ

Türkiye'nin siyasal tarihine bakıldığında cumhuriyet rejiminin yürürlüğe girdiği ilk andan bugüne gelene kadar aktif bir siyasal katılımın ortaya çıktığı görülmüştür. Şüphe yok ki bu durumun ortaya çıkmasında demokratik ortamın vermiş olduğu yarışabilme fırsatının etkisi büyük önem taşımaktadır. Toplum nezdinde meydana gelen siyasal düzeyli ilginin bir sonucu olarak siyaset sahnesi günden güne sürekli olarak bir hareketlilikte bulunarak gelişim sergilemiştir.

Türkiye'de XX. yüzyılın ortalarından itibaren oluşmaya başlayan seçmen davranışlarına göre; sosyolojik, ideolojik ve geleneksel düzeyde seçmen tercihi varlığından söz edilebilir. Bu durumun ortaya koymuş olduğu bir sonuç olarak ise birey, bölge ve parti ekseninde şekillenen sürecin varlığından bahsedilebilir. Özellikle önce tek partili daha sonra da çok partili yaşamın varlığından dolayı parti sayılarındaki artışların da etkisiyle seçmenler için artan alternatifler söz konusu olmuştur. Meydana gelen bu durumun sonucu olarak uygulama bölümünde de görüldüğü üzere mekânsal düzeyde şehirlerin birbirlerinden etkilenme katsayılarında farklılıklar meydana gelmiştir.

Analize konu olan dönemde yapılan milletvekili genel seçimlerinin mekânsal bağlamda etki düzeylerinin irdelenmiş olduğu bu tezde ele alınacak ve yorumlanacak olan ilk seçimde listenin başını 1983 yılında gerçekleştirilen seçimler oluşturmaktadır. Bu seçimlerin en büyük özelliği 1980 yılındaki askeri müdahaleden sonra gerçekleşmiş olan ilk sivil düzeyli genel seçim olmasıdır.

1983 yılında gerçekleştirilen seçimlere önceden de belirtildiği üzere üç siyasal parti ve bağımsızlar katılmıştır. Oy oranlarına göre Moran's ve Geary's endeksleri göz önünde bulundurularak ANAP ile MDP'nin her iki endeks düzeyinde de ortak olarak mekânsal yakınsama gösterdikleri sonucuna varılmıştır. Yine aynı şekilde oy miktarları göz önünde bulundurularak ise hem Moran's hem de Geary's'e göre MDP'nin öne çıktığı görülmektedir. Şüphesiz ki bu sonucun ortaya çıkmasında; askeri müdahale sonrasında gerçekleşen ilk genel seçimler olması, az parti sayısının etkisi, parti programları ve partilerin kuruluş süreçlerinde yaşanan durumların var olması yüksek oranda etki göstermiştir.

Turgut Özal liderliğindeki ANAP'ın dışı açık ekonomi modelini öne süren yapısı ve Turgut Özal'ın devlet kademelerinde daha önceden edinmiş olduğu tecrübeleri hükümet etme sürecinde de gerçekleştirmeye yatkın bir hâl sergilemesi yurdun geniş kesimleri tarafından kabul görmesini sağlamıştır. Zira seçim sonuçları da bu durumu desteklemektedir. Diğer taraftan asker kökenli Orgeneral Turgut Sunalp liderliğinde oluşturulan ve Milli Güvenlik Konseyi tarafından desteklenen MDP'nin ise belli başlı şehirlerde hem Moran's'a hem de Geary's'e göre yakın oy oranları ve oy miktarları göstermeleri tesadüfi olmamıştır.

1987 yılında gerçekleştirilen seçimlere yedi siyasal parti ve bağımsızlar katılmıştır. Oy oranları dikkate alındığında Moran's ve Geary's endekslerine göre RP ve Bağımsızlar her iki endeks düzeyinde de ortak olarak mekânsal yakınsama göstermektedirler. Yine aynı şekilde oy miktarları göz önünde bulundurularak ise hem Moran's hem de Geary's'e göre DYP ve Bağımsızların öne çıktığı görülmektedir.

1987 yılında gerçekleştirilen genel seçimler özellikle askeri müdahale sonrasında gerçekleştirilen ve askeri müdahalenin getirdiği siyasi yasakların son bulması sebebiyle önemlidir. Bu bakımdan değerlendirildiği zaman önceki seçimlerde sadece üç partinin yarıştığı düşünüldüğünde bu seçimlerde yedi siyasal parti ve bağımsızların katılmasıyla daha fazla çeşitlilik arz eden bir yapı ortaya çıktığı görülmektedir. 1987 seçimlerinde Refah Partisi, Milli Selamet Partisi'nin bir devamı niteliğinde katılmış olup özellikle belli başlı komşu illerde yakınsama gösteren oy oranları ortaya koymuştur. Keza Doğru Yol Partisi'de Adalet Partisi'nin devamı niteliğinde olup Süleyman Demirel öncülüğünde seçimlere katılıp yakınsama göstererek mekânsal otokorelasyon sergilemişlerdir. Bahsi geçen iki partinin de oy oranları ile oy miktarlarına bakılarak kendilerinden önceki siyasi oluşumların görüşlerine sahip düzeyde oldukları ortaya konulabilir. Ancak burada bir diğer yakınsama gösteren kanat olan Bağımsız adaylar için ise farklı yorumlamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Zira bağımsız adayların ülkenin çoğunluğunda düşük düzeyli bir oransal yapıya sahip olmaları analizin bir gereği olup farkındalık ortaya koyan bir sebep oluşmuş olmasına neden olmamaktadır.

1991 yılında gerçekleştirilen seçimlere altı siyasal parti ve bağımsızlar katılmıştır. Gerçekleştirilen analizlere göre oy oranları bağlamında Moran's ve Geary's endeksleri göz önünde bulundurularak DSP, DYP, RP ve SHP'nin her

iki endeks düzeyinde de ortak olarak mekânsal yakınsama gösterdikleri görülmüştür. Yine aynı şekilde oy miktarları göz önünde bulundurularak ise hem Moran's hem de Geary's'e göre DSP, DYP ve SP'nin öne çıktıkları görülmektedir.

DYP ve DSP'nin oy oranları ve oy miktarlarına göre yakınsama noktasında ortak doğrultuda seyir izledikleri görülmektedir. DYP'nin, Süleyman Demirel liderliğinde izlediği seçim hazırlıkları evresi çerçevesinde ülkenin geniş kesimlerinde yer edindiği görülmektedir. Zira bu durum sonucunda DYP seçimlerde tek parti iktidarına ulaşmasa bile birinci parti olmayı başarmıştır. DSP'nin ise bu seçimlerde meclise sondan girmesi durumu belli başlı yerlerde özellikle küçük kümelenmeler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu iki parti haricinde oy oranlarına göre RP ve SHP'nin yakınsama arz etmelerinde de şüphesiz ki belli başlı etkenler var olmaktadır. Seçimlere girilmeden önce RP'nin MÇP ve IDP'nin desteğini alarak; SHP'nin de HEP'in desteğini alarak seçimlere katılmaları oy oranlarının artış göstermesine, dolayısıyla da yakınsama göstermelerine neden olmuştur. Oy miktarları göz önünde bulundurularak yakınsama gösteren SP'nin diğer siyasi partilere nazaran düşük düzeyli bir performans sergilemesi ise analiz sürecinin gerektirdiği bir süreç olarak düşünülebilir. Zira genel düzeyli olarak belirli bir oy miktarı skalası tutturduğu gözle çarpılmaktadır.

1995 yılında gerçekleştirilen seçimlere on iki siyasi parti ve bağımsızlar katılmıştır. Uygulama kısmında da analizleri yapıldığı üzere oy oranlarına göre Moran's ve Geary's endeksleri göz önünde bulundurularak DSP, DYP, HADEP, Millet Partisi, RP, YDH, YDP, Yeni Parti ve Bağımsızların her iki endeks düzeyinde de ortak olarak mekânsal yakınsama gösterdikleri sonucuna varılmıştır. Yine aynı şekilde oy miktarları göz önünde bulundurularak ise hem Moran's hem de Geary's'e göre ortak paydada DSP, DYP, İP ve YDP'nin öne çıktığı görülmektedir.

1995 yılındaki genel seçimler irdelendiği zaman DSP, DYP ve RP'nin yakınsama göstermelerindeki ortak özelliklerinin diğer partilere göre yüksek oranlı oy almaları gerekçe gösterilebilir. HADEP'in ise bu partilerden ayrılan yönünün izlediği politikalar kapsamında bölgesel nitelikli bir siyaset seyretmesi olduğu öngörülebilir. Bunların haricinde Millet Partisi, YDH, YDP, Yeni Parti, Bağımsızlar ve İP'in ortak özelliklerinin ise düşük düzeyli oy oranları ve oy miktarları çerçevesinde yakınsama göstermiş olabilecekleri şeklinde yorumları yapılabilir.

1999 yılında gerçekleştirilen seçimlere yirmi siyasi parti ve bağımsızlar katılmıştır. Oy oranlarına göre Moran's ve Geary's endeksleri göz önünde bulundurularak DBP, DSP, FP, HADEP, MHP, ÖDP, SİP, YDP ve Bağımsızların her iki endeks düzeyinde de ortak olarak mekânsal yakınsama gösterdikleri sonucuna varılmıştır. Yine aynı şekilde oy miktarları göz önünde bulundurularak hem Moran's hem de Geary's'e göre ortak paydada DEPAR, DP, DSP, DTP, DYP, EMEP, İP, LDP, MHP, Millet Partisi ve SİP'in ortaya çıktığı görülmektedir.

Bahsi geçen yılda gerçekleştirilen seçim sonuçları değerlendirildiğinde DSP, FP, MHP ve DYP'nin seçime katılan diğer partilere kıyasla hatırı sayılır düzeyde oy oranlarına eriştikleri görülmektedir. Dolayısıyla iller arasındaki yakınsamaların bu sayede meydana gelmiş olması söz konusu olmaktadır. Bu seçim döneminde HADEP'in bir önceki seçimlerde de yorumlaması yapıldığı üzere izlemiş olduğu politikaların mekânsal yakınsamalar göstermesinde etkili olduğu söylenebilmektedir. Bunların yanı sıra DBP, DEPAR, DP, DTP, EMEP, ÖDP, İP, LDP, Millet Partisi, SİP, YDP ve Bağımsızların mekânsal yakınsama göstermelerindeki ana sebebin ise elde etmiş oldukları düşük düzeyli oy oranları ve oy miktarları gerekçe gösterilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akın, R. (2012). Türk Siyasal Tarihi 1908-2000. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık A.Ş.
- Akıncı, A. (2013). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler Ve E-Muhtıra. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(2), 39-58.
- Altan, C. (2005). Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004). Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 3(12), 174-190.
- Anadolu Ajansı. (2014, Eylül 11). 12 Eylül 1980 Darbesinde 34 Yıl Geride Kaldı. Haziran 13, 2017 Tarihinde Anadolu Ajansı Arşivi: [Http://Aa.Com.Tr/Tr/Pg/Foto-Galeri/12-Eylul-1980-Darbesinde-34-Yil-Geride-Kaldi/0/54552](http://Aa.Com.Tr/Tr/Pg/Foto-Galeri/12-Eylul-1980-Darbesinde-34-Yil-Geride-Kaldi/0/54552) Adresinden Alındı.
- Arcayürek, C. (2012). 11 Cumhurbaşkanı 11 Öykü "Çankaya" (1980-2011). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

- Arslan, A. (2007). 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi(11), 1-29.
- Atabay, M. (2015). Partiler, Seçimler, İktidarlar Ve Müdahalelerle Türk Demokrasi Tarihi. İstanbul: Paradigma Akademi Yayınları.
- Bayrak, M., & Kanca, O. (2013). Türkiye'de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik Ve Siyasi Gelişmelerin Seyri. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi(35), 1-20.
- Burnett, J. W., & Lacombe, D. J. (2012). Accounting For Spatial Autocorrelation In The 2004 Presidential Popular Vote: A Reassessment Of The Evidence. The Review Of Regional Studies, 42, 75-89.
- Coleman, S. (2014). Diffusion And Spatial Equilibrium Of A Social Norm: Voting Participation In The United States, 1920–2008. Quality & Quantity, 48, 1769–1783.
- Cutts, D., Webber, D., Widdop, P., Johnston, R., & Pattie, C. (2014). With A Little Help From My Neighbours: A Spatial Analysis Of The Impact Of Local Campaigns At The 2010 British General Election. Electoral Studies, 34, 216-231.
- Çavuşoğlu, H. (2010). Anavatan Partisi İle Doğru Yol Partisi'nin Karşılaştırmalı Analizi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 19-33.
- Demir, S. (2003). Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Seçimleri. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Dikkaya, M., Özyakışır, D., & Üzümcü, A. (2008). Türkiye'nin Ekonomi Politikası 1923-2007. Ankara: Orion Kitabevi.
- Göle, N. (2014). 80 Sonrası Politik Kültür. E. Kalaycıoğlu, & A. Sarıbay İçinde, Türk Siyasal Hayatı "Türkiye'de Politik Değişim Ve Modernleşme" (S. 559-571). Ankara: Sentez Yayıncılık.
- İbrahimov, A., & Özözen, S. (1999). Türkiye'de 1995 Seçim Sonuçlarının Sosyo-Demografik Göstergeleri. Ege Coğrafya Dergisi, 10, 39-52.
- Kalaycıoğlu, E. (1994). Elections And Party Preferences In Turkey Changes And Continuities In The 1990s. Comparative Political Studies, 27(3), 402-424.
- Köse, S. (2002). 24 Ocak 1980 İle 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması. Devlet Planlama Teşkilatı Planlama Dergisi(Özel Sayı), 119-128.
- Mardin, Ş. (2017). Türkiye'de Toplum Ve Siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Miş, N. (2017, Ocak 26). Demokratik Bir Araç Olarak Referandum. Haziran 28, 2017 Tarihinde Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı (Seta): <https://www.setav.org/demokratik-bir-arac-olarak-referandum/> Adresinden Alındı.
- Öz, E. (1997). Seçimler, Partiler Ve Siyaset: Yeniden Yapılan(Dır)Ma Kriz Ve Parçalanma. Liberal Düşünce Dergisi "Özgür Toplum, Türkiye'de Demokrasi Ve Çeşitlilik"(6), 66-74.
- Seabrook, N. R. (2009). The Obama Effect: Patterns Of Geographic Clustering In The 2004 And 2008 Presidential Elections. The Forum, 7(2), 1-16.
- Sunay, C. (2010). Türk Siyasetinde Sivil - Asker İlişkileri: "27 Mayıs - 12 Mart - 12 Eylül Ve Sonrası". Ankara: Orion Kitabevi.
- T.C. Başbakanlık. (2013). Geçmiş Hükümetler. Haziran 17, 2017 Tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı: https://www.basbakanlik.gov.tr/forms/_global/_government/pg_cabinethistory.aspx Adresinden Alındı.
- T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme Ve Yayın Genel Müdürlüğü. (1982, Ekim 18). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri. Haziran 27, 2017 Tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.5.2709.pdf> Adresinden Alındı.

- T.C. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme Ve Yayın Genel Müdürlüğü. (1983, Nisan 22). Siyasi Partiler Kanununun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri. Haziran 27, 2017 Tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: [Http://Www.Mevzuat.Gov.Tr/Mevzuatmetin/5.5.2820.Pdf](http://www.mevzuat.gov.tr/Mevzuatmetin/5.5.2820.pdf) Adresinden Alındı.
- T.C. Resmî Gazete. (1983, Nisan 24). Siyasi Partiler Kanunu. Haziran 22, 2017 Tarihinde Resmî Gazete Fihristi: [Http://Www.Resmigazete.Gov.Tr/Arsiv/18027.Pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/Arsiv/18027.pdf) Adresinden Alındı.
- T.C. Resmî Gazete. (1987, Mayıs 18). 7.11.1982 Tarih Ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 175 İnci Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Geçici 4 Üncü Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun. Haziran 27, 2017 Tarihinde Resmî Gazete Fihristi: [Http://Www.Resmigazete.Gov.Tr/Arsiv/19464_1.Pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/Arsiv/19464_1.pdf) Adresinden Alındı.
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu. (2015, Şubat 24). 1950-1977 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları - Türkiye Geneli. Haziran 17, 2017 Tarihinde Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı: [Http://Www.Ysk.Gov.Tr/Ysk/Content/Conn/Yskucm/Path/Contribution%20folders/Secmenislemeleri/Secimler/1950-1977-Mvsecimleri/Turkiye.Pdf](http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/yskucm/path/contribution%20folders/secmenislemeleri/secimler/1950-1977-mvsecimleri/turkiye.pdf) Adresinden Alındı.
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu. (2015, Şubat 24). 1983-2007 Yılları Arası Seçim Çevresine Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları - Türkiye Geneli. Mayıs 25, 2017 Tarihinde Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı: [Http://Www.Ysk.Gov.Tr/Ysk/Content/Conn/Yskucm/Path/Contribution%20folders/Secmenislemeleri/Secimler/1983-2007-Mvsecimleri/Turkiye.Pdf](http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/yskucm/path/contribution%20folders/secmenislemeleri/secimler/1983-2007-mvsecimleri/turkiye.pdf) Adresinden Alındı.
- Tanör, B. (2005). Türkiye Tarihi 5 "Bugünkü Türkiye 1980-2003" (Cilt 5). (R. Akın, Akt.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tbmm. (1980). 19 Eylül 1980 Cuma "1 Nci Birleşim". Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 1, 1-68.
- Tbmm. (1995, Ekim 27). Seçimlerin Temel Hükümleri Ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun İle Siyasî Partiler Kanunu Ve Milletvekili Seçimi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun. Haziran 30, 2017 Tarihinde [Tbmm: Https://Www.Tbmm.Gov.Tr/Tutanaklar/Kanunlar_Kararlar/Kanuntbmmc078/Kanuntbmmc078/Kanuntbmmc07804125.Pdf](https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc078/kanuntbmmc078/kanuntbmmc07804125.pdf) Adresinden Alındı.
- Tbmm. (2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe Ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim Ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu. S.Sayı:376, Cilt:2. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Tbmm Araştırma Merkezi. (2010). Bir Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Referandum "Türkiye - Abd - Avrupa Uygulama Örnekleri". Ankara: Tbmm Basımevi.
- Tekeli, İ., & Gökçeli, R. (1977). 1973 Ve 1975 Seçimleri Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme. Milliyet Yayın Limited Şirketi Yayınları.
- Tokgöz, E. (2004). Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tügiad. (1996). 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: XVIII- Seçim Sistemi. İstanbul: Simge Ofis Matbaacılık.
- Tüik. (2008). Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Tüleykan, H., & Bayramoğlu, S. (2016). Türkiye'de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi Ve Mali Yapısına Yansımaları. The Journal Of Academic Social Science Studies(44), 401-420.
- Uras, T. (1993). Ekonomide Özal'lı Yıllar 1980-1990. İstanbul: Afa Yayınları.
- Ülken, Y. (1994). 1923'ten 1993'e Cumhuriyet Ekonomisi. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Yıldırım, K. (2013). 1950 - 2011 Yılları Arasında Yapılan Genel Seçimlere Yönelik Seçmen Davranışları Üzerine Bir Araştırma. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(4), 13-34.

Yıldırım, S. (2006). Türkiye’de 24 Ocak 1980 Öncesi Ve Sonrası Sanayileşme Ve Ekonomik Büyümeye Etkileri. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1).

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

ÜCRETLERİN KAYNAKTA VERGİLENDİRİLMESİ: FARKLI VERGİ SİSTEMİ UYGULAYAN OECD ÜLKELERİNE İLİŞKİN BİR İNCELEME*

TAXATION OF WAGES AT WITHHOLDING METHOD: AN ANALYSIS ON OECD COUNTRIES APPLIED TO DIFFERENT TAX SYSTEMS

Özden ŞEN¹

Doç. Dr. Yunus DEMİRLİ²

ÖZ

Ücret gelirleri, OECD ülkelerinde gelir vergisi kapsamında ve genellikle kaynakta kesinti yöntemiyle vergilendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı; farklı gelir vergisi sistemlerinde kaynakta vergilendirilen ücretlilerin gerçek usulün imkânlarından ne ölçüde yararlandıklarını tespit etmek ve Türkiye için çözüm önerileri getirmektir. Bu kapsamda çalışmada OECD ülkelerinin ücretlerin vergilendirilmesinde kullandıkları yöntemler araştırılmıştır. Ayrıca ücretlerin kaynakta vergilendirilmesine etkisini tespit etmek amacıyla; kapsamlı, ikili, yarı ikili ve düz oranlı gelir vergisi sistemlerini uygulayan OECD ülke örnekleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda, gelir vergisi sistemlerindeki farklılıkların kaynakta kesinti yöntemine doğrudan etkisinin olmadığı, incelenen ülkelerde vergiye şahsılık özelliği kazandıran vergi kolaylıkları ile sosyal içerikli transferlerin çalışanların net ücretlerini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Türkiye’de ise ücretlerin çoğunlukla kaynakta vergilendirilmesi gelir vergisinin subjektif niteliklerini kısmen kaybetmesine neden olmakta ve ücretliler için gerçek usulde vergilendirme şekli nitelik taşımaktadır. Bu nedenle diğer bazı ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de, ücretlerin vergilendirilmesinde beyanname yöntemi gibi gelir vergisini güçlendiren vergilendirme tekniklerinin kullanılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Vergisi, Ücretlerin Vergilendirilmesi, Kaynakta Kesinti Yöntemi, OECD Ülkeleri.

JEL Sınıflandırma Kodları: H20, H24, K34.

ABSTRACT

In OECD countries, wage revenues are taxed with income tax and generally through the withholding method. The purpose of this study is to determine the extent to which the benefits of real taxation procedure are reaped in taxing wages by the withholding method in different income tax systems and to propose solutions for Turkey. For this reason, the methods used in taxation of wages in OECD countries have been investigated. In addition, OECD countries that have implemented comprehensive, dual, semi-dual and flat tax systems have been analyzed so as to determine the effect of the withholding method on the taxation of wages. The findings reveal that the differences in the income tax systems do not have a direct effect on the withholding tax of wages, and the tax incentives and the social transfers in these OECD countries affect the employees' real wages positively. The taxation of wages in

* Bu çalışma Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye ABD’de tamamlanan “Türk Vergi Sisteminde Ücretlerin Kaynakta Kesinti Yöntemiyle Vergilendirilmesinin Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Hazine ve Maliye Bakanlığı, Defterdarlık Uzmanı, osen1974@hotmail.com.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2666-1248>

² Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, demirli_y@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3749-3657>

the source causes the partial loss of the subjective qualities of the income tax in Turkey. As a result, the real tax procedure is superficial for wage earners. Therefore, it is proposed to use taxation techniques that strengthen the income tax such as declaration in Turkey as it is in some other countries.

Keywords: Income Tax, Taxation of Wages, Withholding Method, OECD Countries.

JEL Classification Codes: H20, H24, K34.

1. GİRİŞ

Son yıllarda gelir eşitsizliğinin artması ve bu durumun sebeplerinden birinin de işgücü piyasası olması nedeniyle ücretler gelir dağılımı politikalarının odağı haline gelmiştir. Ücretler, hane halkı gelirin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Son yıllarda reel ücret artışları, emek verimliliğindeki artışların gerisinde kaldığından emeğin milli gelirden aldığı pay birçok ülkede düşmüştür (ILO, 2015:1-2). Ücretler, hane halkı gelirin ABD’de %80’ini, Almanya ve İsveç’te %75’ini, İtalya’da %60’ını ve Yunanistan’da %50’sini oluştururken, diğer ülkelerde de emekli maaşları ve serbest meslek kazançları hane halkı gelirin önemli bir oranına ulaşmaktadır (ILO, 2015:19).

2008 Küresel finans krizi öncesinde olduğu gibi, kriz sonrasında yaşanan talep düşmeleri ve gelir dağılımı değişimleri birçok ülkeyi ücretler konusunda tedbir almaya yöneltmiştir. Çin, Almanya, Japonya ve ABD ücret artışı öngören düzenlemelere gitmişlerdir. Bu kapsamda Almanya asgari ücret düzenlemelerine ağırlık verirken, Japonya şirketlerin ücret ödemelerini desteklemektedir. Çin, tüketimin arttırılmasına yönelik tedbirlere ağırlık verirken, ABD uzun dönemde verimlilik artışlarını izleyecek reel ücret artışlarını hedeflemektedir (USCEA, 2014:36-37).

Son yıllarda OECD üyesi ülkelerin büyük çoğunluğu ve AB üyesi ülkelerin tamamı; işsizliği azaltabilmek, istihdamı teşvik etmek ve ekonomik yapıyı güçlendirmek amacıyla emeğin vergi yükünü düşürme çabası içine girmişlerdir (Çelikkaya, 2013:69-70). Bu doğrultuda pek çok ülke, vergi ve prim sistemlerini revize ederek vergi ve transfer araçlarıyla ücretlerin yeniden dağılımını etkilemeye çalışmaktadır. Bu amaçla ülkeler; gelir vergisinin tarife yapısı, en az geçim indirimi, ayırma ilkesi, muafiyet-istisna ve indirim uygulamaları, eş ve çocuk yardımı, gelir düzeyine bağlı olarak sağlanan yardımlar aracılığıyla vergileme esnasında ve sonrasında gelir dağılımını etkileyecek politikalar geliştirmektedir. Bu politikalar büyük ölçüde ücretlilerin vergileme koşullarının ve transfer ödemelerinin değişimine odaklanmaktadır.

Bu çalışma, OECD ülkelerinin ücretlerin vergilendirilmesinde kullandıkları yöntemler aracılığıyla ücretlilerin gerçek usulün imkânlarından ne ölçüde yararlandıklarını tespit etme amacına yönelmiştir. Çalışmada; ücretlerin vergilendirilmesinde farklı vergi sistemlerinden ülke örnekleri, ülkelerin iç vergi mevzuatları ve uluslararası kuruluşların raporlarından yararlanılarak incelenmiştir. Örnek olarak seçilen OECD ülkelerinde, ücret matrahının tespiti ve vergilendirilme yöntemi ile yararlanan indirimler, vergi ve diğer yasal yükümlülükler ve transfer ödemeleri karşılaştırılmıştır.

Çalışmada seçilen OECD ülkelerinin amaçladıkları vergi politikaları çerçevesinde farklı vergi sistemleri oluşturdukları ve aynı sistemi kullanmalarına rağmen ücretlerin vergilendirilmesinde farklı yaklaşımlar içinde oldukları görülmüştür. Bu kapsamda; kapsamlı gelir vergisi uygulayan Almanya ve Türkiye, ikili ve yarı ikili gelir vergisi sistemlerini uygulayan Danimarka ile Hollanda, düz oranlı gelir vergisi sistemini uygulayan Estonya’da ücretlerin vergilendirilmesinde yararlanan temel yöntemler olan “kaynakta kesinti” ve “beyan yöntemine” ilişkin benzerlik ve farklılıklar araştırılmıştır.

Çalışma sonucunda, Türkiye, Almanya, Hollanda, Danimarka ve Estonya’daki vergi sistemi farklılıklarının, kaynakta kesinti yöntemine doğrudan etkisinin olmadığı, incelenen ülkelerde vergiye şahsılık özelliği kazandıran vergi kolaylıkları ile sosyal içerikli transferlerin çalışanların net ücretlerini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Türkiye’de ise ücretlerin kaynakta vergilendirilmesinde gelir vergisinin subjektif niteliklerini kısmen kaybetmesi nedeniyle gerçek usulün, ücretliler için şekli nitelik taşıdığı anlaşılmıştır.

2. OECD ÜLKELERİNDE ÜCRETLERİN VERGİLENDİRİLME YÖNTEMLERİ

Devletler, sermayenin önündeki engellerin kalkmasıyla mal ve sermaye akımlarının artışı, bilgi akışının hızlanması sonucu kamu politikalarını küreselleşmenin dayattığı uluslararası rekabet yönünde tasarlamak zorunda kalmıştır (Pınar ve Özügürlü, 2008:46-48). Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla sermaye ile doğrudan

yatırımların akışkanlığının ve vergi rekabetinin artmasına bağlı olarak ülkeler, koruma amacıyla mevcut artan oranlı vergi sistemleri içinde; sermaye kazançlarını düşük oranlarda ayrımcı vergilendiren, yabancı sermaye ve ayrıcalıklı sektörler için vergi kolaylıkları getiren düz oranlı ya da ikili gelir vergisi sistemlerine geçmiştir (Demirli ve Güran, 2009:187).

Küreselleşme sürecinde pek çok ülke; sermaye üzerindeki vergi oranlarının düşürülmesi, vergi yükünün dolaysız vergilerden dolayı vergilere, dolaysız vergilerde ise uluslararası hareketliliği yüksek olan sermayeden, ücret üzerine aktarılması gibi politikalar izlemiştir (Yıldız, 2005:64; Tanzi, 2008:6-7; Weller, 2007:371; Ganghof, 2005:78-84; Ganghof, 2007:1072; Genschel, 2002:259). Bu durum günümüzde ücret gelirleri üzerindeki vergi takozunun büyümesine ve gelir dağılımının bozulmasına yol açmıştır.

Ülkelerin küreselleşmeye bağlı olarak dönüşen vergi sistemlerinde ücretlerin vergilendirilmesi konusundaki yöntem tercihleri ve vergi tarifelerinin gelir unsurları yönünden farklılaşması, vergileme ilkeleri ve gelir dağılımı bakımından önem taşımaktadır. Dünyadaki örneklerine baktığımızda ücret gelirlerinin gelir vergisi kapsamında vergilendirilmekle birlikte, vergilendirme yöntemi bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Bu konudaki temel yöntemler kaynaktan kesinti ve beyan yöntemi olmakla birlikte bazı ülkelerin bu iki yöntemi birlikte kullandığı görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 1’de, OECD ülkelerinin ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde kabul ettikleri vergilendirme yöntemi tercihleri toplu olarak verilmiştir.

Tablo 1. OECD Ülkelerinde Ücretlerin Vergilendirilmesinde Yararlanılan Yöntemler

Ülkeler	Kaynaktan Kesinti Yöntemi	Beyan Yöntemi	Ülkeler	Kaynaktan Kesinti Yöntemi	Beyan Yöntemi
Avustralya	+	-	Japonya ^b	+	+
Avusturya	+	-	Kore	+	-
Belçika	+	-	Lüksemburg ^c	+	+
Kanada	+	-	Meksika ^c	+	+
Şili	+	-	Hollanda ^d	+	+
Çekya	+	-	Y. Zelanda	+	+
Danimarka	+	+	Norveç	+	+
Estonya ^a	+	+	Polonya	+	-
Finlandiya	+	-	Portekiz	+	+
Fransa	+	+	Slovakya ^e	+	+
Almanya	+	+	Slovenya	+	+
Yunanistan	+	+	İspanya	+	+
Macaristan	+	-	İsveç	+	-
İzlanda	+	-	İsviçre	+	-
İrlanda	+	-	Türkiye ^f	+	+
İsrail	+	+	İngiltere	+	+
İtalya	+	+	ABD	+	+

Kaynak: EY, 2017’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

- a) 2160 Euro’yu aşan gelirler beyana tabidir.
b) 20.000.000 Yenini aşan ücretler ile 200.000 Yenini aşan ücret dışındaki gelirler beyana tabidir.
c) 100.000 Euro’yu aşan gelirler beyana tabidir.
ç) 400.000Meksika Pezosunu aşan gelirler beyana tabidir.
d) Mükellefin ücret dışında başka geliri varsa seçme hakkı bulunmaktadır.
e) 1.901,66 Euro’yu aşan gelirler beyana tabidir.
f) Birden fazla işverenden alınan kaynaktan kesinti yapılan ücretler koşullu olarak beyannameye tabidir.

Farklı vergi sistemlerinde ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde temelde kaynaktan kesinti yöntemi kullanılmakla birlikte, bazı ülkelerde kaynaktan kesinti yöntemine ek olarak beyan/ koşullu beyan yöntemleri de uygulanabilmektedir. Tablo 1’de 34 OECD ülkesinin kaynaktan kesinti ve beyan yöntemlerini ne şekilde

uygulandığı gösterilmiştir. Buna göre 34 OECD ülkesinden 7'sinde³ kaynakta vergilendirilen ücret gelirleri belirli bir limiti aşması halinde koşullu beyana tabi tutulurken 13'ünde her hangi bir limitle sınırlı olmaksızın kaynakta kesilen ücretlerin beyannameyle de bildirilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Geriye kalan 14 ülkede ise ücretlerin kaynakta kesintiye vergilendirilmesi nihai vergilemeye dönüşmüştür.

Ücret gelirlerinin beyanı, Türkiye gibi beyanname üzerinden matraha yönelik sınırlandırmalardan (indirimler) yararlanması bakımından önem taşımaktadır. Zira ücretlilerin gerçek usulde vergilendirilen diğer gelir unsurlarının yararlanabildiği GVK, md.89'da yer alan "diğer indirimlerden" yararlanabilmeleri ancak beyanname vermeleri halinde mümkün olabilmektedir. Bu tür sınırlandırmaların varlığı; hem yatay eşitlik ve basitlik ilkeleri, hem de gelir dağılımı bakımından olumsuz sonuçlar doğurabilir.

3. OECD ÜLKELERİNDE ÜCRET YAPISI VE KAYNAKTA YAPILAN KESİNTİLER

Ücretlerin ekonomik rolü küreselleşme ve sosyal devlet uygulamaları arasındaki çatışma nedeniyle son yıllarda daha da önem kazanmıştır. Global ekonomide büyüme hızı 2010 yılından itibaren azalırken, yaklaşık 199,4 milyon işsiz varlığı ve gelecek 10 yıl içinde 395,7 milyon yeni işgücünün piyasaya girecek olması konunun önemini ortaya koymaktadır (ILO, 2015:3). Global işsizlik oranı 2007 yılında olduğu gibi 2015 yılında da %5,8 olmasına rağmen, işsiz sayısı 30 milyon artış göstermiştir (ILO, 2016a:6).

Gelir eşitsizliğini gidermede politika tartışmaları vergi ve transferlerden oluşan maliye politikasının yeniden dağıtım fonksiyonuna odaklanmaktadır. IMF gelir eşitsizliğini gidermede maliye politikasına (IMF, 2014:1), ILO gelir eşitsizliğini azaltması ve büyümeye etkisi nedeniyle sosyal koruma sistemine öncelik vermektedir (ILO, 2014:154). Maliye politikası gelişmiş ülkelerde artan oranlı tarife ve düşük gelirli çalışanlara tanınan vergi indirimleri aracılığıyla gelirin yeniden dağıtım fonksiyonunu daha etkin biçimde gerçekleştirirken, vergi gelirleri ile transferlerin düşük ve dolaylı vergilerin ağırlıklı olduğu gelişmekte olan ülkelerde maliye politikasının etkinliği daha düşük olduğu görülmektedir (IMF, 2014:1).

AB bölgesinde hane halkı tüketiminin yetersizliği talep artışlarını frenlediğinden oluşan kaygı dikkatleri ücretlere yöneltmiş, ücretlerin katılığı veya düşme eğilimi deflasyon riskini arttırmıştır (ILO, 2014/15:2-6). Batirel'e göre (2016:168), emek üzerindeki vergi yükünün ağırlığı, iktisadi büyüme hızını düşürmekte ve rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Buna bağlı olarak AB üyesi ülkelerin son yıllarda istihdam üzerindeki vergi yüklerini düşürmeye çalıştıkları da bilinmektedir (Demirli ve Ayyıldız, 2016:39).

İşgücü verimliliğindeki artış 1999-2013 yılları arasında ABD, Almanya ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de reel ücret artışlarını geride bırakmıştır (ILO, 2015:10-11). Türkiye'de ücretin milli gelirden aldığı payın düşmesinin nedeni yoğun yabancı sermaye girişlerine, mali ve ticari liberalizasyon sonrasında imalat sektöründe emeğin payının azalmasına, düşük ücretli ekonomilerden gelen rekabete (Oyvat, 2011:123-138), işsizlik ve işgücü piyasasına katılım oranının yüksek olmasına bağlanabilir. Ücret gelirleri, diğer ülkelerde de benzer sebeplerin derinliğine ve ülkelerin sosyo ekonomik koşullarına bağlı olarak vergilendirilmektedir. OECD ülkelerinde çalışanların ücretlerinden yapılan kesintiler gelir vergisi, bordro vergisi, kilise vergisi ve dayanışma vergisi ile sosyal güvenlik primleri gibi kamusal yüklerden oluşmaktadır.

Tablo 2, OECD ülkelerinde ortalama ücret üzerindeki gelir vergisi, sosyal güvenlik işçi ve işveren paylarında oluşan işgücü maliyetlerinin büyüklüğünü yansıttak şekilde hazırlanmıştır. Çalışanların toplam kamusal yükü; temelde vergi oranına bağlı olmakla birlikte, medeni durum, çocuk sayısı, ücret düzeyi, en az geçim indirimi, vergi indirimi, ek vergiler, istisna ve muafiyet uygulamaları ve sosyal güvenlik primleri nedeniyle ülkeler arasında değişim göstermektedir. Ücret gelirleri, bazı ülkelerde gelir vergisi yanında dayanışma vergisi ve kilise vergisi gibi kamusal yükümlülüklerin de matrahını oluşturmaktadır. Gelir vergisi, dayanışma vergisi ve kilise vergisinde birtakım indirimlerin vergi matrahından indirilmesine izin verilirken, aynı durum sosyal güvenlik primlerinde geçerli değildir. Türkiye'de, diğer ülkelerden farklı olarak ücret gelirlerinin brüt tutarı üzerinden damga vergisi yükümlülüğü de bulunmaktadır.

³ Bu ülkelerden Hollanda'da başka gelir bulunması halinde seçimlik olarak, Türkiye'de ise iki ve daha fazla ücret geliri elde edilmesi halinde ikinci ve sonraki ücret gelirinin o yılki beyan sınırını aşması halinde zorunlu olarak beyan yükümlülüğü bulunmaktadır.

Tablo 2. Kişisel Gelir Vergisi ile Çalışan ve İşveren Sosyal Güvenlik Primleri (2017)

Ülkeler	Toplam Kamusal Yük (%) (1=2+3+4)	Gelir Vergisi (%) (2)	Sosyal Güvenlik Primleri		İşgücü Maliyeti (USD) (5)
			Çalışan (%) (3)	İşveren (%) (4)	
Almanya	49,7	16,0	17,4	16,3	75.896 USD
İsviçre	21,8	10,0	5,9	5,9	75.245 USD
Belçika	53,8	20,7	10,9	22,2	75.220 USD
Avusturya	47,4	11,2	14,0	22,2	73.996 USD
Lüksemburg	36,7	14,9	11,0	10,8	73.707 USD
Hollanda	37,5	15,5	11,8	10,1	70.094 USD
İzlanda	33,2	26,5	0,3	6,4	68.021 USD
Fransa	47,6	11,0	10,6	26,0	65.316 USD
Norveç	35,9	17,2	7,3	11,5	63.733 USD
İsveç	42,9	13,7	5,3	23,9	62.631 USD
Japonya	32,6	6,9	12,5	13,2	60.989 USD
İngiltere	30,9	12,6	8,5	9,8	60.213 USD
Finlandiya	42,9	17,1	7,6	18,2	59.947 USD
Avustralya	28,6	23,0	0,0	5,6	58.387 USD
Kore	22,6	5,5	7,6	9,4	57.945 USD
ABD	31,7	16,9	7,1	7,7	57.407 USD
İtalya	47,7	16,5	7,2	24,0	56.980 USD
Danimarka	36,3	35,8	0,0	0,8	56.651 USD
İspanya	39,3	11,3	4,9	23,0	52.546 USD
İrlanda	27,2	13,9	3,6	9,7	49.941 USD
Kanada	30,9	13,8	6,6	10,4	45.746 USD
Yunanistan	40,8	8,0	12,8	20,0	43.977 USD
İsrail	22,1	9,2	7,6	5,3	41.409 USD
Y. Zelanda	18,1	18,1	0,0	0,0	39.826 USD
Portekiz	41,4	13,3	8,9	19,2	38.224 USD
Çekya	43,4	9,8	8,2	25,4	36.898 USD
Slovenya	42,9	10,0	19,0	13,9	36.475 USD
Estonya	39,0	12,5	1,2	25,3	35.853 USD
Türkiye	38,7	11,0	12,8	14,9	34.384 USD
Polonya	35,6	6,2	15,3	14,1	32.384 USD
Macaristan	46,2	12,1	15,0	19,0	32.125 USD
Slovakya	41,6	7,7	10,2	23,6	30.752 USD
Letonya	42,9	15,3	8,5	19,1	26.896 USD
Şili	7,0	0,0	7,0	0,0	22.616 USD
Meksika	20,4	8,8	1,2	10,4	14.209 USD
OECD Ort.	35,9	13,5	8,2	14,2	51.047 USD

Kaynak: OECD 2018: 18.

Tablodaki verilere göre, 35 OECD ülkesi arasında kamusal yükün en fazla olduğu ülke Belçika, en düşük olduğu ülke ise Şili'dir. İşgücü maliyetleri bakımından yapılan sıralamada ise en yüksek ülke Almanya, en düşük ülke ise Meksika'dır. Türkiye ise işgücü maliyeti sıralamasında 29'uncu sıradadır. Türkiye, kamusal yükler bakımından sosyal güvenlik primlerinde OECD ortalamasının yaklaşık 5 puan üzerinde, gelir vergisi oranında OECD ortalamasının 3 puan altındadır.

Ücretlerin vergilendirilmesinde farklı vergi sistemlerine sahip OECD ülkeleri arasındaki farklılıkları tespit edebilmek amacıyla sırasıyla Almanya, Estonya, Danimarka, Hollanda ve Türkiye'de ücret üzerindeki vergi ve sosyal güvenlik primi, çalışanlara yönelik sosyal transfer uygulamaları ve beyan yükümlülükleri incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde de incelenen ülkelerde ücretlerin vergilendirilmesine ilişkin bir karşılaştırma yapılmıştır.

3.1. Almanya’da Ücretlerin Vergilendirilmesi

Almanya, öteden beri kapsamlı gelir vergisi sistemini uygulayan ülkelerden biridir. Alman gelir vergisi; artan oranlık, ayırma ilkesi, muafiyet ve istisnalar, en az geçim indirimi gibi vergilemede adaleti sağlayacak subjektif unsurları içermektedir. Bunlardan artan oranlı tarife, gerçek kişilerin ailevi durumlarına göre düzenlenmiştir. Mükellefler belirli bir gelir düzeyine kadar vergi ödemedikleri için tarife yapısı “en az geçim indirimi” özelliği göstermektedir (OECD, 2018:295-296). Alman Gelir Vergisi Kanununda ücretlerin kaynağa vergilendirilmesi, gelir vergisini ücret vergisi niteliğine dönüştürmüştür (Doğrusöz, 1992:21).

3.1.1. Gelir Vergisi

Almanya’da da gelir unsuru olarak ücret; “maaş, ikramiye, katılım payı ve diğer ücretler ile kamu ve özel sektörde işverenler tarafından ödenen yardımlardan” oluşmaktadır. İşveren tarafından çalışana ödenen; taşınma ve eğitim harcamaları, sosyal güvenlik primleri ile çocuklara eğitim istisnası kapsamında yaptığı ödemeler gelir vergisi matrahına dâhil edilmemektedir (EY, 2017:475). Ücret matrahının ve gelir vergisinin hesaplanmasında dikkate alınan “istisna ve indirimler” ise aşağıda sayılmıştır:

- Çocuklara yönelik istisna ve indirimler: Çalışanlara ilk iki çocuk için yıllık 2.304 (aylık 192 Euro), üçüncü çocuk için yıllık 2.376 Euro (aylık 198), dördüncü ve sonraki çocuklar için yıllık 2.676 Euro (aylık 223) tutarında vergi indirimi uygulanmaktadır. Çalışanlar ayrıca çocuk bakımı için yıllık 2.358 Euro (aylık 196,50), eğitim masrafları için yıllık 1.320 Euro (aylık 110) olmak üzere toplamda yıllık 3.678 Euro (aylık 306,50) “çocuk istisnası”ndan yararlanmaktadır. Gelirlerini birlikte beyan edenler ile çocuğuna nafaka almayan bekâr çalışanlar için bu tutarlar iki kat olarak dikkate alınmaktadır. İndirimin değeri çocuk istisnasının değerinden az ise mükellefi vergi istisnası hakkına sahiptir (OECD, 2018:294). Çocuk yardımı hakkı olan aileler hem çocuk istisnasından hem de vergi indiriminden yararlanamamaktadır. Gelirin beyanı halinde çocuk istisnasından ya da vergi indiriminden yararlanmanın mükellef açısından hangisinin uygun olacağı vergi idaresi tarafından belirlenmektedir. Çocuklara ilişkin indirimler kaynağa kesilen gelir vergisi yanında dayanışma vergisi ve kilise vergisi hesaplamalarında da dikkate alınmaktadır (EY, 2014:449-451).
- Emeklilik, hastalık, işsizlik ve bakım sigortası primleri: Ücretliler emeklilik, hastalık, işsizlik ve bakım sigortası primlerini yıllık 1.900 Euro (evli olanların birlikte beyanname vermeleri halinde 3.800 Euro) ile sınırlı olmak üzere indirim konusu yapmaktadır. Alman Sosyal Güvenlik Kanununa göre temel sağlık hizmetlerine yönelik primler ile bakım sigortası için gönüllü olarak sözleşme kapsamında ödenen primler de özel harcama olarak indirim konusu yapılabilmektedir (OECD, 2018:295).
- Ücretlilere işle ilgili mesleki kitap ve periyodik yayın alımları, mesleki kuruluşlara, sendikalara vb. kuruluşlara ödenen üyelik aidatları, işyeri ve ev arasındaki ulaşım giderleri, iş nedeniyle iki konuttan yararlanılması halinde yapılan harcamalar için yıllık 1.000 Euro tutarında toptan indirim hakkı tanınmaktadır. Ayrıca limitin aşılması halinde belgelendirilmesi koşuluyla yapılan giderler talep edilebilmektedir. Çalışanlar, kilise vergisi ile yapılan bağışlar için yıllık 36 Euro (eşler birlikte bildirimde buldukları takdirde 72 Euro) yıllık özel gider indirim hakkına da sahiptir. Sigorta kapsamına dâhil olmayan sağlık harcamaları ise kısmen gelir vergisinden indirilmektedir (OECD, 2018:295). Emeklilere de yıllık 102 Euro tutarında gider indirimi hakkı tanınmıştır (EY, 2017:479).

Aşağıdaki tabloda, işveren tarafından yapılan brüt ücret ödemesinden yukarıda sayılan indirimler düşülerek bulunan matraha uygulanacak gelir vergisi tarifesi yer almaktadır.

Tablo 3. Alman Gelir Vergisi Tarifesi 2017

Bekârlar İçin		Evliler İçin	
Yıllık Gelir (Euro)	Vergi Oranı (%)	Yıllık Gelir (Euro)	Vergi Oranı (%)
8.820’ye kadar	0	17.640’a kadar	0
8.821-54.057	14	17.641-108.116	14
54.058-255.303	42	108.117-512.607	42
256.304 ve üzeri	45	512.608 ve üzeri	45

Kaynak: EY, 2017:481’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Almanya’da, vergi tarifesi mükelleflerin medeni durumuna göre düzenlenmiştir. İlk dilimdeki matrah gelir vergi dışında tutularak mükelleflere “en az geçim indirimi” imkânı sağlanmıştır. Tablo 3’ten de görüleceği üzere geçim

indirimi tutarı 2017 yılında bekârlar için 8.820 Euro, evlilerin birlikte beyanname vermeleri halinde 17.640 Euro ile sınırlandırılmıştır (OECD, 2018:296). Vergi tarifesi artan oranlı olup, efektif vergi oranı %14, maksimum vergi oranı %45 ve marjinal vergi oranı %42'dir.

3.1.2. Dayanışma Vergisi

Dayanışma vergisi, gelir vergisi borcunun %5,5'i oranında hesaplanmaktadır. Dayanışma vergisi, bekârlar için 972 Euro, eşlerin birlikte beyanname vermeleri halinde 1.944 Euro istisna limitinin aşılması halinde hesaplanmaktadır (OECD, 2018:296).

3.1.3. Kilise Vergisi

Almanya'da işveren tarafından mukim kilise üyesi olan çalışanların ücretlerinden gelir vergisi borcunun %8 ya da %9'u oranında hesaplanan kilise vergisi kaynağa kesilerek vergi idaresine ödenmektedir (EY, 2017:479) Kilise vergisi oranındaki farklılık bu verginin eyaletlerin yasama yetkisinden kaynaklanmaktadır. Maliye Bakanlığınca toplanan kilise vergisi, Katolik ve Protestan Kilisesinin temsil oranlarına göre pay edilmektedir (Doğan, 2008:10).

3.1.4. Sosyal Güvenlik Primleri

Sosyal güvenlik primleri, çalışanın ücretine hastalık, emeklilik, işsizlik, bakım ve kaza olmak üzere beş tür prim oranı uygulanmak suretiyle hesaplanmaktadır. Tablo 4'te çalışanlar ve işverenler tarafından ödenen hastalık, emeklilik, işsizlik, bakım ve kaza sigortalarına ilişkin oranlar ile primlerin hesaplanmasında esas olan prim tavanları ve sadece işveren tarafından ödenmesi gereken primler gösterilmiştir.

Tablo 4. Sosyal Güvenlik Prim Oranları ve Tavanları

Sosyal Güvenlik Primleri	Hastalık Primi	Emeklilik Primi	İşsizlik Primi	Bakım Primi	Kaza Primi
İşçi	%8,4 ^a	%9,35	%1,5	%1,025 ^d	-
İşveren	%7,3	%9,35	%1,5	%1,025	%7,605
Prim Tavanı	52.200€	76.200€ ^{b c}	76.200€	52.200€	

Kaynak: OECD 2018:296-297'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

a. %8,4 oranının %7,3'ü çalışan primi, %1,1'i ek prim olarak ödenmektedir.

b. Tavan sınırı aşıldıktan sonra prim kesintisi uygulamasına devam edilmemektedir.

c. Yıllık ücret tutarı 400€-10.200€ limitinde kalması halinde emeklilik primi sadece işveren tarafından ödenir.

d. Çocuğu olmayanlar için bakım sigortası oranı %1,025'tir.

Emeklilik sigortasının ek primi dışındaki kısmı ile hastalık, işsizlik, bakım sigorta prim oranlarının yarısı ile kaza sigortası tamamen işveren tarafından karşılanmaktadır. Kaza sigortasında işveren payı çalışana yaptığı ödemeye ve işyerinin tehlikesine bağlı olarak belirlenmektedir.

3.1.5. Beyanname Doldurma ve Ödeme Süreçleri

Almanya'da ücretlerin vergilendirilmesi temel olarak kaynağa kesinti yöntemiyle yapılmaktadır. İşverenler tarafından çalışanlara yapılan ücret ödemelerinden gelir vergisi yanında, dayanışma vergisi, kilise vergisi ile sosyal güvenlik primleri de kaynağa kesilmektedir (EY, 2017:484-485). Dar mükelleflerin, kaynağa vergilendirilmeyen gelirleri için beyanname verme yükümlülüğü bulunmaktadır. Ayrıca mükelleflerin kaynağa vergilendirilen gelirler için, AB üyesi ülke vatandaşı olmaları koşuluyla beyanname doldurabilme hakları bulunmaktadır. Ancak indirilmesine izin verilen 8.820 Euro tutarındaki kişisel indirim ücret geliri dışındaki gelir unsurlarına uygulanmamaktadır (EY, 2017:485). Bu uygulama Alman vergi sisteminin, ücret gelirleri lehine ayırma kuramı uygulamasının bir göstergesidir.

Diğer gelir unsurları için beyanname verilmesi durumunda kaynağa kesilen ücretler de gelir vergisi beyannamesine dâhil edilmektedir. Bakmakla yükümlü olunan çocukların geliri aileleri ile birleştirilmemektedir. Bazı koşullarda kişisel gelir vergisi beyannamesi doldurulurken, okul ücretinin %30'u özel harcama olarak vergiden indirilebilmekte olup bu tutar her çocuk için 5.000 Euro ile sınırlandırılmıştır. Diğer yandan 14 yaşına kadar her yıl maksimum 4.000 Euro ile sınırlı olmak üzere çocuk bakım ücretinin 2/3'ü özel harcama olarak vergiden indirilebilmektedir (EY, 2017:475).

3.2. Estonya’da Ücretlerin Verilendirilmesi

Estonya, 1994 yılında gerçekleştirdiği vergi reformu ile düz oranlı vergi sistemine geçmiştir. Düz oranlı gelir vergi sistemlerinde, kapsamlı vergi sistemlerinde aşırı biçimde uygulanan muafiyet, istisna, indirimlere yer verilmediğinden vergileme daha basit ve anlaşılardır. Düz oranlı vergi sisteminde ücretler, kaynakta kesinti yöntemine ek olarak beyan edilmekte ve diğer gelirlerle aynı oranda vergilendirilmektedir. Bu sistem, ücret gelirleri üzerinden gelir vergisi ve sosyal güvenlik primi yükümlülükleri dışında kesinti yapılmaması nedeniyle kaynakta kesinti yöntemine diğer vergi sistemleri karşısında işlerlik kazandırmaktadır.

3.2.1. Gelir Vergisi

Estonya’da vergiye tabi gelir; maaş, ücret, emekli aylığı, bağış, burs, sermaye kazançları, ödül, yönetim kurulu üyelerine ödenen ücretler, sorumluluk sigortası kapsamında yapılan ödemeler, emekli fonundan (ek veya gönüllü) yapılan ödemeler, kira gelirleri ile tahvil faizlerinden oluşmaktadır. İşverenler, çalışanlara yaptıkları ücret ödemelerinden en az geçim indirimi, sigorta primi ile satın alınan konut faizini indirmek suretiyle vergiye tabi tutmaktadır. Ancak işverenler tarafından çalışanların çocuklarına sağlanan eğitim yardımları ve sosyal güvenlik primi gelir vergisi matrahına dâhil edilmektedir. Brüt ücretten indirilmesine izin verilen unsurlara ise aşağıda yer verilmiştir (OECD, 2018:262):

- Her mükellefe 2017 yılı için kişisel gelirden yıllık 2.160 Euro tutarında “en az geçim indirimi” niteliği taşıyan temel indirim hakkı tanınmaktadır.
- 16 yaşına kadar iki ve daha fazla sayıdaki çocukların her biri için yıllık 1.848 Euro tutarında “ek çocuk indirimi” uygulanmaktadır.
- Çalışanların sosyal güvenlik sistemine ödedikleri işsizlik sigortası primleri brüt ücretten indirilmektedir.
- Çalışanlar tarafından ikincil emeklilik sistemi kapsamında özel sigorta fonlarına yapılan ödemelerin yaklaşık %2’si ile %3’ü brüt ücretten indirilmektedir. 2017 yılı için indirilmesine izin verilen tutar maksimum 6.000 Euro olup, çalışanın yıllık ücretinin %15’i ile sınırlıdır.
- Kaza ve meslek hastalığı yardımları (söz konusu yardımlar sigorta yardımı olarak ödenmezler) yıllık 768 Euro ile sınırlı olarak vergiye tabi gelirden indirilmektedir.
- Konut borç faizleri, eğitim masrafları, bağış ve yardımlar maksimum 1.200 Euro ile sınırlı olmak ve gelirin yıllık %50’sini aşmaması koşuluyla indirim konusu yapılmaktadır.

Estonya’da mahalli idarelere yönelik gelir vergisi uygulaması bulunmamaktadır. Gelir vergisi oranı, 2008-2015 yılları arasında %21 olarak uygulanırken (OECD, 2015:246), 2016 yılından itibaren %20’ye düşürülmüştür (OECD, 2018:262).

3.2.2. Sosyal Güvenlik Primleri

Estonya sosyal güvenlik sisteminde; işveren ve çalışanlardan kesilen işsizlik sigortası, işverenlerden kesilen emeklilik ve sağlık sigortası olmak üzere üç tür sigorta primi ödenmektedir. Tablo 5’te işsizlik, emeklilik ve sağlık sigortası primlerine ilişkin çalışan ve işveren payları görülmektedir. Çalışanlardan brüt ücretin %1,6 oranında işsizlik primi kesilirken, bu prime işveren katkısı %0,8’dir. İşverenler ayrıca çalışanlarının aylık 430 Euro’nun üzerindeki gelir için %20 emeklilik sigortası primi ve %13 sağlık sigortası primi ödenmektedir (OECD, 2018:263). Emeklilik sigortası primi %20 oranında olup, bu primin %16’lık kısmı devletin birincil emeklilik sistemine, %4’lük kısmı ikincil emeklilik sistemine aktarılmaktadır (EC, 2015:76-77).

Tablo 5. Sosyal Güvenlik Prim Oranları

	İşsizlik Sigortası Primi	Emeklilik Sigortası Primi	Sağlık Sigortası Primi
Çalışan Payı	%1,6	-	-
İşveren Payı	%0,8	%20	%13

Kaynak: OECD, 2018:263’ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

3.2.3. Bakmakla Yükümlü Olunan Çocuklara Yapılan Transferler

Estonya’da, ailelerin giderlerine kısmi katkı sağlamak amacıyla, çocukların eğitim ve bakım masraflarını karşılamaya yönelik sosyal transfer uygulamaları bulunmaktadır. Bu sistemde ilkökul, ortaokul, temel eğitim ya

da mesleki eğitime kayıtlı olmak koşuluyla 19 yaşına kadar çocuklara aile yardımı, doğum yardımı ve aile gözetimindeki çocuklar için de çocuk yardımı ödenmektedir. İndirimler yıllık olarak dikkate alınmaktadır. Çocuğun yaşına ve çocuklara bakan kişilerin statülerine göre değişen tutarlarda; çocuk bakım indirimi, askeri öğrenci indirimi, okul indirimi imkânı tanınmaktadır. Tablo 6'da 2017 yılında sağlanan yardımlara ilişkin limitlere yer verilmiştir. Yıllar itibarıyla belirlenen tutarı aşan yardımlar vergi matrahına dâhil edilmektedir (OECD, 2018:264).

Tablo 6. Çocuk ve Aile Yardımı Tutarları (2017)

Yardım Türü		Yardım Tutarı (Yıllık)
Çocuk ve Aile Yardımları (0-16/19 yaş için)	İlk ve ikinci çocuk için çocuk yardımı	600,00 €
	Üçüncü ve sonraki çocuklar için çocuk yardımı	1.200,00 €
	Bekâr çocuklu aile için çocuk yardımı	230,16 €
	3-6 çocuklu aile için aile yardımı	1.800 €
	7 ve üzeri çocuklu aile için aile yardımı	3.412,44 €

Kaynak: OECD, 2018:264'ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

Estonya'da yukarıdaki tabloda yer verilen yardımlara ilave olarak, yardıma muhtaç ailelerin ilk üyesi için aylık 394 Euro, 14 yaşından itibaren aile bireylerinin her birine 197 Euro, 14 yaşından küçük olanlara aylık 118,20 Euro tutarında yardım yapılmaktadır (OECD, 2018:264).

3.2.4. Beyanname Doldurma ve Ödeme Süreçleri

Estonya'da ücretliler temelde kaynaktan kesinti yöntemi ile vergilendirilmektedir. Düz oranlı vergi sistemi uygulanması nedeniyle, 2.160 Euro'yu aşan tüm gelirler %20 oranında vergilendirilmektedir. Sistem ücret ve diğer gelir unsurları arasında ayırıcı vergilemeye izin vermez iken, 2.160 Euro tutarındaki geçim indirimi gizli artan oranlılığı sağlamaktadır.

Estonya'da ücretlilerin; yıllık ücret tutarı 2.160 Euro'yu aşması, diğer gelirleri nedeniyle ek gelir vergisi ödenmesi gerektiren durum bulunması ve vergi indirimi uygulamasından yararlanma talebi olması hallerinde yıllık gelir vergisi beyannameyi vermeleri gerekmektedir. Eşler ayrı ya da birlikte beyanname verebilmektedir. Vergi borcu, kaynaktan kesilen vergiler mahsup edilerek belirlenmekte ve yabancı ülkelerde ödenen gelir vergilerinin mahsubuna da izin verilmektedir (EY, 2017:402-403).

3.3. Danimarka'da Ücretlerin Vergilendirilmesi

İkili gelir vergisi sistemini uygulayan Danimarka'da vergiye tabi gelir, kişisel emek geliri ve sermaye gelirinden oluşmaktadır. Sistemde emek gelirleri artan oranlı vergilendirilirken, sermaye gelirleri ise düz oranda vergilendirilmektedir. Sistem bu haliyle sermaye lehine ayırıcı vergilemeye izin vermektedir.

Emek geliri; ücret, maaş, yönetim kurulu üyelerine yapılan ücret ödemelerinden oluşmaktadır. Vergilendirilecek (saf) gelire, toplam gelirlerden kanunen indirilmesine izin verilen istisna ve indirimler düşülerek ulaşılmaktadır. Temelde çalışanlara yapılan bütün yardımlar emsal bedelinden vergilendirilmektedir. Uygulamada çalışanların şirket arabasını kullanması şeklinde sağlanan menfaatler ile diğer yardımların değeri özel olarak belirlenmektedir. İşveren tarafından çalışanın çocuklarına yapılan okul ödemeleri ücret olarak dikkate alınmakta ve vergilendirilmektedir (EY, 2014:323).

Bunun dışında Danimarkalı işverenler tarafından çalıştırılan göçmenlere özel vergi rejimi uygulanarak beş yıl süreyle ücretlerden artan oranlı tarife yerine, kaynaktan kesinti yöntemiyle %31,92 oranında düz oranlı vergi kesintisi yapılmaktadır. Bu oranın %8'ini sosyal sigorta primi oluşturmaktadır (EY, 2017:356).

3.3.1 Gelir Vergisi

Danimarka 1987 yılında gerçekleştirdiği vergi reformu ile ikili gelir vergisi sistemini uygulayan ilk ülkedir. Bu sistemde vergi oranı; vergi arbitrajını en aza indirmek için emek gelirlerine uygulanan en düşük oran ile sermaye gelirlerine uygulanan vergi oranını birbirine eşitlemektedir. Yüksek düzeyde kazanç elde eden çalışanlara artan oranlı tarife uygulanırken, sermaye gelirleri elde edenler düz oranda vergilendirilmektedir (Demirli ve Güran, 2009:172).

Danimarka’da ücretlerin vergilendirilmesinde ödeme gücüne ulaşmak amacıyla “en az geçim indirimi”, “artan oranlı tarife”, “ayırma ilkesi” ve “indirim” uygulamalarından yararlanılmaktadır. Ücretlerin kaynakta kesinti yöntemiyle vergilendirilmesinde başvuru indirimi unsurlarına aşağıda yer verilmiştir (OECD, 2018:249-250):

- Her vergi mükellefi 45.000 DKK⁴ tutarındaki matrahın %10,08’i oranında (4.536 DKK tutarında) kişisel indirim hakkına sahiptir. Evli olan ücretlilere kişisel indirim dışında ücretinin (maksimum 30.000 DKK’ye kadar) %8,75’i oranında, bekârlara ise ücretinin (maksimum 19.800 DKK’ye kadar) %5,75’i oranında ek kişisel indirim olanağı tanınmıştır. Eşlerden biri tarafından tam olarak kullanılmayan indirim diğer eşe aktarılabilmektedir. Nafaka ödemeleri de indirim konusu yapılmaktadır.
- Brüt ücretten; sendika aidatı, ulaşım giderleri, özel emeklilik sigortası primleri ve diğer indirimler (sözleşmeye dayanan nafakalar, kar amacı gütmeyen kurumlara yapılan 15.600 DKK’ye kadar katkı payları, adi ortaklıktan kaynaklanan geçmiş yıl zararları) düşülmektedir.

Danimarka’da merkezi hükümet gelir vergisi, kişisel emek geliri ve sermaye geliri toplamı üzerinden en düşük %10,08 oranında alınmaktadır. Emek gelirleri için vergi oranı, en yüksek dilim matrahının (479.600 DKK) aşılması halinde %15 oranında uygulanmaktadır. Ücret gelirleri üzerinden sağlık vergisi ve belediyelerce ayrıca gelir vergisi tahsilatı yapılmaktadır.

3.3.2. Sağlık Vergisi

Merkezi hükümet tarafından ücret gelirleri üzerinden %2 oranında sağlık vergisi almaktadır. Sağlık vergisi hesaplanırken vergiye tabi gelirden indirilecek tutar (45.000 DKK’nin %2’si olan) 900 DKK olarak uygulanmaktadır (OECD, 2018:249).

3.3.3. Mahalli Gelir Vergisi

Mahalli gelir vergisi, yerel yönetimler tarafından alınmaktadır. Mahalli gelir vergisi oranları, belediyelerin yetki alanlarıyla sınırlandırıldığından ülke genelinde farklı uygulanmaktadır. En düşük oran %22,5 iken, en yüksek oran %27,8’dir. Ortalama vergi oranı ise %24,91’dir. Çalışanların ücretlerinden mahalli gelir vergisi hesaplanırken matrah üzerinden 11.211 DKK (45.000 DKK’nin %24,91’ine eşittir) indirim hakkı tanınmaktadır (OECD, 2018:249-250).

3.3.4. Sosyal Güvenlik Primleri

Çalışanlar işsizlik sigortasına 11.604 DKK tutarında prim ödemektedir. 1999 yılından itibaren işsizlik sigortası primleri iki kısma ayrılmıştır. İlk kısmı 4.080 DKK’lik işsizlik sigortasından, ikinci kısmı 5.940 DKK’lik erken emeklilik planı için gönüllü prim ödemesinden oluşmaktadır. Çalışanlar, ortalama 1.584 DKK tutarında da sosyal güvenlik sistemi yönetim giderlerine katılım payı ödemektedir (OECD, 2018:250).

Her çalışan Emek Piyasası Ek Emeklilik Planına çalışılan saate göre ayda 379 DKK ile 1.136 DKK arasında değişen tutarda prim ödemektedir. İşverenler ise bu tutarların iki katı katkı primi ödemektedir. Çalışan primleri ücret matrahından indirilmektedir. İşverenler Emek Piyasası Ek Emeklilik Planına tam çalışma halinde 2.837 DKK, İşçi Garanti Fonuna 204 DKK, kaza sigortasına 200 DKK ve İşveren Tazminat Sistemi’ne 2.272 DKK tutarında prim ödemektedir (OECD, 2018:250-251).

3.3.5. Nakdi Transferler

Danimarka’da ücretliler, bakmakla yükümlü oldukları çocukları için 18 yaşına kadar transfer ödemesi alabilmektedir. Yaş grubuna göre değişen ve üç aylık dönemler için yapılan bu transferler aşağıdaki Tablo 7’de verilmiştir.

Çalışanlara yapılan transferler, ailenin gelirinden bağımsızdır. Tablo 7’de görülen tutarlar dikkate alınmadan bekârlara bakmakla yükümlü oldukları her çocuk için yıllık 5.540 DKK, kendileri için çocuk sayısı dikkate alınmadan 5.648 DKK tutarında transfer ödemesi yapılmaktadır. Ailesi olmayan çocuklara da yıllık transfer ödemesi yapılmaktadır.

⁴ Danimarka Kronu

Tablo 7. Bakmakla Yükümlü Olunan Çocuklara Yapılan Transferler

Yaş Grubu	Her Çocuk İçin (Üçer Aylık Tutar)
0-2 Yaş	4.491 DKK
3-6 Yaş	3.555 DKK
7-17 Yaş	2.796 DKK

Kaynak: OECD, 2018:251'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

On sekiz yaşından büyükler ise 940 DKK “green check” adı altında transfer ödemesi alabilmektedir. Evli çiftlerden yalnız birine verilen “green check” çocuklar için arttırılarak ödenmektedir. Bu tutar ikiden fazla çocuğu olanlara her çocuk için 215 DKK arttırılarak uygulanmaktadır. Green check, 388.200 DKK üzerindeki gelirin %7,5'i ile sınırlıdır. Yıllık geliri 226.900 DKK'den düşük olanlara 280 DKK ek green check ödemesi yapılmaktadır (OECD, 2018:251).

3.3.6. Beyanname Doldurma ve Ödeme Süreçleri

Danimarka'da, diğer ülkelerde olduğu gibi gelirin vergilendirilmesinde bir takvim yılı esas alınmaktadır. Emek ve sermaye geliri ile belirli bir limiti aşması halinde ücretler de beyana tabidir. Yıllık beyana tabi olan ücret gelirleri için, yıl içinde kaynaktan kesilen vergiler yıllık beyanname üzerinde mahsup edilebilmektedir. Kaynaktan kesilen vergiler, nihai vergiden fazla olması halinde mükellefe iade yapılmaktadır. Eşler ise ayrı beyanname vermektedir (EY, 2017:357-358).

3.4. Hollanda'da Ücretlerin Vergilendirilmesi

Hollanda'nın 2001 yılında yasalaştırdığı ve “Box System” olarak tanımlanan yeni gelir vergisi sistemi, ikili gelir vergisi sisteminin ideal tipine yakındır (Demirli ve Güran, 2009:188). Bu nedenle sistem yarı ikili gelir vergisi sistemi olarak nitelendirilmektedir. Sermaye çıkışlarını azaltmak amacıyla tasarlanan bu sistemde sermaye gelirleri düz oranda, emek gelirleri ise artan oranlı olarak vergilendirilmektedir. Ücretlerin vergilendirilmesinde ödeme gücüne ulaşmak amacıyla “en az geçim indirimi”, “artan oranlı tarife”, “ayırma ilkesi” ve “indirim” uygulamalarından yararlanılmaktadır. Hollanda'da eşler kişisel gelirlerinden dolayı ayrı ayrı vergilendirilmektedir.

3.4.1. Gelir Vergisi

Hollanda yarı ikili gelir vergisi sistemi, geliri üç kategoride vergilendirmektedir. Buna aynı zamanda kutu sistemi de denilmektedir. Vergiye tabi matrahın hesaplanmasında her gelir kategorisi kendine özgü vergi oranları ve istisnalar barındırmaktadır. Genellikle bir kategoride gelirin elde edilmesinden doğan zarar, başka bir kategorideki gelirden indirilememektedir. Bu kategorilere aşağıda yer verilmiştir (EY, 2017:990-993):

1. Kategori (1. Kutu): Bu kategori emek geliri, ticari kazanç ve gayrimenkulden elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. Kişisel ticari faaliyetlerden, serbest meslek faaliyetlerinden ve kişisel ortaklıktan elde edilen paylar ticari kazanç sayılmaktadır. Bu kategoride gelir artan oranlı tarifeye tabidir. Gelirin 67.072 Euro'yu aşması halinde vergi oranı maksimum %52'dir. Çalışanların elde ettiği ücret ile yönetim kurulu üyelerine ödenen ücretler kaynaktan vergilendirilmektedir. Ücret ödemelerinden yapılan gelir vergisi kesintisi nihai verginin peşin ödenmesi olarak işlev gören PAYE⁵ sistemine dayanmaktadır.

Emek geliri, maaş, ücret, emekli aylığı, hisse senedi, ikramiye ve konuta tanınan indirim unsurlarını (oturlan eve ilişkin harcamalar, taşınma masrafları) kapsamaktadır. Konut indirimleri belirli bir limiti aşması halinde ücretlere eklenerek vergilendirilmektedir. Sermaye şirketlerinin yöneticilerinin ücretleri ile yatırımlardan elde edilen kişisel kazançlar artan oranlı tarifeye göre vergilendirilmektedir.

Çok uluslu şirketlerin, Hollanda'da ikamet etmeyen 12 aylık sürede 60 gün süreyle çalıştırdıkları kişilere “60 gün kuralı” gereği yaptıkları ödemeler gelir vergisine tabi tutulmaktadır.

2. Kategori (2. Kutu): Şirket hisse senedinden elde edilen kar payları bu kategoriye girmekte ve %25 oranında gelir vergisine tabi tutulmaktadır.

⁵ PAYE: Pay As You Earn (kazandığın kadar öde).

3. Kategori (3. Kutu): Bu kategorideki gelirler; tasarruf ve yatırımlardan elde edilen gelirlerden oluşmakta ve %30 oranında vergilendirilmektedir. Bu kategorideki gelirleri elde eden bütün mükellefler 25.000 Euro tutarında istisna hakkına sahiptir.

Hollanda’da elde edilen ücretlerden aşağıdaki indirimlerin düşülmesine izin verilmektedir (OECD, 2018:432-433):

- Çalışanların sağlık sigortası dışındaki sosyal güvenlik primleri gelir vergisi matrahından indirilebilmektedir. Sağlık primi, gelir vergisi matrahına dâhil edildiğinden çalışanların vergi yükünü arttırmaktadır.
- Ev ile işyeri arası uzaklığın 10 km’den fazla olması halinde kamu tarafından sağlanan ulaşıma ilişkin giderler brüt ücretten indirilebilmektedir. 80 km’yi aşan uzaklıklarda 2.073 Euro ile sınırlı olmak üzere ulaşım giderinin ücretten indirilmesine izin verilmektedir. Ulaşım giderleri doğrudan işveren tarafından ödenmişse çalışanların indirim hakkı bulunmamaktadır. Ulaşımında çalışanın kendi arabasını kullanması halinde yapılan ödeme belirli bir tutara kadar ücretten indirilmektedir.
- Özel emeklilik programlarına yapılan prim ödemeleri ve oturlan konutla ilgili emsal kira bedelini aşan mortgage faizleri de indirim konusu yapılabilmektedir.
- Kronik hastalıklardan kaynaklanan giderler, özel gider olarak kabul edilen diyet harcamaları, doktor tarafından yazılan ilaç ödemeleri, sağlıkla ilgili ulaşım giderleri Brüt ücretten indirilebilmekte, görsel araçlara ilişkin giderler ile sigorta primlerinin özel gider olarak indirilmesine izin verilmemektedir. Bekâr çalışanların gelirinin 7.586-40.296 Euro arasında olması halinde gelirin %1,65’ini aşan harcamalar, özel gider olarak indirilebilmektedir. Gelirin, 7.586 Euro’ya eşit veya bundan daha düşük olması halinde indirim tutarı 129 Euro’dur. Eşlerin gelirinin 40.296 Euro’yu aşmaması halinde yapabilecekleri özel gider indirimi 258 Euro ile sınırlıdır.
- Mesleki eğitimle ilgili en düşük 500 Euro, en yüksek 15.000 Euro ile sınırlı olmak üzere gider indirimine izin verilmektedir.
- Gelirin %1’i ile sınırlı ve 60 Euro’yu aşan tutarda kamu yararına kurumlara yapılan bağışlar vergiye tabi gelirden indirilebilmektedir.

Tablo 8. Emek ve Gayrimenkul Kazançlarına Uygulanan Vergi Tarifesi

Vergiye Tabi Gelir (Euro)	Gelir Vergisi Oranı (%)	Sosyal Güvenlik Primi Oranı (%)	
		65 Yaş Altı	65 Yaş Üstü
0-19.982	8,90	27,65	9,75
19.982-33.791	13,15		
33.791-67.072	40,80	-	-
67.072 ve üzeri	52,00	-	-

Kaynak: OECD, 2018:434

Tablo 8’de gelir vergisi ve sosyal güvenlik primlerinin hesaplanmasında esas olan tarife görülmektedir. Hollanda’da, emek ve gayrimenkul gelirleri, dört basamaklı artan oranlı gelir vergisi tarifesine göre vergilendirilmektedir. Sosyal güvenlik primleri ise, tarifenin 1. ve 2. dilimlerindeki matrah üzerinden 65 yaş altı ve üstü yaş gruplarına göre ayrı hesaplanmaktadır. Prim oranları; 65 ve üzeri yaşlarda %9,75 ve 65 yaş altında %27,65’tir. Sistemde dul ve yetim aylıkları ile istisnai sağlık harcamaları için de kesinti yapılmaktadır. Hollanda’da gelir vergisi tarifesine göre hesaplanan vergiden aşağıdaki mahsupların (vergi indirimlerinin) yapılmasına izin verilmektedir:

Genel Vergi İndirimi: İndirim 19.982 Euro’yu aşmayan gelire uygulanmakta olup, maksimum indirim tutarı 2.254 Euro’dur.

Ücret İndirimi: Ücret geliri elde edenler için uygulanan bu indirimin maksimum tutarı 3.223 Euro’dur.

Gelire Bağlı İndirim: Bu indirimden bekârlar, 12 yaş altında çocuğu olanlar ve eşinin geliri 4.895 Euro’yu aşanlar yararlanabilmektedir. İndirim hakkı 1.043 Euro ile sınırlıdır. Eşin geliri 4.895 Euro’yu aşması halinde vergiye tabi gelirin %6,159’u oranında “ek indirim” tanınmakta olup, bu haliyle gelire bağlı indirim tutarı maksimum 2.778

Euro'ya çıkmaktadır. Belirli koşullarda bekârlar elde edilen gelirin %4,3'ü oranında ek indirim hakkına sahiptir. Ek indirim tutarı da 947-1.319 Euro arasında değişmektedir.

Vergi indirimi, gelir vergisi borcundan ve sosyal güvenlik priminden de kısmen indirilebilmektedir (OECD, 2018:434-435).

3.4.2. Sosyal Güvenlik Primleri

Sosyal güvenlik primleri, “Ulusal Sigorta Kanunu” ve “Çalışan Sigorta Kanunu” “Sağlık Sigortası Kanunu” kapsamında üç kategoriye ayrılmaktadır. Ulusal sigorta primi, maksimum 33.790 Euro üzerinden hesaplanmaktadır. Prim, gelir vergisi matrahından indirim konusu yapılmamaktadır. Çalışanlardan yıllık maksimum 9.343 Euro prim kesintisi yapılırken, işverenler tarafından çalışan adına maksimum 6.183 Euro prim ödenmektedir. Sağlık sigortasına ise işverenler tarafından maksimum 3.571 Euro, çalışanlar tarafından da yaklaşık 1.320 Euro prim ödemektedir (EY, 2017:998-999). Tablo 9’da işveren ve çalışan tarafından ödenen primlerin matrah tavanları ve oranları görülmektedir.

Tablo 9. Sosyal Güvenlik Primleri

Ödeme Yükümlülükleri		Oran (%)	Maksimum Gelir (Euro)	Maksimum Prim (Euro)
Çalışan Payı	Genel Yaşlılık Aylığı	17,90	33.791	6.049
	Dul ve Yetim Aylığı	0,10	33.791	34
	Ek Sağlık Harcaması ve Sakatlık	9,65	33.791	3.261
	Toplam Maksimum Prim	27,65	-	9.344
İşveren Payı	Sakatlık, Hastalık, Maluliyet (Temel Oran)	6,16	53.701	3.308
	İşsizlik Sigortası Primi (Temel Oran)	2,64	53.701	1.418
	İşsizlik Sigortası Primi (Sektöre Göre)	1,16	53.701	730
	Çocuk Bakım Primi	0,50	53.701	268
	Toplam Sigorta Primi	11,10	52.763	6.183
	Sağlık Sigortası Primi	6,65	53.701	3.571

Kaynak: EY, 2017:999'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

İşsizlik primini yalnızca işverenler ödemektedir. Brüt gelirin 52.763 Euro'yu aşması halinde prim oranı %2,44'tür. Her yetişkin kendi seçmiş olduğu özel sağlık sigortasına ortalama 1.212 Euro tutarında temel sağlık sigortası primi ödemektedir. Bu prim vergiye tabi matrahın hesabında indirim konusu yapılabilmektedir. İşverenler de çalışanlar için %6,75 oranında sağlık sigortası primi ödemektedir.

3.4.3. Nakdi Transferler

Hollanda'da, 6 ile 12 yaşları arasında çocuklu ailelere transfer ödemesi yapılmaktadır. Bu yardımın tutarı iki çocuk için yıllık 1.928 Euro'dur. Ayrıca aileler bakmakla yükümlü oldukları 18 yaşından küçük ve vergiden muaf geliri olan çocukları için “ek çocuk yardımı” alabilmektedir. Bu miktar bir çocuk için 1.038 Euro, iki çocuk için 2.040 Euro'dur. Yardım, ailenin geliri yıllık 20.109 Euro'yu aştığı takdirde her bir Euro'da %6,75 oranında azalmaktadır (OECD, 2018:437).

3.4.4. Beyanname Doldurma ve Ödeme Süreçleri

Hollanda'da işverenler PAYE sistemine göre ücretlerden vergi ve ulusal sigorta primlerini kaynaktan kesmektedir. Ücret vergisi; gelir vergisi ve ulusal sigorta primleri için “ön ödeme” olduğu kadar “nihai ödeme” niteliğindedir. İşverenler, ücretlerden yaptıkları gelir vergisi, ulusal sigorta primi ve sağlık sigortası kesintilerini ücretlerin ödendiği dönem itibarıyla vergi idaresine beyan etmektedir.

Hollanda'da ücretler temelde ve nihai olarak kaynaktan vergilendirilmektedir. Ancak kaynaktan vergilendirilmemiş ücret gelirleri için yıllık beyanname verilmesi gerekmektedir. Yıllık beyanname veren mükellefler, bordro kapsamında vergilendirilmeyen gelirden, kaynaktan kesilen vergilerini iade formu doldurarak mahsup edebilmektedir (PWC, 2015:37). Kaynaktan kesilen vergilerin, beyannameye hesaplanan vergiyi aşması halinde iade söz konusu olabilmektedir. Beyannamenin vergi idaresi tarafından değerlendirilmesinden sonra, ek gelir vergisi ve sigorta prim borcu çıkması halinde bu tutarlar iki ay içinde ödenmektedir. Eşler, ücret ve ticari kazanç

üzerinden ayrı ayrı vergilendirilmektedir. Mükellefler gelir kategorilerinde ve indirimlerde seçim yapma hakkına sahiptir. Ancak dar mükellefler, tam mükellef olana kadar bu imkândan yararlanamamaktadır (EY, 2017:1001-1002).

3.5. Türkiye’de Ücretlerin Vergilendirilmesi

Türkiye’de ücret gelirleri, Gelir Vergisi Kanunu (GVK) kapsamında gerçek usulden yararlanılarak ya da diğer ücret kapsamında vergilendirilmektedir. Gerçek usulde beyan ve kaynakta kesinti yöntemlerinden yararlanılmakla birlikte ücretlerin vergilendirilmesinde temel yöntem kaynakta kesinti yöntemidir. Ücretlerin vergilendirilmesinde ödeme gücüne ulaşmak amacıyla “en az geçim indirimi” ve “ayırma ilkesi” niteliği taşıyan “asgari geçim indirimi”, “artan oranlı tarife” ile “diğer indirim” uygulamalarından yararlanılmaktadır.

3.5.1. Gelir Vergisi

Türkiye’de ücret ve ücret sayılan ödemeler üzerinden sosyal güvenlik primi, hayat sigortası primi, sendika aidatı gibi kesintiler ile engellilik halinde engellilik indirimi düşülmekte ve safi ücret kaynakta vergilendirilmektedir. Kaynakta kesinti yapılan menkul sermaye iradı niteliğindeki diğer gelir unsurlarının aksine ücretler artan oranlı tarifeye göre vergilendirilmektedir. Türkiye’de uygulanan sistem kapsamlı gelir vergisi olmakla birlikte, bu haliyle ikili vergi sistemine benzemektedir.

Türkiye’de, ayırma prensibi kapsamında, ücretler ve diğer gelir unsurları için oranları aynı, tarife dilimleri farklı olan iki farklı gelir vergisi tarifesi uygulanmaktadır. Tablo 10’da ücretlerin vergilendirilmesinde yararlanılan vergi tarifesi görülmektedir.

Tablo 10. Ücretliler İçin Gelir Vergisi Tarifesi (2017)

Tarife Dilimleri	Oran
13.000 TL’ye kadar	%15
30.000 TL’nin 13.000 TL’si için 1.950 TL, fazlası	%20
Ücret gelirlerinde 110.000 TL’si için 5.350 TL, fazlası	%27
Ücret gelirlerinde 110.000 TL’den fazlasının 110.000 TL’si için 26.950 TL, fazlası	%35

Kaynak: GVK, md.103

Çalışanın kümülâtif gelir vergisi matrahı, tarifedeki dilim matrahını aşması halinde aşan kısım üst dilim oranından vergilendirilmektedir. Gelir vergisine tabi matrahın tespitinde, brüt ücretten aşağıda sayılan giderlerin indirilmesine izin verilmektedir (GVK, md.63; GVK, md.31):

- OYAK ve benzeri kamu kurumları için yapılan kanuni kesintiler,
- Sosyal güvenlik kurumlarına ödenen aidat ve primler,
- Mükellefin kendisi, eşi ve küçük çocukları için ödediği hayat, ölüm, kaza, hastalık, engellilik gibi şahıs sigorta primleri,
- Sendikalara ödenen aidatlar,
- Engellilik İndirimi: Engelli ücretliler ve bakmakla yükümlü bulunduğu kimseler arasında engelli bulunan ücretliler için engel derecesine göre uygulanmaktadır. Çalışma gücünün %80’ini kaybedenler 1. Derece, %60’ını kaybedenler 2. Derece ve %40’ını kaybedenler 3. Derece engelli kabul edilmektedir. Aylık olarak maktu tutarda uygulanan engellilik indirimi 2017 yılında engel durumu 1. Derece için 900 TL, 2. Derece için 470 TL, 3. Derece için 210 TL’dir (GVK, md.31). Ücretlerin beyanı halinde bu tutarların yıllık toplamı esas alınmaktadır. Gelir vergisi matrahı hesaplanırken engellilik indirimi öncelikli olarak düşülmekte ve kalan gelir vergisi matrahı üzerinden hesaplanan gelir vergisinden AGİ’nin bir aylık tutarı mahsup edilmektedir. Ancak indirilebilecek AGİ tutarı, kalan gelir vergisi tutarını aşmayacağı gibi AGİ’nin diğer aylara devri de mümkün değildir.

3.5.2. Damga Vergisi

Maaş, ücret, gündelik, huzur hakkı, aidat, ihtisas zammı, ikramiye, yemek ve mesken bedeli, harcırah, tazminat ve benzeri her ne adla olursa olsun hizmet karşılığı yapılan avans olarak ödenenler dâhil brüt ücret üzerinden %0,759 oranında damga vergisi kesintisi yapılmaktadır.

3.5.3. Sosyal Güvenlik Primleri

Sosyal güvenlik prim kesintileri, işveren tarafından işin ve hizmet erbabının niteliğine göre hak ettiği brüt ücreti üzerinden kesinti yoluyla alınan; “kısa vadeli sigorta kolları primi”, “uzun vadeli sigorta kolları primi”, “genel sağlık sigortası primi”, “işsizlik sigortası primi”, hizmet erbabının yaşlılık aylığı alması/emekli olması halinde “sosyal güvenlik destek primi” ödemelerinden oluşmaktadır (Evcil ve Göktaş, 2010:71).

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 4/a maddesine tabi olanlar ile 01.01.2008 tarihinden öncesinde ve sonrasında çalışmaya başlayan 4/c kapsamındaki ücretlilerin prim yükleri farklılık arz etmektedir. Prim yükü kamu ve özel sektör çalışanları arasında farklı olduğu gibi 5510 sayılı Kanun öncesinde çalışmaya başlayanların genel sağlık sigortasının tamamı devlet tarafından karşılanırken, özel sektörde çalışanların genel sağlık sigortası çalışanlar tarafından ve devlet katkısı olarak ödenmektedir.

Tablo 11. Sosyal Güvenlik Prim Oranları (2018)

5510 Sayılı Kanun, Md.4/c Kapsamındakiler		5510 Sayılı Kanun, Md.4/a Kapsamındakiler	
Prim kesintisi 5510 Sayılı Kanun öncesi (01.10.2008 tarihinden önce işe başlayanlar)		Kısa vadeli sigorta kolları	
İşgücü payı	% 16	İşçi payı	-
İşveren payı	%20	İşveren payı	%2*
Genel sağlık sigortası primi		Malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası primi	
İşgücü payı	-	İşçi payı	%9
İşveren payı	% 12	İşveren payı	% 11
Prim kesintisi 5510 Sayılı Kanun sonrası (01.10.2008 tarihinden sonra işe başlayanlar)		Genel sağlık sigortası primi	
İşgücü payı	%9	İşçi payı	%5
İşveren payı	% 11	İşveren payı	%7,5
Genel sağlık sigortası primi		İşsizlik sigortası primi	
İşgücü payı	%5	İşçi payı	% 1
İşveren payı	%7,5	İşveren payı	%2
		Sosyal güvenlik destek primi	
		İşçi payı	%7,5
		İşveren payı (%2'si Kısa Vadeli)	%22,5

Kaynak: 5510 Sayılı Kanun, md.81'e göre düzenlenmiştir.

* 19.01.2013 tarih 28533 sayılı RG'de yayımlanan 6385 sayılı Kanununun 9. maddesiyle 5510 sayılı Kanununun 81 inci maddesinin birinci fıkrası değiştirildiğinden 01.09.2013 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kısa vadeli sigorta kolları prim oranı, sigortalının prime esas kazancının %2'si olarak tespit edilmiştir.

Tablo 11'de 5510 sayılı Kanun kapsamında brüt ücret üzerinden hesaplanan işçi ve işveren payları görülmektedir. Çalışanların brüt ücretlerinden %9 oranında emeklilik, %5 oranında sağlık ve %1 oranında işsizlik sigortası kesilmektedir. Ayrıca işverenler de çalışanları adına %11 oranında emeklilik, %7,5 oranında sağlık, %2 oranında işsizlik ve %2 oranında kaza sigortası primi ödemektedir.

3.5.4. Diğer Yasal Kesintiler

Çalışanların ücretlerinden sendika üyesi olması halinde sendika kesintisi, Kefalet Sandığı ya da Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) üyesi olmasına göre sandık kesintisi ya da OYAK kesintisi yapılmaktadır.

3.5.5. Asgari Geçim İndirimi ve Transferler

Türkiye'de ücretlilere lehine “ayırma ilkesi” ve “en az geçim indirimi” niteliği taşıyan Asgari Geçim İndirimi (AGİ) uygulaması mevcuttur. Bu uygulama ile ücretliler şahsi ve medeni durumlarına göre asgari ücretin belirli bir tutarını ödeyecekleri gelir vergisinden indirebilmektedirler. AGİ, ücretlerin elde edildiği takvim yılı başında belirlenen asgari ücretin yıllık brüt tutarının;

- Mükellefin kendisi için %50'si,

- Çalışmayan ve herhangi bir geliri olmayan eşi için %10'u,
- İlk iki çocuk için %7,5'i,
- Üçüncü çocuk için %10'u,
- Diğer çocuklar için %5'i oranında uygulanmaktadır.

Asgari geçim indirimi, ücretlinin şahsi ve medeni durumu dikkate alınarak belirlenen indirim tutarlarına, gelir vergisi tarifesinin ilk dilimine uygulanan oranın çarpılmasıyla bulunmakta ve bu tutarının 1/12'si kaynaktan kesilen gelir vergisinden indirilmektedir.

Ülkemizde çalışanların bakmakla yükümlü oldukları eş ve çocukları için aile yardımı almaları söz konusudur. Bu yardım brüt ücretin bir unsurunu oluşturmakta ve bunun dışında nakdi olarak başka bir transfer ödemesi bulunmamaktadır.

3.5.6. Beyanname ve Ödeme Süreçleri

Türkiye'de ücret gelirleri temel olarak kaynaktan kesinti yöntemiyle vergilendirilmektedir. Ücretlerin kaynaktan kesintiye tabi olmadığı ve kesintiye tabi tutulmakla birlikte birden fazla işveren tarafından ödenen ücretlerde ikinci ve sonraki işverenlerden alınan ücret toplamının tarifesinin ikinci dilimini aştığı durumlarda yıllık beyanname verilmesi gerekmektedir. Sistemde, tutarı ne olursa olsun tek işverenden alınmış ve kaynaktan kesinti yöntemiyle vergilendirilmiş ücretler için yıllık beyanname verilmemektedir.

Ücretlilerin, diğer gelirleri için beyanname vermesi halinde, ücret gelirleri beyannameye dâhil edilmemektedir. Öte yandan dar mükellef gerçek kişiler tamamı Türkiye'de kesinti yapılmak suretiyle vergilendirilmiş ücretleri için yıllık beyanname vermediği gibi diğer gelirlerinden dolayı beyanname vermeleri halinde de bu gelirlerini beyannameye dâhil etmemektedir (GVK, md.86).

Türkiye'de ücretliler, ikinci ve sonraki işverenlerden elde ettikleri ücret gelirlerinin safi tutarı beyanname verme sınırını aşması halinde varsa diğer gelirleri ile birlikte ücret gelirlerini beyan etmekle yükümlüdürler. Beyan yoluyla vergilendirilen ücretliler, safi tutarın bulunması sırasında yaptıkları indirimlere ek olarak GVK, md.89'da sayılan diğer indirimlerden de yararlanabilmektedirler. Bu durum aynı tutarda ücret elde edip farklı yöntemle vergilendirilen mükellefler arasında eşitsizlik yaratmaktadır.

4. OECD ÜLKELERİNDE ÜCRETLERİN VERGİLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN KARŞILAŞTIRMA

Dünya Bankası (World Bank), Dünya Çalışma Örgütü (ILO) gibi uluslararası kuruluşlar 2008 Küresel finans krizi sonrasında gelir eşitsizliğinin temelindeki ücret eşitsizliğinin giderilmesi amacıyla çalışanların vergi ve transfer araçlarıyla desteklenmesi yönünde ülkelere önerilerde bulunmuşlardır. Ülkeler son yıllarda, gelir vergisinin artan oranlılığını azaltırken, vergi indirimlerine ağırlık vermişlerdir. Bu dönemde emeklilik ve sağlık sigortası ödemeleri, eğitim harcamaları gibi sosyal transferler, toplu sözleşme ve asgari ücret uygulamaları, çalışanların kişisel yeteneklerini arttırmaya ve mesleki uyuma yönelik sosyal programlar aracılığıyla kurumların sürdürülebilirliği artırılarak büyümeyi sağlayan, gelir dağılımını düzenleyen dolayısıyla ücret eşitsizliğini gideren politikalar ağırlık kazanmıştır (ILO, 2016b:86-88).

Ülkelerin gelir vergisi oranları yüksek olmakla birlikte vergilemede eşitlik ve adalet ilkelerini gerçekleştirmek üzere tanınan indirimler çalışanların gerçek ödeme gücüne ulaşılmasını sağlamaktadır. Brüt ücretten indirilmesine izin verilen unsurlar, kapsamlı gelir vergisi özelliği gösteren Almanya ile yarı ikili gelir vergisi sistemini uygulayan Hollanda'da çeşitlilik gösterirken, ikili gelir vergisi sistemi uygulayan Danimarka'da daha sınırlıdır. Ülkemizde ise kaynaktan vergilendirilen ücretten indirilecek unsurlar sınırlı tutulduğundan gelir vergisi matrahı çalışanların gerçek ödeme gücünü yansıtmamaktadır.

OECD ülkelerinde ücret gelirlerine tanınan başlıca indirimler; az geçim indirimi, engellilik indirimi, ücretin elde edilmesine yönelik yapılan giderler, çalışanların kendisi ve aile bireyleri için yaptığı eğitim ve sağlık harcamaları, zorunlu sigorta primi ile hayat sigortası ve bireysel emeklilik gibi özel sigorta sistemine gönüllü olarak yaptığı ödemelerden oluşmaktadır. En az geçim indirimi kapsamında çalışanlara tanınan temel indirim OECD ülkelerinde matrahtan indirim, ülkemizde ise AGİ adıyla vergiden indirim şeklinde uygulanmaktadır.

Ülkeler arasında farklı uygulamalar bulunmakla birlikte, çalışanların gelirine ve bakmakla yükümlü olduğu aile bireylerinin yaşına, eşin çalışıp çalışmamasına, çocuk sayısına ve engellilik durumuna göre transfer ödemesi yapılmaktadır. Almanya’da, çalışanlara transfer ödemesi yapmak yerine sosyal içerikli indirimlerle gelir vergisi matrahı düşürülmektedir. Türkiye’de ise eş ve çocuk yardımı brüt ücretin unsurlarından olup, her yıl belirlenen limit aşıldığında gelir vergisi ve sigorta primi matrahına dâhil edilmektedir. Türkiye’de sosyal içerikli yardımların ücret içindeki payının düşük olması ve istisna tutarının üzerindeki yardımların vergi ve prim kesintilerine tabi tutulması nedeniyle söz konusu yardımlar diğer ülkelerle karşılaştırılabilecek nitelikte değildir.

Tablo 12’de ülkelerin bekâr ya da çocuğu olmayan ücretlilere tanıdığı temel indirim tutarları ile vergi oranlarına ve çalışanlara ödenen yıllık ortalama ücretlere yer verilmiştir. Temel indirim, 2017 yılı için artan oranlı tarife yapısına sahip Almanya’da 8.652 Euro, Türkiye’de 1.482,36 TL ve Hollanda’da 2.242 Euro, düz oranlı tarife yapısına sahip Estonya’da ise 2.160 Euro’dur. Estonya’da ücretlinin yararlandığı 2.160 Euro tutarında temel indirimden başka 15 yaşından büyük çocuklarına da aynı tutarda indirim hakkı tanınmaktadır. Danimarka’da çalışanlar 4.536 DKK tutarında temel indirim yanında medeni durumlarına göre gelirleriyle orantılı ek indirimden yararlanma imkânına sahiptir. Hollanda’da ise çalışanlar için 2.254 Euro tutarında genel vergi indirimi dışında değişen tutarlarda ücret indirimi ve eşin gelirine göre değişen indirimlerden yararlanmaktadır. Bu ülkelerde ortalama ücret ve asgari ücret düzeyinde ücret elde eden bekâr çalışanlar tarifenin en alt dilimindeki oranlardan, ortalama ücret düzeyinde ise üst dilimlerden gelir vergisine tabi tutulmaktadır.

Tablo 12. Ortalama Ücret ve Asgari Ücret Düzeylerinde Temel İndirim Uygulaması

Ülkeler	Brüt Ücret (Yıllık Ortalama ^b)	Temel İndirim ^c	Temel İndirim/ Brüt Ücret (%)	Ortalama Ücretin Tabi Olduğu Vergi Oranları (%)
Almanya	49.450 Euro	8.820 Euro	17,84	14,00
Danimarka ^a	413.503DKK	4.536 DKK	1,10	6,83
Hollanda	50.909 Euro	2.254 Euro	4,43	8,40/ 12,25/ 40,40
Estonya	14.810 Euro	2.160 Euro	14,58	20,00
Türkiye	40.308 TL	1.482,36 TL	3,68	20,00-27,00

Kaynak: İncelenen ülkelere ilişkin yapılan açıklamalardan yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

a. Danimarka’da asgari ücret uygulaması bulunmamaktadır.

b. Ortalama ücret OECD tahmini olarak dikkate alınmıştır.

c. Hesaplamalarda bekâr ve çocuksuz çalışanların ücretleri dikkate alınmıştır.

Tablo 12’de ayrıca temel indirim tutarının, çalışanların ortalama brüt ücretine oranı verilmiştir. Temel indiriminin ortalama ücret içindeki payının en yüksek olduğu ülkeler %17,84 ile Almanya ve %14,58 ile Estonya iken, en düşük olduğu ülkeler ise %1,10 ile Danimarka ve %3,68 ile Türkiye’dir. AGİ tutarı Türkiye’de düşük belirlendiğinden gelir vergisi tahsilâtının düşmesini engellemektedir. Ayrıca çalışanın medeni durumuna göre hak kazandığı AGİ’nin gelir vergisinden fazla olması halinde mükellefe herhangi bir iade yapılmadığı gibi yararlanılamayan kısmının gelecek aylara aktarılmasına da izin verilmemektedir.

Dünyada son dönemde uygulanan vergi politikaları gereği ücretin vergilendirilmesinde kullanılan gelir vergisi tarifelerinin artan oranlılığı düşürülürken, dilim sayısının azaltılması yoluna gidilmiştir. İncelenen ülkelerin gelir vergisi tarifelerinde dilim sayısı gizli artan oranlılık da dikkate alındığında iki ile altı arasında değişmekte ve oranlar arasında yükseklik farkı ise düzensiz seyir izlemektedir. Dilim sayısının azlığı artan oranlılığın katı seyrettiğine işaret etmektedir. Bu durum ikili (Danimarka) ve yarı ikili (Hollanda) gelir vergisi uygulanan ülkelerde artan oranlı tarifeye vergilendirilen ücretlilerin sermaye faktörü karşısında daha ağır vergi yüküyle karşılaşmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de GVK’nın 94. maddesi kapsamında kaynaktan kesintiye tabi tutulan diğer gelir unsurları sabit oranda vergilendirilirken, ücretlilerin artan oranlı tarife göre vergilendirilmesi, ücretliler açısından “ağırlaştırıcı” bir durum yaratmaktadır. Diğer gelir unsurları karşısında ücretin safi tutarı üzerinden vergilendirilmesi bu durumu telafi etmeyi amaçlamakla birlikte ücretten indirilmesine izin verilen unsurların sınırlı tutulması ücretlilerin gerçek usulden tam olarak yararlanmasını engellemektedir.

Ülkemizde 2006 yılında ücretler lehine oran farklılaştırmasına dayanan ayırma ilkesine fiilen son verilmesiyle diğer vergi unsurlarına göre çalışanların vergi yükü ağırlaşmıştır. 2010 yılından itibaren artan oranlı tarifenin 3. ve 4. dilimlerindeki matrah uzunluklarının ücretliler lehine genişletilmesiyle diğer gelir unsurlarına göre yüksek

ücretli çalışanlar yeniden ayırma ilkesinden yaralanma imkânına kavuşmuştur. Tarifenin ilk iki diliminde yükseklik farkı beş puan olmakla birlikte dilim uzunlukları dar tutulduğundan çalışanların kümülâtif vergi matrahı yılın birinci altı aylık döneminde üst dilimlerdeki oranlardan vergilendirilmektedir. Son iki dilimde yedi ve sekiz puan olan yükseklik farkının artan oranlılığı daha katılaştırması beklenirken, matrah uzunlukları arttırıldığı için yüksek ücret elde edenlerin vergi yükü hem diğer gelir unsurlarına hem de düşük ücretli çalışanlara göre azalmaktadır. Bu durum hem dikey hem de yatay vergi adaletinden sapmaya neden olmaktadır.

İncelenen ülkelerde ücretlere tanınan muafiyet, istisna ve indirimler ücretliler arasında ayırım yapılmaksızın uygulandığında vergilemede genellik ve eşitlik ilkelerinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ülkemizde ise muafiyet, istisna ve indirimler açısından gelir vergisi kapsamında ücretlilere yönelik diplomat muafılığı dışında muafiyet uygulaması bulunmadığı gibi objektif vergi mükellefiyetinden bağımsızlık sağlayan istisnalar bütün çalışanları kapsayacak şekilde genel nitelik taşımamaktadır. GVK dışında çalışanların özlük haklarını düzenleyen kanunlarla kamu sektöründe brüt ücreti oluşturan unsurlar vergi ve sosyal güvenlik prim kesintisi dışına çıkarılarak ücret matrahının daralmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de safi ücretin hesaplanmasında yararlanılacak indirimler bakımından ücretleri kaynağa vergilendirilenler ile beyana tabi olanlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Ücretleri beyana tabi olanlar GVK, md.63’te sayılan indirimlere ek olarak yıllık gelir beyannameşi üzerinden GVK, md.89’da yer alan indirimlerden de yararlanabilmektedir. Bu kapsamda beyan yoluyla vergilendirilen ücretliler; kendileri ile eşleri ve küçük çocukları için yaptıkları eğitim ve sağlık harcamalarını, bağış ve yardımları, sponsorluk harcamalarını, hayat sigortası ve sosyal güvenlik primleri gibi giderlerini brüt ücretten indirebilmektedir. Dolayısıyla kaynağa vergilendirilen ücretlilerin vergi yükü, beyan yoluyla vergilendirilenlere göre daha yüksek çıkmaktadır. Dikey vergi adaletini gerçekleştirmek üzere ekonomik ve sosyal nedenlerle ücretlilere yönelik getirilen engellilik indiriminin enflasyonist süreçte reel değerinin düşmesi nedeniyle engelli çalışanlara yeterli koruma sağlayamadığı da bilinmektedir.

Türkiye’de kaynağa vergilendirilmekle birlikte futbolcu, jokey ve antrenörlerin aldıkları ücretlerin düşük ya da sabit orandan vergilendirilmesi artan oranlı tarifeye göre vergilendirilen ücretliler açısından yatay vergi adaletini olumsuz etkilemektedir⁶. Aynı durum asgari ücretliden daha düşük vergi ödeyen diğer ücretlerin karne yöntemiyle vergilendirilmesinde de ortaya çıkmaktadır.

Ülkelerin toplam kamu gelirlerinin dağılımı vergi politikalarının sonuçları bakımından önemli bir gösterge niteliğindedir. Bu bakımdan Tablo 14’te çalışmada incelenen ülkelerin toplam vergi gelirlerinin dağılımı verilmiştir.

Tablo 13. Kamu Gelirlerinin Dağılımı (2016)

Ülkeler	Gelir Vergileri (%)	SG ^b Primleri (%)	Bordro Vergileri (%)	Servet Vergileri (%)	Tüketim Vergileri (%)	Diğer Vergiler (%)	AB Vergisi (%)
Almanya	31,9	37,7	-	2,8	27,1	-	0,4
Danimarka ^a	62,5	0,1	0,6	4,0	32,3	-	0,3
Hollanda	27,3	38,2	-	3,9	29,6	0,1	0,9
Estonya	22,4	33,4	-	0,8	42,9	-	0,5
Türkiye	21,2	28,8	-	4,8	43,6	1,6	-

Kaynak: OECD, 2017:55’ten yararlanılarak hazırlanmıştır.

a. Toplam vergi gelirlerinden sermaye transferleri düşülmüştür.

b. Sosyal Güvenlik

Gelir vergileri, bordro vergileri, sosyal güvenlik primleri ile tüketim vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı Estonya’da %98,7, Almanya’da %96,7, Danimarka’da %95,5, Hollanda’da %95,1 ve Türkiye’de %93,6’dır. Toplam vergi gelirleri içinde gelir üzerinden alınan vergiler ile sosyal güvenlik primlerinin oranı Almanya’da %69,6, Hollanda’da %65,5, Danimarka’da %62,6, Estonya’da %55,8 ve Türkiye’de %50’dır. Söz konusu dağılım, çalışanın işverene maliyeti (kamusal yük) ile eline geçen net ücreti (nakit yardımlar dâhil) arasındaki farkın toplam işgücü maliyetine oranını ifade eden vergi takozu (Şenyüz, 2007: 167; Esin vd., 2009: 4) açısından önem arz etmektedir. Tablo 2’ye göre ortalama ücrette vergi takozu Almanya’da %49,7, Estonya’da %39, Türkiye’de

⁶ Benzer görüş için bkz: (Yeniçeri, 2014:84).

%38,7, Hollanda'da %37,5 ve Danimarka'da %36,3'tür. Ücret üzerindeki vergi takozu Estonya dışındaki ülkelerde çalışan üzerinde kalmaktadır. Estonya'da %39 olan vergi takozunun %13,7'si çalışan, %25,3'ü işveren üzerindedir. Almanya gelir vergisi ile sosyal güvenlik primlerinin payı ile vergi takozunun en yüksek olduğu ülke olmasına rağmen aynı durum Türkiye için geçerli değildir. Türkiye vergi takozunun büyüklüğü bakımından üçüncü sırada yer almasına rağmen gelir vergisi ve sosyal güvenlik primlerinin vergi gelirleri içindeki payının en düşük olduğu ülkedir. Bu haliyle vergi gelirlerinin dağılımı ücret üzerindeki vergi takozunun karşılaştırılmasına imkân vermemektedir.

Tablo 13'te tüketim eğilimi yüksek olan ücretliler açısından yapılabilecek bir başka değerlendirme ise vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı ile ilgilidir. Tüketim üzerinden alınan dolaylı vergilerin payı Türkiye'de %43,6, Estonya'da %42,9, Danimarka'da %32,2, Hollanda'da %29,6 ve Almanya'da %27,1'dir. Türkiye'nin dolaylı vergiler bakımından en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. Bu durum vergi ve prim sonrası net ücretin harcamaya dönüşmesi nedeniyle tüketim eğilimi yüksek olan ücretlilerin vergi yükünün ağırlaştığını göstermektedir.

Tablo 14'te incelenen ülkelerdeki ortalama ücret dikkate alınarak çalışanların işverene maliyeti, kamusal yükümlülükleri ile vergi indirimi, temel indirim, eş ve çocuk indirimi sonrasında net kamusal yükümlülükleri hesaplanmıştır.

Tablo 14. Kaynakta Vergilendirilen Ücretlerin Kamusal Yükümlülükleri (2015)

Ülkeler		Bekâr Çocuksuz %67	Bekâr Çocuksuz %100	Bekâr Çocuksuz %167	Bekâr 2 Çocuklu %67	Evli 2 Çocuklu %100	Evli 2 Çocuklu %133	Evli 2 Çocuklu %167	Evli Çocuksuz %133
Almanya	KY	34,8	39,8	43,9	17,9	21,5	27,1	31,4	34,7
	NKY	34,8	39,8	43,9	17,9	21,5	27,1	31,4	34,7
	İM	45,4	49,5	53,7	30,7	31,2	34,2	42,2	55,6
	BÜ	41.484	61.916	103.400	41.484	61.916	82.349	103.400	82.349
	NÜ	27.032	37.280	58.043	34.061	48.596	60.008	70.922	53.736
Danimarka	KY	33,7	36,1	42,0	32,2	32,1	34,0	35,2	34,0
	NKY	33,4	35,9	42,0	6,2	25,2	28,8	31,1	33,6
	İM	34,2	36,4	42,2	7,3	25,8	29,7	31,7	34,4
	BÜ	37.32	55.272	92.304	37.032	55.272	73.511	92.304	73.511
	NÜ	24.667	35.444	53.581	34.746	41.321	52.317	63.608	48.820
Hollanda	KY	22,5	30,2	37,7	14,4	28,1	22,5	23,9	25,1
	NKY	22,5	30,2	37,7	-3,5	24,3	19,6	21,6	25,1
	İM	30,4	37,2	42,0	7,0	31,9	27,7	20,5	32,7
	BÜ	41.134	61.394	102.527	41.134	61.394	81.654	102.527	81.654
	NÜ	31.877	42.843	63.857	42.575	46.477	65.669	80.417	61.190
Estonya	KY	16,9	18,4	19,5	13,0	12,8	14,9	16,2	16,9
	NKY	16,9	18,4	19,5	-4,8	4,3	8,5	11,1	16,9
	İM	37,9	39,0	39,9	21,8	28,5	31,7	33,6	37,9
	BÜ	17.440	26.030	43.470	17.440	26.030	34.620	43.470	34.620
	NÜ	14.486	21.248	34.977	18.251	24.916	31.678	38.645	28.767
Türkiye	KY	24,3	27,4	32,0	22,5	25,4	23,8	25,5	24,7
	NKY	24,3	27,4	32,0	22,5	25,4	23,8	25,5	24,7
	İM	32,9	38,2	42,1	31,9	36,6	33,8	35,5	34,6
	BÜ	19.262	28.749	48.011	19.262	28.749	38.236	48.011	38.236
	NÜ	14.577	20.862	32.668	14.920	21.433	29.128	35.782	28.786
OECD Ort.	KY	21,3	25,5	30,8	15,1	19,9	19,9	22,0	22,0
	NKY	21,2	25,5	30,8	1,4	13,7	16,2	19,3	22,0
	İM	32,2	36,0	40,4	15,2	26,1	28,1	30,8	32,9
	BÜ	28.580	42.657	71.237	28.580	42.755	56.865	71.399	56.865
	NÜ	22.315	31.363	48.291	27.980	36.505	47.187	56.956	44.007

OECD-AB 22 Ort.	KY	24,0	28,6	34,3	16,3	21,3	21,6	24,3	24,5
	NKY	24,0	28,6	34,3	0,9	14,4	17,2	20,8	24,5
	İM	37,8	41,7	46,3	18,5	30,1	32,2	35,3	38,1
	BÜ	27.971	41.747	69.718	27.971	41.903	55.731	69.978	55.731
	NÜ	21.123	29.410	44.810	27.424	35.274	45.707	54.726	41.839

Kaynak: OECD, 2018:119-120-121-128-129'daki verilerden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

KY(Kamusal yük) = [Gelir Vergisi + Sosyal Güvenlik Primi Çalışan Payı]

NKY(Net Kamusal Yük) = [(Gelir Vergisi + Sosyal Güvenlik Primi Çalışan Payı) – Nakdi Yardımlar]

İM(İşgücü Maliyeti) = [(Gelir Vergisi + Sosyal Güvenlik Primi Çalışan ve İşveren Payı) – Nakdi Yardımlar]

BÜ: USD cinsinden hesaplanmış brüt ücret

NÜ: USD cinsinden hesaplanmış net ücret

OECD ülkeleri genelinde bekâr çalışanların işgücü maliyeti evli olanlara göre yüksektir. Kamusal yük ücret düzeyleri ile birlikte artış gösterirken, eş ve çocuklara yönelik indirim ve istisnalarla evli olan çalışanların bekârlara göre katlandıkları net kamusal yükümlülükleri Almanya, Danimarka, Hollanda ve Estonya'da daha düşüktür. Türkiye'de ise benzer eğilim görülmemektedir. Türkiye dışındaki ülkelere ücretlerden yapılan indirim ve istisnalarla vergi matrahı daraltılarak çalışanların kamusal yükümlülükleri düşürülürken, vergi indirimi, çalışmayan eş ve bakmakla yükümlü olunan çocuklara yapılan diğer transfer ödemeleri ile ele geçen net ücretleri arttırılmaktadır.

Küreselleşmenin etkisiyle yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi amacıyla işverenlerin prim yüklerinin düşürülmesi gelir vergisi, sigorta primi ve diğer yasal kesintilerden oluşan vergi takozunun nispi olarak büyümesine neden olmaktadır. 2017 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri tahsilatının 22,99'unu gelir vergisi (kaynakta kesilen %21,62) oluşturmaktadır (GİB, 2018:21). Gelir vergisi tahsilatının %94,04'ü kaynakta kesintiye dayandığından çalışanlar gelir vergisinin tek başına mükellefi haline gelmiştir. Çalışan üzerindeki kamusal yüklerin artması Türkiye'de kayıt dışı istihdamı arttırması yanında ekonomik büyüme ve kalkınma açısından önem arz eden beşeri sermayenin oluşumunu da engellemektedir. Ücretlilerin ağırlıklı olarak kaynakta kesinti yöntemiyle vergilendirilmesi, beyanname verme ve belge toplama gibi yükümlülükleri ve buna bağlı olarak da vergi bilincini olumsuz etkilemekte, bu durum kayıt dışılığı da körüklemektedir (Biyar ve Yılmaz, 2012:185).

Kaynakta kesinti yöntemi, ücretler açısından gelir vergisi dışında Almanya'da dayanışma vergisi ile kilise vergisi, Danimarka'da sağlık vergisi, mahalli gelir vergisi ve kilise vergisi, Türkiye'de ise damga vergisinin tahsiline de dayanak oluşturmaktadır.

Türkiye'de ücretlerin kaynakta vergilendirilmesinde brüt ücreti oluşturan unsurların tamamı damga vergisine tabi tutulduğundan vergi adaletinin sağlandığı anlaşılmaktadır. Ancak doğum yardımı, aile yardımı, çocuk yardımı, ölüm yardımı gibi sosyal içerikli ödemeler kamu ve özel sektör ayrımı gözetilmeksizin tüm ücretliler açısından damga vergisi dışında tutulması gerekmektedir.

Son olarak ücretlerin vergileme yöntemi bakımından bir kıyaslama yapmak gerekirse; çalışmanın başlangıç kısmında Tablo 1'de yer verdiğimiz üzere 34 OECD ülkesinden 14'ünde kaynakta kesinti yönteminin nihai vergilemeye dönüştüğü, 13'ünde kaynakta kesintiye ilave olarak ayrıca beyan yönteminin uygulandığı, 7'sinde de koşullu beyan yönteminin uygulandığı görülmektedir. Çalışma kapsamında incelenen ülkeler kaynakta vergilendirilen ücretleri beyana tabi tutma konusunda farklı uygulamaları bulunmaktadır. Almanya'da diğer gelir unsurlarının beyanı halinde ücretler beyannameye dâhil edilerek kaynakta kesilen vergiler indirilmektedir. Türkiye'de birden fazla işverenden alınan ücretler beyan sınırının aşılması halinde beyana tabi tutulurken, Estonya'da beyan yöntemi temel indirim tutarının (2160 Euro) aşılması durumunda uygulanmaktadır. Danimarka'da serbest meslek kazançları ile sermaye gelirlerinin belirli bir limiti aşmaları halinde ücretler beyana tabi tutulmaktadır. Hollanda'da ise ücretler kaynakta kesinti yapılmaması halinde beyan edilmektedir.

4. SONUÇ

Ücretler; çalışanlar için gelir ve motivasyon kaynağını, işverenler için maliyetin önemli bir parçasını ve devlet açısından ise gelir vergisi ve sosyal güvenlik primlerinin matrahını oluşturmaktadır. Çalışanın kendisiyle birlikte bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerine gerekli olan yaşam standardı sağlanması ve bunun devamlılığı vergi sonrası net ücrete bağlıdır. Brüt ücret ve kesinti yapılan mali yükümlülüklerin istihdam, gelir dağılımı, tasarruf, kayıt dışılık ve ekonomik büyümeye etkisinin olduğu da açıktır. Çalışmada OECD ülkelerinde ücretlerin tespiti, vergilendirme yöntemleri, vergilendirme araçları ile sosyal içerikli transferlere ilişkin uygulamalar incelendiğinde

mali güç, genellik, eşitlik, vergi adaletini gerçekleştirme bakımından kaynakta kesintiyi vergilendirme yöntemine dönüştüren ülkeler ile ücretleri beyana tabi tutan ülkeler arasında yönetsel farklılıkların önemli olmadığı görülmüştür.

OECD ülkelerinde çalışanlara yönelik en az geçim indirimi, vergi indirimi, eş ve çocuk indirimi, işle ilgili harcamalar ile eğitim ve sağlık harcamalarının, ulaşım giderlerinin, sigorta primi ödemelerinin vergiye tabi gelirden indirilmesine izin verilmesi yanında vergileme sonrasında çalışanlar sosyal transferlerle desteklenmektedir. Türkiye’de ise gelir vergisi kaynakta kesinti yönteminde sınırlı sayıda indirim yer verdiği için vergi matrahı gerçek ödeme gücünü yansıtmamaktadır. Vergilemede genellik, mali güç, adalet ve eşitlik ilkeleri gerçekleştirilemediği gibi OECD ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde çalışanlar maliye ve sosyal politika araçlarından yararlanamamaktadır.

Almanya’da olduğu gibi kaynakta vergilendirilen ücretlere tanınan ulaşım giderleri, özel emeklilik fonlarına yapılan prim ödemeleri, mesleki kuruluşlara ödenen üyelik aidatları, mesleki kitap ve yayınlara yapılan ödemeler, konut kredisi faizleri, sağlık ve eğitim harcamaları ile nafaka ödemelerinin ülkemizde de brüt ücretten indirilmesine izin verilmesiyle gerçek ödeme gücüne ulaşılabilir.

Kaynakta vergilendirilen ücretlerin artan oranlı tarife göre, diğer gelir unsurlarının düz oranda vergilendirilmesi vergi adaleti ile örtüşmemektedir. Ücret gelirlerinin ayrıca yıllık beyana tabi tutulması halinde bu olumsuzluk ortadan kaldırılabilecektir. Kapsamlı gelir vergisi sistemi uygulayan Almanya’da olduğu gibi ücretlerin de beyana tabi tutulması halinde kaynakta kesilen verginin mahsubu mümkün olabilecek ve bütün gelir unsurları beyannameye dâhil edileceğinden gelir vergisinin üniter yapısı yeniden sağlanabilecektir.

Türkiye’de brüt ücreti oluşturan unsurlara tanınan istisnaların sayısının ve miktarının artırılması, vergi ve prim matrahını daraltmaktadır. Bu durum istisnadan yararlanamayan çalışanların baskı grubu oluşturarak kendileri için de benzer durumlar yaratılması konusunda yasama boyutunda arayışa ya da kayıt dışılığa yöneltmektedir. Çalışanların mali haklarını düzenleyen kanunlarda değişiklik yapılarak brüt ücretin unsurlarının tamamının vergi ve prim matrahına dâhil edilmesi halinde artan oranlı tarife aracılığıyla gelir vergisi tahsilâtının artacağı, sosyal güvenlik sisteminin sürekli artan açıklarının bütçeden yapılan transferlerle kapatılmasının önüne geçilebileceği ve fon birikimi sağlanarak kendini finanse edebileceği ya da ücretliler açısından bir vergi indirimi olanağı sağlanabileceği öngörülebilir. Kamu ya da özel sektör ayrımı yapılmaksızın çalışanlara sağlanan sosyal içerikli ödemelerin vergi ve prim kesintisi dışında tutulması sosyal devlet ilkesinin gerçekleştirilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Türkiye’de de ayırma ilkesi, artan oranlılık, en az geçim indirimi ile muafiyet, istisna ve indirim uygulamalarına yeniden işlerlik kazandırılarak diğer gelir unsurları karşısında ücretliler açısından sosyal devlet ilkesinin gerçekleşmesi mümkün olabilecektir. Diğer yandan kaynakta vergilendirilen ücretlilerin, gerçek usulün imkânlarından beyana tabi tutulan ücretlilerle eşit koşullarda yararlandırılması sağlanabilecektir. Yasal düzenlemeler yapıldığında ücretler açısından vergilemede genellik, mali güç, yatay ve dikey vergi adaleti ile eşitlik gibi ilkelerinden sapmaların giderilmesi mümkün olabileceği gibi yoksulluğunun azaltılması, gelir eşitsizliğinin temelini oluşturan ücret eşitsizliğinin giderilmesi garanti altına alınabilecektir.

KAYNAKÇA

- Batirel, Ö. F. (2016). “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Son Vergi Reformları”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:1, Özel Sayı:29, 159-169.
- Bıyan, Ö. ve Yılmaz, G. (2012). “Ücretlerin Vergilendirilmesine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Öneri: Beyanname Yükümlülüğü”, Maliye Dergisi, Sayı 162, 184-218.
- Çelikkaya, A. (2013). “OECD Üyesi Ülkelerde Emek Üzerindeki Vergi Yükünün Gelişimi ve Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, TİSK Akademi, 2013/II, 68-91.
- Demirli, Y. ve Güran, M. C. (2009). “Gelir Vergisi Sisteminin Alternatifleri ve Değerlendirmesi”, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27(2), 161-192.
- Demirli, Y. ve Ayyıldız, Y. (2016). “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Vergi Rekabetinin, 2008 Küresel Finans Krizi Eşliğinde, Vergi Hasılatı ve Yapısına Etkileri”, Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2(4), 31-42.

- Doğan, R. (2008). “Avrupa Birliği Sürecinde Dinî Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli”, AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, XLIX (II), 1-43.
- Doğrusöz, A. B. (1992). Türk Vergi Sisteminde Kaynakta Vergileme “Stopaj”, İstanbul: İSMMM Odası Yayınları.
- EC (2015), “Taxation Trends in the European Union”, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786841/KS-DU-15-001-EN.PDF/7bec4a16-f111-4386-a4b4-8f1087be1063?version=1.0>, (Erişim Tarihi: 09.09.2017).
- Esin, Ö., Ç. Tunç ve Hatipoğlu, Z. Ö. (2009). Türkiye ile Diğer OECD Ülkelerinin Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Alanında Karşılaştırılması, TOBB Yayın Sıra No. 2009/98, Ankara: TOBB Yayınları.
- Evcil, C. ve Göktaş, B. K. (2010). Tüm Yönleriyle Ücretlendirme ve Bordrolama Esasları, İstanbul: Legal Kitabevi.
- EY (2014). Worldwide Personal Tax Guide Income Tax, Social Security and Immigration: 2014/15, [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Worldwide_Personal_Tax_Guide_2014-15/\\$FILE/Worldwide%20Personal%20Tax%20Guide%202014-15.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Worldwide_Personal_Tax_Guide_2014-15/$FILE/Worldwide%20Personal%20Tax%20Guide%202014-15.pdf), (Erişim Tarihi: 09 Eylül 2017).
- EY (2017). Worldwide Personal Tax and Immigration Guide: 2017/18, EYG No:04422-173GbL, EYGM Limited, [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Worldwide_Personal_Tax_and_Immigration_Guide_2017-18/\\$FILE/Worldwide-Personal-Tax-and-Immigrati-on-Guide-2017-18.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Worldwide_Personal_Tax_and_Immigration_Guide_2017-18/$FILE/Worldwide-Personal-Tax-and-Immigrati-on-Guide-2017-18.pdf), (Erişim Tarihi: 02 Ağustos 2018).
- Ganghof, S. (2005). “Globalization, Tax Reform, Ideals and Social Policy Financing”, Global Social Policy, 5(1), 78-84.
- Ganghof, S. (2007). “The Political Economy of High Income Taxation: Capital Taxation, Path Dependence and Political Institutions in Denmark”, Comparative Political Studies, 40 (9), 1059-1084.
- Genschel, P. (2002). “Globalization, Tax Competition, and the Welfare State”, Journal of Politics and Society, 30(2), 245-275.
- GİB, (2018). Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (2017), http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_21.xls.htm, (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2018).
- ILO, (2014). World Social Protection Report 2014/15: Building economic recovery, inclusive development and social justice, Geneva: International Labour Office, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_245201.pdf, (Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2018).
- ILO, (2015). Global Wage Report 2014/15, Geneva: International Labour Office, www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_324678/lang--en/index.htm, (Erişim Tarihi: 09 Eylül 2017).
- ILO, (2016a). World Employment and Social Outlook: Trends, Geneva: International Labour Office, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_443480.pdf, (Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2018).
- ILO, (2016b). Global Wage Report 2016/17: Wage inequality in the workplace, Geneva: International Labour Office, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_537846.pdf, (Erişim Tarihi: 27 Temmuz 2018).
- IMF, (2014). Fiscal Policy and Income Inequality, Washington DC: IMF Policy Paper, <http://www.imf.org/external/pp/ppindex.aspx>, (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2018).
- OECD, (2015). Taxing Wages 2015, Paris: OECD Publishing, http://dx.doi.org/10.1787/tax_wages-2015-en, (Erişim Tarihi: 09 Eylül 2017).
- OECD, (2017). OECD Revenue Statistics 1965-2016, Paris: OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264283183-en>, (Erişim Tarihi:27 Temmuz 2018).
- OECD, (2018). Taxing Wages 2018, Paris: OECD Publishing, http://dx.doi.org/10.1787/tax_wages-2015-en, (Erişim Tarihi:27 Temmuz 2018).

- Oyvatt, C. (2011). "Globalization, Wage Shares and Income Distribution in Turkey", in Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 4(1), 123–138.
- Pınar, A ve Özüğurlu, Y. (2008). "Küreselleşme Sürecinde Vergi Yapısındaki Dönüşüm: Türkiye Küresel Yapının Neresinde?", 23. Türkiye Mali Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi, 7-11 Mayıs 2008, Antalya, 45-70.
- PWC, (2015). Doing Business in the Netherlands, www.pwc.nl/nl/assets/documents/pwc-doing-business-in-the-netherlands-2015.pdf, (Erişim Tarihi: 09 Eylül 2017).
- Şenyüz, D. (2007). "İşletmelerin Rekabet Gücü Açısından İstihdam Üzerindeki Yükler ve Yeni Kanunda Çalışanların Vergilendirilmesine Getirilen Değişiklikler", Sicil Dergisi, 2(5), 165-176.
- Tanzi, V. (2008). "The Role of the State and Public Finance in Next Generation", OECD, Journal of Budgeting 8(2), 1-27.
- USCEA, (United States Council of Economic Advisers). (2014). The Economic Report of the President Together with the Annual Report of the Council of Economic Advisers, Washington DC: US Government Printing Office.
- Weller, C. E. (2007). "The Benefits of Progressive Taxation in Economic Development", Review of Radical Political Economics, 39(3), 368-376.
- Yeniçeri, Ö. (2014). "Ücret Gelirlerinin Vergilendirme Usulleri ve Vergi Adaleti", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 77-85.
- Yıldız, H. (2005). Küreselleşmenin Vergileme Üzerindeki Etkileri, Ankara: Seçkin Yayınevi.

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

KAOS TEORİSİ VE YÖNETİMDE YENİ ARAYIŞLAR

CHAOS THEORY AND NEW APPROACHES IN MANAGEMENT

Dr. Öğr. Üyesi Hıfzı Fatih YAKUT¹

ÖZ

Her organizasyonun varlığı bir amaç etrafında şekillenmektedir. Bu amaç var olduğu, gerçekleştiği ve anlam ifade ettiği sürece organizasyon var olmaya devam edecektir. Organizasyonu oluşturan değişik alt sistemler bir birleri ile uyumlu bir biçimde amaca yönelmek zorundadırlar. Yönetim sistemi ve anlayışı bu alt sistemlerin uyumunu sağlayan temel yapıdır. Yönetim sisteminin nasıl şekilleneceği ve uygulama biçiminin nasıl olacağına ilişkin, tarihsel süreç içinde değişik düşünceler söz konusudur. Bu değişik düşünceler çoğunlukla kendi tarihsel süreçleri içinde toplumsal sistemi şekillendiren paradigmalardan etkilenmiştir. Yönetim anlayışının temellerini oluşturan kavramların varlığını sürdürmekle birlikte, yorumlanması ve uygulamaya geçirilmesinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Temelde bir organizasyonu yönetmek yönetimde kullanılan araçlar büyük ölçüde değişmemiştir. Müzik notalarında olduğu gibi notalar aynıdır. Ancak çalınan müzik artık farklıdır. Yönetim anlayışını günümüzde etkileyen önemli hususlardan birisi *değişim* kavramında yaşanmaktadır. Değişim öylesine hızlanmıştır ki, organizasyonlar adeta bir kaos denizinde var olmaya çalışmaktadır. Çalışmada, yönetim anlayışının gelişimi ve kaos teorisinde yönetim anlayışı ele alınmaktadır. Bu amaçla öncelikle yönetim anlayışının gelişimi ve kaos teorisinde yönetim anlayışı teorik çerçevede incelenerek öneriler getirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kaos Teorisi, Yönetim, İnsan Kaynakları, Bilgi Yönetimi, İşbirliği.

JEL Sınıflandırma Kodları: M12.

ABSTRACT

The existence of each organization is shaped around an aim. The organization will continue to exist as long as this aim is obtained, realized and is meaningful. The different sub-systems that make up the organization have to aim for it in a way that is compatible with some of them. The management system and its conception are the basic structures that ensure compatibility of these subsystems. There are different thoughts in the historical process regarding how the management system would be shaped and how it would be implemented. These different thoughts are often influenced by paradigms that shape the social system in their own historical processes. There have been significant changes in the interpretation and implementation of the concepts that constitute the foundations of the management understanding. Basically managing an organization and the tools used in management haven't been changed. The notes are the same as they are in music notes. However, the music played is now different. Today one of the important issues that affect the management approach is the concept of change. Change has gathered so much speed that organizations are trying to exist in a sea of chaos. In this study, the development of management and chaos theory are taken into consideration. For this purpose, in theoretical framework, it is aimed to examine the development of management concept in chaos theory and then to make suggestions.

¹ Kocaeli Üniversitesi, Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu, yakutfatih@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2672-7190>

Keywords: Chaos Theory, Management, Human Resources, Information Management, Cooperation.

JEL Classification Codes: M120.

1. GİRİŞ

Yönetim faaliyeti insanlık tarihi ile başlasa da bilimsel yönetim düşüncesi yönetim anlayışındaki gelişmeler 1800'li yıllardan 1900'lü yılların sonuna kadar, başlıca dört evrede incelenebilir. Bunlar klasik yönetim düşüncesi, davranışsal yönetim neo-klasik dönem düşüncesi, matematiksel ve istatistiksel çözümlere ağırlık veren niceliksel dönem ile sistem, durumsallık ve stratejik yönetim düşüncelerinin yer aldığı modern yönetim yaklaşımı dönemleridir(Pindur, Rogers, Pan, 1995:59-77). Söz konusu yaklaşımlarda tarihsel süreç içinde sanayi toplumu ile başlayarak bilgi toplumuna kadar olan süreci ifade ettiği söylenebilir.

Önce mekanik bir dünya görüşünü referans alan birbirine yakın görüşlerin oluşturduğu klasik yönetim anlayışı, 1920'li yıllarla birlikte eleştiriye uğramış ve mekanik evrende, insan unsurunu farklı ele alan neo-klasik düşünce ile birlikte yeni bir aşamaya ulaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yönetim bilimlerinde sorun çözmede ve karar almada matematiksel modellemenin ve simülasyonu temel alan yönetim kuramları izlemiştir. Bu aşamada yönetsel faaliyetlerde bilgisayarlar ve iletişim teknolojileri yoğun biçimde kullanılmaya başlamıştır. 1960'lı yıllar ile birlikte yönetim düşüncesinin yeni bir evreye girdiği söylenebilir. Bu evre organizasyonları açık bir sistem olarak başka sistemler etkileşimini araştıran, organizasyonlarda "*kendine özgünlük*" kavramı ile aynı yönetim anlayışlarının her yerde geçerli olamayacağını ileri süren, organizasyon ile çevre arasındaki ilişkileri açıklayan ve Modern yönetim düşüncesi olarak tanımlanan teorilerden oluşmaktadır.

Klasik teoriden modern teoriye bilimsel yönetim alanında yaşanan gelişmeler, Sanayi toplumunu şekillendiren ve gelişimini sağlayan temel, fiziksel emeğin makinelerle ikamesi ve endüstriyel ürünlerin oluşturduğu bir anlayış içinde gelişim göstermiştir. Sosyal yapı ise bu üretim biçiminin gerektirdiği biçimde şekillenmiştir. Günümüzde tanımlanan bu yapı varlığını sürdürmekle birlikte hızla değişmekte toplum, bilgi ve bilgi üretiminin temel olduğu bir yeni bir yapı üzerine şekillenmektedir(Yoneji, 2008:53).

Modern yönetim anlayışları paradigması günümüzde etkisini sürdürse de yönetim paradigması değişmektedir. Modern yönetim anlayışlarındaki denge arayışı, uzun vadeli bakış, neden sonuç ilişkisi analizi, uzun dönemli istikrar arayışı ve doğrusal sistem düşüncesi tartışılmaya başlanmıştır.

Yönetim yaklaşımlarının içinde buldukları dönemin sosyo-teknik dinamiklerinden ve farklı bilim alanındaki gelişmelerden etkilendiğini söylemek mümkündür. Diğer disiplinlerde yaşanan gelişmeler yönetim bilimlerinin de ilgisini çekmiş, yeni görüş ve düşüncelerin ortaya çıkmasını tetiklemiştir.

Sosyolojik bakımdan üretim biçimi yönetim anlayışını da etkilemektedir. Sanayi toplumunun temelinde birbirinden bağımsız ama dengede olan insanlardan oluşan bir toplum anlayışı ile mekanik düşüncenin var olduğu bir sosyal örgütlenme var iken, bilgi toplumunda, birbirlerine bağımlı ağlar şeklinde dengesiz bir sosyal yapı ile sürekli değişim içinde dinamik bir sosyal yapı mevcuttur (Erkan ve Erkan, 2004:54-55).

Teknolojik gelişmelerin de yönetim anlayışlarına etkisi büyüktür. Çoğunlukla insanlığın ilerlemesi ile kastedilen genellikle teknolojik ilerlemedir. Teknolojik ilerlemeler her zaman bir önceki kuşakların ön göremeyeceği bir takım sonuçlar da beraberinde getirmiştir (Solzhenitsyn, 2000:17). Teknoloji, bir yandan sorunlarımızı çözmekte birçok olanaklar sunarken diğer yandan bizi yeni sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır(Solzhenitsyn, 2000:17). Örneğin iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bu alanda eksik olan yeni kültürel normların gelişmesini tetiklemiş bu normlar daha sonra hukuk kuralları haline dönüşmeye başlamıştır. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler yönetim alanında da yeni yönetim yaklaşımlarını ve organizasyon biçimlerini gündeme getirmiştir. Örneğin şebeke organizasyonlar ancak yoğun ve kesintisiz bir iletişimin sağlanabileceği bir teknolojinin varlığı ile mümkündür.

Yönetim alanında, fen bilimlerinde yaşanan gelişmelerin de önemli sonuçları olmuştur. Örneğin matematik ve biyoloji gibi disiplinlerde gelişen *sistem yaklaşımı*, fizikte gelişen *izafiyet teorisi* gibi teoriler yönetim düşüncesini de etkilenmiştir.

Günümüzde yönetim anlayışını etkileyen bir diğer faktör ise değişim hızıdır. Değişimin hızlanmasının temel nedeni ise bilginin anlamının farklı bir biçimde yorumlanması ve kullanımındaki köklü değişiklik olduğu ileri

sürülmektedir (Drucker, 1994: 33). Bu sebeple organizasyonlar hızlı değişime uyum sağlayacak yollar aramaktadır. Uyum ise, değişimi anlamak, değişimi istemek ve değişimi gerçekleştirmekle mümkün olacaktır.

İdeal bir evrende, deterministik bir bakış açısı ile aynı şartlarda aynı bileşenlerin aynı sonucu vermesi, değişimi neden sonuç ilişkisi içinde açıklamayı, temel değişkenlere yönelmeyi ve öngörülebilmeyle temel almaktadır. Ancak bu bakış açısı günümüzde değişime uyum sağlamada yetersiz kalmaktadır. Çünkü kaotik bir evrende, ne aynı şartlar ne de aynı bileşenler sürekli var olamaz. Bu bakımdan fizik biliminde kaos teorisi değişimlere uyum sağlamada çok sayıdaki küçük değişkenin büyük etki yaratma potansiyelinde dikkat çekmektedir.

2. KAOS TEORİSİ

Sözlük anlamı ile kaos, "evrenin düzene girmeden önceki biçimden yoksun, uyumsuz ve karışık durum ve kargaşa" olarak tanımlanmaktadır. Bir sistem bakımından kaos; dış etkenlerin gelişigüzel etkilerine açık, istikrarsız, öngörülemez, kontrol edilemeyen bir durumu ifade eder (Gleick, 1995:358). Kaos kavramı ile neden sonuç ilişkilerine bağlı doğrusal bir geleceğin geçerliliği sorgulanmaktadır. Bu bakımdan gerçekleştirilmesi istenen bir duruma ait değişkenlerin ne denli kontrol edilebileceği tartışmalı olmaktadır. Sistemi etkileyen değişken sayısı arttıkça sistem üzerindeki kontrol azalmaktadır. Bundan daha fazla olarak, sistemde hiç düşünülmemiş, fark edilmemiş ve hiç tanımlanmamış değişkenlerin de varlığı söz konusu olabilmektedir.

Var olan sistem için kurgulanmaya çalışılan bir gelecekte, hesaplanan ve kontrol edildiği düşünülen değişkenlerin varlığı söz konusudur. Oysa önemsiz sayılan ya da bilinmeyen değişkenlerin etkisi, hiç tahmin edilemeyen sonuçlara yol açabilir. Kaos teorisi; bu değersiz sayılan ve ön görülemeyen değişkenler üzerine odaklanmaktadır.

Kaos, oluşturulmaya çalışılan suni dünyayı değil, gerçek dünyayı anlatır. Akıp giden zamanda söz konusu bir an ve tahmin edilemeyen gerçekler her şeyi değiştirebilir. Böyle bir evrende hesaplanamayan çok fazla değişken söz konusudur ve bunları kontrol altına almak da her zaman mümkün değildir. Ancak belli bir an ve belli şartlar altında küçük hakimiyetler söz konusudur. Bu ise sonucu değiştirmez; "Her şeye " hakim olamazsınız", tam aksine bir anda "her şey" size hakim olabilir. Bunu açıklayan bilinen örneklerden birisi, "kelebek etkisidir".

Kelebek etkisini anlatabilmek için öncelikle Newton'cu zihniyetin anlaşılması gerekmektedir. Bu aslında hala günümüzde etkisini sürdüren ve bilimin şekillendiği felsefi bir temeli açıklamaktadır. Bu temele göre, bir sistemin başlangıç durumu hakkında bilgiye sahip olmak ve bu konudaki tabiat kanununu anlamak, sistemin geleceğe doğru tahmin edilebilir olması anlamına gelmektedir. Bu durum test edildiğinde çoğu zaman doğru sonuç alınması genel bir doğru olarak kabul algılanmasına yol açmıştır (Gleick, 1995:6-7). Ancak çoğu zaman, her zaman anlamına gelmemektedir. Bilim ise, aynı şartlar altında her zaman üstüne kuruludur.

Yıl 1963, Edward Lorenz iklim üzerine oluşturduğu gerçekleştirilen bir bilgisayar simülasyonunda hava durumuna ilişkin yapıların incelenmesiyle başlamaktadır. Lorenz, simülasyonunda kullandığı rakamlarda çok küçük bir değişiklik yaptığında sonuçta çok büyük farklılıkların ortaya çıktığını gözlemledi (örneğin denklemlerinden birisinde kullandığı 0.506127 sayısını yuvarlayarak 0.506 olarak kullandığında ortaya çıkan sonuç, modelin tamamen farklılaşmasına yol açtı). Bir başka bulgusu ise, lineer sistemlerin girdilerindeki çok küçük farklılıkların sistemi lineer olmayan bir döngüye soktuğunu fark etmesiydi (Verma, 2005:183). Bunun sonucu olarak hesaplanmayan ya da önemli görülmeyle göz ardı edilemeyen çok küçük değişkenlerin bile bir sistem üzerinde, zaman içinde çok büyük etkileri olabileceği sonucuna vardı. Lorenz, sonuç olarak; İlk koşullardaki küçük değişiklikler ya da bir süreç için de fark edilemeyen olgu ve olayların, bir sistemi önceden ön görülemeyen sonuçlara götürebileceğini ortaya koymuş oldu.

Newton'cu mekanik dünya anlayışı denge ve istikrar kavramları üzerine şekillenirken, kaos teorisi değişim kavramı ve kaotik değişkenler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bakımdan kaos kavramını anlamak için bazı anahtar kavramların bilinmesi gerekmektedir. Bunlar; dengesizlik hali (non-equilibrium), doğrusal olmayan dinamikler (non-linear), çatallanma (bifurcation) dağılma (entropy), Çapraz analiz (cross-analysis), dağılılabiliş yeniden düzenlenebilen esnek yapılar (dissipative structures), çekiciler (attractors) ve kendini yeniden yaratan (düzenleyen) yapılar (autopoieses), gibi kavramlardır (Farazmand, 2003:351). Söz konusu kavramlar sadece kaos teorisini değil, yeni yönetim düşüncesini de anlamak için önem arz etmektedir.

Dengesizlik, kaos teorisi içinde önemli kavramlardan birisidir. Bu kavramın tanımlanması denge kavramı ile açıklanmaktadır. Genel sistem içinde yer alan bir alt sistemin belli bir zaman dilimi içinde dengede olduğu

gözlemlenebilir. Ancak bu denge hali, söz konusu sistemin genel sistem ve diğer alt sistemlere göre belirlenen izafi (göreceli) bir denge halidir. Bu denge hali genel sistemde ve alt sistemlerdeki değişikliklere göre sürekli olarak yeniden tanımlanır. Bu sebeple bir sistem için, denge hali geçici bir durum olarak kabul edilmektedir.

Doğrusal olmayan karmaşık sistemlerin ayırt edici özelliği, aynı anda hem düzenli alt sistemlerin gözlemlendiği hem de çok sayıda kaotik değişkenlerin bir arada olduğu genel bir sisteminin varlığıdır. Bu genel sistemdeki karmaşıklığa, ön görülemeyen arızalar da eklendiğinde, alt sistemler içinde çalkantıya yol açan, yeni değişim kalıpları gerektiren olaylar ve ilişkiler doğmaktadır. Bunun yanında, asıl şaşırtıcı olan bütün kestirilemezliğine rağmen rastlantısal gelişmelerden ve kaostan her zaman tutarlı bir düzenin bir öncekinden farklı yeni bir düzenin ortaya çıkmasıdır (Morgan, 1998:291).

Çatallaşma çoğu kez ikilemden daha çok alternatifin olması anlamını taşımaktadır (Progogine ve Stengers, 1998: 26). Çatallaşma, bir olguya ya da varlığa ait belli bir parametrenin, kritik bir noktada yeni bir değere geçerken, yapılan tercihle denge noktasının ortadan kaybolması ve yeni bir dengeye yönelmesi halini ifade eder. Bu noktada doğrusallık bozulmuş ve yeni bir çatallaşma noktasına kadar devam edecek, yeni bir doğrusal sistemin başlangıcı oluşmuştur. Bu manada çatallaşma bir süreksizliğin en basit örneğidir (Strogatz, 2000:15). Doğrusal sistemdeki en ufak bir tercih bile çatallaşma yaratmaktadır. Çünkü sistem bir başka yöne ilerlerken bir önceki çatallaşma noktasında yapılan tercih ile değişen yol üzerinde başka çatallaşmalar söz konusu olacaktır. Yani yapılan tercihe göre farklı çatallaşma noktaları yani farklı gelecekle oluşacaktır.

Entropi, termodinamiğin ikinci yasasıdır. Bu yasa enerjinin düzenden düzensizliğe doğru tek yönlü geçişini anlatır. Bu bakımdan zamanın yönünü belirleyen fizik yasasıdır. Hiç bir şey geriye doğru işlemez. Zaman sadece ileri doğru gider. Entropi bir sistemin zaman içinde bozulmaya düzensizliğe yönelme halini de ifade eder (Verma, 2005:95). Bu yasaya göre tüm sistemler entropiye yönelme halindedir ve bu geri dönüşümlü bir süreçtir (Tutar, 2013:20). Ancak kısa bir süre için entropiye direnmek (negatif entropi) mümkündür. Ama bu durum süreklilik arz edemez. Termodinamikte temel yasaları dikkate alan W.Champbell bu yasaları dikkate alarak entropi kavramını şu şekilde yorumlamıştır (Verma, 2005:95).

"Birinci termodinamik yasası: Kazanamazsınız"

"İkinci termodinamik yasası(Entropi): Berabere kalamazsınız"

"Üçüncü termodinamik yasası: Oyunu terk edemezsiniz"

Çapraz analiz; belli bir zaman diliminde, iki ya da daha fazla değişken arasında gerçekleştirilen analizleri içerir. Çapraz analizler iki ya da daha fazla bağımlı ya da bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiden yola çıkılarak gelecek yönelimli tahminler yapmakta kullanılır. Değişik amaçlara yönelmiş olan sistemlerin toplamı genel sistemi oluşturmaktadır. Sistemler, genellikle kendileri için önemli olan değişkenlere yoğunlaşırlar. Fakat tüm genel sisteme açık durumdadırlar. Bir alt sistem için, genel sistem içinde hiç önemli görülmemeyen bir değişken bir anda çok hayati bir değere sahip olabilir. Bu bakımdan farklı değişkenlerin sürekli olarak bir arada değerlendirilmeleri gereklidir.

Dağıtılıp yeniden düzenlenebilen esnek yapılar sistemin değişime cevap verme yeteneği ile ilgilidir. Sistemlerde değişimlere uyum sağlamada, maruz kalınan etkilere eş zamanlı ya da uygun bir zaman dilimi (çoğu zaman çok kısa bir sürede) içinde cevap vermek gereklidir. Uyum yeteneği, hayati bir yetenek olarak sistemde "yapısal katılık" olmadığının bir göstergesidir (Koçel, 1999:280). Sanayi toplumu yapısında oluşturulan sistemlerin uzun süre kullanılacağı düşünülerek, sağlam ve süreklilik sağlayacak şekilde dizayn edilmeleri söz konusudur. Ancak günümüzdeki değişim hızı dikkate alındığında oluşturulması gereken yapılar esnekliğe ve değişebilirliğe odaklanmaktadır(Alpaslan ve Kutanis, 2007:56-57). Bu düşünceye göre herhangi bir sistem önceki değerine (enerjisine) eklenerek ya da eksiltiyle bir başka yapıya dönüşebilmelidir (Not: Bir sistemde enerji kazanmadan ya da kaybetmeden hareket mümkün değildir).

Çekiciler (ya da diğer adı ile tuhaf çekiciler) düzensiz sistem içinde doğanın desteklediği değişkenlerdir. Bu çekicilerle kaosa giren sistem, yine bu çekicilerle ya da başka çekicilerle yeni bir düzene girer. Bu değişkenler fiziksel olarak şu şekilde açıklanmaktadır; Faz uzaydaki çekiciler önce her şeyin durduğu yerdeki sabit noktalar, sonra her şeyin salınım içinde olduğu limit döngüler, daha sonra da geriye kalan her şeyi kapsayan olgulardır(Cınbarcı, 2016:101-108) ".Bu çekiciler sayesinde kaotik sistemin entropisi de azalabilir ve kaostan yeni bir düzen oluşabilir(Cınbarcı, 2016:101-108). Geniş manada çekiciler sistemi etkileyen değişkenlerden en

önemli olanlarıdır. Zamanla sistem bu değişken ya da değişkenlerin odak noktası oluşturduğu bir yapıya doğru ilerler.

Kendini yeniden yaratan yapıların temelinde kaostan yeni bir düzen çıkacağı düşüncesi vardır. Kaos sistemi dengesini bozarken, çatalanma noktaları oluşmakta ve sistemler bu kestirilemez bir hareketliliğin içine girmektedirler. Ancak belli bir çatalanma noktasında sistem doğru bir tercihle (Çatalanma noktasındaki alternatifler), kendisini yeniden örgütleyebileceği bir durumun ortaya çıkması, yani kendini yeniden yaratması mümkün olabilmektedir (Morgan, 1998:23-25). Buradaki temel düşünce kaosun bir başka düzene açılan bir kapı olmasıdır. Bu yapının temelinde kaosa giren sistem vardır. Bir başka deyişle, yeni oluşan sistemi oluşturan enerjide eski sistemin de enerjisi vardır.

Bu temel kavramlar ışığında düşünüldüğünde kaos ilk bakışta sistemler için olumsuz bir durum gibi algılsa da, aslında yeni fırsatlar sunan bir durum olarak da algılanabilir.

3. KAOS TEORİSİ VE ORGANİZASYONLAR

Bir organizasyon bakımından, genel sistemde kaosun varlığını kabul ettiğimizde, bu olgunun anahtar kavramlarından yola çıkarak şu tespitleri yapmak mümkündür.

- Genel sistem dengesizdir. Bu bakımda bir alt sistem olan herhangi bir organizasyon için denge hali geçicidir. Sürekli olan ise, değişimdir.
- Doğrusal sistem, bir organizasyon bakımından düzenmiş gibi görülse de, bu geçici bir halidir. Sistem gerçekte doğrusal değildir. Doğrusal olmayan genel sistem, özelde (alt sistemde) geçici bir süre olsa da doğrusal hale geçmeye çalışmaktadır.
- Organizasyon içinde önemsiz sayılan göz ardı edilen herhangi bir olgu, olay ya da yapılan tercihler önceden ön görülemeyen sonuçlara yol açabilir.
- Tüm sistemlerde olduğu gibi organizasyonlar da entropinin etkisi altındadırlar. Organizasyonlar negatif entropi yarattıkları sürece varlıklarını sürdürebilecek güce sahip olacaklardır.
- Bir organizasyonu etkileyen çok fazla değişken mevcuttur. Ayrıca bu değişkenlerin birbirlerini etkileme zamanları ve dereceleri farklı farklıdır. Bir de bu sisteme bilinmeyenler ilave edildiğinde sürekli çok boyutlu bir analiz yapmak bir zorunluluktur.
- Organizasyonlarda yapısal katılık, değişimi ve çevreye uyumu engellemektedir. Değişimin hızı yüksek olduğundan esnek bir yapı hayati önem arz etmektedir.
- Tüm organizasyonlar kendilerini etkileyen değişimin, temel dinamiklerini keşfederek kendisi bakımın önemli boyutları üzerine (çekiciler) yeni bir düzen oluşturmaya çalışmalarını gerekmektedir.
- Kaos tüm organizasyonlar için tehlikeli bir durum olduğu kadar, fırsatlar ve alternatifler sunan bir zenginliği de ifade etmektedir.

Kaos doğal bir olgudur. Tüm organizasyonlar ise, doğal olmayan sosyo-teknik yapılardır. Sosyal yapı ve teknoloji, nasıl tanımlanırsa tanımlansınlar, insan eli ile oluşturulmuş yapay bir dünyalardır (Basalla 1998:3). Dolayısı ile sosyal yapımızın önemli bir parçası olan, organizasyonlar da yapay dünyalardır. Bu yapay yapılar, belli ihtiyaçları karşılamak için belli teknolojiler kullanırlar. Kullanılan teknolojiler aslında üretim alt yapılarıdır. Bu alt yapı değiştiğinde organizasyonlar ve yönetim biçimleri de değişmektedir.

4. KAOS VE YÖNETİM

Kaotik bir sistemde yönetim değişime odaklanmaktadır. Değişen bir ortamda öncelikle sorgulanması gereken husus karar verme biçimi olacaktır. Kaotik bir ortamda klasik olarak, “geçmişte elde edilen bilgilere dayanarak gelecek yönelimli karar vermek” anlayışı sorgulanmaktadır. Rasyonel karar anlayışında kararın tam ve doğru bilgiyle verilebileceğini varsayımı söz konusudur. Kaos teorisinde böyle bir durum söz konusu değildir. Bu bakımdan organizasyon içinde sürekli güncellenen, kullanıma açık bir bilgi akışı zorunluluktur (Basalla, 1998: 3).

Elbette bu geçmişin bilgisinin terk edilmesi anlamına gelmemektedir. Geçmişin bilgisi karar vermede kaynaklardan yalnızca birisidir. Günümüzde bir başka kaynak olan durumsal farkındalık (anlılık bilgi) son derece önem kazanmıştır. Durumsal Farkındalık, "çevresel nesne, olay ve olguların geçek zamanlı algılanması, anlamlandırılması ve yakın gelecekteki durumlarının tahmin edilmesi" olarak tanımlanmaktadır (Endsley, 1995: 65). Durumsal farkındalık, "çeşitli bilgilerin zamanla ve mekanla birbirine bağlanmasını gerektirir" (Neese Cooke, 2012: 268-271). Durumsal (veya durum) farkındalık karmaşık ve dinamik alanlarda karar vericiler için kritik olan çevre algısını nicelleştirme ile ilgili çalışma alanı olarak da tanımlanabilir (Fracker,1998:102 – 106.). Bu bakımdan dış ve iç çevreden bilgi almak bunu işlemek ve kararlara yansıtma önem kazanmaktadır. Burada kritik faktör "hız" olmaktadır. Organizasyonda hızla bilgi edinecek, bunu hızla işleyecek ve karar vericilere sunacak bir alt yapının mevcudiyeti hayati öneme sahiptir.

Kaos teorisine göre, doğrusal olmayan bir sistem içinde doğrusal bir yapı yani doğrusal bir organizasyonun varlığı da tartışma konusudur. Bu durumda esneklik kavramı önem kazanmaktadır. Türk dil kurumu sözlüğünde esnek kavramı, "Bir dış gücün etkisi altında uzama, kısalma, eğrilme vb. biçim değişikliklerine uğradıktan sonra, etkinin kalkmasıyla eski biçimini alabilme özelliğinde olan, elastik, elastiki, değişik yorumlara elverişli, görüş ve tutumlarında katı olmayan" biçimlerinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalardan konumuz için önem arz eden tanım "Görüş ve tutumlarında katı olmamak" tanımlamasıdır. Var olanın sürdürülmesine odaklanmak diğer taraftan farklı alternatiflerin görülmesini engelleyen bir durum yaratabilir. Örgütsel bakımdan esneklik, düşük bir maliyetle, hızla değişebilir veya değişime uyum sağlayabilme yeteneğidir. Örgütte esnekliğin dolayısı ile değişimin odağında insan kaynakları vardır. Değişimde örgütün teknolojik yapısı, ürünleri gibi maddi varlıkları değişime karşı koymazlar, ancak insan unsuru değişime direnebilir(Massie,1983:229). Bu nedenle insan kaynaklarındaki değişime ilişkin isteklilik düzeyi (aspiration level) son derece önemlidir. "Organizasyonun bütününde hissedilen değişimi arzulama derecesi ve hazır olma durumunu ifade eden" isteklilik düzeyinin, organizasyonun gelecekteki değişim girişimlerini yönlendiren, hazırlayan ve başlatıcı bir etkisi vardır (Grieve, 1998:58). Değişime isteklilik düzeyinin yüksek olduğu bir insan kaynakları modelinde, katılımcılık, örgüte bağlılık, yüksek bir motivasyon, özgüveni yüksek ve yaratıcılığın desteklendiği ve sürekli eğitimin var olduğu bir örgütsel kültür gerekli olmaktadır.

İnsan unsurunun yanı sıra organizasyon yapısı da esneklik bakımından önemlidir. Bu bakımdan yalın bir organizasyon yapısı önem kazanmaktadır. Yalın organizasyon yapısı, üretimde gereksiz olan her türlü faaliyetin tespit edilerek, bunların sistemden elimine edilmesi temeline dayanmaktadır (Danabaşoğlu, 1995:72) . Yalınlık bir taraftan çalışanlar için sistemin tamamını görünebilir hale getirirken diğer taraftan, yapısal katılığı engellemekte ve örgüte bir dinamizm getirmektedir.

Esneklik aynı zamanda çok kaynaktan beslenmeyi de ifade etmektedir. Bir örgüt bakımından kaynak bağımlılığı doğal bir olgudur. Üretim için gerekli kaynakların tamamının örgüt içinde üretilmesi söz konusu değildir. Bu bakımda genel sistem içinde karşılıklı bağımlılık söz konusudur. Karşılıklı bağımlılık tüm örgütleri dış çevre ile iletişim halinde olmalarını ve dış çevre ile ilişkilerini yönetmelerini de gerekli kılmaktadır (Aldrich ve Pfeffer, 1976: 83-91). Gerekli kaynakların elde edilmesinde alternatiflerin çoğalması örgüt için esnekliği arttırmaktadır.

Organizasyonlarda çevreye uyum sağlamakta önemli olan bir başka konu diğer organizasyonlar, gruplar ve kişilerle yapılan işbirliği olmaktadır. Bu organizasyonun adeta başkalarına ait yetenek ve bilgiyi organizasyonuna katması anlamını taşımaktadır. Organizasyonun geliştirdiği ilişki ağları yeni fırsatların ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir. Bu işbirliğinin biçimi şebeke organizasyonlardan, dış kaynak kullanımına, alt yapının ortak kullanımından, ortak projelere, yatırımlara geçici eleman değişimi ve bilgi paylaşımına kadar birçok alanda değişik uygulamalar şeklinde olabilmektedir.

İşbirliğinin temel nedeni ölçek ekonomilerinden yararlanmaktır. Ancak günümüzde, bu klasik işletmecilik anlayışındaki "tedarikçi-işletme-müşteri" değer zinciri unsurlarının ötesinde bir kamu kurumlarından, mesleki kuruluşlara, sivil toplum örgütlerine, eğitim ve araştırma kuruluşlarına hatta belli konularda rakiplere kadar çok daha geniş kapsamlı bir işbirliği temeline oturmaktadır.

Kaotik bir ortamda, insan kaynakları yönetimi düşüncesinde de önemli değişimler söz konusudur. Teknolojik gelişimlerle beraber bireysel niteliklerin ön planda olduğu ve iş dışı yetenek ve faaliyetlerin de işgören seçiminde önem kazandığı bir eğilim söz konusudur. Yine bu alanda yaşanan bir diğer gelişme geleneksel örgüt-çalışan ilişkisinde yaşanmaktadır. Bu ilişkilerin büyük bir kısmının ilgili organizasyon dışında, insan kaynakları yönetimi alanında faaliyet gösteren profesyonel dış organizasyonlara aktarılması söz konusudur. Elbette bundaki amaç

öncelikle maliyet ile ilgilidir (Drucker, 206:55). Ancak bu durum çalışan insanların, bir kariyer dosyası ile istatistiksel bir rakam olarak algılanması tehlikesini taşımakta ve çalışan ile uzun dönemli ilişki kurulmasında engel olabilmektedir. Burada bir başka problem ise örgütsel bağlılık konusunda yaşanmaktadır. Değişimde temel insan olduğuna göre, uzun dönemli ilişkiler ise ön planda ve organizasyon içinde düşünülmelidir. Elbette bu alanda çalışan seçimi, eğitim ve özlük haklarının takibi gibi alanlarda yine dış kaynak kullanmak mümkün görünmektedir.

İnsan kaynakları bakımından bir başka konu yukarıdaki gelişmelerin aksine olumlu olarak, yönetimde kullanılan kavramların yeniden yorumlanması biçiminde yaşanmaktadır. Elbette yönetimdeki birçok kavram geçerliliklerini sürdürmektedir. Ancak bu kavramlar çalışanları sınırlayıcı biçimde ele alınmaktan daha çok, çalışanların bireysel inisiyatif kullanacakları, sorumluluk alacakları ve özgürlük alanlarının genişleyeceği bir şekle bürünmektedir. Bu kapsamda örneğin disiplin yerine öz-disiplin, kontrol yerine oto-kontrol, katılımcılık ve yetkilerin yayılması gibi kavramlarla bireyin gönüllü olarak kendi sorumluluğunu alması yolu ile enerji ve potansiyellerini sınırlayan güçleri ortadan kaldıracak bir ortam oluşturulması amaçlanmaktadır (Sayılı, 2008:195).

Kaotik ortamda yönetim bakımından bir başka sorun ise hızla değişen teknolojiye uyum sağlamaktır. Değişik alanlardaki teknolojik ilerlemeler, birbirlerini destekleyerek gelişirler ya da yeni teknolojiler geliştirilmesine yardımcı olurlar. Teknolojik bir yenilik çoğunlukla öngörülenin ötesinde değişik alanlarda ve farklı etkiler yaratabilir. Bu bakımdan organizasyonun sadece kendi alanı ile teknolojilere odaklanmasının ötesinde farklı alanlardaki gelişmeleri de takip etmesi bir zorunluluk olmaktadır.

5. SONUÇ

Doğanın bir parçası olan insan oluşturduğu yapay teknolojik dünya içinde sistemde değişimin baskısını her geçen gün daha da fazla hissetmektedir. İnsanın yapay dünyasının önemli bir parçası olan organizasyonların varlığı da değişime uymaları ya da değişebilmelerine bağlı olarak gerçekleşecektir.

Değişim kavramsal olarak ister deterministik ister kaotik olarak düşünülün, tüm sistemlerde var olan bir olgudur. Deterministik, anlayışta değişim neden ve sonuç bağlantısında, kaotik anlamda ise bir olayı açıklayan çok sayıda küçük değişkenin büyük etki yaratma potansiyelinde izah edilmeye çalışılmıştır. Günümüzde ise değişimde kaotik etkiler daha da önem kazanmaya başlamıştır. Kaotik etkiler çok fazla değişkenin, aynı anda kontrol edilmesini gerekli kılmaktadır.

Kaotik etkilere karşı koymak ya da bu etkileri fırsata dönüştürmek için organizasyonun hızla çevreden bilgi almasına olanak verecek bu bilgiyi paylaşacak ve kullanacak bir yapı oluşturması zorunluluktur. Bu yapı iç ve dış entegrasyonu hızlı bir biçimde gerçekleştirebilmelidir. Anlık bilgi sağlama ve bunu hızla kullanma yeteneği hayati olmaktadır. Burada insan kaynaklarına destek olacak teknolojik alt yapının varlığı ve karar destek sistemlerinin mevcudiyeti önemlidir.

Kaotik ortamda bir diğer önemli unsur esnekliktir. Esneklik basit ve sade bir organizasyon yapısının yanında, organizasyondaki insan kaynaklarının çok boyutlu düşünebilmelerini ve katı görüş ve tutumların terk edilmesini gerektirmektedir. Bu bakımdan insan kaynaklarının değişime hazır olması bir zorunluluktur.

Organizasyonlar bakımından işbirliğine açık olmak da önemli diğer bir husustur. Bu hem kaynak kullanımında avantajlar yaratmakta hem de müttefik ağını genişletmekte yarar sağlamaktadır. İşbirliği zaman içinde yeni alanlara girmek için, fırsatların olduğu bir zemin de yaratabilir.

Değişim ve çevreye uyum sağlamakta temel unsur insan kaynaklarıdır. Organizasyonlar “ucuz iş gücünün” bedelini çok pahalı ödeyebilirler. Bu bakımdan organizasyondaki temel işlerde dış kaynak kullanmaktan kaçınmak doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu durum eğitim ile de desteklendiğinde çalışanlarda özgüven, inisiyatif kullanma, yaratıcılık ve örgütsel bağlılık gibi alanlarda olumlu sonuçların alınmasını destekleyecektir.

Kaotik bir ortamda organizasyonun kullandığı teknolojiler bu teknolojileri kullanma yeteneğinin derecesi ve yeni teknolojiler edinme kabiliyeti hayati öneme sahiptir. Organizasyonlar sadece üretimde kullandıkları teknolojileri değil, bağlantılı sektörlerde kullanılan teknolojiler ile birlikte, enerji, ulaşım ve iletişim teknolojileri gibi değişik alanlardaki gelişmeleri de takip etmelidirler.

KAYNAKÇA

- Aldrich, H.E. ve Pfeffer, J. (1976). "Environments of Organizations", *Annual Review of Sociology*, 2, 83-91.
- Alpaslan, S. ve Kutanis, R. (2007). "Sanayi ve Bilgi Toplumu Yönetim Metaforlarının Karşılaştırılması", *Akademik İncelemeler*, 2(2), 56-57.
- Basalla, G. (1998). "Teknolojinin Evrimi", C. Soydemir (Çev.), Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Cınbarcı, A. (2016). "Fraktal Geometri ve Evrim", *Sanat ve Bilim*, 6(11), 101-108.
- Drucker, P.F. (1994). *Kapitalist Ötesi Toplum*, B. Çorakçı (Çev). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Drucker, P.F. (2006). "Klasik Drucker: Onlar İşgören Değil İnsan", Harvard Business School Pres, İstanbul: Acar Basım.
- Danabaşoğlu, B. (1995). "Yalın Üretim Sistemine Karşı Çevik Üretim Sistemi", *Otomasyon Dergisi*, Haziran, 72.
- Endsley, M.R. (1995). "Measurement of Situation Awareness in Dynamic Systems", *Sage Journals*, 37.
- Erkan H. ve Erkan C. (2008). "Bilgi Bazlı Yenilikçi Gelişme Stratejisi Bağlamında Türkiye'nin Kurumsal Dönüşüm İhtiyacı", *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 53-66.
- Farazmand, A. (2003). "Chaos and Transformation Theories: A Theoretical Analysis with Implications Organization Theory and Public Management", *Public Organization Review*, 3(4).
- Fracker, M.L. (1988). "A Theory of Situation Assesment: Implications for Measuring Situation Awareness", In *Proceeding of the Human Factors Society, 32nd Annual Meeting*. Santa Monica CA. 102-106.
- Gleick, J. (1995). "Kaos Yeni bir bilim teorisi", Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Greve, H.R. (1998). "Preformance, Aspirations, and Risky Organizational Change", *Administrative Science Quarterly*, 43, 58-56.
- Koçel, T. (1999). "İşletme Yöneticiliği", İstanbul: Beta Yayınları.
- Massie, J.L. (1983). "İşletme Yönetimi", Ş. Özalp (Çev), Eskişehir: Bayteş Yayıncılık.
- Morgan G. (1998). "Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor", G. Bulut (Çev), İstanbul: MESS Yayınları.
- Neese, M. (2012). "Bilişimin Siber Güvenlik Rolüne İlişkin Perspektifler", *İnsan Faktörleri ve Ergonomi Derneği Bildirileri*, 56, 268-271.
- Progogine, I. ve Stengers I. (1998). "Kaostan Düzene", S. Demirci (Çev), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Saylı, H. (2008). "Geleneksel Yönetim Paradigmasının Sınırlayıcı Alanlarına Karşı Post-Modern Yönetim Paradigmasının Geliştirici Alanları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, X(II), 181-200.
- Solzhenitsyn A. (2000). "Yirmi Birinci Yüzyıl Şafağından Önceki Gecenin Düşleri", *Yüzyılın Sonu: Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor*, İstanbul. İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No. 411.
- Strogatz, S. (2000). "Nonlinear Dynamics and Chaos", Westwiew press.
- Tutar, H. (2013). "İşletme ve Yönetim terimleri Ansiklopedik Sözlük" Ankara: Detay Yayıncılık.
- Verma, S. (2005). "Bilimsel İlkelerin Küçük Kitabı" Ankara: TUBİTAK Popüler Bilim Kitaplığı no.723,2005.
- Wolfrang, P., Sandra E ve Kim, P.S. (1995), "The History of Mangement: A Global Perspective", *Journal of Management History*, 1(1), 59-77.
- Yaşar, O. ve Sundu, M. (2017). "Kaotik Ortamlar İçin Karar Verme Model Önerisi: Doğal Karar Verme", 25. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 25-27 Mayıs, Ankara.
- Yoneji M.(1990). "Managing in The Information Society", Massachusetts, Basil Blackwall.